

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E AYDIN KADINLAR
ŞAİR VE YAZARLAR
(1850-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SABIHA DOĞAN
TEZ DANIŞMANI: YRD. DOÇ. DR. SÜLEYMAN ÜNÜVAR

GAZİANTEP
HAZİRAN 2010

ÖN SÖZ

Tarih bilimi, insanoğlu kadar eski ve yaşanmış her şeye tarafsız tanıklığı nedeniyle hep ilgi çekmiştir. Milletler, dinler, devletler, liderler hep tarih bilimi sayesinde sonraki nesillere taşınmış, ölümsüz olmuşlardır. Geçmişini olmayanın geleceği olamayacağı tezinden hareketle tarihin önemini kavrayanlar bu dala gerektiği kadar değer vermişlerdir. Ancak günümüz Türkiye’inde tarihin hak ettiği yerde olduğunu söyleyemeyiz. Bu durumu değiştirmek ve buna katkıda bulunmak, biz tarihçiler için elzemdir.

Biz de bu bilinçle geçmişten beslenip, geleceğe yürüyen bir toplum olma umuduyla “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın Kadınlar” başlıklı araştırmayı yaptık. Bu araştırmamızda önce kadın merkezli olarak genel bir değerlendirme yaptıktan sonra kadınların çıkardıkları dergiler ve kurdukları dernekleri inceledik. Aydın kadınların hayatlarını da ayrı bir başlık altında değerlendirdik.

Şimdiye kadarki kadın araştırmaları çoğunlukla Osmanlı veya Cumhuriyet dönemine göre yapılmıştır. Ayrıca bu tür araştırmalar aydın kadınlar çerçevesinde incelenmemiştir. Dönem içerisinde yayınlanan kadın dergiler, kurulan kadın dernekleri, aydın kadınlar hep ayrı olarak araştırılmıştır.

Biz bu çalışmamızda kadının hem süreç içerisindeki konumunu, kadın hareketlerini, iş ve sosyal hayata girişini hem de kadın yayınları ve derneklerini inceledik. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden çeşitli düşünce ve fikri akımlarla, yaşayış ve kültür biçimine dikkat çekerken, tamamen ayrışan, değişen yönleri de vurguladık.

Kadın hakları çerçevesinde yapılanları tarihsel arka planına göre değerlendirdik. Aydın kadınların hayatları, eserleri ve etkilerini araştırıp, toplumsal profillerini belirledik. Ailelerinden, almış oldukları eğitime, evliliklerine kadar analiz ettik. Yayıncılıkta ve teşekküllerdeki pozisyonlarını, faaliyetlerini, Milli Mücadele’ye katkılarını inceledik.

Bu araştırma sırasında ilgi ve alakalarını gördüğüm aileme, desteğini esirgemeyen eşim Ali Doğan’a, anlayışlarından ve heyecanımı paylaşmalarından dolayı kızım Başak, oğullarım Şamil ve Emin’e,

Özellikle adı geçen konuyu seçmemde yönlendirici olup araştırma ve hazırlama safhasındaki yardımlarından ayrıca tarih bilimini bana sevdiren, önemini kavramamdaki fonksiyonundan dolayı değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ünüvar Beyefendi’ye, jüri üyeleri Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Tansü ve Yrd. Doç. Murat Ceritoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim.

Haziran 2010
Sabiha Doğan

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ.....	1
1.1. OSMANLI'DA TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI KADIN.....	1
1.2. TANZİMAT AYDINI.....	13
1.3. KADIN AYDINLAR ve ETKİLERİ.....	19
1.4. TANZİMAT SONRASI YENİ KADIN TİPİ.....	26
1.4.1. Kadın Giyimi.....	29
1.5. II. MEŞRUTİYET SONRASI KADIN.....	32
1.6. OKULLAŞMA SÜRECİ.....	38
1.6.1. Lise ve Yüksek Tahsil.....	42
1.7. İŞ SEKTÖRÜNDE VE SOSYAL HAYATTA.....	49
1.8. DEVLET DAİRELERİNE GİRİŞ.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAYNAKLAR VE DEĞERLENDİRME.....	59
2.1. KADIN DERGİCİLİĞİ ve DERGİLER.....	59
2.1.1. Osmanlı Dönemi Kadın Dergiciliği.....	59
2.1.2. Terakki-i Muhadderat.....	66
2.1.3. Vakit-i Mürebbi-i Muhadderat.....	66
2.1.4. Ayine.....	66
2.1.5. Aile.....	66
2.1.6. Hanımlar.....	67
2.1.7. İnsaniyet.....	68
2.1.8. Şükufezar.....	68
2.1.9. Mürüvvet.....	68
2.1.10. Parça Bohçası.....	68
2.1.11. Hanımlara Mahsus Gazete.....	69
2.1.12. Hanımlara Mahsus Malumat.....	70
2.1.13. Demet "Hanımlara Mahsus Musavver Mecmua.....	70
2.1.14. Mefaret.....	71
2.1.15. Mehasin.....	71

2.1.16. Kadın.....	73
2.1.17. Musavver Kadın.....	74
2.1.18. Kadın (İstanbul).....	74
2.1.19. Kadınlar Dünyası.....	75
2.1.20. Kadınlık Hayatı.....	78
2.1.21. Hanımlar Alemi.....	79
2.1.22. Kadınlık.....	79
2.1.23. Kadınlar Alemi.....	80
2.1.24. Seyyale.....	80
2.1.25. Bilgi Yurdu IşığI.....	80
2.1.26. Türk Kadını.....	81
2.1.27. Genç Kadın.....	86
2.1.28. Kadınlar Oyuncak Değildir.....	87
2.1.29. İnci.....	87
2.1.30. Siyanet.....	88
2.1.2. CUMHURİYET SONRASI KADIN DERGİCİLİĞİ VE DERGİLERİ	88
2.1.2.1. Türk KadınYolu.....	89
2.1.2.2. KadınYazıları.....	89
2.1.2.3. Cumhuriyet Kadını.....	91
2.1.2.4. Moda Albümü.....	91
2.1.2.5. Ev-İş.....	91
2.1.2.6. Ev-Kadın.....	92
2.1.2.7. Kadın Gazetesi.....	92
2.1.2.8. Hanımeli.....	92
2.1.2.9. Aile.....	92
2.1.2.10. Hafta.....	93
2.1.3. KADINLARIN KURDUKLARI DERNEKLER	
2.1.3.1. TANZİMAT DÖNEMİ KURULAN DERNEKLER.....	93
2.1.3.1.1. Cemiyet-i İmdadiye.....	96
2.1.3.1.2. Azkaniver Hayuhaç İngerutyan.....	96
2.1.3.1.3. Şefkat-i Nisvan.....	96
2.1.3.1.4. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti.....	97
2.1.3.1.5. Şam Muavenet-i Milliye Cemiyeti.....	98
2.1.3.1.6. Nisvan-ı Hey'et-i Edebiyesi.....	98
2.1.3.1.7. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye.....	98
2.1.3.1.8. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi.....	99
2.1.3.1.9. Tefeyyüz Cemiyeti	99
2.1.3.1.10. Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi.....	100
2.1.3.1.11. Mekteb-i Sultani-i İnas Cemiyeti.....	100
2.1.3.1.12. Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi.....	100
2.1.3.1.13. Çerkez İttihat ve Teavün Cemiyeti.....	100
2.1.3.1.14. Hizmet-i Nisvan.....	101
2.1.3.1.15. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi.....	101
2.1.3.1.16. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye.....	102
2.1.3.1.17. Genç Kız Cemiyeti.....	102
2.1.3.1.18. Teal-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Türk Ocakları, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti.....	102
2.1.3.1.19. Esirgeme Derneği.....	103
2.1.3.1.20. Kırmızı Beyaz Kulübü.....	103
2.1.3.1.21. Nisvan Heyet-i Edebiyesi.....	103

2.1.3.1.22. Teal-i Nisvan Cemiyeti.....	104
2.1.3.1.23. Osmanlı Nisvan Cemiyeti.....	105
2.1.3.1.24. Osmanlı Kadınları İttihad Cemiyeti.....	105
2.1.3.1.25. Türk ve Ermeni Kadınlar İttihad Cemiyet-i Hayriyesi.....	105
2.1.3.1.26. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti.....	105
2.1.3.1.27. Ma'lumat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti.....	106
2.1.3.1.28. Esirgeme Derneği.....	106
2.1.3.1.29. Mısırlı Hanımlar İane Cemiyeti.....	107
2.1.3.1.30. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Derneği.....	107
2.1.3.1.31. Suriye Nisvanı Umur-ı Hayriye Müessesesi.....	110
2.1.3.1.32. Şefkat Heyeti.....	110
2.1.3.1.33. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği.....	110
2.1.3.1.34. Türk Kadınları Bıçkı Yurdu.....	111
2.1.3.1.35. Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Hey'eti.....	111
2.1.3.1.36. Arbeilles –Balarları- Grubu.....	111
2.1.3.1.37. Müslüman Kadın Birliği.....	111
2.1.3.1.38. Eftal Hastanesi ve Şişli Osmanlı Kadınlar Cemiyeti.....	112
2.1.3.1.39. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti.....	112
2.1.3.1.40. Şehit ailelerine Yardım Birliği.....	112
2.1.3.1.41. Bilgi Yurdu Dersanesi.....	112
2.1.3.1.42. Kastamonu Osmanlı Hanımları İş Yurdu Cemiyeti.....	113
2.1.3.1.43. Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti.....	113
2.1.3.1.44. Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi.....	113
2.1.3.1.45. Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti.....	116
2.1.3.1.46. Sade Giyinen Hanımlar Cemiyeti.....	116
2.1.3.1.47. İnas Darülfünunu Mezuneleri Cemiyeti.....	116
2.1.3.1.48. Asri Kadınlar Cemiyeti.....	116
2.1.3.1.49. Türk Kadını Dersanesi.....	117
2.1.3.1.50. İslam Kadınları Cemiyeti.....	117
2.1.3.1.51. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti.....	118
2.1.3.1.52. Kadınlar Halk Fırkası.....	119
2.1.3.1.53. Diğer Dernekler.....	120
2.1.4. CUMHURİYET SONRASI KURULAN KADIN DERNEKLERİ.....	120
2.1.4.1. Veremle Mücadele Cemiyeti.....	120
2.1.4.2. Türk Kadın Birliği.....	121
2.1.4.3. Çocuk Esirgeme Kurumu.....	124
2.1.4.4. Yardım Sevenler Cemiyeti.....	124
2.1.4.5. Yetimleri Koruma Cemiyeti.....	125
2.1.4.6. Yoksulları Koruma Cemiyeti.....	125
2.1.4.7. Soroptimist Kulüpler (Meslek Kadınları Derneği).....	125
2.1.4.8. Üniversiteli Kadınlar Derneği.....	126
2.1.5. AYDIN KADINLARIN BİYOGRAFİLERİ.....	126
2.1.5.1. Adalet Cimcoz.....	126
2.1.5.2. Adile Sultan.....	126
2.1.5.3. Afet İnan.....	127
2.1.5.4. Azra Erhat.....	128
2.1.5.5. Behice Boran.....	129
2.1.5.6. Cahit Uçuk.....	130
2.1.5.7. Emine Seher Ali.....	130
2.1.5.8. Emine Semiyye.....	130

2.1.5.9. Fatma Aliye.....	131
2.1.5.10. Fehime Nüzhet.....	134
2.1.5.11. Fevziye Abdullah Tansel.....	135
2.1.5.12. Fıtnat Hanım.....	135
2.1.5.13. Güzide Sabri Aygün.....	136
2.1.5.14. Hadiye Tuncer.....	137
2.1.5.15. Halide Edip Adıvar.....	137
2.1.5.16. Halide Nusret Zorlutuna.....	142
2.1.5.17. İffet Halim Oruz.....	144
2.1.5.18. İhsan Raif.....	144
2.1.5.19. Kamile Hanım.....	145
2.1.5.20. Kerime Nadir Azrak.....	145
2.1.5.21. Lamia Balı.....	146
2.1.5.22. Leyla Hanım.....	146
2.1.5.23. Leyla Hanım(Saz).....	147
2.1.5.24. Makbule Leman (Fatma).....	147
2.1.5.25. Mebrure Sami Koray.....	148
2.1.5.26. Mihrünnisa Abdülhak.....	148
2.1.5.27. Muazzez Tahsin Berkand.....	149
2.1.5.28. Müfide Ferit Tek.....	149
2.1.5.29. Mükerrerrem Kamil Su.....	151
2.1.5.30. Münevver Ayaşlı.....	151
2.1.5.31. Nakiye Huriye Elgün.....	152
2.1.5.32. Neriman Hikmet Öztekin.....	153
2.1.5.33. Nermin Menemencioğlu.....	153
2.1.5.34. Nezihe Araz.....	154
2.1.5.35. Nezihe Muhiddin.....	155
2.1.5.36. Nigar Hanım.....	156
2.1.5.37. Nuriye Ulviye Mevlan.....	157
2.1.5.38. Sabiha Sertel.....	157
2.1.5.39. Safiye Erol.....	158
2.1.5.40. Samiha Ayverdi.....	159
2.1.5.41. Selma Rıza.....	160
2.1.5.42. Suat Derviş.....	160
2.1.5.43. Şeref Hanım.....	162
2.1.5.44. Şükufe Nihal Başar.....	162
2.1.5.45. Yaşar Nezihe Bükülmez.....	164

2.1.5.46. Diğer Kadınlar.....	164
-------------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. MATERYAL.....	166
3.2. YÖNTEM.....	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR TARTIŞMA

4.1. MİLLİ MÜCADELE ve CUMHURİYET SONRASI KADIN.....	168
4.1.1. Milli Mücadele Sonrası Kadın Mitingleri.....	168
4.1.2. Üniversitedeki Toplantı.....	169

viii

4.1.3. Fatih Mitingi.....	170
4.1.4. Üsküdar Mitingi.....	170
4.1.5. Kadıköy Mitingi.....	171
4.1.6. Sultanahmet Mitingi.....	171
4.1.7. Edirne Mitingleri.....	171
4.1.8. Kızılcahamam Mitingi.....	172
4.1.9. Kastamonu Mitingi.....	172
4.2. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E FEMİNİZM.....	172
4.3. FEMİNİZMİN AŞAMALARI VE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	184
4.4. CUMHURİYET DÖNEMİ FEMİNİZM.....	188
4.5. CUMHURİYET'TEN SONRA KADIN.....	195
4.6. SİYASAL HAKLARIN KAZANIMI.....	205
4.7. CUMHURİYET DÖNEMİ AYDIN KADINLARIN ETKİLERİ.....	211
4.8. CUMHURİYET SONRASI EĞİTİM ALANINDA KADIN.....	215
4.9. CUMHURİYET SONRASI İLK KADINLAR.....	225

SONUÇ.....	227
------------	-----

KAYNAKÇA.....	231
---------------	-----

EKLER.....	243
------------	-----

EK A. FAYDALANILAN KADIN YAYINLARINDAN ÖRNEK

BELGELER.....	244
---------------	-----

Ek A. 1. Kadınlar Dünyası Dergisi'nden Krem Tarifi.....	245
Ek A. 2. Kadınlar Dünyası Dergisi'nden Bir Başka Krem Tarifi.....	246
Ek A. 3. Nezihe Rikkat'in Türk Kadını Dergisi'ndeki Bir Yazısı.....	247
Ek A. 4. Türk Kadını Dergisi'nden Bir Makale Örneği.....	249
Ek A. 5. Şukufe Nihal'in Türk Kadını Dergisi'nde Yayımlanan Bir Makalesi.....	253
Ek A. 6. Kadın Yazıları Dergisi'nden Bir Makale Örneği.....	255

ÖZGEÇMİŞ ve VİTAE.....	256
------------------------	-----

KISALTMALAR

A.A.M.	Atatürk Araştırma Merkezi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
B.A.A.K.	Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
s./ss	Sayfa/Sayfalar
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Tarih yok

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. OSMANLI'DA TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI KADIN

Osmanlı Devleti'nde aile, şer'i ve örfi hukukun güvencesiyle, kan bağına dayanan ve gündelik hayatın ana dinamiklerinden biri olan, sosyal değişimin net olarak görüldüğü önemli bir yapı olma durumuna sahiptir. Farklı kültürlerin bileşiminden oluşmuş devletteki tüm aile yapısı tek tip değildir. Bu dokuyu belirleyen unsurlar etnik, kültürel ve coğrafi faktörlerden oluşmuştur¹.

Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı doğaldır ki özdeş ve türdeş olmaktan uzak bir görünüm sergilemiştir. Zaten Anadolu kadınıyla, Rumeli'de yaşayan kadının benzer geleneksel yapısı içerisinde olması da beklenemez². İstanbul, Selanik, İzmir gibi liman şehirlerine baktığımız zaman aile yapısının biraz farklı olduğu görülmüştür. Osmanlı toplumundaki geniş aile ve üç kuşağın bir arada yaşadığı yapıya buralarda rastlanmamıştır. Özellikle XIX. yüzyılda bu gibi şehirlerde çekirdek aile yaygındır ve nüfus doğumdan çok göçler sonucu artmıştır³.

Tanzimat öncesi Osmanlı aile yapısına ve kadının konumuna bakıldığında yarı pederşahi bir durum görülür. Her ne kadar erkekler için çok eşle evlenmek yasal olsa da uygulamada tek eşle evlilik tercih edilmiş, ikinci eşle evlilik yaygınlık kazanmamıştır. Şehirlerde dinin etkisi daha fazla olmuştur. Devlet erkânı ve varlıklı insanlar, konaklarını sarayda olduğu gibi haremlik ve selamlık olarak ikiye bölmüşlerdir. Köylerde ise kadınlar eşleriyle birlikte tarlada çalışır, erkeklerden kaçmazlardı⁴.

Osmanlı toplumunda aile reisi erkektir ancak kadın, etkin ve söz sahibi olmuştur. Geniş aile tipi yaygın olup, üretim ve stoklama işi ailenin kadınları tarafından birlikte yapılır. Geleneksel aile yapısının en önemli üyesi kadındır. Kadının statüsü çocuklarının sayısı ve yaşının ilerlemesiyle artar. Ekonomik olarak

---

¹ Ekrem Işın. (2006). Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muâşeret, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, s.405.

² Tarık Zafer Tunaya. (1998). *Türkiye'de Siyasi Partiler*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.503.

³ İlber Ortaylı (2004a). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, s.4.

⁴ERCÜMENT KURAN. (1990). Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi, *Aile Yazıları 1, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.364.

ailenin erkeğine bağımlıdır⁵. Erkeğin evlendiği kadına evlenme sırasında veya boşanmada ödediği mehir kadın için önemli bir destek olmaktadır⁶.

Bununla birlikte kadınların kendi işlerine ve mal varlıklarına sahip oldukları da görülmektedir. Osmanlı'da dokuma ve gıda sektörü, eskiden beri kadınların yoğun olarak çalıştıkları işkolları olmuştur⁷. Birçok belgeden Osmanlı döneminde kadınların çalıştığı anlaşılmalı birlikte bunları alt gelir grubuna sahip kadınlar oluşturmuştur⁸.

Kırsal kesimdeki kadınlar üretime sürekli katkıda bulunurken, şehirlerdeki halk sınıfı kadınlarının da iş hayatı içerisinde oldukları görülmektedir. Çamaşırcı dükkânı olan kadınlar, evleri dolaşır mendil, kumaş, çeyiz satan bohçacı kadınlar, falcılık yapanlar da çalışan kadın kategorisinde olmuştur⁹.

Kadınlar, bunların dışında farklı işler de yapmakta, örneğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde ticaretle uğraştıkları, köle ticareti yaptıkları bilinmektedir¹⁰.

Konuyla ilgili olarak Kanuni devrindeki bir ferman oldukça ilgi çekicidir. Erkeklerin buralarda toplanıp uygunsuz durumların çıkmasına sebep olduklarından, vakıf sahiplerinden kadın çamaşırcılara dükkân verilmemesi istenmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki kadınların yaptırdıkları vakıfların sayısının fazlalığı kadınların bir kısmının varlıklı olup, servetlerini diledikleri şekilde tasarruf ettiklerini ispatlamaktadır¹¹.

Ankara şer'iyye sicillerindeki kayıtlarda görülen 151 vakfiyenin 43'ünün kadınlar tarafından yapılmış olması buna iyi bir örnek olmaktadır¹². Osmanlı'da kadınlar, ergenliğe girip reşit olunca hukuki bağlamda kimlik kazanır, evlendikten sonra da servetlerinin kontrolünü ellerinde tutarlardı¹³.

Kadınların mülkiyet hakları ve sahip oldukları mal varlığını göstermesi açısından Amerikalı bir araştırmacı olan R. Jennigs'in yaptığı bir inceleme önemlidir. Buna göre 1605-1625 yıllarına ait Kayseri sicillerinde kayıtlı gayrimenkul

⁵ İlber Ortaylı. (2004b). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi Yayınları, II. Basım, Ankara, ss.58-59.

⁶ Feriha Karadeniz. (1999). XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ed: Güler Eren, c.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.452.

⁷ *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. (1989). c.4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.868.

⁸ Muhaddere Taşçıoğlu. (1958). *Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara, s.11.

⁹ Şirin Tekeli. (1982). *Kadınlar Ve Siyasal-Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, s.194; Taşçıoğlu, a.g.e., s. 11.

¹⁰ Emel Doğramacı. (1982). *Türkiye'de Kadın Hakları*, Üniversal Kitabevi, Ankara, s.12.

¹¹ Taşçıoğlu, a.g.e., s.9-10.

¹² Tezer Taşkıran. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, s.23.

¹³ Suraiya Faoqhi. (2000). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s.115.

transferlerinin %40'ı kadınlarla ilgilidir. Aynı yıllarda Kıbrıslı kadınların mülkiyetlerindeki gayrimenkul oranı ise %30 civarındadır¹⁴.

XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda sarayda kadın hekimler görev yapmakta¹⁵ Kanuni ve III. Selim dönemine ait dair belgelerde de bu duruma rastlanmaktadır¹⁶. Kadın hekimlerin saraydaki hasta cariyelere bakmak için çağrıldığı, saraydaki doğumları bunların yaptırdığı konusuna vakıf olunmakla birlikte, nasıl bir eğitim aldığı tam bir malumat edinilememiştir¹⁷.

Kadınların iş hayatındaki varlığına örnek olarak da Bursa kadınlarıyla ilgili ilginç bilgiler bulunmaktadır. XVII. yüzyılda Bursa'da bulunan toplam 387 ipek tezgâhının 150'sinin kadınlara ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca evinde ürettiği mamulünü dükkânı olmadığı için çarşı ve pazarlarda satan çok sayıda kadın da mevcuttur¹⁸.

Osmanlı kadını çalışma hakkına sahip olabildiği gibi hukukla ilgili işlerini de takip etmektedir. Padişah da dâhil olmak üzere gerekli yerlere sıkıntılılarıyla ilgili dilekçelerini göndermekten çekinmemişlerdir. 1675 yılına ait kadın şikâyetlerinin dökümüne baktığımızda %40'nın miras, %34'nün mal anlaşmazlığı hakkında olduğunu görülür. Bunun dışında borçlar, boşanma ve başka konularda da şikâyetler mevcuttur. 1675 yılındaki bu tablodan dönemin kadınlarının sosyal hayattan kopuk olmadıklarını anlaşılır¹⁹.

Kentsel mekân, cinsiyete göre belirlenmekte bilhassa Tanzimat dönemine kadar, kadınlara yönelik uyarı ve yasaklamalara tanıklık edilmektedir. Bunlar daha çok kadınların giyimleri, gezinti ve alışveriş yerlerindeki davranış biçimlerini düzenleme konularında çıkarılmıştır. Ancak sık sık yayınlanan fermanlardan konuyla ilgili ihlallerin fazlalığı anlaşılmaktadır²⁰.

Kadınlar bu fermanları dinlemeyince emirler aynı yıl içerisinde veya birkaç yıl sonra tekrarlanmış, yine uygulanmadığı görülünce yenileri çıkarılmış ve durum böyle devam etmiştir²¹.

¹⁴ Abdurrahman Kurt. (2000). Osmanlı'da Kadının Sosyo- Ekonomik Durumu, *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı II*, 32(6): 636- 645.

¹⁵ Burhan Göksel. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.132.

¹⁶ Taşcıoğlu, a.g.e., ss.9-10.

¹⁷ Taşkiran, a.g.e., s.22.

¹⁸ İsmail Doğan. (1992). Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.178; Kurt, a.g.m., ss.636-645.

¹⁹ Karadeniz, a.g.m., s.454.

²⁰ Fatmagül Berktaş. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, s.99; Bernard Caporal. (1999). *Kemalizmde ve Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, Cumhuriyet Gazetesi'nin Okurlarına Armağanı, İstanbul, s.142.

²¹ Taşkiran, a.g.e., s.20.

Tanzimat öncesinde çıkarılan bazı fermanlar, kadının sokağa çıkmasına kısıtlama getirirken bir kısmı da dış giyimine müdahale niteliği taşımaktadır. Mesela III. Selim döneminde, kadınların açık renk ferace ve “büyük yaka giymeleri” yasaklanmış, bu tür kıyafet diken terzilerin cezalandırılması istenmiştir²².

III. Osman zamanında yayınlanan bir fermanla da kadınların dışarıya çıkmaları haftada üç günle sınırlanmışken, IV. Mustafa bunu tamamen yasaklamıştır. Kurallar bunlarla sınırlı kalmamış, 1603’de ise dükkânlara girmeleri, 1610’da erkeklerle sandala, arabaya binmeleri, 1787’de mesire yerlerine gitmeleri engellenmeye çalışılmıştır²³.

Tüm bu fermanlardan hareketle kadın kıyafetine ilişkin sıkı bir disiplin ve yasaklama uygulanmış gibi düşünülse de, 1841 yılı Ramazan’ında çıkarılan bir emir aslında kadınların devre göre gayet rahat giyindikleri ve kısıtlamalara uymadıklarını göstermektedir. Kadınların ince yaşmak kullanmamaları, göğüs ve saçlarını göstermemeleri, yanlarında genç, süslü arabacı ve seyis götürmemeleri istenmiştir. Ayrıca camilere gelen erkeklerin, kadın taifesinin etrafında dolaşıp laf atmaması, rahatsız etmemesi istenmiş, bu yasaklar münadiler tarafından mahallelerde dolaşarak ilan edilmiştir. Aslında bu gibi kurallara uyulması isteği, toplumda iyice yaygınlaşmış olan bir rahatlığın ve devletin bunu engelleyemediğinin işaretleri olmuştur²⁴.

Tanzimat’tan sonra kadınlara yönelik uygulamalarda bir esneklik görülmekle birlikte alınan bazı kararlar eski buyrukları hatırlatmaktadır. 1867 yılı Ramazan ayında²⁵ gazeteler aracılığıyla halka ilan edilen duyuru konuya bir örnek teşkil etmektedir. “Kadınlar yalnız Sultan Ahmet, Laleli ve Şehzadebaşı camilerine gidebilecek, namaz sırasında bu camilerde sadece görevliler bulunacak, hiç bir erkek içeri alınmayacaktır. Kadınlar iftar davetine giderken, kalabalık yerlerde durmadan, orada burada gezinmeden, vakit kaybetmeden önlerine bakarak yürüyeceklerdir²⁶.”

Bunlar gibi kadınlar için sınırlamalar getiren fermanlarla birlikte kadınları destekleyen fermanlara da sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Mayıs 1884’deki bir ferman da kızların kendi istekleriyle evlenebilmelerini ve başlık parası gibi evlilik gereği yapılan ödemelerin yasaklanması hükmünü içermektedir²⁷.

²² Gülnihal Bozkurt. (1996). Cumhuriyet öncesi ve Sonrasında Türk Kadınının Hukuki Durumu, *Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu A.A.M. Yayınları, Ankara, s.158; Taşçıoğlu, a.g.m., s.20.

²³ Bozkurt a.g.m., s.158.

²⁴ M. de D’ohsson. (t.y.) *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Yüksel Z. (Çev), Tercüman 1001 Temel Eser s.103; Taşkiran, a.g.e., s. 29.

²⁵ Caporal, a.g.e., s.142.

²⁶ Enver Ziya Karal. (1956). *Osmanlı Tarihi*, c.VII, Ankara, ss.282-283.

²⁷ İlber Ortaylı. (1992). *Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf, Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, s.464.

Kadın kıyafetine gelince özellikle Lale Devri'nde kadınların dış dünyayla ilişkileri artmış ve giyimlerinin değişmiş olduğu görülür. Dışarı çıkmadan önce başlarını yapmaya, feslerinin üstüne örttükları yaşmakları iyice inceltmeye başlamışlardır. Yaşmak giderek bir aksesuara dönüşmüş, ferace de vücut hatlarını gösteren sıkma kıyafetler haline gelmiştir. Giyimleri gayri Müslim kadınlara benzemektedir. Bu yönde peş peşe çıkan fermanlardan kadınların yine yasakları delme konusunda ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır²⁸.

Osmanlı kadınının giyim kuşamının Tanzimat döneminde oldukça değişmiş olduğu, kuralları rahatça ihlal ettiği dikkat çeker. Losi Rambert'in yazdıklarına göre, çarşaf ve ferace aslından iyice uzaklaşmıştır. Çarşaf lar entariye benzemekte, feraceler de kolsuz ve ahlak kurallarına mugayir modeller üzerine biçilmektedir. Başörtüsü ve yemeniler ise saçları tamamen gösterecek kadar incedir. Bazı kadınlar asker gibi ceket ve manto giymektedirler²⁹.

Osmanlı'da mevcut cinsiyet düzenine göre kamu mekânı erkeklere ait olurken, özel mekân kadınlara bırakılmıştır. Erkeklerin ev dışı işlerle uğraşmalarına mukabil kadınlar, ev içi işlerle mükelleftir. Bu şekilde kadınlara ev, aile, çocuk ile ilgili işler; erkeklere ise siyasal, ekonomik, askeri işlerle ilgili sorumluluklar düşmektedir. Evin geçimini sağlamak için gereken maddi finansmanı erkek kazanırken, onun harcanması ve kullanılması işi kadına verilmiş olmaktadır³⁰.

Osmanlı'da kadınlar evde çocuk bakımı, ev işleri veya buna nezaret etmek, el işi yapmak gibi şeylerle uğraşırlardı. Dışarıya genellikle hamama, komşuya veya mesire yerlerine gitmek için çıkarlardı. Özellikle XVIII. yüzyıl sonrası kadınların eğlencelere katıldıkları, kapalı arabalarla gelip ağaçlar arasında eğlendikleri bilinmektedir. Kadınların tüm yasaklara rağmen mesire yerlerine her zaman gittikleri görülmektedir. İngiltere'nin İstanbul sefirinin eşi olan Lady Montegu'ye göre Osmanlı kadınlarının bütün işleri komşuya, hamama gitmek, bol masraf yapmak, yeni modalar çıkarmaktır. Parayı erkekler kazanır, kadınlar harcar. Erkekler eşlerinden en ufak bir maddi talepte dahi bulunmazlar. Bu tüm toplumsal katmanlar arasında böyledir³¹.

Haremdeki kadınların da yönetimde bir şekilde etkin oldukları görülmüştür. Bilhassa son dönemlerde kadınların devlet yönetimine müdahaleleri, devlet politikasını belirleyici bir unsur olmuştur. Osmanlı sarayındaki kadınların, yazdıkları

²⁸ Taşçıoğlu, a.g.e., s.19.

²⁹ Caporal, a.g.e., ss.143-144.

³⁰ Nicole A.N.M. Van Os. (2004). Osmanlı Müslümanlarında Feminizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.339.

³¹ Lady Montagu. (1998). *Şark Mektupları*, Timaş Yayınları, İstanbul, ss.78-128.

mektuplardan bu durum açıkça görülmektedir. Bunlar içinde kendilerine yakın kişilerin atama ve sakıncalı gördükleri kişilerin azlını isteyen mektuplara sıkça rastlanır³².

Askeri sınıfın kadınları devletin en eğitilmiş ve kültürlü kadınlarıdır. Gerek diğer kızlara nazaran daha iyi ve uzun süre eğitim almaları, gerekse eş veya babalarının görevleri dolayısıyla farklı yerler görme imkânı bulmaları onların gelişimine katkıda bulunmuştur³³.

Paşa eşlerinin işleri hizmetçiler tarafından görülür, ganimetlerden gelen ziyet eşyası ve her türlü lüks eşyaya rahatça sahip olabilirlerdi. Buna karşın askeri sınıftan birinin eşi olmanın dezavantajları da olmuştur. Erkekler uzun süren hatta bazen yıllar boyu devam eden seferlere katıldıkları zaman tek kalan kadınlar, geride psikolojik ve diğer ailevi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bunların yaşadığı iki temel sorun olarak eşlerinin sık sık savaşa gitmeleri dolayısıyla karşılaştıkları maddi, manevi sıkıntılar ve siyaseten katl edilmeleri durumunda da düştükleri fakirlik gösterilebilir³⁴.

İstanbul'da klasik dönem ailenin yaşam alanı mahalle olup, farklı katmanlar bir arada yaşarken XVIII. yüzyılla birlikte bu durumda bir değişiklik görülmeye başlanmıştır. Artık üst kesim insanları farklı yaşam bölgeleri oluşturmaktadır. Bunların Fatih, Aksaray, Bayezid gibi yerlerde oluşturdukları mahalle hayatı bu tarihten sonra orta sınıfa ait olurken, üst kesim Boğaziçi ve Beyoğlu bölgelerindeki yeni yerlerde yaşamaya başlamışlardır³⁵.

Zengin sınıf süslü köşkler inşa etmekte, Kâğıthane, Çamlıca ve Boğaziçi bölgeleri Lale Devri'ni yansıtan bir görüntü sergilemektedir. Mehtapta sazlı sözlü eğlenceler yapılmaya başlanmıştır³⁶.

XIX. yüzyılda İstanbul ve diğer büyük şehirlerdeki kâgir konaklarda, Avrupa mobilyalı, alafrangalı sofralarda başlayan değişim, kadınların dergi, gazete ve roman okumalarıyla başlayan yeni bir sürece girmiştir. Haremlik selamlık büyük oranda devam etmekle birlikte üst kesim kadını sosyal yaşama girmeye başlamış, gezi mekânlarında kadın erkek flörtleri görülmektedir. Boğazda mehtap sefaları, köşklere sazlı sözlü eğlenceler tertiplenmektedir. Bu dönem değişimleri eğlence ve

³² Çağatay Uluçay. (1971). *Haremden Mektuplar*, Ankara, ss.47-70.

³³ Mehmet İpşirli. (1998). Osmanlı Toplumunda Kadın, *İslam'ın Işığında Kadın*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.57.

³⁴ Karadeniz, a.g.m., s.453.

³⁵ Işın. (2006). a.g.m., s.408.

³⁶ Bilal Eryılmaz. (1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, ss.46- 47.

moda alanıyla sınırlı kalmamış, bu süreç üst ve orta kesim kadınının toplumsal hayata girişini kolaylaştıran dönüşümleri sağlamıştır³⁷.

Yenileşme döneminde kadınlar arasındaki ailevi değişim erkeklere oranla daha az olmuşsa da özellikle Abdülmecid döneminde kadınlarla ilgili dedikodu ve spekülasyonların artmış olduğu görülür. Bunların bir kısmı mübalağa olarak kabul edilse de bazı saray kadınlarının yabancı erkeklerle ilişkileri olduğu bilinmektedir. Bu tür ilişkilerin meşru görülmesinin arka planında ise Avrupalıların böyle yaşadıklarına olan inanç yer almış olabilir. O zaman yaygınlık kazanan düşünceye göre Avrupa'da her kadının kocası dışında bir aşığı, her erkeğin de karısından başka bir metresi bulunmaktadır. Nitekim böyle ilişkilerin ilgili yıllarda ortaya çıkmasının, dönem gençlerinin abartılı bir çapkınlık serüvenine girişmiş olmasının ardında, bunun medeniyetin gereği olduğu düşüncesinin etki etmiş olması muhtemeldir³⁸.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ailesi süreç içerisinde geleneksel aile yapısından uzaklaşmış, aile içinde erkek egemen yapı zayıflamış, kadın ve gençlerin kişisel özgürlük alanları genişlemiştir. Kültürel açıdan Batıya endekslenmiş, mekân olarak konak ve yalıtı tercih edilmeye başlanmıştır. Evdeki hizmet görev elemanlarının sayısı artmış, aile içi davranış biçimleri henüz netlik kazanmamıştır. Toplumda geleneksel yapı bir derece korunurken aile, modern dünyada kimlik arayışı içerisindeki bir geçiş kurumu niteliğinde varlık göstermektedir³⁹.

Müslüman olmayan azınlık kadınlarının sorunları bu dönem çözümlenmiş görünürken, asıl sorun Türk-İslam kadınları çerçevesinde yaşanmaktadır. Bu kesim içerisindeki kadın sorununun en çetrefilli kısımlarının ancak mütareke döneminde, en azından kent çerçevesinde giderildiği ileride görülecektir⁴⁰.

XIX. yüzyıl Osmanlı'sında bir dönüm noktası olan Tanzimat sonrasında, modernleşmeci elit kesim içinde ayrışma görülmüştür. Bu bağlamda Tanzimat modernleşmesi hem kendi zıddını oluşturmuş hem de kendini tamamlayacak süreci başlatmıştır⁴¹.

Bununla birlikte Tanzimat vasıtasıyla başlayan Batılılaşmanın devletin, otoritesini sağlamlaştırma politikasının sonucu olduğunu iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu fikre göre Tanzimat tepeden dayatılan, sosyal konjunktüre

³⁷ İlber Ortaylı. (2006). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumunu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, İstanbul, ss.314-317.

³⁸ Doğan, a.g.m., ss.212-215.

³⁹ Işın, a.g.m., ss.408-409.

⁴⁰ Tunaya, a.g.e., s.503.

⁴¹ Cemil Koçak. (2004). Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.72.

dayanmayan devletin yetkilerini ve toplumsal müdahale alanlarını artırıcı bir unsur olarak uygulanmıştır⁴².

Avrupa'da etkin olan siyasi görüşlerle birlikte, kadın hakları konusu da Osmanlı'da yankı bulmuştur. Kadınlarla ilgili ilk tartışmalar başlangıçta erkek feministler tarafından yapılmış olsa da XIX. yüzyılın sonlarına doğru sayıları hızla artan kadın feminist yazarlar bu işi yapmaya başlamışlardır⁴³.

Ülkemizde Batılılaşma cereyanlarının başlangıcından itibaren toplum restorasyon çalışmalarının odağında hep kadın olmuş, siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin mecrasına ilişkin tartışmalarda kadın imajı çokça yer almıştır. Kadının konumu medeniyet göstergesi olarak kabul edildiği gibi, onlara ayrıca milli erdemleri ve özgünlüğü koruma görevi de yüklenmiştir. Tanzimat dönemi bürokratlarının Batılılaşmayı benimsemelerini müteakip kadın imajı, modern ve geleneksellik arasındaki sınırdaki betimlenmeye başlanmıştır. Bunlardan bir kısmı, modernleşmeyle kadın yaşamında ilintisel bir ilerleme olacağı iddia etmiştir. Diğer kesim ise kadını milliyetçi, antiemperyalist ve kurtuluşla özdeşleştirip buradan hareketle geleneksel, dini ve milli değerlerin sembolü olarak lanse edildiği dikkati çekmektedir⁴⁴.

Tanzimat sonrası sosyo-kültürel bir değişimin yaşanması doğal olarak Osmanlı kadınına, aile hayatını etkileyen önemli bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu dönem, daha sonra ortaya çıkan yapısal değişiklikler açısından yönlendirici olması dolayısıyla tarihimizde önemli bir yere sahip olmuştur. Tanzimat Fermanı'nda kadın ve aileyle ilgili bir maddenin yer almaması Osmanlı kadını üzerinde hayal kırıklığı oluşturmuş olsa da sonraki gelişmeler kadını direk olarak etkileyecek değişimlere yol açmıştır⁴⁵.

1908 sonrası dönemde ise devlet yöneticilerinin aileyi öncelikleri görülmüştür. Jön Türk fikri yeni bir yapılanma için bunun önemini anlamış, kadın ve aile ilgi merkezleri olmuştur⁴⁶.

İttihadcılar aile yapısını kültürün bir parçası olarak algılamış, bunun yerel olması gerektiğini savunduğu gibi onu özel hayattan çıkarıp, kamu hayatına dâhil etmiştir. Bunlar sürecin sosyolojik değişimlerle tamamlanması gerektiğini düşünmektedirler. İttihadcıların eşitlikçi yönü ön plana çıkan dönüşümcü söylemleri,

⁴² Stefan Yerasimos. (2006). Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, ss.368-369.

⁴³ Van Os. (2004). a.g.m., s.338.

⁴⁴ Ayşe Kadioğlu. (1998). Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler*, Kılıç Z. (Çev), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.89.

⁴⁵ Doğan, a.g.m., s.176- 177.

⁴⁶ Zafer Toprak. (1992). II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss.228- 229.

Osmanlı feminizminin çıkış noktasını oluşturduğu gibi çekirdek aile ve değişime ivme kazandırma çabaları milli ailenin önemini artırmıştır. Ulus devlet için oluşturulacak yeni yapıyla aile ahlakının uyuşması zorunluluğu Ziya Gökalp ve arkadaşlarının sosyolojik teorilerinin, bu toplumsal yapının terimsel temelini belirlemiştir⁴⁷.

Kadınlar ise kendilerini ilgilendiren her konuda gerek kamuoyuna, gerekse devlet yöneticilerine görüşlerini iletmışlerdir. Bunlar “sosyal inkılab”ın içerisinde var olan bir “kadın inkılâbı” istemekte, yaşam tarzları ve konumlarında farklı uygulamalar beklemektedirler. Kadını ilgilendiren her konuda yeni bir bakış açısı ve uygulama geliştirilmesi fikrini taşıyan bu kadınlara göre aile, toplumun nüvesi olması hasebiyle çok önemlidir ve radikal değişiklikler artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu dönüşümde dayanılacak ana tema ise feminizm olmak zorundadır⁴⁸.

Osmanlının aydın ve yönetici sınıfı, Tanzimat sonrası kadın sorununu modernleşmenin önemli bir unsuru olarak görmeye başlamıştır. Bunun geri kalmışlığın baş sorumlusu olarak telakki edilip, çözüm arayışlarına gidildiği görülmektedir. Kadının konumunun yükseltilmesiyle toplumsal dönüşüm, modernleşme arasında bir bağ kurulmuştur. Kadın sorunu yalnızca kadın hakları olarak değil eski ve yeni sosyal formların ana çatışma unsuru olarak hep zirvede olmuştur. Sosyal proje savunucuları siyasi düşüncelerini, kurgularındaki kadın imgeleminde dile getirmişlerdir⁴⁹.

Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde, içerisinde bulunan geri kalmışlıkla kadının geri kalmışlığı birbiri etkileyen iki unsur olarak düşünülmüştür. Bu durumu izale etme düşüncelerine paralel girişimler kadına yeni bir muhteva ve biçim vermiştir. Her iki dönemde de kadına ilişkin yeni bir biçimleme görülür. Konunun kritiğini yaparken önce Tanzimat dönemi kadının durduğu ve geldiği, getirildiği noktaya göz atılacaktır⁵⁰. Zaten ülkemizde kadınlar üzerindeki söylemsel değişimlerdeki kilit noktalar, Osmanlı’dan Türkiye’ye geçişteki can alıcı yol ayrımlarında gizli olmuştur⁵¹.

Kadınlara ilgili ilk polemik oluşturan yazılar, İslam’ın gerekleriyle uyuşan özgürlüklerin sunumunda ortaya çıkmıştır. Ancak II. Meşrutiyet sonrası milliyetçilik

⁴⁷ Toprak, a.g.m., s.237.

⁴⁸ Serpil Çakır. (1992). Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Arayışı, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss.238- 239.

⁴⁹ Ayşe Durakbaşa. (1998). Cumhuriyet döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.37.

⁵⁰ Zehra Toksa. (1998). Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.71.

⁵¹ Deniz Kandiyoti. (1997). *Cariyeler Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul, s.134.

akımlarının etkinleşmesiyle ortaya yeni kavram ve düşünüş biçimleri çıkmaya başlamıştır⁵².

Her ne kadar Tanzimat Fermanı'nda kadınlarla ilgili özel bir belirleme görülmesi bile bu çerçevede belli bir serbestiyet kazanan kadınlar, bazı haklar kazanmış ve örgün eğitim görme imkânını yakalamışlardır. Buna bağlı olarak Osmanlı aile yapısında ve değerlerinde de bir değişim yaşanmıştır. Bu tür gelişmeler, ileride kızlara da erkekler gibi eğitim zorunluluğu getiren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gibi çok önemli uygulamalara kaynaklık edecektir⁵³.

Bu dönem özellikle İstanbul, İzmir gibi şehirlerde Batı kaynaklı bir yaşam ve tüketim biçimi hâkim olmaya başlamıştır. Sanayileşmenin getirdiği maddi kültürle Osmanlı'yı gittikçe kendine bağlayan özgürlük, eşitlik gibi kavramlar kadın ve aile unsurlarını devletin ana maddesi haline getirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın kaotik ortamında yaşanan toplumsal çöküntü durumu, devleti bu iki konu üzerinde daha dikkatli olmaya zorlamıştır. İttihad ve Terakki yönetimi ilk yıllarında milliyetçilikle örüntülediği çekirdek aile kavramını gündeme getirmiştir. Kadına nispeten özgürlüklerin sağlandığı yeni ve milli aile anlayışı bu konudaki icraatlarının beslenme noktasını oluşturmuştur⁵⁴.

Osmanlı'da Batılılaşma Galata, Beyoğlu ve Harbiye bölgelerinden ise farklı bir bakış açısıyla algılanmıştır. Avrupalılaşma bu kitle için fikri ve siyasi dinamiklerden ziyade yeme, içme ve giyinme biçimi olarak düşünülmektedir. Batı dünyasına ilişkin fikirler ortaya abartılı rivayet ve gayri meşru ilişkiler çıkarmıştır. Örneğin evlilik dışı ilişkilerin Batılı olma gereği olarak yorumlandığına tanıklık edilir. "Avrupa'da kadınlar tamamen serbest olup hatta bir kadın kendi dostu (sevgili) ile musahabe (sohbet) ederken kocası gelip de alafrangaca kapıya dak etse (çalsa), kadın izin vermezse içeri girmedeği, düşünülmektedir."⁵⁵

Tanzimat Fermanı, kadınlar için özel hükümler içermemesine rağmen, değişen fikri ve sosyal yapı dolaylı olarak kadınları etkilemiştir. Yasalarda kadın lehine düzenlemeler yapılmakta, yasaklarda esneme görülmekte, kızlar için okullar açılmakta, basında kadın lehine yazılar çıkmıştır⁵⁶.

⁵² Kandiyoti, a.g.e., s.134.

⁵³ Doğan, a.g.m., s.189.

⁵⁴ Toprak, a.g.m, s.229.

⁵⁵ Doğan, a.g.m., s.177.

⁵⁶ Taşkiran, a.g.e., s.25.

Tanzimat sonrası süreçte başlayan yayınlar, kadın meselesiyle ilgilenmiş, kadının konumu, çalışması, toplumsal hayata dâhil edilmesi, moda konuları işlenmiş ve kadının değiştirilmesi gerektiği ifade edilmeye başlanmıştır⁵⁷.

Batı dünyası ise, emperyalist amaç ve maddi kazanç sebebiyle himayesine aldığı Osmanlı'daki gayri Müslimlerle işbirliği geliştirip, Osmanlı'yı, bilhassa da kadınlarını değiştirip, tüketimi artırmayı hedeflemişlerdir. Bunlar kadınlara yönelik lokanta ve mağazalar açmış, kadınları tüketime yönlendirmişlerdir⁵⁸.

Meşrutiyet sonrası gelişen basında Avrupalılaştırma etkileri görülmeye başlanmış, Batının görgü kuralları, kadın erkek ilişkilerindeki prosedürleri genişçe yer almaya başlamıştır. Gülmek, oturmak, yemek, dans etmek gibi davranışlarda bile geleneksel kuralların yerine Batılı normlara uygun kalıplar, resimli olarak yayınlanmıştır. Yine dönem edebi eserlerinde aynı çizgide mesajlar sıklıkla görülmeye, Batılı aile ve kadın modellerine rastlanmaya başlanmıştır. Her ne kadar Batılılaşmanın lokal bir etki sağlamış olduğu söylenebilse de toplumsal hayatta ciddi bir dönüm noktası olmuştur⁵⁹.

Moda dergilerinde özellikle şehir kadınlarının çehresini değiştiren yayınlar izlenmektedir. Saç ve cilt bakımı, kozmetik ürünler, kadın sağlığı gibi konularda kadın okurları bilgilendirmelere sıkça rastlanmaktadır. Buralarda yayınlanan reklamlar, kadınlar üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Kadınların sokağa çıkmaya başlamaları neticesinde, böyle bir karşılaşmaya hazır olmayan erkeklerin bocaladığı görülür. Laf atma ve sarkıntılık vak'alarına en çok kadının günlük hayata girmeye başladığı yıllarda rastlanılır⁶⁰.

Yine bu dönem Osmanlı kadınları giyimlerinden, sofrada adabına kadar birçok konuda değişmeye başlamıştır. Avrupai usul giyim, mobilya ve süslenmeye merak salan kadınların yaptıkları harcamalar Batılı tüccarların istedikleri tutum olurken, Osmanlı kocalarını zor durumda bırakmıştır. Statü göstergesi olarak yabancı mürebbiyeler çalıştırılmış, bunların yetiştirdiği çocuklar kendi kültürlerine yabancılaşmaya başlamıştır. Ortaya gezmeyi seven, tüketici, lükse düşkün bir alafranga kadın biçimi çıkmıştır⁶¹.

Tanzimat dönemi üst düzey ailesinin yüzünü Batıya dönmüş, konak veya yalıda kalabalık bir kadroyla yaşamakta olduğu görülür. Evde gevşemiş durumdaki

⁵⁷ Leyla Kaplan. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını*, A.A.M. Yayınları, Ankara, ss.15-16.

⁵⁸ Zafer Toprak. (1982). *Milli İktisat Milli Burjuva*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, s.52.

⁵⁹ Taşçıoğlu, a.g.e., ss.46-49.

⁶⁰ Ekrem Işın. (1995). *Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat, İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.121-122.

⁶¹ Toksa, a.g.m., ss.71-72.

pederşahi mekanizma var olmakla birlikte, aile üyeleri arasında bireysel özgürlük alanları artmaktadır. Geleneksel olandan kopamamış ve modernleşmeyi de tam olarak sağlayamamış, kimliğini arayan bir geçiş dönem kurumu görünümündedir. Toplumun mitos ve ütopyasında kurmaya çalıştığı dengeyi sosyo-kültürel koşullar gereği bir türlü oluşturamamıştır. Bu sebeple Tanzimat ailesi gelenekçiler ve modernleşme taraftarları tarafından eleştirilmiştir⁶².

1.2. TANZİMAT AYDINI

Aydın kelimesi genel anlamda varlık nedenlerini bilgi ve düşünceden alan, bilgi ve düşünce üretme pozisyonunda olan kişi olarak tanımlanabilir. Aydınlar bu bağlamda önemli rol ifa ettikleri gibi, ekonomik ve siyasi faktörlerle birlikte toplumun gelişme ve terakkisinde önemli rol icra ederler⁶³.

Osmanlı'daki aydın sınıfına gelince, Tanzimat öncesi medreseden yetişen ulema ve tekkeden gelen veli modeli olarak iki aydın tipi görülür. Bunlar devlete hâkim olan maddi güce karşı manevi gücü temsil ederler. Ancak sözünü ettiğimiz aydın profili, günümüzdeki anlamda aydın kavramıyla bir paralellik göstermez. Zihnimizdeki tanıma uyan aydın şablonuna ancak Tanzimat sonrası rastlanacak, Batı örneğine göre yetişen, akla önem veren ve yeni önermelerden korkmayan aydın modeli oluşacaktır⁶⁴.

XIX. yüzyılda Osmanlı'da Batılı anlamda aydın sınıfının çıkması, bu iki medeniyet arasındaki ilişkilerin bir sonucudur. Aydın kelimesi Cumhuriyet sonrası türetilmiş, Osmanlı'da bu kavramın yerine münevver kelimesi kullanılmıştır⁶⁵.

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Batılılaşma sürecine giriş, yalnız idarecilerin değil aynı zamanda Osmanlı aydınlarının da beklediği ve istediği bir hareketin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra Batı tandanslı eğitim veren Mızıka-i Hümayun, Mekteb-i Ulum-i Harbiye, Tıphane-i Amire gibi yüksek okullar açılmaya başlanmıştır⁶⁶.

⁶² Işın Ekrem. (1992). Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, c.1, Ankara, s.219.

⁶³ Mithat Baydur. (1998). Cumhuriyet döneminde Aydınlar ve Dergileri, *Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı I*, Yıl 4, S.23- 24, Ankara, Eylül Aralık, s.773- 774.

⁶⁴ İncelik ve Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.336.

⁶⁵ Baydur, a.g.m., ss.775- 776.

⁶⁶ Emel Doğramacı. (1982). *Türkiye'de Kadın Hakları*, Üniversal Kitabevi, Ankara, s.20.

Tanzimat'a kadar tek eğitim kurumu medrese iken sonrası dönemde Batı tarzı alternatif mekteplerin açılmasıyla Osmanlı aydınları arasında medreseli, mektepli çekişmesi yaşanmasına yol açmıştır⁶⁷.

Avrupalı tarzda örgütlenen okullar, medreseli ulemanın tekeli kırıyan yeni bir kültürlü insan sınıfı yetiştirmeye başlamıştır. Bazı subaylarla devlet yönetiminde etkin olacak görevliler de bu aydın sınıftan çıkmıştır⁶⁸. Zamanla bu mektepliler sarayda etkinleşmiş, ancak süreç içerisinde Meşrutiyet yanlıları olmaları onları muhalefete iterek saraydan uzaklaştırmıştır. İlk eserlerini 1870'lerde verilen edebiyat kurucuları da bu münevverler sınıfına dâhildir⁶⁹.

İlber Ortaylı, Osmanlı son dönem aydınını, her konuda varlık gösterme çabası içerisindeki "ansiklopedisyen" olma arzusu içerisinde olan kişiler olarak yorumlamaktadır. Ona göre bunların arkalarında uzun bir siyasi görüş ve teşkilatçılık yoktur. Ancak bu dönemde de toplumsal değerlendirme ve önermelerde bulunacak yetkinliğe sahip olduklarını, XIX. yüzyılda ise devlette bir aydın grubu inkişafının yaşandığını söylemektedir⁷⁰.

Tanzimat'la birlikte yapılan bir dizi reformun temeli Avrupa merkezli olup, Batı medeniyetine yönelmenin başlangıcını oluşturmaktadır. Avrupa'da ortaya çıkan her ideoloji, Osmanlı toplumunda etkili olmaya başlamıştır. Okullaşma ve hukuk düzeninde yapılan değişiklikler, resmi olmayan basın varlık göstermeye başlaması ortaya yeni bir aydın sınıfını çıkarmış, bu da Osmanlı'daki tinsel değişimin baş faktörünü oluşturmuştur⁷¹. Aslında Tanzimat, Osmanlı'nın iktisadi ve sosyal dinamiklerinin iflas edip yıkılma sürecine girdiği bir sırada devletin farklı temellerle yeniden inşası çabasını göstermektedir⁷².

Tanzimat'a paralel değişen siyasi ve kültürel gelişmelerden ilk etkilenenler aydın kesimi olmuştur. Aydınların tutumu toplumsal değişmelerde ana unsuru oluşturduğundan, Osmanlı'da entelijansiyanın Batılı fikri ve siyasi yapılanmalara gösterdiği tepki de Osmanlı'nın Avrupalılaşıma ölçüsünü belirleyecek önemli maddelerden biri olacaktır⁷³.

Ancak Osmanlı aydınlarında bu konuda tek tutumun hâkim olduğunu söylenemez. Bazıları Batılı tarzda biçimlenmeye tamamen karşı çıkarken, bazılarında da büyük bir heyecanla hepsini kabullenmiş görülür. Üçüncü kesim de ise ihtiyatlı ve

⁶⁷ Ceyhan Demirtaş. (1997). *Osmanlılarda Aydın Kavramı*, Sis Çanı Yayıncılık, İstanbul, ss.13-25.

⁶⁸ Caporal, a.g.e., s.58.

⁶⁹ Demirtaş, a.g.e., ss.13-26.

⁷⁰ Ortaylı (2004), a.g.m., ss.324-325.

⁷¹ Caporal, a.g.e., s.58.

⁷² İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.336.

⁷³ İsmail Doğan. (1992). *Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.178.

kuşkulu bir yaklaşımın varlığı dikkat çeker. Aydınların hepsinde yoğunluğu ve muhtevası değişmekle birlikte Batılı oluşumlardan etkilenme kaçınılmazdır. Batıya yetişme isteği içerisinde üretilen siyasi ve toplumsal hedefler Tanzimat Fermanı'nı siyasi bir söylem olmaktan çıkarıp, sosyo-kültürel sonuçları olan bir ivme kazanırken, bunda Batıyı yakalama kaygısı içerisinde olan aydınların büyük rolü olmuştur⁷⁴.

Aydın kesimi, geri kalmışlığı önlemenin yolu olarak gördükleri Doğu- Batı sentezinin nasıl ve hangi oranda gerçekleşmesi konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu durum farklı görüş, çözüm ve projelerin ortaya çıkmasına yol açacaktır⁷⁵.

Tanzimat döneminin ilk ideolojisinin “medeniyetçilik” olduğunu iddia eden Ahmet Hamdi Tanpınar, Osmanlı'da daha sonra ortaya çıkacak Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık gibi fikri akımların buna dayandığını söyler. Devrin diğer aydınlarının da benzer ifadeler kullandığı görülür. Medeniyetin insanoğlu için zaruret olduğu ve buna muhtaç olduğu sıkça işlenen konular arasındadır. Ayrıca medeniyet ve terakki arasında direkt bir bağ kurdukları görülür. Hatta bu tezin desteklenmesi amacıyla dini delillerin kullanılması da dikkat çeker. Tanzimat aydınlarına göre medeniyet, maddi ve manevi her türlü ilerlemeyi içine almaktadır. Bunun için belirlenen sınır ise Avrupa'da söz sahibi olabilmek amacıyla, Avrupalı ülkelere yetişmek ve onlarla rekabet edecek düzeye gelmektir⁷⁶.

Değişen dengelere bağlı olarak Türk aydınları arasında modern olma veya geleneğe bağlı kalma durumunun ortaya çıkardığı olumsuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Batı'dan alınan yeni dünya görüşünün Tanzimat aydınlarına mutlak model gibi görünmesi, Batılılaşmanın gelenek karşısında zafer kazanmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak Batı kaynaklı gazete, roman ve tiyatro yaygınlaşmıştır. Çoğunluğu edebiyatçı olan Tanzimat aydınları arasında Şinasi'nin, Batının yeni fikirleriyle, Doğu'nun eski aklını “Garb'ın fikr-i bikri ile Şark'ın akl-ı piranesi”ni birleştirmek görüşü benimsenmeye başlanmıştır⁷⁷.

Aslında bu aydınlar, oynadığı rol açısından Osmanlının eski aydın sınıfı olan ulema ve veli tipine yaklaşıyor. Bunlar da maddi iktidara karşı koyup manevi güce

⁷⁴Doğan, a.g.m., s.178.

⁷⁵ Hüseyin Subhi Erdem. (2000). *Modernite Karşısında Osmanlı, Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, Yıl 6, S.33, Ankara, Mayıs Haziran, s.160.

⁷⁶ Gökhan Çetinsaya. (2004). *Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, s.55- 57.

⁷⁷ Yunus Balcı. (2002). *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Dizisi/372, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.1.

dayanmaktadır. Ancak gücünün kaynağını Tanrı'dan değil akıl, hürriyet ve vicdandan almaktadır⁷⁸.

Tanzimat hareketinin belkemiği sayılabilecek aydınlardan Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar ortaya çıkan yeni bir tehdidin farkında olmuşlardır. Modern bir medeniyete duydukları beğeni ve isteğe rağmen, Batı merkezli uygarlığa duyulan yer yer aşırı bir hayranlığın oluşturduğu tehlikenin bilincindedirler. Onlara göre toplum, milli değer ve gelenek yapısının tamamen terk edilmesi ve kötü bir kozmopolitizme düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır⁷⁹.

Dönem yayınlarında günlük yaşam biçimini tamamen değiştirecek tarzda, bir anlamda magazincilik olarak yorumlanabilecek uygulamalar görülür. Dış dünyaya açılan birer pencere olan bu neşriyat Batıya ait olan her şeyi benimseme ve Osmanlı'ya ait her şeyi tenkite varan bir politika izler. Yerelden uzaklaşma ve Batılı olana öykünme şeklinde görülen adı geçen siyaset, aslında Tanzimat Fermanı'nın siyasi düşüncesine uygun bir alt yapı oluşturmaktadır. Batıya ait her şeyin yeni olarak tanıtıldığı bu dönem, eski ile yeninin çatışma içerisinde bulunduğu temel bir karakteristiğe bürünmüştür. Fransızca hayranlığının taklitçiliğe dönüştüğü bu dönem, kimi aydınların eserlerinde eleştirilmiş ve Batının değerlerin Osmanlı'daki ahlaki yozlaşmanın sebebi olduğu ifade edilmiştir⁸⁰.

Osmanlı aydın çevresi içerisinde görülen hareketlenme sadece Müslümanlara özgü değildir. Osmanlı Ermenilerinin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda açtıkları okul sayısında artış olduğu görülür. Bunların içinden eğitim için önce İtalya sonra da Fransa'ya gidenler, dönüşlerinde kendi çevrelerine yeni fikirleri yaymakta, Fransızca eserleri Ermenice'ye çevirmektedirler. XIX. yüzyıl Avrupa'sında olduğu gibi Ermeni aydınlar arasında da salon toplantıları yapılmaktadır. Ermeni ileri gelenlerinin evlerinde yapılan bu toplantılara Ermeni aydınları ve düşünürleriyle ilmi, edebi konulara ilgi duyanlar katılmaktadır. Buralarda edebiyat, sanat, müzik ve güncel konuların gündeme geldiği ortamlar oluşturulmaktadır⁸¹.

Tanzimat sonrası ülkedeki tüm siyasal gelişmelerde en etkin rolleri edebiyatçılar üstlenmiş, belirleyici güç olmuşlardır. Örneğin Mustafa Reşit Paşa'nın iktisat ve maliye eğitimi için Paris'e gönderdiği Şinasi, bunların yerine edebiyatla ilgilenmiş ve ülkeye dönüşünde de ilk ciddi gazete olan Tercüman-ı Ahval'i çıkarmıştır. I. Meşrutiyet'te edebiyatçı aydınların etkisi olduğu gibi II. Meşrutiyet'te

⁷⁸ İncalcık ve Seyitdanlıoğlu, a.g.e., ss.337-338.

⁷⁹ Caporal, a.g.e., s.69.

⁸⁰ Doğan, a.g.m., ss.177-184.

⁸¹ Arus Yumul. (1997). 19. Yüzyıl Ermeni Aydınlarının Gözüyle Kadınlar, *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul, 42(7):15-18.

de -İttihad ve Terakki subaylarının çabalarıyla birlikte- döneme asıl rengini kazandıran İttihad ve Terakki'nin bir parti hüviyetine kavuşmasında da etkili olanlar edebiyatçılardır⁸². Edebiyatçı aydınlar geleneği Cumhuriyet'in ilk yıllarında da varlığını korumuş, sağ ve sol muhalefetin ideolojilerini de edebiyatçılar üretmiştir⁸³.

Aslında edebiyatçıların sarayda yer bulması çok eskiye, XV. yüzyılda Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye dayanmaktadır. Çelebi, Edirne'de sultanlığını ilan ettikten sonra dönemin ünlü divan şairlerinden Ahmedî'yi divan kâtipliğine atamıştır. Bu gelenek diğer sultanların da divan şairlerini saraya alma ve görev vermeleriyle yerleşmiştir⁸⁴.

Hatta Cumhuriyet döneminde de aynı geleneğin devam ettiği, Mustafa Kemal Atatürk'ün Çankaya köşkündeki ünlü akşam sofralarının değişmez konukların da edebiyatçılar olduğu bilinmektedir. Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı, Hasan Ali, Memduh Şevket, Yunus Nadi bu isimlerden bazılarıdır. İddialara göre bu sofralara "Ben denizkızı Eftelya değilim" diyen Nazım Hikmet dışında katılmamış ünlü ozan ve yazar yok gibidir. Bu Çankaya sofraları biraz da Osmanlı sultanlarının dönem şairleriyle yaptıkları yaran (erkekler arasında akşamdan sonra başlayıp, sabaha kadar devam eden) toplantılarına benzemektedir⁸⁵.

Tanzimat aydınları halkın zihniyetini değiştirecek, tüm alanları kapsayacak bir yeniliğin peşinde olmuş ve romanı bunu sağlayacak önemli bir tür olarak görmüşlerdir. Onlara göre en önemli sorun halkın eğitilmesidir ve bunu edebi türleri kullanarak başarabileceklerine inanmaktadırlar. Bu türler içerisinde gazete ve tiyatronun belli sınırlar içerisinde kalması, aydınların romana ilgisini artırmıştır. Romanda kişi ve toplum için her mevzunun işlenmesi imkânı olduğundan, aydınlar arasında genellikle idealist romana bir yöneliş olmuştur⁸⁶.

Bu yüzyıl tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da bireysel ve kurumsal olarak önemli değişim talepleri ortaya çıkarmış, süreç içerisinde kadın konusu da önemli tartışma maddelerinden biri olmuştur. Edebiyatta yeni bir döneme girilmiş, bu eserlerdeki kadın karakterler üzerinden kadın sorununa çözümler aranmıştır. Kadını edebi tema olarak işlemenin ardından aydın kesim, II. Meşrutiyet sonrası belirginleşen Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık fikri akımları çerçevesinde tartışmaya başlamıştır. Osmanlı münevverleri ayrı düşünsel yapıya sahip olsalar da hepsi

⁸² Demirtaş, a.g.e., s.7-8.

⁸³ Demirtaş, a.g.e., ss.29-30.

⁸⁴ Demirtaş, a.g.e., ss.9-10.

⁸⁵ Demirtaş, a.g.e., ss.9-10.

⁸⁶ Balcı, a.g.e., s.2.

devletin kurtulması sorununa çözüm aramaya çalışmış, kadına bu çerçeveden bakıp farklı projeler üretme çabası içerisinde olmuşlardır⁸⁷.

Konuya ilgi gösteren aydınlar arasında özellikle, kadının toplumsal konumu ve modernleşmesi üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Bunlardan Şemseddin Sami, kadın haklarının sıkı bir savunucusu olurken, Namık Kemal ise modernleşmenin kadına sağlayacağı hakların zaten İslam tarafından verilmiş olduğunu iddia etmektedir. Ahmed Midhad Efendi'nin de eğitim gören, meslek sahibi kadınlar fikrini modernleşmenin bir gereği olarak telakki ettiği görülür. II. Abdülhamid döneminde başlayan feminizm tartışmalarında daha mutedil bir tavır sergileyen Ahmed Midhad, feminizmin Hıristiyanlığın kadın haklarını kısıtlayıcı yönüne bir tepki olarak çıktığını savunmuş ve denge arayışı içerisinde olmuştur. Abdullah Cevdet ile birlikte kadın haklarını savunan Celal Nuri, şimdilik siyasi ve teknik kadınlara ihtiyaç duymadıklarını öncelikle anne, eş ve mürebbiye gereksinimi içerisinde oldukları yazarak kendine ait görüşlerini dile getirmiştir⁸⁸.

Dönem aydınları arasında yeni bir kadın tipiyle aile profilinin belirlendiği ve bu doğrultuda çalışıldığına tanıklık edilir. Örneğin Şinasi, 1859 yılında yayınladığı “Şair Evlenmesi”, Namık Kemal'in “Zavallı Çocuk”, “İntibah”, Abdülhak Hamit'in “Tarık” adlı eserlerinde anlaşarak ve görüşerek evlenme fikri işlenmiştir. Şemseddin Sami 1880 yılında çıkardığı “Kadınlar” isimli kitabında, kadınların eğitim almaları ve çalışmaları gerektiğini savunarak yeni kadın kimliğini oluşturacak fikirleri vurgulamıştır⁸⁹. Tüm bu dönem aydınlarının fikirlerinde ve eserlerindeki ortak nokta olarak tanışarak evlenmeyle birlikte eğitilmiş, çalışan, erkekle eşdeğer tutulan yeni bir kadın tipine duyulan özlem dikkat çekmektedir⁹⁰.

Tarih içerisindeki bazı dönemler önemli kırılma noktaları yaşanması açısından geleceğin yeniden şekillendiği zamanlar olmaktadır. Böylesi devirlerdeki kimi aydınlar, durumun farkındalığını yaşadıkları için sürece etki etmek amacıyla kendilerine roller verirler. Tanzimat da işte bu dönemlerden biri olmuştur. Algılayışın böyle olmasına bağlı olarak tiyatrodan şiire, romandan makaleye kadar Tanzimat yazarlarında, etki etme ve yönlendirme isteklerinin tezahürü görülür. Bunların değişimi yönlendireceklerine olan inançları eserlerini bu yönde vermeleri

⁸⁷ Çakır, a.g.e., s.238.

⁸⁸ Işın, a.g.m., 1995, ss.118-120.

⁸⁹ Göksel, a.g.e., ss.135-136.

⁹⁰ Taşkiran, a.g.e., ss.33-36.

sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Tanzimat dönemi yazını, büyük ölçüde siyasi olma özelliğini taşımaktadır⁹¹.

1.3. AYDIN KADINLAR VE ETKİLERİ

Osmanlı aydın kadınların isimlerinin belirlenmesindeki en büyük metodolojik sorunlarından biri müstear isimle, yazma meselesi olmuştur. Kadın adıyla, kadın hakkında yazan çok sayıda erkek yazarın varlığı kesinlik kazanmıştır. Bu müstear isimlerin bir kısmı belirlenmiş diğer kısmı ise henüz araştırılmamıştır. Bu ise hayli zor ama zorunlu bir meseledir⁹².

II. Meşrutiyet dönemi yaygın olan bu uygulamayla erkekler, sadece kadın ismiyle yazmalarının ötesinde kadın dergileri de çıkarmışlardır. 1918'de Darülfünunlu kızlar, erkeklerin kadın isimleriyle yazmalarına karşı çıkmış ve buna son verilmesini istemişlerdir. 1918'de yayınlanan Türk Kadını Dergisi de duruma tepki göstermiş, dergide kadın yazılarına yer verileceği ancak erkeklerin kadın ismiyle gönderdikleri yazıların yayınlanmayacağı ifadesi yer almıştır⁹³.

Osmanlı'da kadının kendini keşfi, XIX yüzyıl sonlarında başlamıştır. Çıkan savaşlar, alınan yenilgiler, yerleşik düzenin sarsılmasıyla ortaya çıkan arayışlar, Avrupa ve Amerika'daki kadın hareketleri bu sürecin şekillenmesinde etkili olmuştur. İlk başlarda devlet ricali ve münevver sınıf ailelerine mensup, geniş imkânlarla sahip, yabancı dil bilen ve özel eğitim almış kadınlar, bu harekette öncü olarak sivrilmışlerdir. Dönem içerisinde öne çıkan isimlere bakıldığında Fatma Aliye'nin ilk sırada olduğu görülür. Onun ardından ise, Makbule Leman, Emine Semiyye, Fahrünnisa, Nigar Hanım ve Mihrünnisa gibi kadınlar dikkati çeker⁹⁴.

Üst kesim Osmanlı ailelerin uyguladıkları konak eğitimi, entelektüel Osmanlı kadınına oluşturmuştur. Onlar bu sosyo-kültürel eğitimle yetişmiş, özel hocalardan dil, müzik, resim, edebiyat dersleri almışlardır. Bu eğitimden konak efradının yanı sıra ev sahibinin izniyle, mahallenin orta halli yahud yoksul ailelerinin kız ya da erkek çocuklarının da faydalandığı da görülmektedir⁹⁵.

⁹¹ Jale Parla. (2004). Tanzimat Edebiyatı'nda Siyasi Fikirler, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.223.

⁹² Yaprak Zihnioğlu. (2003). *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, s.24-25.

⁹³ Zihnioğlu, a.g.e., s.94.

⁹⁴ Aynur İlyasoğlu ve Deniz İnel. (1984). Kadın Dergilerinin Evrimi, *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul, s.163

⁹⁵ Nevin Meriç. (2000). Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Bir Kaç Kesit, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.61.

Kadın hareketinin öncüleri aristokratik ve bürokratik kesimin eşleri veya çocukları olarak, siyasal güce yakın konumdadır. Bunlar dönem kadınlarından farklı olarak ileri görüşlü babaların ve özel öğretmenlerin denetiminde iyi eğitim görmüş, birkaç dil bilen aydın kadınlardır⁹⁶.

Konak eğitiminin ortaya çıkardığı ilk aydın kadın olarak Fatma Aliye görülmektedir. Yetiştirilme tarzı hem üst düzey bir Osmanlı bürokratinin konak yaşantısından, hem de Tanzimat sonrasındaki kültürel dönüşümden izler taşımaktadır. Aliye'nin yetiştiği ortam XIX. yüzyıl değişikliklerine göre biçimlenmiştir. İki Meşrutiyet arasında var olan Tanzimat konağı, sosyal ve kültürel açıdan devletin küçük bir örneği gibi değerlendirilebilir.

Osmanlı hanedanından çıkan tek kadın şair olan Adile Sultan, yakın çevresinden hanedan ve saray kadınlarını eğlence, mesire yerlerine götürerek, Tanzimat'la getirilmeye çalışılan yenileşme hareketine Osmanlı kadınlarının katılmasına öncülük etmiştir. Evlerinden çıkmaları sınırlı olan kent kadınları Boğaziçi'ni, mesire yerlerini, yalıları tanıma imkânını bu sultan sayesinde öğrenmiştir. Bu davranışları tepki toplamakla birlikte, sevilen kişiliği sayesinde engellemeye uğramamıştır. Ramazan davetlerinde saraya hanım sultanları, rical ve yabancı elçilerin eşlerini, kızlarını çağırmış bunları paravanla ayrılmış ayrı bir sofrada ağırlamıştır. Ayrıca saray ve köşkü edebiyatçılara, aydınlara ve sanatçılara açılması, alaturka ve alafranga konserlere kadın davetlilerin katılması gibi önemli yenilikler yapmıştır⁹⁷.

Osmanlı kadın yazarların ilk çalışmalarında yazdıklarının kendilerine ait olduğuna inanılmamış, bir erkek tarafından kaleme alınmış olduğu düşünülmüştür. Kadınların edebi hayat girmeleri Fatma Aliye'nin Bir Kadın imzasıyla başlamıştır. Daha sonraki yazılarının babası veya erkek kardeşi tarafından hazırlandığına inanılan Fatma Aliye gibi Makbule Leman'ın da, Muallim Naci'nin kullandığı müstear isimlerden biri olduğu fikri hâkimdir⁹⁸.

Nigar Hanım, Efsus isimli şiir kitabını çıkardığında bunun yazarının da bir erkek olduğu kanaati oluşmuştur. Abdülhak Mührünnisa'nın bir manzumesini okuyan Ahmet Rasim'de, bunu bir kadının yazmış olabileceğine inanmak istememiştir⁹⁹.

⁹⁶ Zihnioğlu, a.g.e., s.52.

⁹⁷ Necdet Sakaoğlu. (2008). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, c.I, 2. Baskı, İstanbul, s.81.

⁹⁸ Sema Uğurcan. (1991). Makbule Leman, *Türklük Araştırma Dergisi*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 6(2):339-340; Nazan Bekiroğlu. (2008). *Güftesi Garplı Bestesi Şarklı Şair Nigar Hanım*, Timaş Yayınları, İstanbul, s.233.

⁹⁹ Murat Uraz. (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, c.2, Tefeyyüz Kitabevi, Numune Matbaası, İstanbul, s.10; Bekiroğlu, a.g.e., s.233.

Osmanlı'da feminizmi temel alıp bir düşünsel ve eylemsel etkinlikten söz edebilirsek bunun en önemli ismi olarak Fatma Aliye'yi gösterebiliriz. Fatma Aliye, kadınlık tarihimizde yazılı alanda yer alan ilk ve en mühim kişi olmuş, ayrıca hayatını kendi kazanan kadın kahramanın işlendiği ilk romanı yazan kişi olarak bu konuda da yeni bir başlangıca imza atmıştır¹⁰⁰.

Fatma Aliye, Emine Semiyye gibi kadın üzerine düşünen aydınlara göre kadınlık; sosyal farklılıklara rağmen benzer sorunları ve ikincil konumu paylaşan bir zümreyi, kadınları, toplumsal durumlarını ve yaşam tarzlarını anlatmaktadır. Erken dönem kadın hareketinin mücadeleleri ile kadınlık mefkûresi denen kadın sorunlarının anlaşılması ve çözüm yolları, kadın arzularının anlaşılması fikrini ortaya çıkarmıştır¹⁰¹.

Fatma Aliye, XIII. yüzyılda Batı dünyasında görülmemiş bir şekilde, İslam toplumlarında meşhur erkek âlim ve tarihçilere icazet¹⁰² veren yüz civarında Müslüman kadına rastlayınca “Ünlü İslam Kadınları” isimli kitabını yazmıştır. Yazar, kendilerinin Batı'nın ünlü kadınlarını tanıdığı gibi Batı'nın da, bu İslam kadınlarını tanımak istediği düşüncesindedir. İslam'ın ilerlemeye engel olmadığı görüşünde olan Aliye için bu kaynaklar oldukça önem arz etmiştir¹⁰³.

Fatma Aliye, Şair Nigar Hanım kuşağı Batı karşısında mesafeli bir duruşa sahiptir. Bunlar Osmanlı'nın yüceliği ve gücünü, İslam kültürünün üstünlüğünü kanıtlama çabası içerisindedirler. Fatma Aliye, İslam medeniyeti ile Batı uygarlığı arasında kadınlığa ilişkin yorumlara bir yanıt olarak “İslam Kadını” referans çerçevesini oluşturmuştur. Bu sembolik tanım, Batılıların geleneğine karşın ilerlemeci İslami kültürü teslim ediyordu¹⁰⁴.

Yaşadığı dönemin en fazla yabancı dil bilen kadını olarak Şair Nigar Hanım ön plana çıkmaktadır. Fransızca, Rumca, Almanca'yı mükemmelce; İtalyanca, Ermenice, Arapça, Farsça ve Macarca'yı okuyup yazacak kadar bilmektedir¹⁰⁵.

Emine Semiyye, kadının değersizleştirilmesine karşı verilen ideolojik mücadelede kardeşi Fatma Aliye'den daha keskin bir düşünceye sahiptir. Yazar, Osmanlı kadınlarının sosyal hayatta en yüksek mevkilerde bulunduğunu ileri sürerek kadınların, kadınlık gururuna sahip olmalarını istemiştir. Kadın ve erkeğin zekâ yönünden farklı olmadığını, kadınların zekâlarının yüksek maneviyatlarının ince ve

¹⁰⁰ Zihnioğlu, a.g.e., s.44; Taşkıran, a.g.e., s.36.

¹⁰¹ Zihnioğlu, a.g.e., ss.44-45.

¹⁰² (İcazet, konuyla alakalı olarak gerekli yeterliliğe sahip olanlara işin otoritesi tarafından verilen yetki, bir çeşit diploma.)

¹⁰³ Aynur Demirdirek. (1993). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, İmge Kitabevi, Ankara, ss.87-88.

¹⁰⁴ Zihnioğlu, a.g.e., s.48.

¹⁰⁵ Bekiroğlu, a.g.e., s.241.

şefkatli olduğunu söylemiştir. Ona göre erkeklerin kadınları iltifatlarla uyutmak istemeleri sonuçsuz kalacaktır¹⁰⁶.

Dönemin önemli kadınlarından Halide Edib'in kurduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti, II. Meşrutiyet dönemi aydınları arasında büyük bir etki oluşturmuştur. Bu teşekkülün feminist bir yöntemle kurulmuş ilk kadın derneği olduğu söylenebilir. Dernek amacının milli adetlerin korunmasıyla birlikte, kadınların bilgi düzeylerinin yükselmesine hizmet olduğu belirtmiştir. Tarih, edebiyat ve sosyal içerikli eserlerin çevrilmesi hedeflenmiş, verilen konferanslar ve derslerle kadınların bilinçlendirilmesine çalışılmıştır¹⁰⁷.

Halide Edib'in, "Yeni Turan" adlı eserinde, bir hayal gibi görünen çalışan, erdemli kadınların oluşturduğu yeni bir devletin hülyasını kurduğu görülür¹⁰⁸. Yazılarında kadın-erkek eşitliğini savunan yazar, bu sebeple ölüm tehdidi de almıştır¹⁰⁹.

Erken dönem kadın yazıları (1869-1908), bilhassa Fatma Aliye ve Emine Semiyye'nin yazdıkları, hızla ortaya çıkan çok sayıda kadın dergisine zemin hazırladığı gibi bilinçli kadın kuşağının yetişmesinde de etkili olmuştur. Bu iki yazar, kadın hakları savunuculuğunu yaparken güçlü bir sesle konuşmuşlardır. Aynı tarzı daha sonra Halide Edib'in, Nezihe Muhiddin'in devam ettirdiği dikkat çeker. Siyasal görüşleri ve çözüm önerileri ciddi farklılıklar göstermekle birlikte aynı çizgiyi izleyen bu iki isim, mücadeleyi yeni kuşağa taşımıştır¹¹⁰.

Nezihe Muhiddin tutkulu kişiliği, zekâsı ve bilgisiyle kısa zamanda Dersaadetin'in kültür ortamında tanınmıştır. Kadınların hayranlığını kazanan, bir rol model oluşturan yazar, basında "Türklerin Büyük Kadını" olarak yer almıştır. Muhiddin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle popülaritesini kaybeden, Batı ve dünya basınının izlediği kadınlar kuşağının son temsilcisi olmuştur. Osmanlı feminizminin öncü isimlerinden biri olarak Batının çalışmalarını izlediği Şair Nigar, Fatma Aliye, Halide Edib'in de içinde yer aldığı büyük kadınlar kuşağının son ismi olmuştur¹¹¹.

Nezihe Muhiddin 1912 Balkan Harbi yenilgisinden sonra 8-13 Şubat 1913'de, Ahmet Muhlis'in eşi Prenses Nimet'in teşebbüsü ve Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin düzenlediği toplantıya katılmıştır. Beş bin kişilik izleyici kitlesine konuşan tanınmış kadın şair ve yazarlar arasında Nezihe Muhiddin'le

¹⁰⁶ Zihnioğlu, a.g.e., s.49.

¹⁰⁷ Zihnioğlu, a.g.e., s.58.

¹⁰⁸ Göksel, a.g.e., s.141.

¹⁰⁹ Caporal, a.g.e., s.102.

¹¹⁰ Zihnioğlu, a.g.e., ss.50-51.

¹¹¹ Zihnioğlu, a.g.e., s.36.

birlikte İhsan Raif, Halide Edib, Fatma Aliye, Nakiye Hanım, Fehime Nüzhet de yer almıştır¹¹².

Ayrıca kız idadisi öğrencilerinden Mebruke, Zehra, Firdevs ve Anadolu Hisarı İttihad ve Terakki Kız Mektebi öğrencilerinden Muzaffer, Huriye Baha ve Nezihe Muhlis'in de konuştukları bu organizasyonda¹¹³ en etkili konuşmacılar Halide Edib ve Fatma Aliye'nin sundukları teklif kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı kadınları adına Rumeli'deki olayları protesto için Avrupa Kraliçelerine telgraf çekme kararı alınmıştır¹¹⁴. Yine Nezihe Muhiddin, 1918 yılında toplanan Milli Kongre'ye katılan çok sayıda kadın cemiyeti delegasyonu arasında da yer almıştır¹¹⁵.

Çalışan, üretime katkıda bulunan, rasyonel, eğitilmiş, meslek sahibi, sosyal ve siyasal hayatın içinde olan kadın imgesi, Nezihe Muhiddin'in idealindeki kadın kimliğini oluşturmuştur. 1912-1913 yıllarında kadınlara verdiği konferanslarla onların iktisat bilgisini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin başlattığı “Müslüman Boykotajının” kadın cephesi eylemcisidir. Fatma Aliye ve kuşağının ortaya koyduğu “İslam Kadını” kavramı, I. Dünya Savaşı sonrası Nezihe Muhiddin çevresinde “Türk Kadını”na dönüşecektir¹¹⁶.

Dönem aydın kadınlarından biri olan Nuriye Ulviye Mevlan, basın camiası içerisinde yayıncı olarak varlık gösteren ilk kadın olmuştur. “Kadınlar Dünyası” isimli dergiyi kendi imkânlarını kullanarak çıkarmış, gerektiğinde mücevherlerini satarak derginin yayın hayatında kalmasını sağlamış idealist bir kişidir. Derginin tüm elemanlarını kadınlardan oluşturan Nuriye Ulviye Mevlan, aynı zamanda feminist düşünceleri kaleme alan öncü yazarlardan olup, kadının sosyal ve ekonomik hayatın içerisinde yer alması gerektiğini savunmuştur¹¹⁷.

Bu devirdeki tanınmış hatibelerden Fatma Nesibe Hanımı da aydın kadınlar içerisine almak gerekmektedir. 1911 yılında kim olduğuna dair bilgi sahibi olunamayan P. B.¹¹⁸'nin evinde dokuz kez konferans veren hatibe, burada yüzlerce kadına konuşmuştur. Konuşmanın yapıldığı konferansın tamamen beyaz renk dekore edilmesinden dolayı “Beyaz Konferans” adı verilen bu organizasyon, kadın basınında da yer almıştır. Feminist bir bakış açısına sahip olan hatip, dönem kadınlardan daha keskin düşünce biçimine sahiptir. Beyaz Konferanslar bağımsız bir

¹¹² Gülseli İnal. (2006). Erken ve Geç Dönem Cumhuriyet Kadın Yazını, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Nesrin Karaca Tağızade, Vadi Yayınları, Ankara, s.321.

¹¹³ Şefika Kurnaz. (1991). *Cumhuriyetten Önce Türk Kadını*, BAAK Yayınları, Ankara, s.10.

¹¹⁴ İnal, a.g.m., s.321.

¹¹⁵ Zihnioğlu, a.g.e., s.93.

¹¹⁶ Zihnioğlu, a.g.e., ss.75-76.

¹¹⁷ Güldane Çolak ve Lale Uçan. (2008). *Kadın Öncüleri*, İstanbul, ss.55-56.

¹¹⁸ Kaynaklarda P. B. Olarak geçen kadının tam adı tespit edilememiştir.

programının olması ve devamlılığı sebebiyle diğer konferanslardan farklılık göstermektedir. Beyaz Konferanslar basında yer alınca büyük ilgi görmüş, ülkenin her yerinden Fatma Nesibe'yi dinlemek isteyen kadınlar çıkmıştır. Fatma Nesibe, yaptığı konuşmalar, verdiği mesajlarla o yıllarda kadınlar üzerinde etkili olmuş ve yeni bir bakış açısının şekillenmesini sağlamıştır¹¹⁹.

Bu bağlamda incelememiz gereken kişilerden olan Münevver Ayaşlı, Doğu- Batı kültürünü yakından tanımış ve sarayda yetişmiş biridir. Sahip olduğu birikim dünyaya, tarihe ve sosyal olaylara bakış açısını etkilemiştir. Kadın-erkek ilişkileri, Doğu-Batı, Ankara-İstanbul, İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sine yaklaşımı hep bu karşılaştırma ve çatışma üzerine inşa edilmiştir. Eleştirel bir bakış açısı eşliğinde karşılaştırma, analiz, değerlendirme yapan ve satır aralarında kişisel görüşlerini sunan yazar, edebiyatın yanı sıra siyasi düşünce tarihimize de malzeme oluşturacak bir yaklaşım sergilemiştir¹²⁰.

Cumhuriyet dönemi yazarları içerisinde olan Nezihe Araz, sanat gücü ne olursa olsun hiç bir erkek sanatçının, kadın sanatçının yapabildiği gibi kadınların gerçeğine nüfuz edemediği iddiasındadır. Kendisinin kadınları yakından tanıdığı, onların sorunlarını net ve gerçekçi bir açıdan gördüğünü söylemektedir. Anadolu kadınının psikolojisini, geleneksel yapıya bağlı özelliklerini ve toplumsal hayattaki yerini araştırma ve incelemelerine temel almıştır. Kadın yazar tanımlamasına karşı çıkmayan Araz, bunun kadınlığı inkâr anlamına geleceğini, kadının sesini yine kadının duyacağına ve duyuracağını savunmaktadır. 1913 yılında kurmuş olduğu Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti, kadının siyasette yer alması gerektiğini düşünen Müslüman ve gayri Müslim tüm kadınları bünyesinde toplamıştır¹²¹.

Kalemi güçlü bir yazar olan Samiha Ayverdi ise seçtiği edebi türün imkânlarını kullanarak duygu, düşünce ve mistik dünyanın değerlerinin örgüsünü kurmuştur. Ona göre insanın yaratıcıyla olan yakınlığı, aşk çerçevesinde anlamını bulur. 85 yıllık bir yaşam, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, İttihad ve Terakki, Mütareke yılları ve Cumhuriyet dönemine tanıklık etmiş bir yoğunluk ve zenginliği bünyesinde barındırmaktadır. Toplum, medeniyet, kültür ve sosyal alanlardaki pek çok dönüşüm süreci içinde yetiştiği ve yaşadığı ortam eserlerine de konu olmuş, bu devirlere ışık tutmuştur¹²².

Felsefeyi gündelik hayatı algılamak için kullanan Osmanlı aydın kadınları, kadın sorununa duyarsız kalmamışlardır. Bunlar topluma tam olarak dâhil

¹¹⁹ Demirdirek, a.g.e., ss.93-104.

¹²⁰ Nesrin Karaca Tağızade. (2006). *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Vadi Yayınları, Ankara, s.213.

¹²¹ Tağızade, a.g.e., ss.227-233.

¹²² Tağızade, a.g.e., ss.271.

olamadıkları gibi, sıradan insanların içerisinde de girememişlerdir. İhtiyaç duydukları toplumsal desteği bir türlü bulamayan bu kadınların yalnız oldukları söylenebilir. Bundan kurtulmak için olacak, kendi sosyal çevrelerini oluşturma çabasına girdikleri görülür. Geleneksel komşu çevresinden çıkmış, yeni bir ortam oluşturmuşlardır. Şair Nigar Hanım, bunun tipik bir örneği olmuş, II. Meşrutiyet'ten sonra, ancak Paris salonlarında rastlanılan bir şekilde, sanatçılardan oluşan çevre kurma çabası içerisinde girmiş, Boğaziçi ve Nişantaşı'nda bu kabullerini gerçekleştirmiştir¹²³.

1.4. TANZİMAT SONRASI YENİ KADIN TİPİ

Osmanlı'da Batı standartlarının geleneksel topluma aktarılması süreci 1830'larda başlamış, Tanzimat Fermanıyla da somutlaşmıştır¹²⁴. Fermanda kadınlarla ilgili maddeler olmamasına rağmen bazı yeni yasaların kadın lehine hükümler içermesi, kızlar için okullar açılması, kimi yasalarda esnemeler görülmesi, kadının özellikle aile içerisindeki konumuna ilişkin destekler mahiyette yazılar yayınlanması gibi göstergeler yeni bir döneme girildiğini anlatmaktadır. Fakat bu konuda da diğerlerindeki gibi iki görüş var olmuş, eski ile yeni davranış ve düşünüş biçimi yan yana yürümüştür¹²⁵.

Kadınlar, Tanzimat sonrası süreçte aile ve sosyal yapı içerisindeki pozisyonlarını değerlendirirken, aydınlar da ıslahat hareketlerini tüm boyutlarıyla tartışmakta, yeni çözüm ve önermeler sunmuşlardır¹²⁶.

Bu dönem Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi, Baha Tevfik, Celal Nuri gibi erkek aydınların, dini kaynakları referans göstererek kadın haklarını gündeme getirmeleri dikkat çekmiştir¹²⁷. Selanik Hukuk Mektebi hocalarından Muslihiddin Asli de, kadınlara siyasi hakların verilmesi gerektiğini söyleyerek kadın hakları konusunda o döneme göre oldukça hayalî ve radikal bir istemi dile getirmiştir¹²⁸.

Tanzimat'ın reformcu havası içerisinde Namık Kemal, Şinasi, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit ve Ahmet Mithat Efendi gibi münevverler, dönem basınında

¹²³ Işın (1995), a.g.m., ss.116- 117.

¹²⁴ Gülay Arıkan. (1994). Osmanlılarda, Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan Ayırbaşım*, TTK Basımevi, Ankara, s.324.

¹²⁵ Doğramacı (1982), a.g.e., s.12.

¹²⁶ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.163.

¹²⁷ Neslihan Sonay. (2006). *Tek Parti Döneminde Kadın Milletvekillerinin Seçimi (1923-1946)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.70-72.

¹²⁸ Fatmagül Berktaş. (2003), *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, s.94.

kadın haklarını destekleyen yayınlar yapmışlardır. Bunlar Batıdaki feminizm hareketinin etkisiyle de kadınların çeşitli mesleklere girmesi gerektiğini savunmuş, görücü usulü evliliğe karşı çıkmışlardır¹²⁹.

Ziya Gökalp de eski dönemlerden başlayarak Türk kadını ile ilgili incelemeler yapmış, ortaya çıkan sonuçları ve oluşturduğu fikirleri Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi de desteklemiştir. Bu aydın grubu, kadın sorunsalı üzerine ciddi tartışmalar başlatmıştır¹³⁰.

Ulusal kültür, gelenek ve Batı medeniyeti ittifakına dayanan Türkçülük akımının önemli teorisyenlerinden biri olan Ziya Gökalp, ulusal kültür düşüncesini savunmaya başlamıştır. Ona göre bu kültürü oluşturmanın yolu, İslam'ı kabul öncesi geçmişimizi görmekten geçmektedir. Gökalp, Eski Türklerdeki toplumsal yapının kadın erkek eşitliği üzerine inşa edildiği tezini ileri sürmektedir. Bu konuda oldukça iddialı olan Ziya Gökalp, gelecekte demokrasi ve feminizmin ana kaynağının Türkler olduğu objektif tarihçiler tarafından kabul edileceği düşüncesindedir¹³¹.

Ziya Gökalp, aileyi asri ve milli olarak ikiye ayırmış, asri ailenin Batılı normlarda bir aile tipi, milli ailenin ise kültürel temeller üzerinde şekillenmiş ideal ve bize özgü bir yapı olduğunu iddia etmiştir¹³².

Gökalp'e göre, Osmanlı ailesi Tanzimat'ın başlangıcından bu yana travmatik bir durum yaşamaktadır. Batıyı körü körüne taklit eden Batıcı kimi düşünürler ulusal kimliğe sahip kültürü görmek istememişlerdir. Gelenekselci olanlar ise bilindik aile düzeninin çözülmesi ve kadın-erkek ilişkilerinde ortaya çıkacak değişikliklerin bilinmezliği sebebiyle buna karşı çıkmışlardır. Gökalp, her ikisini de reddederek Türk ailesinin kendi evrim yolunu takip edeceğini söylemiştir¹³³.

Bu vurgu ve değişime rağmen kadınlarla alakalı olarak, milliyetçi ve dini söylemleri birleştiren bir endişe hâkim olmuştur. Bu, kadınların durumlarını toplumsal kimlikle uyumlu ve tehdit oluşturmayacak bir biçim verme isteğinden başka bir şey değildir¹³⁴.

Dönem aydınları, kızların eğitim almasını savunurken, kadının öncelikle iyi bir "ev kadını" olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Görüşleri arasında farklılıklara

¹²⁹ Tekeli, a.g.e., s.122.

¹³⁰ Sonay, a.g.e., ss.70-73.

¹³¹ Nermin Abadan Unat. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.326.

¹³² Hikmet Yıldırım Celkan. (1992). Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı - Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği-, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.255.

¹³³ Toprak (1992), a.g.m., ss.236-237.

¹³⁴ Kandiyoti, a.g.e., s.134.

rağmen, hepsinde İslami bakış açısı mevcut olup, cehalete karşı aynı karşı duruşu sergilemişlerdir¹³⁵.

Tanzimat'la birlikte aydın kesimlerin de etkisiyle ortaya İslam'ı bilinçli bir şekilde yaşayan, ancak koşulların gerektirdiği yaşam biçimine ve eğitimine sahip olan ideal bir kadın profili çizilmiştir. Kadınların ilerlemeleri ve yükselmeleri gerektiği fikri kamuoyunda kabul görmüştür. Bunun arka planında ise kadının annelik rolüne sahip olması dolayısıyla gelecek nesil üzerinde oluşturacağı etki vardır. Çocukları yetiştiren kadınların yüksek meziyet ve kültüre sahip olmalarının topluma daha fazla yarar sağlayacağı düşüncesi aydın kesim arasında yaygınlık kazanmıştır¹³⁶.

Tanzimat sonrası yaşanan değişiklikler, kadın dünyası için eşitliğe giden yolda kazanım sağlamakla birlikte bu yeni yapının devlet tarafından belirlenmesi kadın üzerinde yeni bir "efendi" unsurunu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum tüm ulus-devletleşme dönemlerinde görülen normal bir olgu olup, iyi ve kötü yönleri mevcuttur¹³⁷.

İttihad ve Terakki yönetimi eğitim, hukuk alanında olduğu gibi kadın haklarının genişletilmesi konusunda da Ziya Gökalp'in görüşleri doğrultusunda bir takım revizyona gitmiştir. Bunlar içerisinde özellikle aileye yönelik kanun yapılması kadınların, sosyal hayatta sınırlı da olsa güç kazanmasına yol açmıştır¹³⁸.

Tanzimat'la birlikte kadın lehine yapılan ilk düzenleme arazi kanunnamesinde olmuş, kız çocukları da erkek çocuklar gibi veraset hakkına sahip olmuşlardır. Bu kanunla birlikte daha önce evlenen kızlardan tahsil edilen evlilik vergisi ve cariyelik de kaldırılmıştır¹³⁹.

Tanzimat yazarlarının desteğiyle çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle 1869'dan başlayarak kızların eğitimi zorunlu olmuş, 1870'lerde kızlara eğitim veren birçok okul açılmıştır¹⁴⁰. Tanzimat sonrasında bazı orta derecede eğitim veren okullara kız öğrencilerin devam etmelerine izin verilmiş, ancak bu eğitim kurumlarından faydalananlar üst kesime mensup ve büyük kentlerde yaşayan kadınlar olmuştur¹⁴¹.

¹³⁵ Taşkiran, a.g.e., ss.29-30.

¹³⁶ Toksa, a.g.m., ss.71-75.

¹³⁷ Berktaş, a.g.e., s.98.

¹³⁸ Masamı Arai. (2004). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, (Çev) Tansel Güney, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.193.

¹³⁹ Taşkiran, a.g.e., ss.25-26.

¹⁴⁰ Şefika Kurnaz. (1991). *Cumhuriyetten Önce Türk Kadını*, BAAK Yayınları, Ankara, s.58.

¹⁴¹ Şirin Tekeli. (1992). Kadın, *Cumhuriyet dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1192; Emel Doğramacı. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, A.A.M. Yayınları, Ankara, s.40.

Batı taklitçiliğine dayanan hayat biçimi eğitimsiz, boş inançlarla dolu orta sınıf şehirli kadınına sirayet etmiş, ortaya çıkan yeni kadın tipi toplumda itici bir etki uyandırmıştır. Bu türedi kadın şablonu Tanzimat aydınlarının eleştirisini almış, ayrıca yapılacak reformlara dini yok edeceği düşüncesiyle karşı çıkanlar tarafından Batılılaşma karşıtı koz olarak kullanılmıştır. Bu sebeple Tanzimat sonrası açılan kız okullarına Müslüman kızlar “gâvurlaşacağı” korkusuyla gönderilmemiştir¹⁴².

Kadınların eğitim imkânını bulması onları yayın dünyasının içerisine dâhil etmiş, kadın eğitimini desteklemek amacıyla üç gazete yayına başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde ise bu yayınların sayısı yükselerek ona ulaşmıştır¹⁴³.

Batı taklitçiliğiyle ortaya çıkan asimilasyon sonucu, kadın haklarına karşı büyük bir muhalefet oluşmuştur. Din eksenli olan bu karşı koyuş, Tanzimat aydınlarını İslam’ın ilk yıllarındaki yaşamı model göstermeleri durumuna getirmiştir. Bunlardan biri olan Fatma Aliye, İslam’ın kadınlara haklarını verdiğini savunarak hem muhalif, geleneksel çevreleri etkisiz hale getirmek hem de Batı dünyasına karşı İslam savunusunu yapmak istemiştir¹⁴⁴.

Bu dönem yayın hayatına giren 20 civarındaki kadın dergisinin bir kısmı kadınlar tarafından çıkarılmıştır. Bu yayınlarda kadın hakları savunulmuş, kadının iş ve sosyal hayata dâhil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yine bu dönem ortaya çıkan önemli bir gelişme de kadınların kurdukları cemiyetler olmuştur. Büyük bir kısmının yardım amaçlı kurulduğu görülen bu dernekler, savaş sırasında da dul ve yetimleri korumak, kadınlara meslek kazandırma yönünde çalışmalar yapmışlardır¹⁴⁵.

1.4.1. Kadın Giyimi

Tanzimat öncesi başlayan süreçte başlayan Batı etkisi kadın giyiminde de kendini göstermiştir. Avrupa modası özellikle İstanbul, Selanik, İzmir gibi şehirlerde yaygınlaşmıştır. Buralarda genellikle gayri Müslimlerin işlettiği, Avrupa eşyaları ve giyecekleri satan mağazalar açılmıştır. Bu etkiye karşı çıkan kişiler ferace yerine çarşaf giymeye başlamışlardır. Bu çerçevede eşlerini çarşaf giymesini zorlayan çok sayıda erkek olmuşsa da saray çarşafa mesafeli yaklaşmış, II. Abdülhamid erkeklerin kendilerini kamufle edebileceği düşüncesiyle saraya çarşafı girmeyi yasaklamıştır. Hatta çarşaf Beşiktaş’ta uzun süre resmen yasaklanmıştır. Ancak

¹⁴² Toksa, a.g.m., s.74.

¹⁴³ Kurnaz. (1993), a.g.e., s.9.

¹⁴⁴ Toksa, a.g.m., s.74.

¹⁴⁵ Burçin Erol. (1996). Tanzimat’tan Cumhuriyete Türk ve Batı Kadını, *Kastamonu’da ilk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, A.A.M. Ankara, ss.152-153.

Meşrutiyetle birlikte çarşafın şekli de değişmiş, iki parça olmuş, aksesuarların kullanıldığı Batı tipi giyime yaklaşan bir modele dönüşmüştür¹⁴⁶.

II. Meşrutiyet sonrası kadınlar, kısmen de olsa çalışma hayatına girmiş, eğitim imkânları artmış, modayı takip etme eğilimi yükselmiştir¹⁴⁷. Bu gelişmelerin de etkisiyle giyimlerinin sınırlandırılmasına karşı tepki göstermeye başlamışlardır. Başta İstanbul olmak üzere bazı şehirlerde protesto eylemleri yapan kadınlar Batı tarzı kıyafetler giyip çarşaflarını boyunlarına dolayarak sınırlamalara karşı çıkmışlardır. 1912’de Selanik’ten gelen binlerce göçmenin İslami geleneklerden uzak ve Avrupa modasına yakın olmaları Batı etkisini artırıcı ayrı bir unsur olmuştur¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti’nde yaşanan toprak kayıplar ve kaybedilen savaşlar sonucu büyükşehirlerin aldığı göçler kadın giyimini çeşitlendirmiştir. Kafkas ve Balkanlardan gelen göçler kadınların kendi kültürel ve inançlarına uygun şekillenen kıyafetlerinin Osmanlı’ya taşınmasına yol açmıştır. Bu şehirlerde yaşayan kadınlar üzerinde etkili olan giyinme biçimleri devlet içerisinde giyimsel bir kozmopolitizm çıkmasına sebep olmuştur.

Tüm bu faktörlerin etkisiyle kadınların yaygın giyim biçimine karşı çıktıkları görülmüştür. Kadınlar Dünyası Dergisi’nde yazan Aziz Haydar Hanım, çarşaf ve peçeye karşı çıkarak dine ve sağlığa uygun başka bir kıyafet giymek istediklerini söylemiştir. Yüz örtmenin İslam’da olmadığı, çarşafın iklim şartlarına uymadığı ve gezdiği yerlerde kadın örtünmesinin farklılıklar gösterdiğini söyleyerek yeni bir kıyafetin gerekliliğini vurgulamıştır. İlk başta dini argümanlarla kıyafet değişikliği isteyen kadınların daha sonra bu isteklerini laik bir düzleme oturtmaya başladıkları dikkat çeken hususlardan biri olmuştur. Bunlardan biri olan Nimet Cemil, oldukça ses getiren yazısında modern dünyaya uygun bir şekilde giyinmek istediklerini belirtmiştir. Nimet Cemil’in düşüncesini reddeden Kadınlık Dergisi ve Tasvir-i Efkâr yazarları, Kadınlar Dünyası yazarlarıyla bu konuda polemige girmişlerdir¹⁴⁹.

Kadın giyiminde Batı etkisinin özellikle de Fransız modasının görülmesi basında yoğun eleştirilere sebep olmuştur. Buna rağmen kadın kıyafetindeki değişimin geniş etkili olmadığı, sadece İstanbul, Selanik gibi büyük şehirlerde ve az sayıda olduğunu söyleyen karşı yazılar da görülmüştür¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Taşçıoğlu, a.g.e., ss.19-24.

¹⁴⁷ Unat (1998), a.g.m., s.325.

¹⁴⁸ Caporal, a.g.e., s.145.

¹⁴⁹ Demirdirek, a.g.e., ss.108-110.

¹⁵⁰ Taşçıoğlu, a.g.e., s.38.

Kadınların Batılı tarzda giyinmelerine Mehmet Akif, Musa Kazım, İsmail Hakkı gibi isimler karşı çıkarak, bunun dine aykırı olduğu söylemişlerdir. Bu kargaşa ortamında ortak kıyafet belirlenmeye çalışılmış, kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte rahat ve kullanışlı kıyafetler revaç görmeye başlamıştır. İttihad ve Terakki, Türk Ocakları ve kimi kadın dernekleri bu girişimi desteklemiştir. Halide Edib'in, Yeni Turan adlı romanındaki başörtülü, mantolu kadın giyimi, Türk Ocakları tarafından örnek kadın kıyafeti olarak tavsiye edilmiştir¹⁵¹.

Kadınların konuyla ilgili düşünce ve isteklerini bizlere gösteren en önemli kaynaklar kadın dernekleri ve dergileri olmuştur. Konu kadın basınında en fazla Kadınlar Dünyası Dergisi'nde gündeme gelmiştir. Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Derneği'nin kadın kıyafetlerinin değiştirilmesi yönündeki çalışma kararı dergide yer aldığı gibi, son moda tayyör gibi kıyafetlerin resimlerini de yayınlamıştır¹⁵².

Meşrutiyetten sonra etek ve pelerin olarak ikiye ayrılmış olan çarşaf, zaman içerisinde değişim göstermeye devam etmiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında tayyör üzerine alınan ve yüzü de örten pelerin kullanılırken, zamanla pelerin yerini başörtüsüne bırakmıştır. Bir yandan yeni çarşaf modeli tartışmaları yaşanırken diğer taraftan da Batı etkisiyle Avrupalı kıyafetler yerleşmeye başlamıştır. Kadınlar tayyör, şapka, manto ve tuvaletler giymektedir. Zaten çarşafta yapılan değişiklikler de o kadar fazla olmuştur ki artık Batılı kıyafetten çok da farklı değildir¹⁵³. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrası iş hayatına giren Osmanlı kadını pratiklik olması açısından çarşaf ve peçeyi çıkarmış, çene altında düğümlediği eşarbi kullanmaya başlamıştır¹⁵⁴.

Kızılay'ın kadın kolu tarafından 1919'da basılan takvim bize, çalışan kadınlar ve giyimleri hakkında bilgi vermektedir. Takvimde hastabakıcı, ziraatçı, hemşire, üniversite öğrencisi, sokak süpüren kadınlar, postane memurelerinin resimleri yer almaktadır. Burada yer alan kadınların giyimlerine bakıldığında hepsinin başlarının kapalı olması, ortak yönleri olarak dikkat çeker. Ancak bunlardan bir kısmı çarşaflyken diğer kısmının çarşaf giyinmemiş olduğu görülür. Ayrıca İnci Dergisi'nin 1. sayısında da pazarda mallarını satmaya çalışan kadınlardan bir kısmı çarşafly bir kısmı ise mantoludur¹⁵⁵.

¹⁵¹ Kaplan, a.g.e., s.180.

¹⁵² Serpil Çakır. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, s.22; Demirdirek, a.g.e., ss.105-108.

¹⁵³ Taşçıoğlu, a.g.e., ss.53-54.

¹⁵⁴ Caporal, a.g.e., s.145.

¹⁵⁵ Taşkiran, a.g.e., ss.40-41.

1.5. II. MEŞRUTİYET SONRASI KADIN

II. Meşrutiyet'in ilanı sosyal hayata girme, çalışmaya başlama, yüksek öğrenim görme gibi istekleri olan, şehirli, üst sınıfa mensup kadınlar arasında büyük bir sevinç oluşturmuştur¹⁵⁶.

II. Meşrutiyet kutlamalarında kadınlar ilk sevinç gösterilerine katılmış, 27 Temmuz 1908'de Jön Türk sloganlarıyla süslenmiş arabalarla İstanbul sokaklarını dolaşmışlardır¹⁵⁷. Elllerinde kırmızı beyaz flamalarla yaşasın vatan, yaşasın hürriyet, yaşasın millet diye bağırın bu kadınların yanı sıra bir başka gurup da yine 1908'de meclise dinleyici olarak girmeye teşebbüs etmiştir¹⁵⁸.

Selanik'te yayınlanan bir kadın dergisi olan Mefaret'in, Meşrutiyeti "Yaşasın Millet Meclisi" diye yorumlaması, bu kesime dâhil olan kadınların düşüncelerini göstermesi açısından önemlidir. Böylelikle "Meclis-i Mebusan" yerine ilk kez "Millet Meclisi" ifadesi kullanılmış olmaktadır¹⁵⁹.

Ancak kadınların ilk başlarda duydukları heyecanın 1911-1912 yıllarında şikâyete dönüştüğünü görülmektedir. Kadınlar II. Meşrutiyet'in kendilerine pek bir şey sağlamadığını söylemeye başlamış, Emine Semiyeye, Mehasin Dergisi'ndeki bir yazısında İstibdat Devrinde olduğu gibi hürriyetin ilanından sonra da büyüklerin kendilerini düşünmediğini dile getirmiştir¹⁶⁰.

Kadın dergilerinde yayınlanan yazılardan kadınların II. Meşrutiyet'ten beklentilerinin karşılanmamış olduğu anlaşılmaktadır. İstibdat devrindeki gibi hürriyetin ilanından sonra da büyüklerin kendilerini düşünmediğini yazan kadınlar, içinde buldukları esaretten kurtarılma çağrısını yapmışlardır. "Biz zavallı kadınlar, hala insan kabul edilmiyor erkeklerin yanında faydasız bir süs, adi bir eşyadan farklı görülüyor. Biz kendimizi insan kabul ettiğimiz için toplumumuzda bir mevkimiz, görevimizin bulunmasını istiyoruz"¹⁶¹ demişlerdir.

Kadınlar önceleri ortaokul üstü öğretim, sosyal çalışmalara katılma isteğinde bulunmuşlar, II. Meşrutiyet'in eşitlik ve özgürlük prensiplerinin kadınlara uygulanacağı beklentisi içerisinde olmuşlardır. Beklentilerinin gerçekleşmemesi üzerine çok sayıda kadın yazar, asabi ve kırgın bir dille eleştiri yapmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'ten beş yıl sonra Kadınlar Dünyası Dergisi'nde "Erkeklerin Milli Bayramı" başlığıyla, erkeklerin özgürlüklerine kavuşmalarının beşinci yılını

¹⁵⁶ Afet İnan. (1975). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, M.E.B. Basımevi, İstanbul, s.85; Taşkıran, a.g.e., s.37.

¹⁵⁷ Server Tanilli. (2006). *Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar Kadın Sorununun Neresindeyiz?*, Alkım Yayınları, İstanbul, s.120.

¹⁵⁸ Caporal, a.g.e., s.151.

¹⁵⁹ İnan (1975), a.g.e., s.85; Taşkıran, a.g.e., s.37.

¹⁶⁰ Tekeli, a.g.e., s.198.

¹⁶¹ Bozkurt, a.g.m., ss.159-160.

kutladıkları ifadesi yer almış ve erkeklere seslenilerek bu esaretten bizi de kurtarınız çağrısı yapıldığı görülmüştür¹⁶².

Nezihe Muhiddin de 1925'deki bir makalesinde ve Türk Kadını kitabında aynı şikâyeti dile getirmiştir. II. Meşrutiyet yönetiminin ilk iki yılında kadınlara özgürlük sağlamak için harekete geçtiğini, İttihad ve Terakki'den büyük yenilikler beklendiğini ancak tüm bunların düş kırıklığıyla sonuçlandığını yazmıştır¹⁶³.

Kadınların yaşadıkları hayal kırıklığının temelinde onların radikal değişiklik ve revizyon isteklerinin etkili olduğunu da söyleyebiliriz.

II. Meşrutiyet döneminde Batılılaşmaya doğru büyük yönelim kadının sosyal ve ailesel konumunu değiştirmiş, onları iş hayatına dâhil ederken yaşanan dönemin buhran ortamında çeşitli dejenerasyonlar da görülmeye başlanmıştır. Cinsel ahlak anlayışında değişimler yaşanmış, cinsel sağlığı bozan sonuçlar görülmektedir. Gayri meşru ilişkiler yaygınlaşmış, hatta özgürlük adı altında savunulmaktadır. Bu olumsuzluklar iktidardaki İttihad ve Terakki hükümetinin, aile hayatını ve çok çocuk yapmayı özendirici politikalar geliştirmesini zorunlu kılmıştır¹⁶⁴.

Ancak bu tür olumsuzluklara rağmen II. Meşrutiyet'le birlikte kadın hakları çalışmalarında bir artış görülmüş, yeni yayınlar başlamıştır¹⁶⁵. İslamcı, Batıcı ve Türkçü akımlar tarafında aile ve kadın konuları yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Kadının eğitimi, toplumsallaşması, erkeklerle eşit haklara kavuşturulması, evlilik, boşanma gibi konularda farklı görüş ve çözüm önerileri ortaya konmuştur¹⁶⁶.

Meşrutiyet sonrasında tüm fikri akımlar kadının eğitilmesini konusunda aynı kanaate sahip olmuştur. Ayrıca Türkçü ve Batıcı olanlar kadınların sosyal hayata dâhil olmasını ve giyimindeki sınırlandırılmaların kaldırılmasını savunmuşlardır¹⁶⁷.

Dönem içerisindeki kadınlara ilgili bir takım yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Bunların gerçekleşmesi aşamasında yapılan konuşmalar ve ortam, dönem erkeklerinin kadın konusu hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları açısından önemlidir.

¹⁶² Taşkiran, a.g.e., s.38.

¹⁶³ Yaprak Zihnioglu. (2003). *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, s.80.

¹⁶⁴ Ahmet Tabakoğlu. (1992). Osmanlı Toplumunda Aile, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları*, c.1, Ankara, s.95.

¹⁶⁵ Aytunç Altındal. (2004). *Türkiye'de Kadın*, Alfa Yayınları, 8. Basım, İstanbul, s.99.

¹⁶⁶ Latife Kabaklı Çimen. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, IO Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s.306.

¹⁶⁷ Erol, a.g.e., ss.152- 153.

1911 yılında hukuki açıdan yapılan düzenlemede bazı mebusların kadın ve erkeğin zinası konusunda, yasalar önünde eşit olmasını teklif etmesi üzerine şiddetli tartışmalar yaşanmıştır (mevcut uygulama kadına daha ağır ceza verilmektedir)¹⁶⁸.

Eski kanunda zina eden kadına hapis cezası verilirken, erkek sadece para cezasına çarptırılmaktadır. Yeni teklif belli koşullar mevcutsa erkeğe de hapis cezası yolunu açmaktadır. Bu maddenin incelenmesi sırasında mebuslardan biri “bu kaide eşitliğe aykırı değil midir, eğer bir gün hükümet nöbeti veya zorla hüküm sürme bir gün olsa da tavuklara geçse, yani Mebusan Meclisi kadınlardan oluşsa...” demiş, bu sözler üzerine bir başka mebus da “Allah o günü göstermesin” diye cevap verirken bir başka milletvekilinin şöyle dediği duyulmuştur. “Evet, erkekler üstün bir mevkedir ve bu üstünlük mevkini hiçbir vakit terk etmeyeceklerdir”. Ancak bu kadar şiddetli muhalefet yapan mebuslara rağmen kadın lehinde sayılacak değişiklik gerçekleştirilmiştir¹⁶⁹.

1915’te de yine kadın lehine bir düzenleme ile karşılaşılır. Padişah, Şeyhülislam’dan aldığı fetvayla iki ferman çıkararak kadına, kocasının evi terk etmesi, evine bakmaması, cüzam, vitiligo veya delilik hastalığına yakalanmış olması halinde boşanma talebinde bulunma hakkını vermektedir. Daha önceki uygulamaya göre kadın, sadece kocasının cinsel organından yoksun olması ve iktidarsızlığı durumunda boşanma talebinde bulunabilirdi¹⁷⁰.

Daha sonra çıkarılan Hukuk-i Aile Kararnamesi de Müslüman bir ülkede çıkarılan ilk kişisel statü yasası olup kadın lehine uygulamalara sahiptir. Buna göre kadın haklarını güvence altına almak için kamu otoritesi aile işlerine karışabilecek, kızlar 17, erkekler 18 yaşından önce evlenemeyecektir -bu durumda sadece hâkim izniyle evlenmek mümkündür-. Aile meclisi kurularak boşanma erkeğin tekeline çıkarılacak, kocanın ikinci bir kadınla evlenmesi için ilk eşin onayı gerekecektir. Ancak bu yasanın ömrü çok kısa olmuş, “Osmanlı Aile Hukuku” hükümlerinin kendi aleyhlerinde olduğunu fark eden azınlıklar, İstanbul’un işgali sonrası İngiltere ve Yunanistan’ı ikna ederek 1919’da bu iki yasayı kaldırmıştır¹⁷¹.

Balkan Savaşı sonrası kadın hakkındaki yayınların etkisi görülmüş, 1913 tarihli ilk tedarikat kanunu ile o zamana kadar sadece il merkezlerinde olan kız rüşdiyeleri altı yıllık kız iptidailerine (ilkokul) çevrilerek birçok kaza merkezine yayılmıştır. Meşrutiyet dönemi birçok ilde kız sanayi mektebi açılmışsa da bunların hepsi sonra kapatılmış, sadece İstanbul’da iki okul bırakılmıştır¹⁷².

¹⁶⁸ Caporal, a.g.e., ss.120-122.

¹⁶⁹ Taşkiran, a.g.e., s.49.

¹⁷⁰ Caporal, a.g.e., ss.122-123.

¹⁷¹ Caporal, a.g.e., ss.123-125.

¹⁷² Altındal, a.g.e., s.99.

İttihad ve Terakki, dönem içerisinde kadın hakları konusunda oldukça aktif bir rol oynamıştır. 1913'den sonra esnaf, spor, amele, gençlik, kadın ve kültür dernekleri paramiliter kuruluşları vasıtasıyla yaygın ve kitlesel bir örgüt haline gelmiş, özellikle Türk Ocakları daha sonra da Milli Mücadele kadrolarının yetişmesinde bir okul işlevi görmüştür¹⁷³.

Türk Ocağı 1913 Kasımından başlayarak kadınlara yönelik konferanslar düzenlemeye başlamış, ilk kez kadın erkek karışık konferans ve toplantılar tertiplemiştir¹⁷⁴. Ayrıca Türk kadınlarına temsil ve konuşma yaptırmış, konserler verdirmiş, Halide Edib'in Yeni Turan adlı oyunu, Talat ve Enver Paşa'nın da içerisinde bulunduğu kadınlı erkekli seyirciye oynanmıştır¹⁷⁵.

İzmir'de "Vatan Yahut Silistre" oyununun kapılarını kadınlara açan İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne tepki gösterilmiştir. İzmir Müftüsü'nden "Müslüman Kadınların tiyatroya gitmesinin dine sakıncalı olduğuna dair fetva alan bir grup insan, tiyatroya gitmek isteyen kadınları engellemiştir¹⁷⁶.

İttihad ve Terakki Cemiyeti İstanbul ve Selanik'te kadın şubesi kurduğu gibi, cemiyet komitelerinin isimsiz, sadık mesajcıları arasında da kadınlar bulunmaktadır. Bunlar, harem dokunulmazlığı sebebiyle kocalarının, babalarının mektuplarını saklamakla görevlendirilmişlerdir. Mesela Manyasızade Rıfat Bey'in baldızı Zişad Hanım, 20 seneye yakın bir süre Jön Türklerle çalışmıştır. Bazı kadınlar da komitenin yayınlarını çevirip İngiliz ve Fransız basımına gönderme işini yürütmüşlerdir¹⁷⁷.

Amerikan Kız Mektebi mezunu Gülistan İsmet'te bu kadınlardan biri olup İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gizli üyesi olarak çalışmış, cemiyetin Avrupa ve Amerika gazetelerine göndereceği yazıları İngilizce'ye çevirmiştir¹⁷⁸.

Nezihe Muhiddin'in İttihad ve Terakki'ye üyeliği noktasında bilgi bulunmamakla birlikte, cemiyetin kadın eğitimi, Müslüman boykotajı gibi politikalarının uygulayıcısı olduğu görülmüştür¹⁷⁹.

İttihad ve Terakki iktidarda bulunduğu yıllarda da kadınlar lehine önemli çalışmalara imza atmıştır. Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kadınlara kanuni açıdan

¹⁷³Emel Akal. (2002). *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihad Terakki ve Bolşevizm*, Türk Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, Mayıs, ss.37-38.

¹⁷⁴Nermin Abadan Unat. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, Genişletilmiş 2. Baskı, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınevi ve Türk Sosyal Bilimler Derneği İşbirliğiyle Hazırlanmıştır, İstanbul, s.10; Göksel, a.g.e., s.140.

¹⁷⁵Kaplan, a.g.e., s.161; Taşkıran, a.g.e., s.55.

¹⁷⁶Bozkurt, a.g.m., s.160.

¹⁷⁷Tanilli, a.g.e., s.120; Caporal, a.g.e., s.150.

¹⁷⁸Çakır, a.g.e., s.31.

¹⁷⁹Zihnioğlu, a.g.e., s.81.

avantajlar sağlarken, Darülfünundaki düzenlenen genel derslere katılabilme kararını vererek de eğitim alanında ciddi bir açılım yakalamıştır¹⁸⁰.

II. Meşrutiyet'in ilanı kadın hareketlerini olumlu etkilemiş, sosyal teşekküllerin sayısında artış olmuştur. Balkan Harbi öncesi 8 olan dernek sayısı 32'ye çıkmış, kadınlara yönelik dergilerin sayısı 6'dan 16'ya yükselmiştir. 1908'de başlayan dönem, kadın hareketinin hız kazandığı yıllar olmuştur¹⁸¹.

Bu gelişmelerin odağında ise 1912 Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın kadınları sosyal hayata girmek zorunda bırakan etkileri durmaktadır. Balkan Savaşı, üst düzey kadınları sosyal hizmet düşüncesiyle cemiyetlere yönlendirirken, I. Dünya Savaşı da halk kadınlarını iş yaşamının içerisine sürüklemiştir¹⁸².

I. Dünya Savaşı kadınları sadece iş ortamına dahil etmekle sınırlı kalmamış onları aktif olarak savaş ortamına da çekmiştir. Bu bağlamda bazı kadınlar sosyal oluşumlar çerçevesinde hizmet ederken bir kısmı da ordunun yardımcı hizmetlerine yazılıp, yaralılara yardım etmişlerdir. Adana civarında ise Cemal Paşa'nın talimatıyla askeri kadın bölükleri kurulmuş, ordunun geri hizmetini bu kadınlar yapmıştır¹⁸³.

İncelenen süreçteki mücadelenin siyasal olmaktan ziyade sosyal hayata katılım ve aile hayatının tanzimine ilişkin olduğu dikkat çekmektedir. Siyasal örgütlenme ise bu devrenin ardından, 1920'lerden sonra başlamıştır¹⁸⁴.

Kadının sosyal hayattaki durumuna bakıldığında tramvay vapurlarda kadın ve erkeklerin ayrı olarak yolculuk ettikleri görülür. Kadıköy-Karaköy arasında çalışan vapurlarda kadınlar, vapurun en alt katında yolculuk etmektedirler. Tramvaylarda ise kadın ve erkekler arasında perde kullanılarak, ayrı seyahat etmeleri sağlanmaktadır. Devlet dairelerinde ise haremlik selamlık uygulaması yapılmaktadır¹⁸⁵.

Daha sonra bu uygulamaya son verilirken, kocalarıyla tiyatroya, eğlence merkezlerine giden kadınlara da rastlanır. Yine aynı dönem ilk kez bir Müslüman Türk kadını tiyatro sahnesine çıkmıştır. Daha önceleri kadın rollerine aksanı düzgün Ermeni kadınlar alınırken, 1918 yılında İstanbul Dar-ül Bedayi'ine birkaç Türk kızı staj amaçlı kabul edilmiştir. Bunlardan biri olan Afife Hanım, Jale adıyla Kadıköy Tiyatrosu'ndaki bir piyeste oynamıştır. Bundan dolayı mahkemeye verilen Afife Jale,

¹⁸⁰ Tunaya, a.g.e., ss.505-506.

¹⁸¹ Gürgün Say. (1998). *Siyasal Değişimde Kadın Boyutu*, Kurtiş Matbaası, İstanbul, s.177; Kurnaz (1993), a.g.e., s.9.

¹⁸² Tekeli, a.g.e., ss.198-199.

¹⁸³ Caporal, a.g.e., s.151.

¹⁸⁴ Say, a.g.e., s.177.

¹⁸⁵ Unat, a.g.m., s.325.

1921’de tekrar sahneye çıkmış, ancak bir daha Cumhuriyet dönemine kadar sahnede rol almasına izin verilmemiştir¹⁸⁶.

Osmanlı kadınlarının aynı tarihlerde resim sergileri düzenledikleri dikkati çekmektedir. 1918 yılında Ressam Mihri Müşvik Hanım Şişli ve Beyoğlu’nda resim sergisi açmıştır¹⁸⁷.

İyi bir eş ve anne olarak aile içinde gördüğü saygınlığın ötesinde yaşam alanlarını genişletmeye çalışan kadınlar, karşılarında bazen gelenekselci çevreyi kimi zaman da başlangıçta desteklerini gördükleri erkek aydınları bulmuşlardır. Basında tüm hakları alan kadınların daha ne isteyecekleri konusu gündemden düşmemiştir¹⁸⁸.

Basında özellikle erkek yazarların kadın haklarının hepsini elde eden kadınların artık istemde bulunacakları bir şey kalmadığı yönündeki görüşleri dönemin kadın hakları ve kadına bakışını yansıtmaya açısından ilginçtir. Onlara göre artık kadınlara verilebilecek hiçbir hak kalmamıştır.

Dönem içerisinde İstanbul’un kadından uzak mekânları onlarla tanışmış, kızlar yüksek öğrenim için Avrupa’ya gitmeye başlamışlardır. Cumhuriyet’e yaklaşırken imkânları değerlendirip toplumda nüfuz sahibi olan kadınlar, zihinsel yeterliliğini ispatlamış, geleneğin sınırlarını zorlayacak güçte olduğunu göstermiştir. Ancak her şeye rağmen içinde bulunulan pozisyon hedeflenenin çok uzağında olmuştur¹⁸⁹.

Genel anlamda Tanzimat Dönemi, kadın üzerindeki etkileri açısından değerlendirecek olunursa kadının, eğitim hayatına dâhil olmasıyla paralel iş ve toplumsal yaşama girmiş, kanun ve yasalarla eskiye nazaran daha özgür bir ortama kavuşmuş olduğu söylenebilir. Kadının toplum huzur ve düzeninin sağlanmasında önemli bir pozisyonda olduğu düşüncesi yaygınlık kazanarak, kadına bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Toplumsal dönüşüm için kadının değiştirilmesi fikrinin benimsenmesi de kadınlar için birçok değişiklik getirmiş ve kazanım sağlamıştır¹⁹⁰.

Cumhuriyet döneminde kadınlara verilecek hakların temelinin Tanzimat’tan başlayarak II. Abdülhamid döneminde şekillenmiş, bu bakış açısının çıkış noktası olma özelliğini taşımış olduğu söylenebilir¹⁹¹.

¹⁸⁶ Caporal, a.g.e., ss.146-147.

¹⁸⁷ Çakır, a.g.e., s.54.

¹⁸⁸ Toksa, a.g.m., s.77.

¹⁸⁹ Toksa, a.g.m., s.77.

¹⁹⁰ Doğan, (1992), a.g.m., ss.192-193.

¹⁹¹ Arıkan, a.g.m., s.328.

1.6. OKULLAŞMA SÜRECİ

Kadın eğitimi çok eskilere uzanan, günümüzde de önemini kaybetmemiş bir konu olmuştur. Bu uzun geçmişin büyük bir bölümünde annelerden kızlara aktarılan sözlü kültür kazandırma dönemi görülmüştür. Bazen bu eğitime babaların da katılıp, kızlarına dönemin bilimlerini öğrettiğine rastlanmıştır. Bu konuda ilk olarak Kutadgu Bilig’de babaların, kızlarını eğitmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Osmanlı’da ise özellikle büyük şehirlerde kız ve erkek çocukların mahalle mekteplerinde birlikte eğitim gördüğüne dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu karma eğitim biçimi, Tanzimat Dönemi’nde sibyan mekteplerinin açılmasıyla bir değişim geçirmiştir. 1858’e kadar da kızların eğitim hayatı, erkek çocuklarla bir arada gördükleri sibyan mektebi derecesiyle sınırlı kalmıştır. Zaten toplumun genelinde de kızların öğrenim görmesine gerek olmadığı yönünde bir kanaat bulunmaktadır¹⁹².

Bununla birlikte “konak eğitimi” denilen varlıklı ailelerin kızlarının özel hocalar eşliğinde gördükleri farklı bir öğretim biçimi de bulunmaktadır. Teknik anlamda mahalle mekteplerindeki eğitimle benzeşen konak eğitimi, hedefi açısından ciddi farklılık gösterir. Klasik harem eğitim biçiminin Tanzimat sürecine uyarlanmış şekli olan bu metot, soyut bilgi vasıtasıyla üst sınıf kadınının düşünce dünyasını şekillendirmektedir. Bu sebeple el becerileri yerine pozitif bilimler öğrenen konaklı kadın, erkeklerle aynı zamanda kültürel değişimi takip edebilmektedir¹⁹³.

Özel eğitim gören, sosyal hayatta varlık gösteren kadınların yanı sıra Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde İngilizce veya Fransızca eğitim yapan yabancı eğitim kurumlarında okuyan kızlar da mevcuttur¹⁹⁴.

Osmanlı’da Müslüman ailelerin kızları için okullarda okumanın yanında uygulanan bir başka yol daha bulunmaktadır. Mahalle mektebinden mezun olan kızlar, çevrelerinde düzgün olarak bilinen ailelerin yanına bu amaçla gönderilmektedir. Kahvaltıdan sonra, seçilmiş olan bu ailenin evine giden kızlar akşama kadar burada kalır, ev işleri, nakış, dikiş, görgü kuralları, temizlik gibi konularda uygulamalı eğitim alırlardı. Usta çırak ilişkisi çerçevesinde kızlar, görgü kurallarına vakıf ve ev işleri konusunda uzman olarak yetiştirilmiş olurlardı¹⁹⁵.

Gayri Müslimler arasında ise Ermenilerin kızların eğitimi konusunda aktif oldukları, konuya Müslümanlardan daha fazla önem verdikleri görülmektedir. 1741-

¹⁹² Müjgan Cunbur. (1992). Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.VIII, S.23, Mart 1992’den Ayırbaşım, s.259; Osman Ergin. (1977). *Osmanlı Maarif Tarihi*, c.4, Eser Matbaası, İstanbul, s.458.

¹⁹³ Işın (1995), a.g.m., s.113.

¹⁹⁴ Emel Doğramacı. (1989). Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 23.

¹⁹⁵ Işın, a.g.m., ss.112-113.

1745 yıllarında Kumkapı'da Patrik Nalyan'ın himayesinde bir kız okulu açıldığı da bilinmektedir. Patriğin riyazeti altında esnafın, okul masraflarını karşılamak için senetler imzaladığı hatta 1830'da sarrafların Beyoğlu'ndaki kız ve erkek okullarının, meyhanecilerinin Langa Mektebi'nin, kuyumcuların Topkapı'daki, diğer esnafın da farklı semtlerdeki okulların masraflarını karşılamak üzere bir paylaşıma gittikleri görülmektedir. 1859 yılında sayıları 42 olan Ermeni okullarında 4376 erkek, 1555 kız öğrenci eğitim almaktadır. 1871'de ise kız öğrenci sayısının 1886'ya çıkarken, 1880 sonlarında ise 51 Ermeni okulunda 3594 erkek, 1983 kız öğrenci bulunmaktadır¹⁹⁶.

Osmanlı'da başlayan Batılılaşma hareketleri sonucu kadının sosyal durumunda değişiklikler yaşanmıştır. Önceleri eğitim alanında görülen bu dönüşüm etkisini zamanla diğer alanlarda da göstermeye başlamıştır¹⁹⁷.

Osmanlı kadınlarının ilk olarak istedikleri hakların başında eğitim gelmiştir. O sıralarda eğitilmiş ve öğrenimli olmak kadınlar için çok önem arz etmektedir. Öğrenimli olmalarının kendilerini, baba ve kocayla var olma durumunu değiştirecek önemli bir yol olduğunu fark etmeleriyle, bu isteğin belirginleşmesi arasında bağlantı kurulabilir. İlk kadın yazılarında uygulanan "İsmail Paşa'nın kerimesi Leyla veya Kemal Bey'in haremi gibi imzaların yanında Darülmüallimattan F., Fatma Naima, Darülmüallimattan gibi örnekler de görülmesi kadının akademik bir kimlik kazandığının işaretleri olarak yansımaktadır¹⁹⁸.

Tanzimat sonrası dönemde kız okulları açılmış, sayıları az olsa da kızlar eğitim görmeye başlamışlardır. Ancak sınırlı sayıdaki okul ve mezun kız öğrencilerle Osmanlı kadınının ailesel ve toplumsal konumunda kısa sürede bir değişim olması beklenemezdi. Dönem aydınlarının, kadının toplumsal hayatın içerisinde olması yönünde yayınlar yapmış olmaları toplumsal bir bilinç oluşturmak açısından önemli faydalar sağlamış olmakla birlikte kadının bilhassa bürokratik çerçevede iş ve eğitim istihdamını sağlamaya yeterli olması mümkün değildi¹⁹⁹.

Her ne kadar okul eğitiminin çocukların ahlaklarını bozduğu, istenmeyen düşünceler öğrettiği iddiaları olmasına karşın zamanla okul eğitiminin gerekli olduğu fikri kabul görmeye başlamıştır²⁰⁰.

¹⁹⁶ Ergin, a.g.e., c.1-2, ss.751-758.

¹⁹⁷ Şefika Kurnaz. (1993). *Balkan Harbimizde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Milli Maarif Nezareti Yayınları, İstanbul, s.9.

¹⁹⁸ Demirdirek, a.g.e., s.65.

¹⁹⁹ Doğan, a.g.m., s.191.

²⁰⁰ Necdet Sakaoğlu. (1992). *Medeniyet Değişimleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.369.

Osmanlı'da kadınların eğitim aldığı ilk dal olan ebelik, daha önce 1826 yılında tıbbanede verilmiş, yani erkek ebeler yetiştirilmiştir. Burada öğreticilik yapmaları için getirilen doktor ve öğretmenler arasında iki tane de Hıristiyan kadın ebe bulunmaktadır. Bunlar, 1843 yılında haftada bir perşembe günü kadınlara ebelik dersi vermeye başlamıştır. Pratik uygulamaların mankenler üzerinde yapıldığı bu derslerde kadın ebeler, erkek bulunmamasını şart koşmuşlardı. Bu eğitim süreci sonunda 1845 yılında Mektebi Tıbbiye'de yapılan sınav sonrası 10 Müslüman, 26 Hıristiyan kadın ebelik diploması almıştır²⁰¹.

İlk doğum kliniği 1892'de Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de açılmış, ebelerin hocalığını yapan Besim Ömer Paşa, burada ebelerin yanı sıra tıbbiyeli öğrencilerin de uygulamalı eğitim görmelerini sağlamıştır²⁰².

Bunlar muhtemelen bir kurumda mesleki eğitim gören ilk kadınlar olmuştur. İlk yıllar buraya alınan kız öğrenciler için okuryazarlık şartı bile aranmamış, ancak II. Meşrutiyet'ten sonra ilkokul mezunu olma koşulu getirilmiştir. Eğitimde kullanılan mankenler ise deri ve güderiden imal edilmiştir²⁰³.

İlk kız rüşdiyesinin 1858'de açılmasının ardından hükümet, 1861'de gazeteler aracılığıyla bunu duyurmuş ve kadın eğitiminin bir zorunluluk olduğunu bildirmiştir. Ancak buralarda görev yapacak kadın öğretmenler olmadığı için, nakış dışındaki derslere erkek öğretmenlerin girdiği görülmüştür²⁰⁴.

Bu sebeple 1869'da ilk Darümuallimat faaliyete geçirilmiş, bunu da 1878'de İstanbul ve Üsküdar Kız Sanayi Mektepleri izlemiştir. 1873 yılında Darümuallimatın ilk mezunlarından Fahriye, Münire, Fatma Nigar, Zehra ve Hatice Hanımlar, ilk kadın öğretmenler olarak göreve başlamışlardır. 1874'de gelindiğinde Darümuallimatların sayısı 10'a çıkmıştır²⁰⁵.

Sultanahmet'te açılan Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi, ilk kız ortaokulu olmuştur. 1874 yılında İstanbul'da bu okulların sayısı 9, öğrencisi ise 248 olarak görülmektedir. 1877'de okul sayısı 8'e düşerken öğrenci sayısı 294'e yükselmiştir²⁰⁶.

Kızların okula gönderilmemesinin önemli sebeplerinden biri de halkta oluşan, "okullu kızların gâvurlaştırılacağı ve şapka giydirileceği" düşüncesi olmuş, bundan dolayı kızlarını okutmak istememişlerdir. Örneğin Mebusan Meclisi Ahmet Rıza Bey,

²⁰¹ Ergin, a.g.e., c.1-2, s.542; Doğramacı (1982), a.g.e., s.9.

²⁰² *Türkiye 1923- 1973 Ansiklopedisi. (1974). Kaynak Kitaplar Yayınları, c.3, İstanbul, s.851.*

²⁰³ Taşkiran, a.g.e., s.27; Caporal, a.g.e., s.107.

²⁰⁴ Bekiroğlu, a.g.e., s.239; Ergin, a.g.e., c.1-2, ss.457-458.

²⁰⁵ Ergin, a.g.e., c.1-2, ss.458-459.

²⁰⁶ Cunbur (1992), a.g.e., s.260.

kız kardeşi Selma Rıza'yla kapı kapı dolaşip yardım toplamayı kabullenmesine rağmen bir kız lisesi açmayı başaramamışlardır²⁰⁷.

1864'de İstanbul Kız Sanat Okulu açılırken, 1 Eylül 1868 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılmıştır. Buna göre 6-11 yaşlarındaki kız çocuklar için sibyan mektebine devam zorunlu hale gelmektedir. Her mahalle ve köyde yahut iki mahalle ve köyde Müslüman ve Hıristiyan çocuklar için ayrı olarak yapılacak bu okullarda eğitim süresi dört yıl olacaktır. Bir merkezde iki sibyan mektebi varsa, biri kız öğrencilere tahsis edilecek, tek okul mevcutsa kız ve erkek çocuklar aynı okulda fakat ayrı sınıflarda öğrenim göreceklendir. Bu okulların masrafları ve öğretmenlerin maaşları ilgili yerdeki halk tarafından karşılanacaktır. Gayri Müslim çocuklar kendi dinlerine ait dersler de dâhil olmak üzere tüm dersleri kendi dillerinde göreceklendir. Ancak çocukların zorunlu eğitime tabi tutulması hükmünün sağlıklı olarak uygulanması sağlanamamıştır²⁰⁸.

Yine bu nizamnameye göre büyük şehirlerde kız rüşdiyeleri açılacak ve kızlar, erkek öğrencilerin aldıkları derslerin yanı sıra biçki, dikiş, resim dersleri göreceklendir. Müzik dersi ise seçmeli olarak isteğe bırakılmıştır. Bu okullarda öğretmenlik yapacak kişilerin kadın olması zorunluluğu bulunmaktadır²⁰⁹.

1.6.1. Lise ve Yüksek Tahsil

1869 yılında kız sanayi okullarının faaliyete geçirilmesinden ve Darülmualimatların eğitime başlamasından sonra kadın öğretmenler yetiştirilmeye başlanmıştır²¹⁰. Ancak bu okullarda eğitim yapacak öğrenci bulmak çok da kolay olmamıştır. Açıldığında 50 öğrenci alacağı duyurulan darulmuallimata 32 kişi başvurmuş, bunların da sadece 17'si diploma alabilmiştir. Bu okulda 1874'teki öğrenci sayısı ise sadece 46'ya yükselebilmştir²¹¹.

Eğitim tarihimizde "Kız Muallim Mektepleri"nin önemli bir yeri olmuştur. Çünkü buralarda yalnız sibyan ve rüşdiyelere öğretmen yetiştirilmemiş, aynı zamanda önceleri İstanbul, daha sonra ise memlekete yayılan aydın kadınların kültürel ve eğitsel ilk kurumu olma özelliğine sahip olmuştur. O zamana kadar sadece belli bir kesimin evinde eğitim verdirdiği kadın tipi yerine, sınavla seçilen,

²⁰⁷ Taşkiran, a.g.e., ss.42- 43.

²⁰⁸ Cunbur (1992), a.g.e., s.260; Doğramacı (1982), a.g.e., ss.9-10.

²⁰⁹ Emel Doğramacı. (1989). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, ss.20-21.

²¹⁰ Bekiroğlu, a.g.e., s.239; Taşkiran, a.g.e., s.27.

²¹¹ Cunbur (1992), a.g.e., s.260; Caporal, a.g.e., s.107.

okul ortamında hep birlikte okuyan, yapacağı görev için devlete taahhüt vermiş yeni bir aydın kadın sınıfı oluşmaya başlamıştır²¹².

Öğretim süresi üç yıl olan bu okullardan mezun olanlar, yeteneklerine göre sibyan ya da rüşdiye öğretmenliği diplomaları almışlardır. Bu okul 1914 yılında İnas Darülfünun'u açılıncaya kadar kızlar için eğitim veren tek yüksek öğretim kurumu olma niteliğini korumuştur²¹³.

Kız öğretmen okullarında sadece kadın hocalar ders vermemiştir. Erkek öğretmenler buralardaki kız öğrencilere erkek öğretmen okullarındaki dersleri okutmuşlardır. Bu etkiyle Darülmuallimatın müfredatı 1914-1915 yılında değiştirilmiş, fen bilimi daha geniş yer tutmaya başlamıştır. Aynı sene, kız öğretmen okulunda ayrı bir uygulama bölümü açılmıştır²¹⁴.

Osman Ergin'e göre Kız Öğretmen Okullarına alınan erkek öğretmenlerin yaşlı ve çirkin olması tercih edildiği gibi, okulun erkek müdürünün okula ani girişleri de engellenmiştir. Müdür, ayrı bir binadaki dairesinde okulun dış meseleleriyle ilgilenir, erkek öğretmenler de aynı binada kalırlardı. Erkek öğretmenler, ders saatlerinde bir kadın öğretmenle birlikte okul binasına girmektedir²¹⁵.

Kimi zaman ise okulların eğitim sisteminde değişiklik yapıldığı görülmektedir. Örneğin 1913'de Kız Sanayi Mektepleri idadilerden bir yıl daha fazla eğitim vermeye başlamıştır. Darülmuallimat-ı Aliye ise 5 yılı iptidai, 2 yılı ihzari, 3 yılı ise âli olarak üç ayrı kısma ayrılmış, ilkokul öğretmenlerinin, müfettişlerin, orta ve yüksek okul öğretmenlerinin daha iyi bir eğitim almaları sağlanması istenmiştir²¹⁶.

1873'de Kız Muallim Mektebi'nden 17 kişi mezun olmuş, 1874 yılında da bu okulla birlikte kızlar için açılmış olan ilkeğitim sonrası merkezlerin sayısı 10'a çıkmıştır. Buradaki toplam öğrenci sayısı ise sadece 294'tür²¹⁷.

1878 yılında kurulan Üsküdar Kız Mektep-i İnas'ı daha sonra kız sanat okuluna dönüştürülecektir. 1879'da İstanbul Aksaray ve Cağaloğlu'nda iki kız sanayi mektebi daha açılmış ardından Bursa, İzmir, Konya, Kastamonu, Diyarbakır, Halep, Trablusşam'daki Kız Sanat okulları gelmiştir. 1880'de ise İstanbul'da ilk kız idadisi açılmıştır. Okulun müfredatında genel kültür, Türkçe, üç Batı dili, musiki, ev ve el işleri yer almaktadır. Okula başlangıçta üç öğrenci kayıt yaptırmış, ilgi görmemesi

²¹² Taşkiran, a.g.e., ss.27-28.

²¹³ Doğramacı (1989), a.g.e., s.21.

²¹⁴ Caporal, a.g.e., s.114.

²¹⁵ Ergin, c.4, s.1109.

²¹⁶ Cunbur (1992), a.g.e., s.261.

²¹⁷ Tezer Taşkiran. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s.29.

sebebiyle de iki yıl sonra kapanmak zorunda kalmıştır. Dönem basınında babaların, kızlarını okula göndermelerini teşvik eden yazılara sıkça rastlanmaktadır²¹⁸.

Bu okullarla birlikte az sayıda da olsa Müslüman kızların Katolik ve Protestan okullarına devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca bazı farklı tip okulların açıldığı görülmektedir. Örneğin Bakırköy'deki bir okula her milletten, dinden kız alınmakta; piyano, beden eğitimi, ev işleri ve dikiş derslerinin yer aldığı bir eğitim verilmektedir²¹⁹.

“İstanbul Arnavutköy Koleji Kız Kısmı” adıyla faaliyet gösteren bir okul da Müslüman kızların gittikleri kurumlardan biridir. 1871’de orta dereceli bir okulken 1890’da lise seviyesinde de eğitim vermeye başlamıştır. 1920 yılında Tıp Fakültesi eklenmişse de 1924’de bunun kaldırıldığı görülmüştür²²⁰.

Rüşdiyelere 1859, öğretmen okuluna 1871 yılında girebilme hakkını kazanan kadınlar, 1845’te de ebe ve 1873’te de öğretmen olarak ilk kez çalışma hayatının içerisinde yer alırken, yine bu dönemde kadın lehine hukuki düzenlemelerin yapıldığı görülmüştür²²¹.

Osmanlı’da ilk kadın öğretmenin ataması 1873’de yapılmış, 1881 yılında da ilk kez bir kadın, okul kapanma töreninde konuşmuştur. Okullardaki idari görevlendirmeleri ise 1883 senesinde başlamıştır²²².

Maddi koşullar sebebiyle okuyamayan kızlar için de bazı girişimlerin yapıldığı görülmüş, 1896 yılında İstanbul’da kızlar için açılan bir ıslahathane sadece öksüz kızların eğitimine tahsis edilmiştir. Eğitim süresinin beş yıl olduğu bu okulda, genel bilgi dersleriyle birlikte dikiş, nakış, el sanatları ve musiki dersleri verilmiştir. İstanbul’da aynı yıl açılan iki kız sanat okuluna da sadece öksüz kızlar kabul edilmekte ve öğrencilerin ihtiyaçlarını devlet karşılamaktadır. 1900 yılında eğitim süresi yedi yıla çıkan bu okullar, 1904 yılı sonunda maddi durumu iyi ailelerin çocuklarını da kabul etmeye başlamıştır²²³.

1899-1900 yılında Darülmuallimatın 560 öğrencisi bulunurken, aynı senelerde mevcut olan 9 kız rüşdiyesinde 1779, 3 kız sanat okulunda 486 kız öğrenim görmektedir. İstanbul’daki iptidailerde ise 453, Ankara’da iki öğretmeni olan kız rüşdiyesinde 12, azınlıkların 4 rüşdiyesinde 239 öğrenci vardır. 1893 yılında İzmir’de açılan kız rüşdiyesinde de 4 öğretmen ve 80 öğrenci bulunmaktadır. 1916-

²¹⁸ Cunbur (1992), a.g.e., s.260.

²¹⁹ Caporal, a.g.e., ss.112-115.

²²⁰ Ergin, a.g.e., c.1- 2, s.785.

²²¹ Kurnaz (1993), a.g.e., s.9.

²²² Niyazi Berkes. (1978). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, s.227.

²²³ Doğramacı (1989), a.g.e., s.22.

1917 yılında da 803 talebesi olan Darülmualimatta bir sene sonra bu sayı 1005'e çıkmıştır²²⁴.

1909'da Haseki Hastanesi'nde Ebe Mektebi, 1911'de İstanbul İnas İdadisi faaliyete başlamış, bu idadi 1913 ise yılında İnas Sultanisi, 1915'te de Bezm-i Âlem Sultanisi ismini almıştır. Bu okul açılan ilk kız lisesi olma özelliğine sahip olurken, daha sonra Erenköy, Çamlıca, Kandilli Kız Sultanileri açılmıştır²²⁵.

1913 yılına gelindiğinde tüm ülkede 588 kız ilkokulunda 40.455 öğrenci ve 983 bayan öğretmen bulunmaktadır. 1914'de ise sadece İstanbul'da 14 ana mektebi, 132 ilkokul mevcutken buralarda görev yapan kadın öğretmen sayısı 663'tür²²⁶.

25 Eylül 1913 tarihinde çıkarılan kararname ile ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, eğitimin yaygınlık kazanmasına yardımcı olacak önemli bir unsur olmuştur²²⁷.

Yine aynı yıl Beşiktaş'ta ilk olarak çocuk bakıcısı yetiştirme okulu açılmış, 1916 yılında da örgün öğretim görmemiş kadınlar için İstanbul'da Bilgi Yurdu faaliyete geçirilmiş, sanat ve müzik derslerinin verildiği yurda ilk ayda 116 kişi kayıt yaptırmıştır²²⁸.

1917 yılında da Güzel Sanatlar Okulu ve Konservatuar, ayrıca bir kadının kişisel çabaları sonucu da kızlara dikiş dikmek ve terziliği öğretmek amacıyla Biçki Yurdu kurulmuştur²²⁹.

Darülfünunda 1914'e doğru kadınlar için düzenlenen konferanslar, yüksek öğretime giden kapıların açılmasına vesile olmuştur. Buradaki programlarda genç kızlara yönelik kadın hakları, evrenbilim, bilimsel kavramlar, sağlık ve kadın sağlığı, tarih, ev bilgisi, pedagoji gibi dersler verilmiştir²³⁰.

Darülfünun konferans salonu sene boyunca bu dersler sırasında hep dolu olmuştur. Yıl sonunda açılan sınava girip başarılı olan kadınlar, kız liseleri ve öğretmen okulundan gelen kızlarla birlikte İnas Darülfünun'unun ilk talebelerini oluşturmuştur²³¹.

Buradaki derslerin erkek öğretmenler tarafından verilmesi tepkilere yol açarken, ilkokul öğretmeni ihtiyacının artması üzerine bu dersler kısa süre sonra kaldırılmıştır. Fakat kız öğrencilerin yoğun isteği karşısında Maarif Nezareti üniversite bünyesinde İnas Darülfünun'u ismiyle kızlar için bir bölüm açmıştır.

²²⁴ Cunbur (1992), a.g.e., s.260.

²²⁵ Caporal, a.g.e., s.75; Cunbur (1992), a.g.e., s.260.

²²⁶ Cunbur (1992), a.g.e., s.261.

²²⁷ Göksel, a.g.e., s.137.

²²⁸ Cunbur (1992), a.g.e., s.261; Caporal, a.g.e., ss.111-112.

²²⁹ Caporal, a.g.e., ss.111-112.

²³⁰ Taşkiran, a.g.e., ss. 43- 44; Caporal, a.g.e., ss.111-112.

²³¹ Taşkiran, a.g.e., s.44.

Burası üç yıllık eğitim verilen Matematik, Edebiyat ve Tabii Bilimler şubelerine sahiptir²³².

Açıldığı sene Edebiyat Fakültesi'ne 12, Matematik Bölümüne 4, Doğa Bilimleri'ne de 9 öğrenci kayıt olmuştur²³³. İlk mezunlarını 1917'de 18 kişi olarak veren İnas Darülfünun'u 1918'de de 10 kız öğrenci yetiştirmiş, 1920 yılında da İstanbul Üniversitesine bağlanmıştır²³⁴.

Kızların ayrı sınıflarda öğrenim görmesi planlanmış olan Darülfünun'a başlangıçta yalnızca lise mezunları değil, giriş sınavını kazanan bütün kadınlar kabul edilmiştir²³⁵.

19 Mart 1919'da Maarif Nazırı Ali Kemal, İstanbul Darülfünunu Felsefe Fakültesi'nde kadınlara yönelik dersler başlatmış, bu sınıflarda kızlara sadece ders boyunca peçelerini kaldırma izni verilmiştir²³⁶.

Üniversite eğitimi başlangıçta kadın-erkek ayrı olarak yapılırken, daha sonra karma şekle dönüşmüştür. İlk yıllarda ayrı saatlerde öğrenim verilirken, bir müddet sonra kızlar, erkek öğrencilerin sınıflarındaki derslere girerek uygulamayı protesto etmişlerdir²³⁷.

Kız öğrenciler karma eğitim için Maarif Nezareti önünde toplu eylem yapmışlar ve nazırla görüşmüşlerdir. Taleplerini Nazır'a kabul ettirmiş, Müderrisler Heyeti de 1921 yılında, kızların erkeklerle birlikte eğitim görmesi yönünde bir karar almıştır. İlk kez Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nde böyle bir uygulama yapılmış 1921-1922 öğretim yılında Hukuk, 1922-1923 öğretim yılında da Tıp Fakültelerinde karma eğitim başlamıştır. Bu uygulamanın gerçekleştirilmesinde Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun da önemli bir rolü olmuştur²³⁸.

Kızlar öğrencilere Fen Edebiyat Fakültelerinde 1921, Hukukta 1921, Tıpta ise 1921-1923 öğretim yılında eğitimin önü açılırken, Tıp Fakültesine girişleri biraz sancılı olmuştur. Onların Edebiyat ve Hukuk Fakültelerine girmeleri kamuoyunda yadırganmamışken tıp okuma istekleri ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştır²³⁹.

Kadınlara kendilerine özgü sayılan ebelik, öğretmenlik gibi dallarda eğitim almalarına karşı böyle bir direnç gösterilmemişken erkeklere ait kabul edilen hekimlik mesleğine girme istekleri büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bu karşı çıkışta

²³² Doğramacı (1989), a.g.e., s.23; Caporal, a.g.e., s.114.

²³³ Caporal, a.g.e., s.114.

²³⁴ Cunbur (1992), a.g.e., s.261; Doğramacı (1989), a.g.e., s.23; Caporal a.g.e., s.114.

²³⁵ Taşkıran, a.g.e., s.45; Doğramacı (1989), a.g.e., s.23.

²³⁶ Unat, a.g.e., s.12.

²³⁷ Doğramacı (1989), a.g.e., s.23; Caporal, a.g.e., s.75; Tekeli, a.g.e., ss.200-201.

²³⁸ Göksel, a.g.e., ss.138-139.

²³⁹ İnan, a.g.e., s.114; Erol, a.g.e., s.152.

kadınların isteklerinin erkeğin egemenlik alanının daraltılması ve kadınların bunu beceremeyecekleri şeklindeki düşünüş biçimleri etkili olmuştur.

Ancak kadınları bu konudaki istekleri geçici bir durum değildir. Yurtiçinde bu eğitimi alma imkânı bulamayan kızlar, yurtdışında tıp okuyup hekim olarak yurda dönmüşlerdir. Bu kızlardan Hayrünisa İngiltere’de, Safiye Ali, Bedriye Bedri, Semiramis Tezel Almanya’da tıp eğitimi almışlardı. Bunlardan Safiye Ali, 1922 yılında Türkiye’deki ilk kadın hekim olarak İstanbul’da muayenehane açmıştır²⁴⁰.

Basında kadınların hekim olmalarının imkânsızlığına dair çok sayıda yazı yayınlanmış, kadının biyolojik yapısı itibarıyla bu mesleği yapamayacağı iddia edilmişti. Kızlar ise gruplar olarak toplumun önde gelen isimleriyle görüşüp onları ikna etmeye çalışmışlardır. Bıktırıcı dereceye ulaşan bu görüşmelerle, basında kendi görüşlerinin yayınlanmasıyla zor olsa amaçlarına ulaşmışlardır²⁴¹.

Kadınların bu mesleği yapamayacağı yönündeki güçlü yayınlara rağmen İstanbul Tıp Fakültesi, 1922 yılında ilk kız öğrencileri kabul etmiştir. Bundan sonra kızların anatomi derslerini başarmayacakları, kadavrularla çalışamayacakları, okulu bırakacakları yönündeki beklenti ve meraklar, kızların eğitim hayatlarını başarılı bir şekilde devam ettirmeleri ile sonuçlanmış oldu²⁴².

Kızların kadavrularla nasıl pratik yapacakları, iğrenme, korku duymadan nasıl eğitim alacakları kamuoyunun gündemini oluşturmuştur. Bu psikolojiye tıbbiyenin erkek öğrencileri arasında da rastlanılmakta, kızlara bu konuda takıldıkları görülmüştür. Ancak kız öğrenciler derslerde korkmamış, sadece tesettürleri sebebiyle uygulamada sıkıntılar yaşamışlardı. Durum üzerine kızlar için benimsenen kasketlerle bu sorun da çözümlenmiş, ilk kadın hekimler 1928 yılında diplomalarını almışlardır²⁴³.

Kadınların Tıp Fakültelerinde okumaları Sıhhiye Meclis-i Umumi’si tarafından kabul edildikten sonra Ticaret Yüksek Okulu’nda kız bölümü açılmış, 1928 yılında da buradan 58 kız öğrencinin mezun olduğu görülmüştür²⁴⁴.

1917’de Ana Muallime Mektebi’nin kapandığı görülürken bir yıl sonra Sanayi-i Nefise Mektebi kurulmuştur. Bu dönem okullaşma oranının hızla arttığı görülmüştür. 1917-1918 yılında Türkiye’de İstanbul’daki 4 kız lisesinden başka kız lisesi yokken 1922’de, TBMM İzmir ve Ankara’da yeni kız liseleri açmıştır²⁴⁵.

²⁴⁰ Unat, a.g.e., s.12; Taşkiran, a.g.e., s.162.

²⁴¹ Taşkiran, a.g.e., ss.161-162.

²⁴² İnan, a.g.e., s.151.

²⁴³ Unat, a.g.e., s.12; Durakbaşa, a.g.m., s.31.

²⁴⁴ Cunbur (1992), a.g.e., s.261.

²⁴⁵ Altındal, a.g.e., ss.99-100; Cunbur (1992), a.g.e., s.261.

10 Mayıs 1920 tarihine göre 422 erkek öğrencinin öğrenim gördüğü 13 erkek öğretmen okulu varken, 4 kız öğretmen okulunda da 314 kişi bulunmaktadır. Kız öğretmen okullarındaki eğitim sürecinin beş yıl olmasına karşılık, erkek öğretmen okullarında bu süre dört yıldır²⁴⁶.

Bu dönem eğitim sektöründe Batı modelinin tamamen ve biraz da kontrolsüzce uyarlanması ortaya istenmeyen sonuçlar çıkarmıştır. Öncelikle Fransız etkisi olabildiğince yayılmış her eğitim kurumu, mimarisinde bile Fransız usulünü uygular olmuştur. Kızların üniformaları Fransa okullarından aynen alınmış, zaman zaman biçki-dikiş kalıplarının, müzik derslerindeki notaların bile Osmanlıca'ya tercüme edilmeden kullanıldığı görülmüştür XIX. yüzyılın sonlarından itibaren askeri yenilikler Fransa'nın etkisini azaltırken, Fransız kültürüne oluşan tepki nedeniyle eğitim müfredatı yenilenmiştir²⁴⁷.

Eğitimde yapılan uygulamalar ve gelinen son nokta eski ile yeninin sentezini yansıtmaktadır. Örneğin Selim Sırrı Bey, çarşafli kadınlara İsveç jimnastiği dersleri verirken, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kız öğrencileri de belleri peştamallı, çıplak Yunan heykellerini model olarak kullanmaktadır²⁴⁸.

Eğitim alanında görülen bu ikilik aslında dönem Osmanlı'sında tüm alanlarda hâkim olan durumu göstermektedir. Eski ile yeninin karışımı ortaya kendine özgü yeni bir biçim çıkarmıştır.

1.7. İŞ SEKTÖRÜNDE VE SOSYAL HAYATTA

Osmanlı'da kadının aktif iş hayatına atılması konusunda toplumsal düzlemde fikir birliğinin oluşmamış olduğu dikkati çekmektedir. Türkçüler ile Batıcılar kadının çalışması gerektiğini savunurken, İslamcıların bir kısmı kadının ticaret dışında çalışmasına karşı çıkmıştır. Diğer bir kısım ise kadının tüm iş kollarında çalışması gerektiğini söylemektedir²⁴⁹.

Tanzimat döneminde kadınlar, Anadolu'nun bazı küçük şehirlerinde aile zanaatçılığı çerçevesinde halıcılık sektöründe çalışmaktadır. Bunlar, halıda kullanılacak yünü eğirip boyamakla birlikte dokumacılık da yapmaktadırlar. Cumhuriyet öncesi sadece İzmir bölgesinde 1.280 tezgâhta 4.780 kadın çalışan

²⁴⁶ Cunbur (1992), a.g.e., s.265.

²⁴⁷ Doğramacı (1989), a.g.e., s.22.

²⁴⁸ Işın (1995), a.g.m., s.122.

²⁴⁹ Kurnaz (1991), a.g.e., s.162.

bulunmaktadır. Aydın da 3.600 tezgâhta 11.000 kadın varken, Uşak'ta ise 4.000 kadın bu işi evde yapmakta, Konya'da da 1.800 kadın işçi bulunmaktadır. 1864'de Bursa'da bir dokuma atölyesini gezen G.B. Perriot, 100 civarı kadın işçinin varlığından bahsetmektedir²⁵⁰.

Esasen taşradaki kadının bu konuda bir problemi yoktur. Bunlar, kendi ürettikleri ürünleri dükkânlarında veya dışarıda satabilmektedir. Ancak İstanbul gibi büyük şehirlerdeki kadınların bu konuda sorun yaşadığı ve yeni devrin uygulamalarıyla birlikte buralardaki iş sektöründe yer almaya başladıkları görülmüştür²⁵¹.

1897 yılında İstanbul kibrit fabrikasında çalışan 201 işçinin 121'ini kadınlar oluştururken²⁵², bazı maden ocaklarında daha eskiden beri kadın işçilerin olduğu bilinmektedir²⁵³. Günümüzde bile kadınlar madencilik sektöründe çalışmazken Osmanlı'da kadın madenciler bulunması ilgi çekicidir.

Osmanlı kadınının iş alanında varlık göstermesine bağlı olarak işçi hareketlerine katılmıştır. 1870'lerden Cumhuriyet'e kadar geçen sürede bu dallarda yapılan grevler, onların hem bu işkollarındaki ağırlıklarını, zor çalışma koşullarını hem de mücadelecî ve talepkar yönlerini göstermektedir. Bu organizasyonlarda yaptıkları girişim ve konuşmalar, kadınların bilinç düzeyleri hakkında bilgi vermektedir²⁵⁴.

1872-1907 arası Osmanlı Devleti'nde örgütlenen 50 grevden 9'u, kadınların çalıştıkları işkollarında yapılmıştır. Ayrıca 50 kadın işçinin, dönemin sendikal eylemlerinden kabul edilen Feshane Grevi'nde ana güç olarak faaliyet göstermesi, kadının sosyo-ekonomik olarak geldiği nokta açısından önemlidir²⁵⁵.

24 Temmuz 1908'den, 31 Ekim 1908'e kadar ülke genelinde yaklaşık 100 grev gerçekleştirilmiştir. Grevlerin iş kollarına göre analizi yapıldığında, 40 civarında eylemin kadınların yoğun olarak faaliyet gösterdiği dokumacılık, tütüncülük, halıcılık gibi alanlarda olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁶.

Grevlerin sebeplerine bakıldığında öncelikle ücret ve çalışma saatinden hoşnut olmayan işçi ve kadın işçilerin eylemleri dikkat çeker. Kavala ve Drama'daki 14.000 tütün işçisinin yaptığı grevi "Vera" isimli bir kadının organize etmesi ilginçtir.

²⁵⁰ Caporal, a.g.e., ss.135-136.

²⁵¹ Kurnaz (1991), a.g.e., s.157.

²⁵² Arıkan, a.g.e., s.328.

²⁵³ Caporal, a.g.e., s.136, (Tirebolu ve Giresun madenleriyle alakalı olarak çıkarılan fermanlarda buralarda çalışan kadın işçilerin kendilerine saldıracak haydutlardan korunması emri bulunmaktadır, bakınız: Caporal, a.g.e.).

²⁵⁴ *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*.(1985). c.4, iletişim Yayınları, İstanbul, s.868.

²⁵⁵ Say, a.g.e., s.177.

²⁵⁶ Kurnaz (1991), a.g.e., s.156.

Diğer sebepler arasında ise gayri Müslim ve azınlıkların Osmanlı'ya zarar verme, ideallerine hizmet etme istekleri bulunmaktadır. Bu tarz grevlerin çoğunda kadınlar önemli rol oynamış, atölye, demiryolları ve işyerleri tahrip edilmiştir. Zamanın milliyetçilik, Bolşeviklik gibi fikirlerinden etkilenen kadınlar da grevlere katılmışlardır²⁵⁷.

Osmanlı'nın peş peşe girdiği savaşlar, tarım ve sanayi alanında erkeklerin yerine çalışmaya başlayan kadın sayısında büyük artış yaşanmasına yol açmıştır. Örneğin Urfa'da çalışan kadın işçi sayısı 1.000'i aşmış, Hereke, Karamürsel, Eyüp Sultan dokumaları önemli oranda kadın emeğine dayanmaya başlamıştır. 1913 yılında dokuma sanayindeki emek sektörünün %50'sinden fazlası kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. İpekçilik sektöründe ise bu oran %95'lere varmış durumdadır²⁵⁸.

Ayrıca İzmir, Sivas, Ankara, Konya'da 4.780 kadın dokuma sanayinde çalışırken, Aydın'da 11.000, Kütahya, Eskişehir ve Karahisar'da 1.550 kadın tekstil sektöründe yer almıştır²⁵⁹.

İzmir'de 1913'de 7, 1915'de de 2 tane, diğerleri İstanbul'da olan 8 konserve fabrikasında da kadın işçiler bulunmaktadır. Aynı yıl buralarda 80 erkek, 194 kadın, 1915'de ise 22 erkek ve 43 kadın eleman görülür. Bunun mevsimlik bir iş olması dolayısıyla kadın işçiler nisan ve ekim aylarında, erkek işçilerse diğer aylarda kutu, ambalaj ve etiket gibi işlerde olmak üzere sürekli olarak çalışmaktadır. Ücret olarak kadınlar 1913'de 8-10 kuruş arası alırken, erkeklerde bu rakam 35-30 kuruşa çıkmaktadır²⁶⁰.

İstanbul Hereke fabrikalarında yüzlerce kadın işçinin çalıştığı, hükümetin bu kadınların uzak yerlerden gelmeleri sebebiyle onlara yönelik düzenlemeler yapma ihtiyacı duyduğu görülmektedir. Özel yatakhaneler kurmak, çalışma saatini en fazla 15'le sınırlamak, yılda bir ay ücretli izin vermek gibi dönemine göre son derece yeni olan bu sosyal hakların verilmesi düşünülmektedir²⁶¹.

1908'de halıcılık yapan 6 şirketin birleşmesiyle kurulan "Şark Halı Şirketi", İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Hasin, Urla, Kırkağaç ve Maraş'ta üretim merkezleri

²⁵⁷ Kaplan, a.g.e., s.33; Şehmus Güzel. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.III, İletişim Yayınları, ss.7-11.

²⁵⁸ Halide Edib Adıvar. (1975). *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*. İstanbul, s.185; Caporal, a.g.e., ss.136-137.

²⁵⁹ Nermin Abadan Unat. (1992). *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1992, s.11.

²⁶⁰ Gündüz Ökçün. (1971). *Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistik*, Sevinç Matbaası, Ankara, ss.61-62; Kurnaz, a.g.e., ss.148-149.

²⁶¹ Taşçıoğlu, a.g.e., s.46; Tekeli, a.g.e., s.200.

kurduktan sonra kadın elemanlar olarak, onlara iş imkânı sağlamıştır. Buradaki işçilere ise attıkları düğüm sayısına göre ücret verilmektedir²⁶².

II. Meşrutiyet'ten sonra ve I. Dünya Savaşı sırasında fabrikalarda çalışan kadın sayısının arttığı görülmüştür. Aldıkları ücretler değerlendirildiğinde çalışan kadın işçilerle, erkek işçilerin aldıkları ücretler arasındaki büyük bir fark dikkati çekmektedir. Kadınların ücretleri erkeklerinkinin 1/3 ve 1/6'si arasında değişmektedir. Bu uygulama olumsuz olsa da kadınların işe alınmasının tercih edilmesi durumunu ortaya çıkarmış ve onların artan oranda iş hayatının içerisinde yer almalarını sağlamıştır²⁶³.

Bu kadınların çoğu elverişsiz koşullarda çalışıyor, bir takım meslek hastalıklarına yakalanıyorlardı. Örneğin İstanbul Tütün Fabrika'sı bünyesinde çalışan kadınları %60'ı verem sebebiyle ölmüş, büyük kısmı "sarıcalık" hastası olmuştur. Bunların dışında güçsüz düşen, zehirlenmelere rastlanmaktadır. Erken yaşta çalışmaya başlayanlarsa gelişim bozukluğu yaşıyor, bir kısmı hiç regl görmezken, diğer kısmının olma yaşı da 20'yi buluyordu²⁶⁴.

İş hayatı içerisine giren kadınlar arasında özel teşebbüste bulunanlar da olmuş²⁶⁵, Meşrutiyet döneminde İttihad ve Terakki Partisi'nin özel müteşebbisliği desteklemesi kadınların, bu alanda varlık göstermelerini kolaylaştırmıştır²⁶⁶.

I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'da Galata rıhtımı arkasında, çevre ilçelerden mal getirip satan ve kadın tüccarlarından oluşan "Kadın Tüccarlar Pazarı" kurulmuştur. Ticaret yapmak isteyen kadınları, temel konularda bilgilendirmek amacıyla da Ticaret Mekteb-i Ali'si tarafından, İnas Darülfünun'u bünyesinde bir merkez faaliyete geçirilmiştir. Şubeye kısa sürede 100'ün üzerinde başvuru olunca ikinci bir şube açılmıştır²⁶⁷.

Ayrıca bir kısım kadın dernekleri de çeşitli kurslarla kadınları meslek sahibi yapmaya ve onlara iş bulmaya çalışmıştır. Malumat-ı Dâhiliye, İstihlak-ı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Kastamonu Osmanlı Hanımları İş Yurdu, Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve Biçki Yurdu gibi kimi dernekler kadınların iş hayatını girmesini destekleyen teşekküllerden bazıları olmuştur²⁶⁸.

²⁶² Kurnaz, a.g.e., s.149.

²⁶³ Ökçün, a.g.e., ss.148-202; Kurnaz, a.g.e., s.152.

²⁶⁴ Kurnaz, a.g.e., s.156, naklen: İrvin Cemil Schick. (1986). Dr. Miclesco'nun Kadın ve Cinsellik Konulu Eseri: Ecce Mulier.

²⁶⁵ Toprak, a.g.m., s.236.

²⁶⁶ Kurnaz, a.g.e., s.157.

²⁶⁷ Toprak, a.g.m., s.236.

²⁶⁸ Kurnaz, a.g.e., s.162.

Bu kadın derneklerinin kurdukları biçki-dikiş ve çıraklık merkezlerinde meslek sahibi olan kadınlar, konfeksiyon atölyelerinde çalışmışlardır. Bunlar bilhassa göç eden Ermeni ve Rum kadınların bıraktığı iş potansiyelini doldurmuşlardır. 1912 yılında 30.000 sermayeli bir ortaklık kuran bu dernekler, “Kadınlar Eşya Pazarı” işletmesi oluşturarak, Anadolu’da şubeler açmış ve çamaşır ve asker kıyafeti dikme işini yürütmüşlerdir²⁶⁹.

Savaş döneminde dış dünyaya açılan kadınlar için iş imkânları bazen kişisel çabalarla sağlanırken, buna derneklerin de ciddi katkıları olmuştur. Esirgeme Derneği’nden ayrılan Behire Hakkı Hanım, 1914 yılında “Biçki Yurdu” adıyla İstanbul’da bu amaçla bir merkez açmıştı. Burada fakir kızlara dikiş öğretip bir sene sonra da ilk ustalarını yetiştiren yurt, 27 kadına mesleki eğitim vermiştir²⁷⁰.

Sonraları işi büyüten Bedra Hanım, Kadıköy, Üsküdar gibi semtlerde de şubeler tahsis etmiştir. Buralarda kadınlara geçimlerini sağlamaları için eğitim verilmiş, 5 yılda 900 kadın yetiştirilmiştir. Biçki eğitimi ilk kez metotla öğretilmiş, bununla ilgili kitap da yayınlamış olan Biçki Yurdu, Biga ve İzmir’de de temsilcilikler vermişti²⁷¹.

Kadıköy’de ise bu işi bilen kadınların bir araya gelerek terzihane açtıkları, kolektif çalıştıkları görülür. Biçki-dikişle ilgili veriler, bu alanın dönem içerisinde önemli bir sanayi olduğunu göstermektedir. Bu işi öğrenen kadınlar ev yahut dükkânlarında dikiş işleri yaparak, hem ekonomiye katkıda bulunmuş, hem de bu paraların yabancı ve gayri Müslimlere gitmesine mani olmuşlardır²⁷².

İstanbul dışında da kadınlar, çeşitli şekillerde iş imkânı oluşturup çalışmışlardır. Şam’da, el işi ürünlerini haftada bir kurulan Kadınlar Çarşısı’nda satmakta, Akçaşehir’de Cuma günleri düzenlenen Kadınlar Pazarı da aynı işlevi görmektedir. Bursa’da da aynı şekilde kadınların ürünlerinin değerlendirip, maddi kazanç sağladıkları bir pazar bulunmaktadır. Bartın’da ise 37 Müslüman kadın işletmecinin sahip olduğu manifaturacı dükkânı olup, salı günleri kurulan pazarda da kadınlara ürünlerini satma imkânı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra pazar günleri de “Kadınlar Pazarı” adı verilen cadde üzerinde bir kaç yüz kadın, el ürünlerini sergileyerek, kadın erkek herkese satış yapmaktadır²⁷³.

Öte yandan özel teşebbüslerde bulunan kadınlar, farklı iş kollarında da varlık göstermiştir. Örneğin Evkaf-ı İslam iye matbaasında kadın dizgiciler

²⁶⁹ Caporal, a.g.e., s.137.

²⁷⁰ Taşçıoğlu, a.g.e., s.44; Çakır, a.g.e., s.50.

²⁷¹ Çakır, a.g.e., s.50.

²⁷² Kurnaz, a.g.e., ss.157-158.

²⁷³ Kurnaz, a.g.e., s.194.

bulunmaktadır. Naciye Hanım isimli bir bayan, önce Yıldız, sonra da Bayezid'da kadın fotoğrafçısı dükkânı açmış, aynı zamanda da kadınlara fotoğrafçılık dersleri vermiştir²⁷⁴. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 1921 yılında yayınlanan bir ilanda "Bir Türk Hanımı tarafından hanımların fotoğrafı çekilir" ifadesinin yer aldığı görülmüştür²⁷⁵.

Kadınların ayrıca pastane işletmeciliği, fotoğrafçılık, ticaret, makinistlik ve dizgicilik yaptıkları gibi yine şekerçilik, tahin ve bisküvi üretim merkezlerinde de çalışmışlardır. İstanbul ve İzmir de bulunan 18 adet imalathanedeki işçi kadınlar, daha ziyade ambalaj işine alınmışlardır. Bunlar yaz dönemi 10-11, kışın ise 7-9 saat, bir ay içerisinde de 24-25 gün mesai yapmaktadırlar. Ancak tüketim fazla olduğunda, talepleri karşılamak için tatillerde ve gece de çalışıyorlardı. Kadınların bu dönem madencilik işine de girdikleri, ciddi sermaye isteyen şirket kurup, dükkân açtıkları görülmüştür²⁷⁶.

Osmanlı'da resmi ya da özel okullarda eğitim gören kadınlar da yeni bir meslek sahibi kadın tipini oluşturmuştur. Tanzimat süreciyle açılan kurumlardan mezun olan kadınlar, pratik iş dallarında görev almışlardır²⁷⁷.

1908 sonrası ebe ve öğretmenlerin yanı sıra bilhassa I. Dünya Savaşı sebebiyle bazı resmi kurum görevlilerinin askere alınmasıyla boşalan memuriyet kadrolarının, kadınlar tarafından dolduruldukları görülür. Bu duruma en fazla postane ve maliye birimlerinde rastlanılır. Aynı şekilde erkeklerin boşalttığı yerlerde ortaya çıkan işçi ihtiyacı üzerine kadın elemanlar alınmıştır. Buradaki yoğunlaşma daha çok dokuma ve gıda sektöründe olmuş, 1913 yılı dokuma sanayindeki insan gücü faktörünün %50'sinden fazlası kadın ve çocuklar tarafından karşılanmıştır. İpek sanayindeki bu oran ise %95'i bulmaktadır²⁷⁸.

I. Dünya Savaşı döneminde kadınların çalışma isteklerini zorunlu durumlarda kabul edilebilir olarak gören bir anlayış iyice hâkim olmuştur. Kadınlar da çalışma isteklerini meşrulaştırma amacının baskın olmasından olacak, vatan için çalışmak istediklerini söylemektedirler. Ancak bu ifadeye rağmen kadınların kendilerini kabul ettirebilme, kendilerine kapalı alanlara girebilme ve geleneksel rollerin dışında işler başarma yani bir çeşit kendini ispatlama isteği görülmektedir²⁷⁹.

²⁷⁴ Çakır, a.g.e., s.297.

²⁷⁵ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*. (4 Temmuz 1337, 1921).

²⁷⁶ Kurnaz, a.g.e., ss.148-159.

²⁷⁷ Işın, a.g.m., s.117.

²⁷⁸ Ökçün, a.g.e., s.21.

²⁷⁹ Demirdirek, a.g.e., ss.111-114.

1.8. DEVLET DAİRELERİNE GİRİŞ

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğraması, işgaller sonrası başlayan Milli Mücadele, kadınların yaşamlarını ve hukuki statülerini zorlayan değişikliklere neden olmuştur²⁸⁰. I Dünya Savaşı öncesi erkeklerin silah altına alınması kadınlara devlet işlerinde çalışmanın yolunu açmış, onları sosyal hayatın içerisine dâhil etmiştir. Mili Mücadelenin başlamasıyla da evlerinde oturan kadınlar bilfiil savaşa katılmış, dış dünyayla bağlantılı hale gelmişlerdir²⁸¹.

I. Dünya Savaşı sonrası kadınlar, cephede ve sanayi sektöründe çalışmaya başlamış, PTT, merkezi ve yerel kamu yönetimleri, hastaneler bu vesileyle kapılarını kadınlara açmıştır. Kadınların cephedeki erkeklerin yerine memur ve işçi olarak çalışmaya başlamış, ilk işçi hakları da kadın işçilere yönelik gerçekleşmiştir²⁸².

Osmanlı'da kadınlar ilk kez 1913-1914'de memur olurken, bu tarihten önce de öğretmenlik görevinde resmen bulunmuşlardır. Devlet dairelerinde ise öncelikle postane ve maliyede çalıştıkları, müfettişlik, banka memureliği yaptıkları görülür²⁸³.

Memureliğin toplum tarafından hoş karşılanmaması dolayısıyla, devlet memuru olmak isteyen kadınlar, bu yöndeki istek ve çabalarını gizli tutmuşlardır. Kadın emeğine ilk ihtiyaç duyan kamu kuruluşu PTT olmuş, bunu da Maliye Bakanlığı izlemiştir²⁸⁴.

Kadınların kamuda çalışmalarını destekleyen Maliye Bakanı Cavid Bey, kadın memurların seçimi için yapılacak sınav öncesi burada yaptığı konuşmada, onlar için yeni bir çalışma alanını oluşturduklarını söylemiştir. Sınavı kazanan memureler, dışarıdaki tepkinin aksine işyerinde saygı görüp, kendilerine tahsis edilen odalarda çalışmaya başlamışlardır. Odalarına, odacı dışında erkek giremiyor, işlerle ilgili konularda da iletişimi bunlar sağlıyorlardı. İş çıkış saatlerinde binayı önce erkekler, sonra kadınlar boşaltmışlardır²⁸⁵.

Devlet memuru olan kadınlar yüzleri açık çalışmakta, bir tür resmi kıyafet denilebilecek çarşafa benzer, göğüs kısmında kırmızı bir kumaş parçası olan tek tip kıyafetler giyinmişlerdir²⁸⁶.

Kimi zaman memurelerin eteklerinin, yönetmeliktekinden daha kısa olduğu için polis tarafından eve gönderildiğine de rastlanılmaktadır²⁸⁷.

²⁸⁰ Unat, a.g.e., s.11.

²⁸¹ Sonay, a.g.e., s.73.

²⁸² Unat, a.g.e., s.11.

²⁸³ Erol, a.g.m., s.153.

²⁸⁴ Şefika Kurnaz. (1995). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.147; Caporal, a.g.e., s.140.

²⁸⁵ Kurnaz (1995), a.g.e., s.147.

²⁸⁶ Taşkıran, a.g.e., s.40.

PTT’de çalışmaya başlayan ilk kadın olan Ferit Yaver’in, işe başlamasının sevinç yankıları kadın yayınlarında net bir şekilde görülür. 1913 yılında Bedra Osman Hanım’ın arkadaşlarıyla birlikte telefon şirketinde çalışma isteği de kadının, ev dışına çıkması düşüncesinin simgesi haline dönüşecektir²⁸⁸.

Bedra Osman’dan sonra telefon işinde çalışan kadın sayısı çoğalmış, kadınlar aynı tip elbiseyle işe gelme koşuluna uygulamışlardır. Burada da kadın ve erkeklere ayrı odalarda çalışma ortamı hazırlanmış, kadınların çarşaflarını çıkarmamaları, işyerinden erkeklerden sonra çıkmaları sağlanmıştır²⁸⁹.

Kadınların resmi dairelerde çalışmalarını hoş karşılamayan kesimler, bunlara tepki göstermekte, uygulamasından dolayı da hükümeti eleştirmişlerdir. Ortaya çıkan olumsuz davranışlardan dolayı kısa bir süre sonra postanede çalışan kadınlar, bunlardan korunmak amacıyla tek tip kıyafeti terk etmek zorunda kalmışlardır²⁹⁰.

Kadınlar yine bu dönem içerisinde fabrikalara, atölyelere alınmaya başlanmış, aynı zamanda yol yapımında ve madenlerde de çalıştırılmıştır. Ayrıca laboratuvarlarda görev almış, hastabakıcılık yapmış, kadın amele taburları oluşturularak sokak temizliği de onlara yaptırılmıştır²⁹¹.

1915 yılında çıkarılan bir tür zorunlu hizmet kanunuyla Adana bölgesinde kadın amele sayısı artırılmış, Urfa’da kurulan bir fabrikada 1.000 kadın çalıştırılmaya başlatılmıştır. 1916’da da faaliyetlerine ara vermiş olan İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyeti yeniden aktif hale gelmiş, kuruluşunda 15 kişi olan kadınlar, 200’ü bulmuştu. Bunlar, İstanbul’da dikiş atölyeleri bulunan ustalardı ve savaşan askerlere çamaşır yetiştirmek için tekrar çalışmaya başlamışlardır²⁹².

1920 yılında Galata Osmanlı Bankası’nın sekreterinin kadın olduğu, Ziraat Bankası’nda 7 genç kızın, elektrik ve tramvay şirketinde 2, telefon şirketinde de 48 kadının çalıştığı bilinmektedir²⁹³.

Büyük sanayi alanında yaşanan gelişmeler, kasaba ve köylerde bir emek sisteminin ortaya çıkışını sağlamıştır. Bunlar içerisinde kadın emeğinin yoğun olduğu bölgeler Karadeniz ve Marmara kıyılarıyla İzmir bölgesindeki tütün, Adana

²⁸⁷ Unat, a.g.e., s.11.

²⁸⁸ Demirdirek, a.g.e., ss.111-114.

²⁸⁹ Kaplan, a.g.e., s.31.

²⁹⁰ Ergin, a.g.e., c.4, ss.1067-1068.

²⁹¹ Arıkan, a.g.m., s.328; Güzel, a.g.m., s.87.

²⁹² Tekeli, a.g.e., s.199.

²⁹³ Caporal, a.g.e., s.140.

ve İzmir civarı pamuk; İzmir, Aydın ve Menteşe bölgelerindeki üzüm ve tütün üreticiliği olarak belirlenmiştir²⁹⁴.

Çalışan tüm bu kadınların yanı sıra İstanbul'a birkaç gün mesafedeki yerleşim yerlerinden gelip, erzaklarını satma uğraşısı içerisinde olan kadınlar da ayrı bir grup oluşturmaktadır. Bunlar kendi şehirlerinden daha yüksek fiyata satacaklarına inandıkları nevalelerle bin bir zorluk ve meşakkatle, tren basamaklarında yahut vapur güvertelerinde İstanbul'a geliyorlardı. Getirdikleri malzemeleri ise sokakta yağmur ve karın altında satmaya çalışmışlardır²⁹⁵.

Savaşın sona ermesinden sonra kamu görevlerinde çalışan kadınların işlerine son verilmeye başlanmış, basında ise bu uygulamayı eleştiren yazılar yayınlanmıştır. Yapılan yayınlar işten çıkarmaları durmamış, ancak genellik kazanmasının da önüne geçmiştir²⁹⁶.

1921 yılından sonra üniversiteye kabul edilen kadınlar, mezun olmalarıyla birlikte iş hayatına atılırken şimdiye kadar kadına uygun görülen öğretmenlik dışındaki işlerde çalışmaya başlamışlardır. Çalışma alanı içerisinde kadınların yapmasının en fazla tepki gördüğü mesleklerin başında ise hekimlik gelmiştir. 1920'li yılların gazetelerinde durumu eleştiren yazılara sıkça rastlanır. Bu sebeple resmi anlamda ilk kadın hekimler ancak 1927 yılında iş hayatında varlık göstermeye başlayacaktır²⁹⁷.

Osmanlı son dönem kadınları arasında tıp gibi bazı dallarda kadınların çalışması gerektiği fikrinin arka planında başka etkenler de bulunmaktadır. Kadınların mahremeleri tarafından erkek hekimlere muayene ettirilmek istenmediği gerçeğinden hareketle, kadınların bu alanda eğitim almasını zaruri gören kadın yazarlar olmuştur. Bu konuda Kadınlar Dünyası Dergisi'nde erkeklere yönelik eleştiri yazıları yer almakta ve kadınların yaşamsal hakları için kadın doktorların olması gerektiğine işaret edilmektedir. Yine dergide Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti üyelerinden Belkıs Mahmut Hanım'ın Paris'te dişçilik eğitimi gördüğü haberi de yer almaktadır²⁹⁸.

Zamanla kentli aydın kadınlar arasında öğretmen, memur, yazar, ressam sayısı artış göstermiştir. Bunlar, hayırsever yahut yurtsever teşekküller kurdukları gibi, kadın haklarını savunacak, bu amaçla mücadele edecek örgütler de oluşturmuştur. Bu yapılanmaların bir kısmı bağımsızken, bir kısmı da İttihad ve

²⁹⁴ Caporal, a.g.e., s.137.

²⁹⁵ Taşkiran, a.g.e., s.41; Tekeli, a.g.e., s.200.

²⁹⁶ Caporal, a.g.e., s.140.

²⁹⁷ Doğramacı (1989), a.g.e., s.52.

²⁹⁸ Demirdirek, a.g.e., s.117.

Terakki Cemiyeti veya başka bir örgüt bünyesine dâhildir. Bağımlı olanlar bu örgütlerin propagandalarını yaparken, diğerleri kadın haklarının kazanımı yönünde çalışmışlardır. Yüzyıllık bu dönem kadın hakları açısından değişiklikleri sağlamış, bu gelişmeler de Cumhuriyet döneminde tanınan bazı hakların temelini oluşturmuştur²⁹⁹.

1918-1923 yılları arası kadınlar açısından birçok yeniliğe tanıklık etmiştir. Bunda ülkenin içinde bulunduğu koşullar etkili olmuş, Mondros'tan Cumhuriyet'e kadar ki süreçte birbiriyle bağlantılı gelişmeler yaşanmıştır. Milli Mücadele'ye katılan kadın, kendini sosyal hayatın içinde bulmuş, dernekler kurmuş, organizasyonlar yapmıştır. Yine aynı dönem üniversitede karma eğitime geçilmiş, kadınlar memuriyete başlamışlardır. Kız okullarının sayına paralel kadın öğretmenlerin sayısı artmış, öğrenim gören kızlar arasında çeşitli dallarda uzmanlaşma görülmüştür³⁰⁰.

Kadınlar tüm bunların yanı sıra ilk olarak yine bu dönemde, kitlesel olarak siyasal olaylara katılmış, işgal altındaki İstanbul'da yapılan miting ve toplantıları izlemiş ve buralarda konuşmacı olmuştur³⁰¹.

²⁹⁹ *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.4, s.868.

³⁰⁰ Afet İnan. (t.y.) *Kurtuluş Savaşında Türk Kadını*, Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı 50. Yıl, Türkiye B.M.M. Yayınları, ss.3-4.

³⁰¹ Tekeli, a.g.m., s.1192.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KAYNAKLAR VE DEĞERLENDİRME

2.1. KADIN DERGİCİLİĞİ VE DERGİLER

2.1.1. Osmanlı Dönemi Kadın Dergiciliği

Tanzimat ve II. Meşrutiyet sonrası basında kadın haklarıyla ilgili çok sayıda yayın yapılmıştır. Eğitim, aile, iş, evlilik, çok eşle evlilik, moda, sokağa çıkma gibi konuların işlendiği yazılar, kadınları bu konularda eğitmeyi hedeflemiştir. Gayri Müslimler tarafından çıkarılan yayınlarda da kadın haklarını destekleyen yazılar neşredilmiştir. Kadın hakları konusuna ilgi önceleri az iken, Batılılaşma ve okuryazarlığın artmasıyla orantılı yükselmiştir³⁰².

Osmanlı'da Meşrutiyet sonrası ortam kadınlar için yapılan yayınların sayısını artırmış, ancak bu yayınlar uzun soluklu olamamıştır. Kadınlar Dünyası dışındaki süreli yayınlar, bir iki yıldan fazla varlık gösterememiştir. Okuma alışkanlığının yeterli olmaması, maddi sıkıntılar, kadınların ilgisizliği gibi konular bu durumun önemli sebeplerinden olmuştur³⁰³.

Osmanlı kadın dergiciliği, kadınlara alakalı farklı konuların işlenmesi itibarıyla önemli muhtevaya sahip olmuştur. Bu yayınlarda resim, tiyatro, edebiyat gibi dallarda varlık göstermiş kadınların hayatları, eserleri tanıtıldığı gibi dünya kadınlarına ilişkin haber ve bilgiler de yer almıştır. Ayrıca moda, dernek programları, eğlence içerikli yazılar da dergilerdeki konulardan olmuştur³⁰⁴.

Dergiler, Batıcı ve Türkçü fikri akımlarla beslenmiş ve çerçevesini çizmiştir. İslamcı çizgide yayın yapan kadın dergisine rastlanmazken, İslamcılık fikrini benimseyenler düşüncelerine kendi yayın organlarında yer vermiştir³⁰⁵.

Bu yayınlar hem kadınların görüşlerini iletmesi hem de erkeklerin kadınlar hakkındaki düşüncelerini anlatması açısından döneme ayna tutan kaynaklardan olmuştur³⁰⁶.

---

³⁰² Kaplan (1998), a.g.e., s.16.

³⁰³ Kurnaz, a.g.e., ss.226-227.

³⁰⁴ Çakır, a.g.e., s.41.

³⁰⁵ Kurnaz, a.g.e., ss.226-227.

³⁰⁶ Çakır, a.g.e., s.41.

Kadın, Kadınlar Dünyası gibi Batıcı kadın dergileri ve Türk Kadını, Bilgi Yurdu Işığı gibi Türkçü kadın dergileri, kadının iş hayatında yer alması gerektiğini desteklemiştir³⁰⁷.

İlk başlarda bu yayınlarda kadınların siyasal hak talebinde buldukları görülmemiştir. İstedikleri iş hayatına dâhil olmak, Batıda yüksek tahsil görmek, kıyafetlerde serbestlik sağlamak, aile hayatında kadının daha etkili olması gibi sosyal ve eğitsel içeriklidir. Bu dergilerin fikirleri İttihad ve Terakki gibi bazı partiler tarafından desteklenmiş, buna karşılık kadın yayınlarında da İttihatçılar ve Meşrutiyet lehine yazılar yayınlanmıştır³⁰⁸.

Kadınlara yönelik ilk olarak Terakki Gazetesi'nin kadın eki olan "Muhadderat" çıkarılmıştır. Osmanlı kadınları 1868'de Terakki Gazetesi, 1869'da Terakki'nin ek olarak yayınladığı Terakki-i Muhadderat'a gönderdikleri imzasız yazılarla basın ve toplumun gündemini oluşturmuşlardır. 1875-1895 arası dönemde ise bu yazılar imzalı hale dönüşmeye başlamıştır³⁰⁹.

1868 yılında Ali Raşit ve Filip Efendi'nin yayınladıkları Terakki Gazetesi, bünyesinde kadın haklarını savunan yazılara yer verdiği gibi aynı yıl haftada bir de Muhadderat ismiyle kadınlar için ek çıkarmıştır. Bu iki yayında da kadınlara öğrenim hakkının tanınması, çalışma imkânı sağlanması, seçimlere katılması, kadın-erkek eşitliği ve çok eşle evlilik konuları yer almıştır³¹⁰. Ayrıca Batı dünyasındaki kadın hareketlerine dikkat çekilmiş, evlilik hukuku içerisindeki karşılıklı sorumluluklar gündeme getirilmiştir³¹¹.

Basın, kadınların sesini duyuran en önemli araç olmuş 1880'li yıllarda ilk kez gazetelerde kadın köşeleri açılmış ve bu dönem piyasaya 30 civarı kadın dergisi çıkmıştır³¹².

I. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönem, Osmanlı'da dergiciliğin gelişmesi açısından da önemlidir³¹³. Bu süreçte yayın hayatında olan kadın dergileri zor bir mücadelenin içerisine girmişlerdir. Savundukları temel maddeler ise eğitim hakkı, sokağa çıkabilme, eğlenme yerlerine gidebilme ve burada polis müdahalesiyle karşılaşmama, kısmi bir çalışma hakkı olmuştur. Bu üst düzey sınıf mensubu

³⁰⁷ Kurnaz, a.g.e., s.162.

³⁰⁸ Kurnaz, a.g.e., ss.226-227.

³⁰⁹ Çakır, a.g.e., ss.22-42; İnal, a.g.m., s.322.

³¹⁰ Göksel, a.g.e., s.135; İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.164.

³¹¹ Taşkiran, a.g.e., s.31.

³¹² Berivan Kum vd. (2005). *Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri*, Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırma Yayınlama ve Dayanışma Kooperatifi, Berdan Matbaacılık, İstanbul, s.13.

³¹³ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.164.

kadınlar isteklerini kendilerine biraz gelişme olanağı sağlayan, evlilik ve aile hayatlarıyla sınırlamışlardır³¹⁴.

Meşrutiyet sonrası artış gösteren kadın dergiciliği, bir yandan kadınların sosyal haklarını, iş hayatına girmesini savunmuş diğer taraftan da moda geniş yer vermiştir. Demet, Kadın, Mehasin gibi dergilerde Batı dergilerinden alınan kadın kıyafetleri, kadın başları, tuvaletleri, elbiseleriyle ilgili yazı ve resimler de bolca görülmektedir. Ayrıca kadını ilgilendiren toplumsal meseleler, aile, kadın, çarşaf, peçe, kadın kıyafetleri ve toplumsal hayatın neresinde olduğuna dair konular hep gündemde kalmıştır³¹⁵.

Bu gazetelerde kadınlar sorunlarını mektuplarla dile getirebilip, düşüncelerini ifade edebilmişlerdir. Örneğin “üç kadın” imzalı yazıda, erkeklerle aynı ücreti ödemelerine rağmen kadınlara vapurlarda tahsis edilen bölümlerin kötü oluşu eleştirilmiş ve bunun sebebi sorulmuştur. Bir başka yazıda ise okuma yazma bilmeyen bir kadının başkasına yazdırdığı mektup aracılığıyla çok eşle evliliği eleştirdiği görülmüştür³¹⁶.

Yine bir yazıda “biz ki saç u uzun, akli kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunu aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek, çalışacağız”, diye düşüncelerini dile getirmişlerdir³¹⁷.

Kadın dergileri içerisinde erkekleri ötekileştirecek kadar ileri giden, hatta -Kadınlar Dünyası’ndaki gibi- dergilerinde erkek yazılarının yayınlanmayacağını, onların kadın haklarını savunmaktan vazgeçmeleri gerektiğini, bunu kendilerinin yapabileceği söyleyenler de olmuştur. Bir kısım dergilerin yurtdışındaki yabancı ve yurt içindeki gayri Müslim kadınlarla dayanışma ve işbirliği içerisinde oldukları görülmüştür. Buna örnek olarak da yine Kadınlar Dünyası ve Selanik’te çıkarılan yayınlar gösterilebilir. Meşrutiyetin başlangıcında Osmanlılık fikrinin yükselmesi bu tür uygulamaları beraberinde getirmiştir³¹⁸.

Kadınların çıkardıkları dergiler her ne kadar tüm Osmanlı kadınlarını hedef kitle kabul etmiş olduklarını ifade etmiş olsa bile Yavuz Selim Karakışla, gerçeğin öyle olmadığı iddiasındadır. Ona göre bu dergilerin potansiyel hedefleri, varlıklı ve okumuş Müslüman kadınlardır. Gayri Müslim kadınlar arasında okuryazarlık oranının daha fazla olmasına rağmen bu yayınlar Müslüman kadınlar için yapılmaktadır. Karakışla buralardaki kadın yazarların büyük bir kısmının da varsıl,

³¹⁴ Tekeli, a.g.e., s.201.

³¹⁵ Taşçıoğlu, a.g.e., s.36.

³¹⁶ Taşkiran, a.g.e., s.30.

³¹⁷ Bozkurt, a.g.m., ss.158-159.

³¹⁸ Kurnaz, a.g.e., s.227-228.

üst seviyeden ailelere mensup kişiler olup, yine kendileri gibi okuryazar, dergiyi satın alabilecek güce sahip, elit kesim Müslüman kadınlarına hitap ettiğini söylemektedir³¹⁹.

Kadın yazarlar, sosyal ve siyasal eleştiriler yaparak, erkek feministlerin siyasal dönüşüm projelerine kadın sorunsalını dâhil etmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte kadın feministler, eşitsizlik uygulamalarını kendi bakış açısından yorumlayıp, eleştirmişlerdir³²⁰.

Osmanlı kadın yayınlarının çoğu, gerekli ilgiyi görmediği gerekçesiyle bür süre sonra yayın hayatını sonlandırmak zorunda kalmıştır. Bunlardan Hanımlara Mahsus Gazete ve Kadınlar Dünyası dışındaki yayınların kısa süreli olmaları aslında kadın yayıncılığına has bir durum değildir. Meşrutiyet sonrası yüzlerce yayın kısa sürede kapanmak zorunda kalmıştır. Kadın yayınları yemek tarifleri, sağlık, temizlik, çocuk bakımı gibi konulara ağırlık verdiklerinde daha fazla okunur olmuştur. Yayınların hepsinde geniş ve yaygın bir okur kitlesinin olduğunu söylenemese de bunun koşullara göre normal kabul edilmesi gerekmektedir³²¹.

Kadın dergilerinin metodolojik olarak incelenmesi sırasında çoğu yayının farklı zamanlarda çıkmış olmalarına rağmen kendilerini ilk olarak nitelermeleri dikkat çeker. Bu sebeple derginin kendini böyle tanıtmayı ilk olduğu anlamını taşımamaktadır³²².

Tanzimat sonrası kadın haklarını savunan yayınlar Avrupa ve ABD’de en hızlı günlerini yaşayan kadın hakları sloganlarından etkilenmiş, bunu Osmanlı’da uygulamaya çalışmışlardır. Bu yayınlar içerisinde en önemli ve tutarlısı Terakki Gazetesi olmuştur. 1868’de yayınlanan bu gazete kadın haklarını savunmuş, kadın okurlardan gelen mektupları yayınlamıştır³²³.

Terakki’de ayrıca Avrupalı kadınların yararlandığı eğitimi Osmanlı kadını için de isteyen, köleliği eleştiren, kadının sosyal hayatın içerisine dâhil olması gerektiğini savunan çok sayıda makale neşredilmiştir³²⁴.

Parça Bohçası, Kadınlar Dünyası, Hanımlara Mahsus, Vakit, Ayine, Kadınlar Âlemi, Türk Kadını, Kadın, Yeni İnci, Süs, İnsaniyet ve Mehasin adlı dergiler ise daha sonra yayın hayatına çıkmıştır³²⁵.

³¹⁹ Yavuz Selim Karakışla. (1999). Kadın Dergilerinde Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 63:15-24.

³²⁰ Nermin Abadan Unat. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.325.

³²¹ Demirdirek, a.g.e., s.79.

³²² Çakır, a.g.e., s.23.

³²³ Altındal, a.g.e., s.97.

³²⁴ Caporal, a.g.e., s.55.

³²⁵ İnal, a.g.e., s.322.

Bunların yanı sıra II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte kısa süreli olsa da birçok kadın dergisinin yayınlandığı görülür. Musavver Kadın, Kadın (İstanbul), Kadınlar dünyası, Erkekler Dünyası, Güzel Prenseler, Kadınlık, Siyanet, Seyyale, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Türk Kadını, Genç Kadın, Kadın Duygusu, İnci, Diyanet, Kadınlar Saltanatı, Hanım, Ev Hocası, Süs, Firuze gibi dergiler Osmanlı kadınlığı için önemli bir rol oynamıştır³²⁶.

Bu dergilerde kadın yazarların yazılarına yer verilmesi onların, yazınsal hayatta yer bulmalarına yardımcı olduğu gibi Batılılaşma sürecine giren Osmanlı toplumuna yeni bir tavır kazandırmak, Batıya has bilgileri öğretmek, kadın haklarını gündeme getirmek gibi bir fonksiyonu da icra etmiştir³²⁷.

Kadın yayıncılığı Osmanlı aydın kadın sınıfının belirginleşmesi ve halka ulaşması açısından önemli bir rol oynamıştır. Daha önce dar bir çevrede tanınan ve etkili olan bu kadınlar, kadın yayıncılığının da etkisiyle daha ön planda olmuş ve güç kazanmışlardır.

Bazı dergilerin kadın dernekleri tarafından yayınlandığı görülmektedir. Bunlardan Kadınlar Dünyası, feminist kadınların kurmuş oldukları Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayını olup aralıklarla da olsa sekiz yıl ayakta kalarak en uzun soluklu yayın olmuştur. Siyanet ve Diyanet dergileri de kadın derneklerine bağlı dergilerden ikisidir³²⁸.

Kadın dergilerinde aile, evlilik gibi konularda çok sayıda yazıya rastlanır. Kadın ve Mehasin Dergileri görücü usul evliliğe karşı çıkıp, lüzumsuz gelenekleri eleştirir. Kadınlar Dünyası'nda ise çekirdek aile yapısının gerekliliği, kadının ailedeki pozisyonunun güçlenmesi, çok eşle evliliğin kabul edilemezliği ve boşanma hakkının olması gerektiğine dair düşünceler yer almıştır³²⁹.

Bu süreçte yayın yapan kadın dergi ve gazetelerin aslında iyi anne, eş ve Müslüman olabilme amacına paralel bir politika gözettileri söylenebilir³³⁰.

Yayınlar içerisinde en uzun ömürlüsü ve yayın yetkililerinin hepsinin kadınlardan oluşması itibarıyla ön plana çıkan Hanımlara Mahsus Gazete olmuştur. Bunun işlevi ve yayın politikası da diğerlerinden farklı değildir³³¹.

Dergi olarak çıkmamış olsa da içerik ve etki açısından Takvim-i Nisa'dan da bahsetmek gerekmektedir. 1899-1900'de çıkarılan bu yayında ev, aile mevzuları

³²⁶ Çakır, a.g.e., s.37.

³²⁷ İnal, a.g.m., s.322.

³²⁸ Çakır, a.g.e., s.37.

³²⁹ Demirdirek, a.g.e., ss.119-124.

³³⁰ Taşkiran, a.g.e., s.33.

³³¹ Doğramacı (1989), a.g.e., s.27.

ve kadınlarla ilgili güzel sözler yer almış ve kadınların toplum için taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir³³².

Osmanlı kadın dergileri, sahipleri ve yazarlarının kadın veya erkeklerden oluşmasına bağlı olarak önemli farklılıklar gösterir. Şükufeza, Seyyale, Kadınlar Dünyası, Siyanet, Diyane gibi dergiler sahiplerinin ve yazarlarının kadınlardan oluşması sebebiyle direk kadın düşüncesini iletmişlerdir. Erkek yazarların baskın olduğu yayınlarda ise kadınlar, erkek bakış açısıyla değerlendirilip, erkeklere göre ideal kadın profili çıkarılmaktadır. Bunlar kadınların her alandaki sınırlarını çizip, önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin genç kızların okudukları romanlardan olumsuz etkilenme ihtimaline karşın, bu eserlerin incelenip uygun bulunduğu takdirde okutulması dile getirilmektedir. Ayrıca erkek aydınların kadınlarla ilgili görüşlerine başvurulduğu da görülmüştür³³³.

1908 sonrası kadın dergilerinde giyim, iffet ve millilikle ilintilendirilmiş, milli ürünlerin kullanılması özendirilmiştir³³⁴. Ayrıca II. Meşrutiyet dönemi, kadın yayınlarında sosyal konularla birlikte siyasi meseleler de geniş bir şekilde yer almıştır. Bu sebeple kadın yayınlarından siyasi konularla ilgili bilgi edinmek de mümkündür³³⁵.

Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1913-1920 yılları arası basında kadın haklarının yanı sıra milliyetçilik duygusu da geniş bir şekilde yer almıştır. Bu dergiler, kadınlar arasında milliyetçilik fikrini yaymaya çalışırken, başarısızlıkların sebebini de kadınlara gerçek değerinin verilmemesi olarak göstermişlerdir³³⁶.

1920'li yılların kadın dergileri, peş peşe yaşanan savaşlar, siyasal ve sosyal yapının değişmesi gibi sancılı bir dönemde varlık göstermiştir. Buna bağlı olarak dönem kadın dergileri iddiaları olmayan, eğlendirici ve biraz da bilgilendirici muhtevaya sahip olmuştur. 1920'lerde kadın haklarını savunan, radikal feminist kadın dergileri 1920'li yıllar sonrası giderek kadının aile içi ve toplumsal rolünü onaylayıcı, statükocu ve daha az talepkar bir şekle bürünmüşlerdir³³⁷.

Bu yayınlar, varlık gösterdikleri süre içerisinde kadın haklarının yaygınlık kazanmasında, bu yönde alınan kararlar üzerinde etkili olmuşlardır. Ayrıca kadın haklarıyla ilgili çalışmalar yapan ve onlarla işbirliği içerisinde olan dergiler olduğu da görülmektedir. Tanzimat sonrası süreçte kadın yayıncılığının geçirmiş olduğu

³³² Kurnaz, a.g.e., s.42.

³³³ Çakır, a.g.e., s.40.

³³⁴ Aynur Sezer Arıg. (2007). *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.25.

³³⁵ Kaplan, a.g.e., s.12.

³³⁶ Kurnaz, a.g.e., s.111.

³³⁷ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.172.

ivme ve tecrübeler, Cumhuriyet dönemine bir hazırlık ve kaynaklık etme durumunu ortaya çıkaracaktır³³⁸.

2.1.2. Terakki-i Muhadderat

Terakki Gazetesi tarafından 1968 yılında “İslam Kadınları İçin Gazetedir” başlığıyla çıkarılmıştır³³⁹. Haftalık olarak yayınlanan dergi ilk kadın dergisi sıfatına sahip olup 48 sayı var olmuştur³⁴⁰. Müslüman kadınların eğitilmesi gerektiğini savunmuş, çok eşle evliliğe karşı çıkmıştır³⁴¹.

Batı dünyasındaki kadın hareketlerine ilişkin bilgiler vermiş, evlilik içerisinde karşılıklı sorumluluklar olduğuna dikkat çekmiştir. İngiltere’deki feminist hareketlere ilişkin sıkça bilgiler veren dergi, İngiliz basınından da alıntılar yapmıştır. Bunlardan İngiliz basının kadının siyasal talebini ütöpik olarak değerlendirdiği görülür. Bir alıntıda “kadınlar da millet meclisi üyeliğine hak kazanırsa, bir gün başkan mecliste söz filan hanımındır dediğinde yanındaki meclis üyesinin kalkıp, “filan hanım çocuğuna meme vermekle meşgul bulunduğundan meclise gelememiştir” cevabına şaşırılmamak gerekir” yazmaktadır. Bu örnek kadın hakları konusundaki karşı düşüncenin sadece Osmanlı’ya özgü bir durum değil genel bir kanaat olduğunu göstermektedir³⁴².

2.1.3. Vakit-i Mürebbi-i Muhadderat

1875 yılında yayınlanan dergi, ilke olarak kadınları alakadar eden konularla ilgilenmeyi benimsediklerini açıklamaktadır³⁴³.

2.1.4. Ayine

Okur kitlesi olarak kadın ve çocukları temel alan dergi 1875’de çıkarılmıştır. Evlilik, eşlerin davranışları ve sorumlulukları, çocuk sağlığı ve terbiyesi gibi konuları işlemiş, haftalık olarak 30 sayı yayınlanmış dergide imza ve yazı başlığı kullanılmamıştır³⁴⁴.

³³⁸ Kurnaz, a.g.e., s.228.

³³⁹ Taşkiran, a.g.e., s.31.

³⁴⁰ Çakır, a.g.e., s.23.

³⁴¹ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.164.

³⁴² Taşkiran, a.g.e., s.32.

³⁴³ Çakır, a.g.e., s.25.

³⁴⁴ Çakır, a.g.e., s.25.

2.1.5. Aile

Kadın, çocuk ve ev işlerine ilişkin konuların yer aldığı dergi 1880 yılında yayınlanmıştır. Hiçbir imzanın görülmediği dergide yazıların hepsini Şemseddin Sami yazmıştır³⁴⁵.

2.1.6. Hanımlar

1883’de tek sayı olarak çıkmış olan dergide kadın imzası fazladır. İçeriğinde ev idaresi, edebiyat, tarih gibi konular yer almış ayrıca kadınlar için yabancı dil öğrenmenin gerekliliğinin anlatıldığı bir yazı da yayınlanmıştır³⁴⁶.

“Kadınlar Edebiyatı” başlığını taşıyan yazı kadınlara yönelik bir tür edebiyat, kültür yarışması yapılacağını anlatmaktadır. “Kadınlarımızın icadı olub bilahare Avrupa’da terakki eden “lisan izharı” ki kadınlar edebiyatı demektir. Mahv olub gitmesine gönül razı olmadığından mecmuamızın beher nüshasında on iki adet sual tertib ve cevab gönderen hanımların isimleriyle mean cevaplarını neşr ederek kendilerini âcizane tergib edeceğiz. Bizde çiçeklerden yapılan ve tezkire ve mektub yerine yek diğer gönderilen demetlere mani dendiği gibi Avrupa’da dahi bunların ismine “selam” deniyor ve çiçek ve yaprak velhasıl her şeyi gönderiliyor³⁴⁷.

Dergide tüm bu yazıların yanı sıra kadınlar için çeşitli güzellik ve bakım tariflerinin verildiği görülür. Ölçüleri dirhem olarak verilen tariflerden birkaç tanesi aşağıda yer verildiği şekildedir. Saç bakımı için kullanılan bir bakım karışımı şöyle verilmiştir:

“balık nefesi 15, balmumu 10, tatlı badem yağı 20, gül suyu 45 dirhem. Badem yağının içine tutkal ile balmumunu koyub kıgılcımlı bir ateş üzerinde hiç kullanılmamış bir ağaç kaşığı ile karışdırmalı. Ba’de yine kaşık ile karışdırarak gül suyunu dökmeli fakat gülsuyunu dökmezden evvel arıdılan kabdan melhemi çıkarıb diğer kaba vaz’ etmeli.³⁴⁸”

Aynı sayfadaki diğer tarif ise el ve dudak çatlakları için bakım kreminin tarifini vermekte. Ölçü olarak yine dirhem kullanıldığı balsamın yapılışı da anlatılmaktadır.

“Tuzsuz tereyağı 125, balmumu 70, kırmızı şarab 25 dirhem. Tereyağı ile balmumunu yeni bir kâse derununda eritmeli ve diğer bir kâsede kaynadılan şarabı bunların üzerine döküb karışdırmalı ve bir çeyrek saat kadar kaynatmalı. Ba’de kâse dibine çökmüş olan tortu ile üzerinde kalmış olan köpük atıldıktan sonra geri kalanı hıfz ve isti’ mal olmalı³⁴⁹”.

Diğer sayfada bir başka tarifi okurların sunan dergi, üçlülerle birlikte yine karışımın nasıl hazırlanacağına dair bilgi de vermiştir.

³⁴⁵ Çakır, a.g.e., s.25.

³⁴⁶ Çakır, a.g.e., s.26.

³⁴⁷ *Hanımlar*, Sayı 1, c.1, 1300 (1884), s.31.

³⁴⁸ *Hanımlar*, a.g.d., s.30.

³⁴⁹ *Hanımlar*, a.g.d., s.30.

“Balmumu 9, sakız 3, badem yağı 3 dirhem. Bunların hepsini bir kab derununda kaynadıp hâsıl olan mahlûtun içine arzu olunduğu halde bir mikdar bergamut yağı atarak isti'mal etmeli³⁵⁰”.

2.1.7. İnsaniyet

Kadınları bilgilendirmeyi amaçladığı söyleyen dergi, 1883 yılında çıkarılmıştır. Yayıncısı olan Mahmud Celadeddin'in ansiklopedik bilgilerle birlikte takvim ve yıldız sistemlerine ilişkin yazıları da dergide yer almaktadır. Bununla birlikte imzalı kadın mektupları da görülmektedir³⁵¹.

2.1.8. Şükufezar

1886 yılında Arife Hanım tarafından çıkarılan neşriyattaki yazarlarının hemen hepsi kadındır³⁵². Bu yönüyle ilk olma özelliği taşımakta olup, günümüze ilk beş sayısı ulaşmıştır. Münire, Fatma Nevber, Fatma Nigar gibi kadın imzalarının görüldüğü dergi amaçlarının siyaset dışı yazılarla kadın varlığını kamuoyuna bildirmek olduğunu belirtmiş, kadınların akıllı insanlar olduklarını ispat edeceklerini açıklamıştır. Kadın erkek eşitliğini savunan yazılar dergide sıkça yer almıştır³⁵³.

2.1.9. Mürüvvet

II. Abdülhamid'in destek ve teşvikini almış olan dergi 1888 yılında yayınlanmıştır. Edebiyat, eğitim, ahlak, politika gibi konuları işlediği gibi fıkra ve bilimcelere de yer vermiş, aynı adı taşıyan gazetenin yan yayını olarak çıkarılmıştır. Kadınların eğitim ve kültürel düzeylerini artırmaya yönelik yayın yapmış, okurlarını aynı zamanda dünya kadınlarından da haberdar etmiştir. Şair Nigar Hanım'ın ilk şiiri buradan okurlara ulaşmış, Nigar Bint-i Osman, Leyla Saz ve Fitnat Hanım gibi edebiyatçıların isimleri de ilk olarak bu dergide görülmüştür³⁵⁴.

2.1.10. Parça Bohçası

Hatice Semiha ve Rabia Kamile tarafından 1889 yılında çıkarılmıştır. Program ve önsöz de yayınlayan dergi tek sayı olarak çıkabilmiştir. Nigar Binti Osman'ın iki şiirinin yer aldığı dergide ev işleri, çocuk bakımı, açlıklar konularında da bilgiler verilmiştir³⁵⁵.

³⁵⁰ *Hanımlar*, a.g.d., s.31.

³⁵¹ Çakır, a.g.e., s.25.

³⁵² İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.164.

³⁵³ Taşkiran, a.g.e., s.32; Çakır, a.g.e., s.26.

³⁵⁴ Çakır, a.g.e., ss.26-27.

³⁵⁵ Çakır, a.g.e., s.27.

2.1.11. Hanımlara Mahsus Gazete

Bir görüşe göre 1893-1907 yılları arasında³⁵⁶, diğer bir görüşe göre de 1895-1908 yıllarında yayınlanan Hanımlara Mahsus Gazete, Osmanlı aydın kadınların düşünsel birikiminin en önemli göstergesi olmuştur. Bu dergide kadınlar yazılarını kendi isimleriyle yayımlatabiliyorlardı³⁵⁷.

Kadınlar tarafından çıkarılan ikinci dergi olma özelliğini taşır. Haftalık olarak okurlara ulaşan yayının sahipliğini Mehmet Tahir, yönetmenliğini ise eşi Şadiye Hanım yapmıştır. Dergide kadınların yazı ve şiirlerine de yer verilmiş, okumanın önemini vurgulanmıştır³⁵⁸.

Ülkemizin en uzun süreli yayınlanan kadın yayını olup, on üç yıl içinde 614 sayı çıkarılmıştır. Yazarları arasında Fatma Aliye, Abdülhak Mihriünnisa, Leyla, Emine Semiyeye, Fahrünnisa, İkbâl, Şadiye, Zeynep, Remziye, Arife Hanımlar bulunmaktadır. Bu aydınların kadınlıkla ilgili talepleri en azından münevver kadınların sosyal konumunda iyileşme sağlamıştır³⁵⁹.

Erkek yazılarının çok az görüldüğü dergiye ülkenin her yerinden gelen mektuplar, gördüğü ilgiyi ve bu konudaki ihtiyaca cevap verdiğini açıklar. Gelen mektuplarda çok sayıda kadının makale, hikâye ve milli roman yazma isteğini iletmesi kadınların düşünce hayatında var olma isteklerini göstermektedir³⁶⁰.

Annelik rollerinden dolayı kadın eğitiminin önemli olduğu vurgulanırken kadınların durumunu sorgulayıcı, erkeklerle kıyaslayıcı bir düşüncenin varlığı dikkat çeker. Okur mektuplarına da yer verilen derginin yazar kadrosunu, dönemin tanınmış aydın kadınlarının oluşturması önemini artırmaktadır. Hanım Kızlara Mahsus ismiyle bir de ek çıkarmıştır³⁶¹.

Dergide kadınların okutulması ve terbiyesi üzerinde durulmuş, sağlık, çocuk eğitimi bilgileri verilmiş, İslam ve Batı dünyasındaki ünlü kadınların yaşam öyküleri yayınlanmıştır³⁶².

³⁵⁶ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1981). c.IV, İstanbul, ss.99-100.

³⁵⁷ Zihnioğlu, a.g.e., ss.20-21.

³⁵⁸ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.164.

³⁵⁹ Zihnioğlu, a.g.e., s.46.

³⁶⁰ Taşkiran, a.g.e., s.33.

³⁶¹ Çakır, a.g.e., ss.28-31.

³⁶² Doğramacı (1989), a.g.e., s.27.

Döneme göre feminist olarak tanımlanabilecek düşünceleri işlemiş ve hayata geçirmiştir. Dünyada kadın hakları çerçevesinde gerçekleşen gelişmeleri okurlarına iletmiş ve yurtdışında da oldukça ilgi görmüştür. Fransa'dan Madam Durani Montila'nın Paris muhabiri olmak için gazeteye başvurması da bu tezi güçlendiren bir örnek olmaktadır³⁶³.

Okur mektupları ve çalışmalarına da yer veren dergi, 1895 yılında "Genç Kızlara Mahsus" adlı bir de ek çıkarmıştır. Derginin kadınlarla ilgili ana fikri ise şu üç prensibe dayanmaktadır. İyi eş, iyi ana, iyi Müslüman olma³⁶⁴.

2.1.12. Hanımlara Mahsus Malumat

1895 yılında haftalık olarak yayın yapan Malumat Mecmuası'nın eki olarak 27 sayı yayınlanmıştır. İdareciliğini Mehmet Tahir'in yaptığı dergide kadınlar, gönderdikleri mektuplarla kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra Ahmet Rasim, Nazif Sururi, Mehmet Cemal gibi erkek yazarların kadınlarla alakalı yazıları yer almıştır³⁶⁵.

2.1.13. Demet "Hanımlara Mahsus Musavver Mecmua"

Eylül 1908 tarihinde çıkarılmış bir kadın dergisi olup, ilk sayısında kadından çok erkek imzasına rastlanır. Çoğunu Jön Türklerin oluşturduğu bu yazarlar; Cenap Şehabettin, Hüseyin Cahit, Ahmet Samim, Mustafa Namık, Server Cemal, Celal Sahir, Fazıl Ahmet, Selim sırrı gibi isimlerden oluşmaktadır. Yayınlarında kadın sorunlarına eğilmekte birlikte ünlü Osmanlı kadınlarının tanıtımını da yapmıştır. Ayrıca, çocuk eğitimi, kadın terbiyesi, cilt bakımı, moda gibi konulara da sıkça yer verilmiştir³⁶⁶.

7 sayı çıkan derginin sahibi ve başyazarı Celal Sahir'dir. Haftalık çıkan yayında, edebi bir muhtevanın yanı sıra sağlık, moda, çocuk eğitimi gibi konular da işlenmiş, Meşrutiyet yanlısı bir politika izlenmiştir³⁶⁷. Jön Türklerin fikirlerinin görüldüğü derginin siyasi yönü olduğu da söylenebilir³⁶⁸.

İlk sayısında kadın yazarlar görülmezken teşvik edici yayını sayesinde, ilerleyen sayılarında kadın yazıları çoğunluğu oluşturmuştur. İlmi, edebi ve siyasi bir yayın organı olduğunu ifade eden derginin siyasi yazıları oldukça ilgi görmüştür³⁶⁹.

³⁶³ Çakır, a.g.e., s.31; Say, a.g.e., s.177.

³⁶⁴ Say, a.g.e., s.177; Kaplan, a.g.e., s.11.

³⁶⁵ Çakır, a.g.e., s.32.

³⁶⁶ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.165.

³⁶⁷ Kurnaz, a.g.e., s.165.

³⁶⁸ Demirdirek, a.g.e., ss.28-29.

³⁶⁹ Çakır, a.g.e., ss.32-33.

Yaklaşık iki ay varlık gösterirken, yayınladıkları 44 yazıdan 11 tanesi kadın kaleminden çıkmıştır. Yazarları arasında Celal Sahir, Cenap Şehabeddin, Enis Avni, Halide Salih, Nigar Binti Osman, Selim Sırrı gibi ünlü isimler de bulunmaktadır³⁷⁰.

2.1.14. Mefaret

Selanik'te 1908 yılında çıkarılmış, kapağına “Yaşasın Millet Meclisi” yazısını koyarak millet meclisi ifadesini ilk kullanan dergi olmuştur³⁷¹.

2.1.15. Mehasin

1908 yılında Asaf Muammer ve Mehmet Rauf tarafından çıkarılmıştır. Kadınlara verilen konferansların yer aldığı dergide Fatma Aliye'nin yazıları da yayınlanmış³⁷², feminizmin gündeme getirildiği yazılar görülmüştür. Örneğin Makbule Hanım bir yazısında iyi eşin özelliklerini açıklarken üçüncü maddede feminist olması koşuluna yer vermiştir. Ancak ona göre feminist erkek, eşini duygusal açıdan anlayabilen, empati kurabilen, değer veren ve onu mutlu etmeyi kendine görev bilen bir tiptir³⁷³.

12 sayı çıkan dergi ilk sayısında çıkış amacını sırasıyla güzel sanatlar, el sanatları, edebiyat, musiki, moda konularıyla ilgili kadınları bilgilendirmek ve haberdar etmek olarak açıklamıştır. Moda konusunda oldukça iddialı konuşan dergi, iç çamaşırdan tayyöre kadar Avrupa modasının son değişiklikleri ve uygulamalarının buradan takip edileceğini söyler. Avrupalı kadın modeli örnek olarak sunduğu gibi Avrupa'nın görgü kurallarından hayat tarzlarına ilişkin her konuda özentî ve taklitçilik görülür³⁷⁴.

Kadın yayımları içerisinde renkli ve resimli olarak çıkarılmış ilk dergi olup, çeşitli ülkelerden ünlü kadınların tanıtımı ve kadın hareketleriyle birlikte, aktüel haberlere de yer verilmiştir³⁷⁵.

Paris modasına göre model ve patronlar veren dergide dönem kadının güzellik ölçüsünü de görebilmek mümkündür. Buna göre gayet dar bir korse kullanılarak karın düzleştirilip, bel mümkün olduğunca sıkılmalıdır. Basen geniş ve arkaya doğru çıkık olduğu ölçüde makbuldür. Kıyafet modellerinde göğüs ve gerdan oldukça dekoltedir³⁷⁶.

³⁷⁰ Kurnaz, a.g.e., ss.165-166.

³⁷¹ Taşkıran, a.g.e., s.37.

³⁷² İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.165; Kaplan, a.g.e., s.12; Tekeli, a.g.e., s.201.

³⁷³ Demirdirek, a.g.e., ss.91-92.

³⁷⁴ Kurnaz, a.g.e., ss.166-167.

³⁷⁵ Çakır, a.g.e., s.35.

³⁷⁶ Taşcıoğlu, a.g.e., s.27.

Dergi kadınlara yönelik olarak verilen konferansları yayınladığı gibi Ahmet Hikmet ve Celal Sahir'in konferanslarında dillendirdikleri kadın hakları ve kadınların okuması fikirlerine de yer vermiştir³⁷⁷.

Mehasin'de sert, asabi bir üslupla hak arayan kadın yazılarıyla birlikte feminizm ve kadınların çeşitli işlerde çalışmasını ayıplayan makaleler de görülmüştür. Fatma Aliye'nin kadınların erkeklerle birlikte arabalara binmelerinin yasaklanması sonucu karşılaştıkları zorlukları anlatan yazısı da dergide yer almıştır³⁷⁸.

Ayrıca okurlarına yönelik promosyonlar yapmış, piyango çekilişi sonucu elmas gibi değerli hediyeler vermiş, kuponlar karşılığı çekilişler yapmıştır. Bu şekilde konsol saati, yazı seti, gramofon, dergiye ücretsiz abonelik gibi ödüller de dağıtılmıştır. Yayınladığı resimlerle sonucu okurların belirlediği yedi ülkenin en güzel kadını, on yaş altı kız ve erkek çocukları arasında güzellik yarışmasıyla elişi ve kompozisyon yarışması düzenlemiştir³⁷⁹.

Mehasin Dergisi'nin 900-1000 civarında satması yetersiz görülmüş, erkek yayıncılar 7. sayıda 400 basılmasının ardından artık bu derginin yayınlanmasının lüzumsuz olduğunu düşünmüşlerdir. Bu baskıdan 2 gün sonra 31 Mart Vakası'nın yaşanmış olması üzerine zaten zarar ettiği söylenen derginin basımı durdurulmuş, ancak kadın okurların istekleri sonucu dergi üç ay sonra tekrar çıkmaya başlamıştır³⁸⁰.

Dergi ilk sayıdan başlayarak Batı tarzı giyim eşyaları ve Amerikan ayakkabısı gibi ithal ürünler satan mağaza reklamları yayınlamıştır. Bu uygulama derginin giyim açısından Batı modellemesi yaptığını gösterirken, ekonomik açıdan da reklamcılığın keşfi anlamına gelmektedir. Politikası gereği moda, sanat ve edebiyata ağırlık veren dergi yayın hayatında bir yıl kalmıştır. Dergide yayınlanan resimlerin Avrupa'da hazırlanması maliyeti yükseltmiş bu da fiyatı artırıp, satışları azaltan önemli bir unsur olmuştur. Batıcı olup, Meşrutiyeti destekleyen dergi, okurlarına örnek tip olarak da Avrupalı kadını sunmuştur³⁸¹.

2.1.16. Kadın

II. Meşrutiyet dönemi Selanik'te 1908'de yayına başlayan dergi³⁸² 1909 yılında yayın hayatını sonlandırmıştır. Haftalık bir dergi olup, okurlarına Pazartesi günleri ulaşmaktadır. Yazar kadrosuna baktığımız zaman Zekiye Hanım, Emine

³⁷⁷ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.165; Taşkiran, a.g.e., s.50.

³⁷⁸ Taşkiran, a.g.e., s.51.

³⁷⁹ Çakır, a.g.e., ss.35-36.

³⁸⁰ Demirdirek, a.g.e., s.79.

³⁸¹ Kurnaz, a.g.e., s.171.

³⁸² Tekeli, a.g.e., s.201; Çakır, a.g.e., s.32.

Semiyye, Pakize Seni, Gülnar Hanım, Cavide Peyker³⁸³, Ayşe İsmet, Fatma Seniye, Nigar Bint-i Osman, Abdullah Cevdet, A. Ulvi, Abdülhak Hamit, Mehmet Emin, Celal Sahir, Kazım Nami, Fatma Aliye, Fitnat Binti Haşim, Naciye, Ömer Seyfettin gibi kadınlar ve bazı erkek isimleri göze çarpar³⁸⁴.

Bunların dışında kalan önemli sayıdaki yazı imzasızken gayri Müslim yazarlara da rastlanmaktadır³⁸⁵.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden teşvik gören dergi, yayın hayatına başlamadan önce Tanin Gazetesi'nde reklamını yaptırmıştır. Dergide İslam'ın kadınlara verdiği birçok hakkın gasbedildiğini yazan Emine Semiyye, İngiliz kadınlarını çalışkanlıkları ve çok yönlü olmalarıyla örnek göstererek bizim kadınlarımızın ziyaretlerle vakit geçirdiğini iddia eder³⁸⁶.

30 sayı çıkmış kendini “edebi, fenni, ilmi, siyasi kadın dergisi” olarak tanımlamıştır. Kadın haklarının, dünya kadın hareketlerinin sıkça işlendiği görülürken³⁸⁷, Cemiyet-i Hayri-ye Nisvaniye Derneğiyle bağlantısı olduğu da bilinmektedir. Hedef kitlesi tüm kadınlar olan dergi, kadınların eğitimini amaçladığını söylemiş, tefrika şiir ve edebi yazılara da yer vermiştir. Doğu- Batı sentezini savunmuş, kadına iyi bir eğitim verilirse toplumun ilerlemesine yardımcı olacağını benimsetmeye çalışmıştır³⁸⁸.

Eski medeniyetler ve günümüz Batı toplumlarındaki kadının konumun ilişkin bilgiler veren dergi, kadının eğitilmesi fikrini savunmuştur. Kadın derneklerinin faaliyetlerini desteleyen yayınlar yaptığı gibi, kadınların sosyal hayatta rahatça yer alması gerektiğini dillendirmiştir. Kadının çağdaşlaşmasını savunurken Batı kaynaklı bazı uygulama ve alışkanlıklara geleneklerimize ters düştüğü gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Yılbaşı kutlamaları, şans oyunları, kadınların poker ve kumar oynayıp, sigara kullanmaları bu bağlamda eleştirilmiştir³⁸⁹.

Kadın haklarını savunan dergiden zamanın önemli olayları hakkında bilgi almak da mümkündür. Mesela, İzmir'de tiyatroya gitmek isteyen kadınların binlerce kişi tarafından engellendiği haberi bunlardan biridir. Yine Kastamonu'da kadınların

³⁸³ Yıldız Akpolat. (2004). *Sosyoloji Araştırmaları Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri*, Fenomen Yayıncılık, İstanbul, ss.71-74.

³⁸⁴ Cengiz Yurdanur. (1982). Kadın, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul, s.77; Çakır, a.g.e., s.37.

³⁸⁵ Akpolat, a.g.e., ss.71-74.

³⁸⁶ Kurnaz, a.g.e., ss.202-203.

³⁸⁷ Çakır, a.g.e., ss.36-37.

³⁸⁸ Akpolat, a.g.e., ss.72-76.

³⁸⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.202-205.

sokağa çıkmalarının yasaklanmasına rağmen bir kişinin buna uymayıp alış verişe çıkınca polisin müdahale ettiği bilgisi de Kadın'ın sayfalarında yer almıştır³⁹⁰.

Dönemindeki çoğu kadın yayınlarında olduğu gibi bu dergi de kadınlara imkân hazırladıklarından ancak okur kitlesinde gerekli desteği görmediğinden yakınmaktadır³⁹¹.

2.1.17. Musavver Kadın

1911- 1912 yılları arasında çıkarılmış, edebi yönü baskın olan, bol resimli ve moda da ağırlık veren bir dergidir. Kadınların sosyal hayatta karşılaştıkları çeşitli tecavüzlere (sözlü- fiili) geniş yer vermiştir. Devletin bunları önlemek için kadınların tesettürlerine, davranışlarına ve gittikleri yerlere dikkat etmesi gerektiğine dair çıkardığı emire büyük tepki göstermiştir. Erkeklerin, kadınlara yönelik tacizlerini önlemeye yönelik görüşlerin yer aldığı dergi, tesettürle Batılı tarzın sentezini yapmak amacıyla Batı biçimi örtünme modelleri yayınlamıştır³⁹².

2.1.18. Kadın (İstanbul)

1911-1912 yıllarında İstanbul'da yayınlanan dergi, kadınları düşünsel ve sosyal açıdan geliştirmeyi amaçlamıştır. Çocuk bakımı, eğitimi, moda konularını işlediği gibi kadın haklarını destekleyen bir yayın politikası izlemiş, İngilizce ve Fransızca'dan tercüme edilen yazıları yayınlamıştır³⁹³.

2.1.19. Kadınlar Dünyası

İmtiyaz sahibinin Nuriye Ulviye Mevlan olduğu dergi 4 Nisan 1913 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına girmiştir. Nuriye Ulviye, bu sırada henüz yirmili yaşlardadır³⁹⁴.

Kadınlar Dünyası, Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı olarak, günlük olarak yayınlanmaya başlanmışsa da bir süre sonra haftalık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Şefika Kurnaz'a göre bu zaman 3 ay olup ilk 100 sayısı günlük, sonrakiler haftalık çıkarılmıştır³⁹⁵. Ancak İlyasoğlu ve İnel'e göre ise günlük çıkan yayın bir yıl sonra haftalık yapılarak sayı adedi artırılmış ve Nuriye

³⁹⁰ Taşkiran, a.g.e., s.52.

³⁹¹ Demirdirek, a.g.e., s.80.

³⁹² Kurnaz, a.g.e., ss.208-209.

³⁹³ Yurdanur, a.g.m., ss.77-78.

³⁹⁴ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.55; İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.165.

³⁹⁵ Kurnaz, a.g.e., s.171; Tekeli, a.g.e., s.201.

Ulviye'nin ismi evlilik sebebiyle olsa gerek Ulviye Molan olarak geçmeye başlamıştır³⁹⁶.

Uzun süreli yayınıyla döneme ışık tutan, önemli bir belge olan dergiden kadınlara ilişkin birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Örneğin kadınların eğlence yerlerine, sinemaya, çay bahçelerine gidip müzikli ortamlarda bir araya geldikleri, sosyal hayata dâhil olmalarıyla birlikte sataşmalar ve sarkıntılıklarla karşılaştıkları öğrenilmektedir. Dergi ayrıca yabancı kadınlar tiyatrodaki eşleriyle otururken, Müslüman kadınların neden eşlerinden ayrı oturmak zorunda oldukları, tramvay, vapur, lokantalarda da niçin ayrı yerlere alındıklarını da sorgulamıştır³⁹⁷.

Dergi "kadınlık hukuk ve çıkarlarını savunur", başlığıyla yayınlanmaktadır. Kadınların okuması, çalışması ve kıyafetlerinin düzenlenmesi fikrinin ilk oluşumları burada atılmıştır. Lüzumsuz harcamaları, görücü usulü evliliği eleştiren derginin üslubu serttir³⁹⁸.

Üç kez yayınına ara vermek sorunda kalan dergi 162. sayıdan sonra kâğıt sıkıntısı nedeniyle üç ay, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yazar kadrosunun çoğunun gönüllü hemşire olarak savaşa iştirak etmesi sebebiyle dört yıl çıkmamıştır. 1918'de 163. sayıyla tekrar yayınlanmaya başlanmıştır. Son sayıları ile ilgili yine Kurnaz ve İnsel-İlyasoğlu arasında fikir ayrılığı görülür. Kurnaz'a göre dergi, 1918-21 arasındaki kesintinin ardından 194. sayıdan başlayarak 15 kez çıktıktan sonra temelli olarak kapanmıştır³⁹⁹.

Diğer iki araştırmacı ise mevcut son sayının 7 Mayıs 1921 yılı 194. sayı ibaresini taşımakta olduğunu söylemektedir. Kadın yayınlarının tüm çabalara rağmen kısa sürede kapanmasına karşılık bu derginin dokuz yıla yakın var olması önemini artırmaktadır⁴⁰⁰.

Kadınlar Dünyası, kesintilerle de olsa uzun süre yayın hayatında kalmasında Ulviye Mevlan'ın önemli rolü olmuştur. Mevlan, sahip olduğu maddi manevi bütün kaynaklarını dergi için kullanmış, yeri geldiğinde mücevherlerini bile satıp buraya harcamıştır⁴⁰¹.

Bazı sayfaları Fransızca ilaveli çıkmış, Time Gazetesi'nden Grace Ellison, Fransız Berthe de Launay, Berthe Dangeness, Alman Odette Feldmann, Romen Lia Hurşi, Frieda Oscar, Rus Fahr-ül Benat Süleymanova'nın yazı ve resimleri de

³⁹⁶ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.166.

³⁹⁷ Kurnaz, a.g.e., ss.186-190.

³⁹⁸ Taşkiran, a.g.e., s.52.

³⁹⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.171-172.

⁴⁰⁰ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.166.

⁴⁰¹ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.56.

yayınlanmıştır. Bunlar dergiye yazı gönderdikleri gibi kendi gazetelerinde de Osmanlı kadınları hakkında bilgiler vermişlerdir⁴⁰².

Sorumlu müdürlüğünü Emine Seher'in yaptığı bu yayın fen, edebiyat ve sosyolojik içerikli günlük bir kadın yayını olduğunu ifade etmektedir. Sadece kadınları yazabileceği açıklanan dergi sayfalarının hiçbir ayırım yapmaksızın tüm Osmanlı kadınlarına açık olduğunu belirtmiş, onlar için yeni bir dünya oluşturma amacını üstlenmiştir⁴⁰³.

Zaman zaman kadın imzalı kimi yazılarının, erkekler tarafından yazıldığı iddiaları olmuşsa da bu iddia dergi tarafından reddedilmiştir⁴⁰⁴.

Yayınlandığı süre içerisinde en çok okunan kadın dergilerinden biri olmuştur. Savaş sebebiyle ara verdiği yayın hayatına tekrar başladığında yaşanan kâğıt sıkıntısına rağmen 3000 adet basılmıştır. Bu rakamın kâğıt sıkıntısından dolayı az basıldığı zamanki baskı sayısı olması, derginin çok okunan, ilgi gören bir yayın olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır⁴⁰⁵.

Kadının aile içerisindeki rolünü de sorgulayan dergi, erkeğin aile reisliğine, şiddet uygulamasına ve çok eşle evlenmesine karşı çıkmış, kadınlara boşanma hakkının verilmesi gerektiğini savunmuştur⁴⁰⁶.

Dergi, yurtiçinde olduğu gibi Fransa'da yaşayan Türk kadınların, Kafkas ve Rusya'daki kadınların da ilgisini çekmiştir. Ayrıca sadece Müslümanlar tarafından değil gayri Müslimler tarafından da beğenilmiştir. Farklı çevrelerin ilgisine rağmen Sabah ve İkdam gibi erkeklerin çıkardıkları gazetelerin alakasızlığının dergide eleştiri ve sitemle yer aldığı görülmüştür⁴⁰⁷.

Dergide sürekli bölümler dikkat çekmektedir. Örneğin kadın hukuku bölümünde, kadının tarih boyunca çeşitli toplumlardaki durumu anlatılmaktadır. Ayrıca çocuk eğitimi bölümü ve Osmanlı kadınının geçirmekte olduğu süreci anlatan kısmı da daimi köşelerden olup ayrıca moda ve edebiyat yazılarına da rastlanır⁴⁰⁸.

Kadınlar Dünyası kızların Avrupa'ya tahsile gönderilmesi gerektiği fikrini ısrarla savunmuştur. O zamana kadar aileleri vasıtasıyla Avrupa'ya eğitime gönderilen kızları örnek göstererek bunun devlet eliyle yapılması gerektiğini söylemiştir. Kızların Avrupa'da dejenere olacakları iddialarına karşı savunma

⁴⁰² Çakır, a.g.e., ss.63-64.

⁴⁰³ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.165; Çakır, a.g.e., ss.38-39.

⁴⁰⁴ Kurnaz, a.g.e., ss.173-174.

⁴⁰⁵ Demirdirek, a.g.e., s.81.

⁴⁰⁶ Kurnaz, a.g.e., ss.186-190.

⁴⁰⁷ Çakır, a.g.e., ss.90-96.

⁴⁰⁸ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., ss.165-166.

yazılarının görüldüğü dergide, sağlam kişilikli ve namuslu kızların kendilerini muhafaza edebilecekleri görüşü yer almıştır⁴⁰⁹.

Dergide ünlü kadınlardan ziyade toplumun her kesiminden kadınların yazıları görülür. Oldukça radikal düşünceleri savunan dergi bazı kadınların tepkisini almış, Yaşar Nezihe dışında da dönemin entelektüel kadınlarından birinin imzası görülmemiştir. Feminizm kavramını taklit değil, kendi mücadelelerini tanımlayan bir ifade olarak yorumlayıp kullanmışlardır⁴¹⁰.

Her ne kadar dönem Osmanlı'sı için feminizm radikal kabul edilse de bu konuda İngiliz süfretlerinin değil, İsviçre ve Fransa'daki feministlerin takipçisi olmayı tercih etmişlerdir. İngiliz feministliğini benimseyen Çin'de tüm kadın derneklerinin kapatıldığı, kız okullarının kaldırılmak istendiğini, bu sebeple aşamalı bir dönüşüm modelinin benimsendiği yazılmıştır⁴¹¹.

Kapakta resim kullanımına başlanmış, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti üyelerinin peçesiz resimlerini yayınlayan dergi, büyük sansasyon uyandırmıştır. Bunlardan Şair Yaşar Nezihe, poz vererek resmini yayınlatan ilk kadın olmuştur⁴¹². 142. sayıda da Osmanlı Kadın Hukuku Müdafaa Derneği azalarından Nimet Cemil'in resmi yer almıştır⁴¹³.

Kadının önce iş sonra da siyasi hayatın içerisinde yer alması gerektiğini savunmuş, siyasal haklarla ilgili sürekli ve ısrarcı yayınlar yapmıştır. Ulviye Mevlan'ın, kadın derneklerinin siyasal hakların alınması konusunda ortak hareket etmesi gerektiği düşüncesi ve önerisi de dergide yayınlanmıştır⁴¹⁴.

Dergi, kadın sorunlarını somut olarak dile getiren, sorgulayan ve sorunlara çözüm arayan ciddi tartışmaların yer aldığı bir muhtevaya sahiptir⁴¹⁵.

Giyimde millileşmeyi savunan dergi ayrıca yerli malı üretimi de desteklemiş bu üretim yerlerinin tanıtımlarını yapmıştır⁴¹⁶.

Derginin yazarları kadın hakları savunmasıyla feminizmi eşdeğer gören bir yaklaşım ve uygulama içerisindedir⁴¹⁷.

II. Meşrutiyet sonrası hayal kırıklığı yaşayan kadınlar da dergi bünyesinde yer almışlardır. Burada erkeklerin hürriyeti zorla aldıkları, kadınların da aynı yolu

⁴⁰⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.180-182.

⁴¹⁰ Çakır, a.g.e., s.38.

⁴¹¹ Kurnaz, a.g.e., ss.174-175.

⁴¹² Toksa, a.g.m., s.76; İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.166.

⁴¹³ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.166.

⁴¹⁴ Kurnaz, a.g.e., ss.180-183.

⁴¹⁵ Çolak- Uçan, a.g.e., s.55.

⁴¹⁶ Kurnaz, a.g.e., ss.180-189.

⁴¹⁷ Demirdirek, a.g.e., s.89.

izlemesi gerektiği ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması gerektiği fikrini savunmuşlardır⁴¹⁸.

Sahibinden elemanlarına kadar hepsi kadınlardan oluşmaktadır. Yalnızca kadın yazarlara açık olan dergide ayrıca Nimet Cemil, Yaşar Nezihe, Safiye Biran, Atiye Şükran, Mükerrerem Belkıs, Fatma Zerin, Aziz Haydar ve Belkıs Ferit gibi isimler yer almaktadır. Yayın mücadeleciler kadınlar arasında iletişim aracı rolü oynamıştır⁴¹⁹.

2.1.20. Kadınlık Hayatı

Dokuz sayı yayınlandığı anlaşılan dergi 1913 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Sadece 2. sayısına ulaşılan Kadınlık Hayatı'nda şiir, hikâye ve fikir yazıları yer almaktadır. Bir yazıda ise yabancı mürebbiyelerin milli ahlaka zararlı etkilerinden bahsedildiği görülmektedir⁴²⁰.

2.1.21. Hanımlar Âlemi

1914 yılında yayın hayatına girmiş, 18 sayı çıkarılmıştır. İç kapağın Fransızca yayınlandığı dergi kendi ifadesiyle edebi, sosyal, resimli hanım gazetesidir. Bolca kadın resimleri yayınlamış moda ve edebiyata ağırlık vermiştir. Kadın resimlerinde baş ve kolları gözüken, döneme göre oldukça açık kabul edilebilecek göğüslere varan dekolteli Fransız kadınlar yer alır. Bu tarz Fransız kadınının örnek olarak sunulduğu dergi de az sayıda fikri yazı da görülür. Kadınlar Âlemi Dergisi'yle karıştırılmasına rağmen hiç bir bağları olmadığı gibi aralarında büyük bir rekabet de bulunmaktadır. Nigar Binti Osman, Mehmet Rauf ve Ahmet Cevdet gibi ünlü isimlere rastlanılmıştır⁴²¹.

Mehmet Doğan 1913-1918 yılları arasında çıkarılan bir kadın gazetesi olarak aynı ismi vermektedir. Ancak Şefika Kurnaz'a göre dört yıl sonra aynı isimle bir başka dergi yayınlanmıştır⁴²². Her iki kaynağa göre de 30 sayı varlık göstermiş, resimli olarak çıkarılmış bir kadın dergisidir. Avrupalı kadınları örnek olarak gösteren gazete, yazı ve resimler için de Batı yayınlarından yararlanmıştır. Tanınmış yazarlara yer vermiş, kadın haklarını savunmuştur⁴²³.

⁴¹⁸ Kurnaz, a.g.e., s.175.

⁴¹⁹ Çolak ve Uçan, a.g.e., ss.55-56; Demirdirek, a.g.e., s.89.

⁴²⁰ Kurnaz, a.g.e., s.209.

⁴²¹ Kurnaz, a.g.e., ss.196-197.

⁴²² Mehmet Doğan. (1981). Hanımlar Âlemi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, s.9; Kurnaz, a.g.e., s. 200.

⁴²³ Doğan, a.g.e., s.9.

2.1.22. Kadınlık

Azize Haydar, Şükufe Nihal ve Fatma Aliye gibi tanınmış isimlerin yazarlığını yapmış oldukları dergi 1914 yılında yayınlanmıştır. Fikir yazılarının yanı sıra yemek tarifleri, şiir, reklam, müzik, güzellik ve biçki dikiş gibi konulara da yer verilmiştir. Dergi milli değerler vurgusu yaptığı gibi Batıya yönelmek gerektiğini, ahlaki değerleri kaybetmeden çağdaşlaşmayı savunmuştur. Açık sayılabilecek kadın resimleri yayınlarken, aynı zamanda da kadınların giyimlerini kontrol etmeleri, fazla aşırıya kaçmaması gerektiğini yazmıştır. Yerli malı ürünleri teşvik etmiş, Türk-İslam sentezi olan okur kitlesine hitap etmeyi tercih etmiştir. Dergideki bir kolonya reklamı buna örnek oluşturacaktır. “Muhterem hanımlar, şimdide kadar ecnebi kokuları sizin saf ve nezih ruhunuzu bıktırmıştır. İşte size dindaş, Türk fabrikasının hilesiz, halis ve sabit lavanta, kolonya, pudra ve her nev’ tuvalet su ve sabunları...”⁴²⁴

Derginin kapanmasından sonra “Kadın Duygusu” adlı iki sayılı bir dergi yayınlanmış, fikri ve edebi yazıların yer aldığı dergi, kapak klişesi açısından da Kadınlık’ın devamı izlenimi uyandırmıştır⁴²⁵.

2.1.23. Kadınlar Âlemi

1914 yılında M. Ekrem idaresinde Feriha Kamuran’ın başyazarlığında çıkmaya başladı. Sosyal, edebi, resimli aile dergisi kimliğini sahip olarak haftalık olarak yayınlandı. Edebiyat sayfaları, mektuplar yayınlayan dergide kadın sorununa radikal yaklaşımlar görülmez. Edebiyat ağırlıklı aile dergisi hüviyeti baskındır⁴²⁶.

İlk kadın başyazara sahip olma özelliğini taşıyan dergi, Meşrutiyet yanlısı bir fikre sahiptir. Feriha Kamuran’ın sürekli yazılarının konusunu kadın oluşturmuştur⁴²⁷.

2.1.24. Seyyale

Günümüzde mevcut olan ilk ve tek sayısından 1914 yılında yayınlandığı anlaşılmaktadır. Genç kızlara yönelik ilmi, fenni, edebi, ahlaki bir dergi olarak çıkış gayesini açıklamaktadır. Seyyale’de çocuk eğitimi, ahlak, kadın hakları ve gezi yazıları görülmektedir. Yine kadınları değerlendiren bir yazıdan geleneklere bağlı olduğu, dini ve milli değerleri savunduğu anlaşılır⁴²⁸.

⁴²⁴ Kurnaz, a.g.e., ss.212-213.

⁴²⁵ Kurnaz, a.g.e., s.213.

⁴²⁶ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.168.

⁴²⁷ Kurnaz, a.g.e., s.199.

⁴²⁸ Kurnaz, a.g.e., s.214.

2.1.25. Bilgi Yurdu Işığı

Bilgi Yurdu Derneği'nin yayını olarak çıkarılan dergi, aile, kadın, spor, ahlak, tarih, fen, eğitim gibi konuları işlemiştir. Dergide yayınlanan bir ilandan 15-50 yaş aralığındaki 300 kadının okuryazar yapıldığı ve bu faaliyetlerinin devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Kadınları devlet dairelerinde çalışmalarını savunmuş, onlara yeni düzenlemelerle yardımcı olunması gerektiğini dile getirmiştir. alışan kadınlara kolaylık gösterilmesi gerektiğini, yoksa tüm neslin bundan zarar görüp mahvolacağı fikrini savunur. Kadınları daha çok özel teşebbüsler kurmaya teşvik eden dergi, Rusya Müslümanlarından da haberler vermektedir⁴²⁹.

1916 yılında çıkarılan dergi, kadınlarla ilgili çalışmalar, eğitim, ocuk bakımı, sağlık hizmetleri, pratik bilgilerle ilgili yazılar yayınlamıştır. Trklk faaliyetleriyle yakından ilgilenmiş, kadınlara milli bilinç kazandırma gayreti içerisinde olmuřtur⁴³⁰.

2.1.26. Türk Kadını

Dergi 1918- 19 yılları arasında 21 sayı yayınlanmıştır. İlk başta Türk Kızı adıyla çıkarılırken daha sonra Türk Kadını'na dnştrlmştir. Fikri ve edebi bir muhtevayla birlikte sağlık ve pratik bilgiler içeren yazılara da yer vermiştir. Derginin feminizmle alakalı olarak görüşlerini bildiren yazarı Necmeddin Sadak, kadın haklarını savunmakta, kadınların sosyal faaliyetlere katıldıktan sonra hem fiziksel hem de psikolojik hastalıklardan kurtulduğunu söylemektedir. Kadınların eğitim alıp, çalışması gerektiğini söyleyen yazara göre bu süreç yavaş ve sindirilerek gerçekleştirilmezse toplum bundan zarar grecektir⁴³¹.

Türk Kadını, bazı kadın dergilerinde olduğu gibi yazar kadrosunu sadece kadınlardan oluşturmamış, gerçek kimliğini kullanması koşuluyla kapılarının kadın erkek herkese açık olduğunu sylemiřtir⁴³².

Kadın haklarının savunulduğu dergide, siyasi haklar konusuna yaklaşımı Müfide Ferit'in yazılarıyla netlik kazanmaktadır. Ona göre kadınlar eğitim ve iş hayatına dâhil olmalı ancak Batılı kadın gibi siyasi hak talebinde bulunmamalıdır. Necmeddin Sadık ise kadın eğitiminde Batı tarzı eğitim programlarının tercüme edilip, buna biçki-dikiş, yemek derslerinin eklenerek yanlış bir usul sürdürüldüğünü iddia eder⁴³³.

⁴²⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.223-225.

⁴³⁰ Kurnaz, a.g.e., s.111.

⁴³¹ Kurnaz, a.g.e., s.216.

⁴³² akır, a.g.e., s.38.

⁴³³ Kurnaz, a.g.e., ss.217-218.

Yine dergi yazarlarından Nezihe Rikkat'de, okullu kızların toplum hayatıyla bağdaşmayan davranışlarını erkekleşme olarak yorumlamış ve konuyla alakalı ciddi eleştiriler içeren bir yazı yayınlamıştır⁴³⁴.

“ERKEKLEŞME”

“Senelerden beri hissiyatımı bir deftere kaydetmeyi adet etmişim. Bende bir tesir-i mahsus bırakan bütün müşahedatım bu defterin içinde mahfuzdur. Temin ederim ki bunu hiçbir maksad gözetmeksizin, zevkim için yaptım. Âlemi, içtimai tetkikatta bulunmak hatırıma bile gelmezdi. Defterimi görmüş olsaydınız, birçok sahifelerini dolduran güzelliklere sizi ikna ederdi; fakat teessüf ederim ki, onu en samimi muhibbelerime” bile göstermeme imkân yoktur. İçinde kendime, aileme, tanıdıklarına dair dedikodulardan tivtikzade kedimin zekâsına, nenemin haksız tekdirlerine karşı verilmiş intihar kararlarına kadar her şey var.. düşününüz, bunları size nasıl gösterebilirim? Her ne ise...

İşte ben “erkekleşme” diye tavsif ettiğim garabeti bu sahifelerden çıkarıyorum; acaba âlemi bir terazide tedkik icab eden içtimai bir meseleye mi temas etdim? Yoksa birtakım mevhum düşüncelere mi tabii oldum? Orasını bilemem. Yalnız bildiğim bir şey varsa o da hatıra defterimin bana bu mevzuu vermiş olması, ihtisasatımın da fil hakiki bu şekilde bulunmasıdır.

&

Elbette hatırlayacaksınız; bazı varyete kumpanyalarının ilanlarında kadın pehlivanlar vardır. Madmazel, yahud madam bilmem ne... kendisini mağlub edene karşı şu kadar frank mükâfat vaad olunur. Bu, kumpanyanın alelade bir desisesinden başka bir şey olmasa bile yine tecessüsü celb eder. Saha üzerinde bir kadının bir erkekle müsaraa etmesi, hatta hasmını mağlup eylemesi şayan-ı merak ad olunur.

Sizi bu manzara memnun eder mi? Bana gelince: hayatımda, bundan çok tiksinierek seyr ettiğim bir şey olamaz. Bir kadın tasavvur ediniz ki bazularının adaleti fırlamış.. göğsü bir kaya gibi sert ve kavi.. iki metre boyunda.. iki yüz kilo sıkletinde.. bir dev gibi karşınızda iri adımlarla dolaşiyor. Bu bedbahtı bir galet-i hilkat addederek hemcinsim için dünyada böyle bir tehlike mevcut olup olmadığını düşünürüm.

İşte bu, benim nazarımda erkekleşmiş bir kadın misalidir. Son zamanlarda bu vehmimi tezyid vakialara sık sık tesadüf ettiğimi defterim bana isbat ediyor. Birçok refikalarımın maneviyatlarında bu garip istihaleyi keşfediyor gibiyim⁴³⁵.”

Nezihe Rikkat, yazısında devamla eski kadın profilinden uzaklaşmış kadınları eleştirirken, devlet memuru olan kızları da ciddi bir şekilde yargılamıştır.

“Bu kadınları hicab ile me'lûf narin bir mahlûk ad ederdim. Şimdi gece yarısında tek başına yangın yerlerinden bi perva geçen, polis ile kavga eden hanımlara tesadüf ettikçe taaccüb ediyorum. Yolda yürürken koşarak tramvaya atlayanlara, sokakda miting yapub dükkânları yağma edenlere hayretle bakıyorum. Öylelerini tanıyorum ki, yatak odasından kocasının revolveriyle düşman teyyaresine ateş ettiklerinden bahs ediyorlar. Öylelerini tanıyorum ki; arkalarına takılan göğsü

⁴³⁴ *Türk Kadını*. (1334/1918), 13:194-198.

⁴³⁵ *Türk Kadını*, a.g.m., ss.194-198

madalyalı harb zabitlerini sokakda şamarlıyorlar.. bunlara münferid vakıalar mı diyeceksiniz? Pekâlâ.. defterimde daha umumi notlar var:

Mahallemizin hoppa, şımarık kızları bir omlet pişirmesini öğrenmeden hep birden gidip maliyeye kâtibe yazıldılar; bankalara, postahaneye memure oldular; Darülfünuna girdiler. Son zamanlarda kadınlardan taburlar bile yapıldı; onbaşılar, çavuşlar bile nasb edildi. Hâsılı kâtibelikten çöpçülüğe kadar kadınların girmediği meslek kalmadı. Sabahleyin alafranga dokuz buçuktan sonra kaç hanımı evinde bulabilirsiniz? Kimi dükkânına, kimi kalemine gidiyor; kimisi de kendine bir zevce intihabıyla meşgul...

Zan etmeyiniz ki cinsiyetini gaybeden yalnız adi bir takımdır. Muhterem bir edibemiz bile ma'hud bir paşanın kumandası altında Suriye'ye teşkilat yapmaya gitmemiş miydi? Ara sıra yolda kol kola, haykırarak siyasetden bahs eden Darümuallimatlı hanımları gördükçe pek yakında müdhiş bir inkılâbın hazırlanmakta olduğunu his ediyorum. Bilemem.. biz böyle şeylere alışmamışdık. Pek mahcub, muhteriz büyüdük. Validelerimizin dizlerinin dibinde evlerimizden ayrılmazdık. Boş vakitlerimizde zevçlerimizi tahayyül ederek piyanomuzu, kemanımızı, udumuzu çalardık. Bütün eğlencelerimiz bu kadardı.

Belki çekingenliğin bu derecesi iyi değildi, kadın da cemiyet hayatına iştirak etmeli idi. Fakat bu, erkeklere karşı safvetimizle, hicabımızla, zerafet ve nezaketimizle de haiz olduğumuz racihanı terk etmeksizin olmalı değil miydi?

Nezihe Rikkat⁴³⁶

Darülfünunlu kızların, bu iddialara verdikleri cevap yine dergide yayınlanmış, bu durumun uzaması üzerine dergi, okurların daha faydalı konularda tartışmaları gerektiğini söyleyerek müdahale etmiştir. Şükufe Nihal'in kızların okullara süslenerek gitmelerini eleştirerek kendilerini bilgileriyle kabul ettirmeleri gerektiğine dikkati çeken yazısının yanı sıra⁴³⁷ Perihan Saide'de bir yazısında kızlara yeterli dini eğitim verilmemesini eleştirir ve kızların aşk romanlarına göstermiş oldukları ilgiden duyduğu rahatsızlığa değinir. Din ve bilimin sentezlenerek verilmesi gerektiğine işaret ettiği yazısı dergide "Genç Kızların Dertleri" başlığıyla aşağıda büyük kısmını verdiğimiz şekilde yer almıştır⁴³⁸.

"Genç Kızların Dertleri"

"Kamil-i teessüfle söylemeye mecburum ki memleket de pek garib bir zihniyet hüküm ferma oluyor. Zevahire o kadar ehemmiyet veriyoruz ki istikbalimizle alakadar en mühim meseleyi bile tedkik edemediğimiz gibi bu nev' mesele hayatiyenin mevcudiyetinden bile bi haber bulunuyoruz. Birçok şeyleri terakki diye alkışladığımız halde ne bunları esasını, ne de neticesini tedkik ediyoruz..."

"Avrupa'dan avdetimde beş sene evvelkisine nisbetle İstanbul'un içtimai hayatını pek değişmiş buldum. Beni en ziyade genç kızların tahavvülleri alakadar ettiğinden azıcık bunlarla meşgul olmağa başladım. İlan-ı Meşrutiyetten beri kızların istikbaliyle alakadar hakikaten mühim adımlar atılmak istenilmişdi. "istenilmişdi" diyorum; çünkü birçok tasvirat-ı mühimme kağıd üstünden sahaya tatbiki geçmemişdi. Mamafih yine meydanda birtakım eserler vardır. Numune mektepleri açılmış,

⁴³⁶ *Türk Kadını*, (1334/1918), 13:194-195.

⁴³⁷ Kurnaz, a.g.e., ss.217-218.

⁴³⁸ *Türk Kadını*, (1334/1918), 10:146-148.

sultaniyeler te'sis edilmişti... Mekteb haricindeki genç kızların da hayata az çok alışmağa başladıkları anlaşılıyordu. Hele ekseriya tesadüf ettiğim çantalı hanımlar.. Kitabcı dükkânlarında büyük bir tahallikle dolaşan mektebli kızlar beni o kadar memnun ediyordu ki artık bizim genç kızlar arasında da ilmi, içtimai ve fikri bir hayatın esasgir olmağa başladığı kanaatini hâsıl eder gibi oldum. Gezdiğim birkaç mekteb, görüşdüğüm birkaç genç hanım da bu kanaatimi te'yid ettiler. Artık tam manasıyla bi nikbin olmağa başlamışdım.

Birkaç aylık sabık bir temas ve tedkik neticesinde, evvelce gördüğüm iyi şeylerin yalnız zevahirden ibaret olduğunu, memleketin genç kızlığını pek mühim, esaslı ve tahribkar derdlerin kemirmekte bulunduğunu anladım. Portföyleriyle koşuşan genç kızları ta'kib ile ekseriyesinin (randevu)ya gittiğini, kitabcılarda dolaşanların ..., ... gibi isimleri bile yüz kızartmadan telaffuz olunmayacak kitablar aradığını, kız mekteblerindeki maddi ve manevi derdleri gördüğüm zaman artık ilk kanaatlerimden eser kalmamışdı. Bu suretle uyanan hiss-i teccüsle taammuk tedkikat eylediğim zaman elde ettiğim hakika daha müdhişdi. Genç kızlık sükût-u havelanı önünde münkesir bilhaya kalmışdım⁴³⁹.

Yazısının devamından bir süre Avrupa ve Amerika'da yaşadığını anladiğimiz yazar, genç kızlara verilmesi gerektiğine inandığı dini eğitimin fitri bir ihtiyaç olduğunu iddia etmektedir.

...Amerika ve Avrupa'da genç kızların arasında geçen beş altı senelik bir hayattan sonra (bir genç kızlık dini) demekle ne anlattığımı izah edeyim: bir genç kız, İslam, Hıristiyan, Musevi, Budi.. velhasıl herhangi bir dinden olabilir. Yahud ba'del tedkik hiçbir dini kabul etmez de, kendine göre bi taraf ahlaki bir din yahut akayid kabul edebilir. Lakin hiçbir zaman dine karşı lakayd kalmaz. Madem ki dini bir takım akidenin heyet-i mecmuası olarak kabul ediyoruz; madem ki bu akidenin esası her dinde birdir ve bu esasatı asrı hazıranın en medeni kavimleri tarafından mahzar tebcil ve tevkir olmuşdur; akvam-ı medeniye arasında ihraz makam etmek isteyen her millet gençlerini bu esasata riayetkâr yetiştirmeye çalışmalıdır.

On dördüncü asrın son senelerinde devrin felasife-i meşhuresini okuyan Amerika gençliği bir dereceye kadar (Agnostik) olmuşdu. Talebe defterindeki küçük bir makalemde mevzu' bahs ettiğim genç Hıristiyanların ve genç Hıristiyan kadınlar cemiyeti ve bu gibi cem'iyet ve müessesatın gayret ve faaliyeti ile son zamanlarda bilhassa on seneden beri din lehinde mühim bir cereyan fikri ve hüküm ferma olmağa başladı. Çünkü genç zihinleri tırmalayan -'ılm ve din- mübehesatı tamamıyla terk olunarak ahlaki gayeler nazarı dikkate alınmak şartıyla bir din telakki olundu. Orada gençleri dindar bir Hıristiyan değil, düşünebilen ve ahlaklı ve tam bir insan yapmağa çalışıyorlar. Bütün fezail-i ahlakiyede dinin esas teşekkül ettiği bir bedahat hâkimdir. Acaba, bunca hazain-i medeniye ve yüz milyon nüfusla, Amerika, ahlaklı insanlar yetiştirmek için dinden istiane ederse, biz, bu kudsi kuvvetin muavenetinden mustağni kalabilir miyiz?⁴⁴⁰

Yazar Perihan Saide, konuyla ilgili devam ettiği makalesinde dini eğitimin eksikliğini gençliğin en büyük sorunlarından biri olarak yorumlamış, örnek alınan Batı'da bile dini eğitimin verildiğini söyleyerek, eğitim politikasını tenkid etmiştir.

“Tedrisatımız, teşkilatımız, hayatımız gösteriyor ki biz kendimizi dinden müstağni ad ediyor ve genç kızlarımız için de dinin âdem-i lüzumuna kail bulunuyoruz. Sokakda validesinin

⁴³⁹ *Türk Kadını*. (1334/1918), 10:146-148.

⁴⁴⁰ *Türk Kadın*. (1334/1918), 10:146-148.

yanında yürürken herhangi bir genç kızla ona refakat eden validesi arasında dince, ihtimal bir Musevi ile Hıristiyan beyanında olduğu kadar fark vardır. Valide dindardır; kızını dindar yapmamıştır. Çünkü onun cevval-i fikriyatına, ne validesinin telkinatı diniyesi ne de cami vaazları kâfi gelmez. Genç kızlarımızda, başka milletlerden ders alarak, pek mail terakki olan dinimizi onların anlayabilecekleri tarzda anlatmamız icab eder. Ben, genç kızlarımızdaki dinsizlik derdinin en mühim mes'uliyetini bu hususdaki teşkilatımızın noksanlığına yüklediyorum.

Anane-i milliyeye âdem-i hürmet, noksanı ahlak, ümitsizlik, hayatından bıkkınlık gibi geç kızlarımızda ekseriya görülen araz –itfavında tedvir edecek- akaid-i metineye âdem-i vukuflarını gösteriyor. Bu i'raz nisbeten az tahsil görmüş veya tamamıyla cahil şehir kızlarında hemen aynı şiddetle hükümfermadır. Çünkü bunların aileleri dini anlayamamıştır ki kızlarına telkin edebilsinler. Memleketimizdeki tahvilat-ı fikriye ve medeniyeye hazırlayan yegâne müessesatımız mektebler olduğu halde bunlarda da yigirminci asr kafasıyla tedris edilmediği anlaşılıyor. Birçok sultani mezunlarıyla görüşüm. Hepsî, sormadığım halde, edebiyatdan, modadan, hatta izdivacdan bahs ediyorlar; bazıları müstakbel zevcelerinin küçük birer krokisini bile yaptılar; lakin hiçbiri bana din hakkında ne düşündüğünü söylemedi. Kendilerine dini birtakım sualler sordumsa da ekseriya ameli suallere “e... biz onları okuyalı çok oldu.. nasıl aklımızda kalır?” nazari suallere “bu mes'ele hakkında hiç düşünmedik” cevapları verdiler. Bir genç kız daha samimi idi; bana dedi ki: “Dinden bahsediyorsunuz. Lakin bize nasıl okutulduğunu biliyor musunuz?... Abdestin farzlarıyla başladık.. hele teyemmümde gülmeden bayıldık. Hocamız kollarını sıvar ve su yerine toprağa banardı.. Birçok şeyler ezberledik. Tabii tamamıyla aklımızdan çıktı. İlerideki sınıflarda birazda hiç aklımızın ermediği şeylerden bahsettiler. İşte bu kadar...”

Hangi mansab genç kızla görüşümse aynı mealde i'tirafat-ı elime dinledim. Bazıları güldüler: “Siz de mi? Hanımefendi, Amerika'yı gezip geldikten sonra hala dinden bahsediyorsunuz?” dediler.

Bazıları ise kızdı: “ karşıya acımaktan başka elimden ne gelebilir. Metin bir terbiye-i diniyenin mefkudiyetinden dolayı genç kızlarımızın o kadar sathi düşünüyor ve hayatı o kadar basit zannediyorlar ki bunlarla konuşub da yetişdirecekleri çocukların halinden endişe etmemek mümkün değildir. Hayattan gayenin “iyi giyinmek ve şık bir zevce malik olmak” olduğunu söyleyen bir genç kız bunu edebiyat muallimesinden öğrendiğini samimiyetle i'tiraf ederek bu kadar mühim bir keşfin! kendisi tarafından yapılmadığını ilave ediyordu.

“Bize din değil, ilm lazımdır” ve talebesini dinden de ilmden de mahrum bırakan birkaç muallime hanımı müsaadeleriyle, mümkün olsa da, alsam ve bir ay için Amerika'ya küçük bir seyahat yaptırısam eminim ki cidden utanarak avdet derler. Laboratuarlarında uğraşan, (Darwin, ...) filosoflarını tedkik eden binlerce genç kız görürsünüz ki pazarları sade, temiz elbiseleriyle kiliseleri doldurur ve Allahlarına hep bir ağızdan ibadet ederler. Dini ve içtimai cem'iyetlerin samimi musahabeleri, esasat-ı diniyeyi, fezail-i ahlakiyeyi bizzat temsil ve hayatlarında tatbik eyleyen namdar pirlerin konferansları müstakbel Amerika kadınlarını yetişdiriyor. Bahsettiğim sınıf içinde bir tek kız bulamazsınız ki yalan söylenilebildiğine inansın; dinsiz yaşanabildiğine itikad etsin... acaba kızlarına bu terbiyeyi vermekle yüz milyon halk yanlış m hareket ediyor⁴⁴¹!?

⁴⁴¹ *Türk Kadın.* (1334/1918), 10:146-148.

Dinsizliğin toplumu ciddi anlamda tehdit ettiğini, bunu birçok sorunun çıkış noktasını oluşturduğunu söyleyen Perihan Saide, sağlam bir terbiyeyle birlikte dini eğitim verilmesinin elzem olduğunu söylemektedir.

Hülasa ederim: genç kızlarımız neye inanacaklarını, ne suretle teharrük hayat edeceklerini bilemiyorlar. Kendilerine öğreten de yok. Eski tarzda tedris edilen din onları cezbedemiyor. Dini okutanlar bile dinle fenin en bariz nokat ihtilafını bizzat hal etmediklerinden talebeyi adeta ürkütüyorlar. Dinimiz, ameli, mantıki bir surette tedris edilebilmeli. Genç kızlar arasında teşkilat yapılarak (din) numuneleriyle gösterilebilmelidir. Muallimler, mürşidlerimiz ilimleriyle amel olmazlarsa tedrisin faidesi yok demektir. Arablara karşı ibraz-ı suhuletle te'sisi din eden (beni muhterem)in senetlerini unutmuyarak gençlere dinin kolay cihetleri ilk önce gösterilmeli ve öğretilmeli; dinin yalnız, namaz, oruç ve tesettürden ibaret olmadığını, fazilet, ahlak ve namusun da bunda esas teşkil ettiğini insanın maddi ve manevi saadeti ancak bu hasaisi ile te'min edebileceği anlatılmalıdır.

Dinsizlik cereyanı mühimdir. Bunun ve avamil-i sairenin te'siriyle meydana çıkan sair derdlerden sırasıyla bahsedeceğiz. Bütün noksanlarımızın esası metin bir terbiye-i diniyenin mefkudiyetinde olduğu görülecektir. İstikbal ahlak ve faziletindir. Bunlar ise metin bir terbiye ile te'min edilir.”

Perihan Saide⁴⁴².

Turancılık fikrinin ve milliyetçi motiflerin sık ve belirgin bir şekilde görüldüğü dergi⁴⁴³, 1917 yılında “Türk Kadını Dersanesi” açarak kadınlara yönelik yabancı dil, musiki, Türkçe dersleri verdiği gibi konferanslar da düzenlemiştir⁴⁴⁴.

Türkçü düşünceyi savunan kadın yazılarına yer verilmiş, Türk dünyasının sıkıntıları dile getirilerek kurtuluş yolunun birlik ve beraberlikten geçtiğini söylemiştir. Kalkınmanın gerekliliğine vurgu yapan dergi, Türk Dünyası fikrini işlemiş ve “Turan” fikrini savunmuştur⁴⁴⁵.

2.1.27. Genç Kadın

On beş günde bir çıkarılan dergi sosyal, edebi, ahlaki bir muhtevaya sahiptir. Müdüreliliğini Fatma Fuat'ın yaptığı mecmuada, bir milletin terakkisinin kadınlara bağlı olması dolayısıyla amaçlarının kadınları yüksek seviyeye taşımak olduğu belirtilmiş, edebi yazılara ağırlık verilmiştir⁴⁴⁶. Sahibinin Muallim Fuad Şükrü, idarecisinin Süleyman Tevfik olduğu dergi 1919 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Osmanlı kadınının diğer milletlerdeki kadınlardan farklı bir yapıya

⁴⁴² *Türk Kadını*. (1334/1918), 10:146-148.

⁴⁴³ Kurnaz, a.g.e., ss.218- 221.

⁴⁴⁴ Çakır, a.g.e., s.49.

⁴⁴⁵ Kurnaz, a.g.e., s.14.

⁴⁴⁶ Kurnaz, a.g.e., s.226.

sahip olduğunu söyleyen dergi, kendi sosyo-kültürel ve dini yapılarına uygun olarak kadın haklarının savunulması gerektiği düşüncesindedir⁴⁴⁷.

Aynı isimle, tek sayı olarak, farklı kişiler tarafından çıkarılan bir dergi daha bulunmaktadır. Karma eğitimi savunulduğu, Rıza Tevfik'in yayınlanmasını memnuniyetle karşıladığının açıklandığı bu dergiyle diğeri arasında bağlantı olup olmadığı netlik kazanmamıştır⁴⁴⁸.

2.1.28. Kadınlar Oyuncak Değildir

1919 yılında Diken Dergisi yayını olarak, kadınlar için yayınlanan ilk ve tek mizah dergisidir. Dergiyi çıkaran kişi ise dönem kadın dergilerinde adı sıkça görülen Ahmet Hikmet Bey'dir⁴⁴⁹.

2.1.29. İnci

1 Şubat 1919 yılında Sedat Simavi tarafından, aylık olarak çıkarılan derginin kapaklarda renkli kadın illüstrasyonları bulunmaktadır⁴⁵⁰.

Başyazarlığını bir süre Emine Semiyne'nin yapmış olmasına rağmen, 160 imzadan sadece 21 tanesi kadınlara aittir. Erkek yazılarının baskınlığı sebebiyle İnci'nin erkek bakış açısından, kadın düşüncesini yansıttığını söyleyebiliriz⁴⁵¹.

Dergiye göre kadın, aile hayatında ve sosyal yaşamda başarılı olmalıdır. Dergi kadının ev işlerini, çocuk eğitimini bilmesi gerektiğini savunmuş, aynı zamanda iş hayatında olan kadınların da desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Kadın dergilerinin kadınların seviyelerinin üzerinde ya da hafifmeşrep yayınlar yaptıklarını, kendilerinin ise orta yolu gözetip, kadınların ihtiyaçlarına ve eğitilmelerine yönelik yayın yapacaklarını ifade etmiştir⁴⁵².

Derginin içeriğinde edebiyat, moda, güzellik, çocuk bakımı, Batılı kadının yaşam tarzına ait bilgiler, ünlü Türk kadınlarının hayatları yer almaktadır. Ödüllü yarışmalar düzenleyen dergi, ilk sayıda "kadın kaç yaşında yaşlanır" sorusuna cevap verenler arasındaki kura sonucu birinciye manikür seti, ikinciye bir şişe lavanta verileceğini duyurmuştur. 11 Ekim 1920'den sonra on beş günde bir çıkan edebiyat dergisine dönüşmüştür. Daha önceki yayınlarda olduğu gibi kadın hakları ve feminizm gibi konulara değinmek yerine magazinsel bir çizgide olmuştur. I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'nde, artık aristokrat kadın yerine evde kendi

⁴⁴⁷ Çakır, a.g.e., s.38.

⁴⁴⁸ Kurnaz, a.g.e., ss.205-206.

⁴⁴⁹ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.168.

⁴⁵⁰ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.168.

⁴⁵¹ Çakır, a.g.e., s.39.

⁴⁵² Çakır, a.g.e., ss.39-40; İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.168.

işini yapan bir kadın tipi oluşmaktadır. İnci, bir bakıma hizmetçiler, dadılar, halayıklar devrinin bitip yeni döneme geçişin dergisi olmuştur⁴⁵³.

İnci bir süre sonra Yeni İnci olarak çıkmaya başlamış, kadın yazıları gittikçe azalmış ve edebiyat dergisi hüviyetine dönüşmüştür⁴⁵⁴.

Simavi daha sonra 1921'de Hanım, 1922'de Yeni İnci, 1924'de Yıldız, 1927'de Yeni Kitap, 1937'de de Model dergilerini çıkararak bu alandaki uğraşlarını devam ettirmiştir⁴⁵⁵.

2.1.30. Siyanet

Günümüze üç sayısı ile gelmiş olan derginin, ilk olarak hangi tarihte yayınlanmış olduğu bilinmemektedir. Eski Türklerde kadın eğitime ilişkin bilgilerin görüldüğü yayında, kadın eğitiminin önemine vurgu yapılmıştır. Kadınlara mesleki eğitimin yanında ev ekonomisi derslerinin de verilmesini, ancak bunun kadının kendi cinsiyet kalıplarının dışına çıkmadan yapılmasını gerektiği savunulmuştur. Kadınların yüksek tahsil görmesi gerektiğini destekleyen dergi, başı açık bir Kürt kadının resmini yayınladığı için Sebülürreşad'da ciddi eleştiriye maruz kalmıştır⁴⁵⁶.

2.1.2. CUMHURİYET SONRASI KADIN DERGİCİLİĞİ ve DERGİLERİ

1930'lu yıllarda CHP'nin yaptığı sosyal ve siyasal düzenlemelerden kadınlar da pay almış, böylelikle Cumhuriyet tipik Türk kadını biçimlendirmesini yapmıştır. Bu değişimle aileden, iş ve fikir dünyasına uzanan, spor yapan bir kadın profili çizilmiş olur. Dönem kadın dergiciliği de bu yeni kadın modeline uygun şekillenmiştir. Bu aslında 1970'lere kadar sürecek kadın dergiciliğinin ana hatlarını belirlemiştir⁴⁵⁷.

1930 ve 1940'lı yıllarda otoriter tek parti yönetimi ve II. Dünya Savaşı'nın etkileriyle yavaşlayan dergicilik sektörüne bağlı olarak kadın dergilerinde de bir duraklama görülmüştür. 1946'da çok partili hayata geçişle birlikte demokrasi kavgası ön plana çıkar ve dergicilik politize olmuştur. Bu da kadın dergiciliğini daha da zayıflatmıştır. 1950'lerde Demokrat Parti iktidarıyla Amerika'ya açılan Türkiye'de

⁴⁵³ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., ss.168-171.

⁴⁵⁴ Çakır, a.g.e., s.40.

⁴⁵⁵ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.171.

⁴⁵⁶ Kurnaz, a.g.e., ss.222-223.

⁴⁵⁷ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., ss.172-173.

dergicilik de durumdan etkilenmiştir. Amerikan usulü magazin dergiciliği başlamış ve bu tarihten sonraki dergilerin türünü oluşturmuştur⁴⁵⁸.

2.1.2.1. Türk Kadın Yolu

Türk Kadın Birliği'nin dergisi olarak 1925 yılında yayın hayatına girmiştir. Nezihe Muhiddin'in sahibi olduğu dergide Müfide Ferit, Pakize Ahmet, Bedia Mustafa, Enver Behnan, Kani Kamil gibi birçok yazar yer almıştır. Cumhuriyet inkılâplarının kadına yönelik düzenlemeler yapması gerektiğini savunmuştur. Yeni rejime bağlılık ve desteğini belirten dergi, erkeklerle özellikle aile içerisinde dayanışmayı gerekli görmüştür⁴⁵⁹.

2.1.2.2. Kadın Yazıları

Milli aile dergisi hüviyetini taşımakta olup 1926'de çıkmaya başlamıştır. Fevziye Abdülreşit'in sahibi ve sorumlu müdürü olduğu dergi aylıktır. İçeriğinde Cumhuriyet dönemi kadınının aile içerisindeki konumunu tanımlamaya yönelik yazılar yer almıştır. Kadının en önemli görevinin analık olduğu vurgusunu yapmış, gençlerin yurtdışına öğrenime gönderilmesi yerine, sağlam fikirli ve demokrat analar yetiştirecek kız öğretmen okulları açılması gerektiğini savunmuştur⁴⁶⁰.

Dergide dönemin önemli tartışma mevzularından biri olan medenileşme, asrileşme üzerine A.L. imzalı yazıda şunlar dile getirilmiştir.

“Asri Türk Kadını⁴⁶¹”

“Son zamanlarda dillerde en ziyade dolaşan sözlerin biri “asrileşmek” tabiridir. Memleketimizde kuvvetli bir asrileşme cereyanı bulunduğunu kimse inkâr edemez. Asrileşmek dediğimiz gibi Garbileşmek hatıra gelir, zira asıl asrın adamları garbilerdir. Bize uyuşmaz, geride kalmış, onlar erken uyanmışlar ve pek ileri gitmişler. Daha son zamanlara kadar bizler orta asırlar hayatı ve zihniyeti ile yaşarken onlar yepyeni zihniyet ile mücehhez olarak, yeni hayat kurmuşlar ve her cihetten kuvvet kesb etmişlerdir. “şark” ile “garb” birbirine temas etmeden yaşasalar bunların aykırı zihniyetleri taşımalarından mütevad hayatla yaşamalarından büyük ziyan olmazdı. Fakat Garbilerin terakki etmesi, “asrileşmesi” bizim başımıza büyük gaileler doğurmuş, iktisaden ve siyaseten onların esareti altına düşmemize mucib olmuşdur. Bugünkü asrileşmemize işte o gailelerden ve esaretlerden kurtulmanın çarelerini araştırmaktan ibaret olmalıdır. Türk milletinin dehası ve fedakârlığı sayesinde artık siyasi esaret zincirleri kırılıp atılmışdır. İktisadi esaret bağlarını da bir bir çözmekle uğraşmaktayız. Fakat itiraf etmeliyiz ki bu sonuncu sahadaki mübareze pek ağır olduğundan bizden büyük faaliyet, metanet ve fedakârlık taleb etmektedir. Bu mücadele pek çetin

⁴⁵⁸ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.176.

⁴⁵⁹ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.172.

⁴⁶⁰ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.172.

⁴⁶¹ *Kadın Yazıları*. (1926). 22:s.8-9.

olmakla beraber pek sürekli de olacaktır. Zaten bu, yaşamak için mücadeledir. Bir yüzünde hayat insaniye inkita' uğramadıkça bu mücadele menkut' olmayacaktır⁴⁶².”

Yazarın bu yazısında dönem aydınlarını en çok meşgul eden konulardan biri olan medenileşme ve bunun ölçüsünün irdelendiği dikkat çekmektedir. Özellikle kadın modernleşmesine değinen yazarın, medenileşme adına Batı adet ve yaşam biçimini taklide karşı çıktığı görülür.

“İşte yabancılar ile olan şu iktisadi mücadelemizde asrın Türk kadını büyük roller oynayacaktır. Lakin bizim “asri Türk Kadını” demekden maksadımız, “asrileşmesi” “garb”ın allığını sürmek, pudrasını, kolonya ve itriyatını kullanmaktan, saçlarını kesmek, kısa etek taşımak, fokus tarot,tango dans etmek ve parklarda dolaşmak gibi birtakım zevahir ve moda düşkünlüğünden ibaret olan kadınlar değildir. Bu gibi gayri ciddi şeyler garbda asri kadının hassai lazımları olmadığı gibi, böyle “asrileşen” kadınların bizim iktisadi mücadelemizde asıl faydeli amil olamazlar⁴⁶³.”

“Garbda hakiki “asri kadın” her şeyden evvel kendisinin bir insan olduğunu müdrüktür. Asrımızda bir insanın en yüksek vazifesi iş sahibi olmak ve çalışmaktır. Zamanımızda çalışmak için okuma yazma bilmek ve muayyen bir iş öğrenmek lazımdır. İş bilmeyene, çalışmayan adam (ister erkek ister kadın olsun) asri insan ad edilemez. Demek bugün asri kadının birinci hassesi, süslenerek sokakda, çarşıda dolaşmak değil, muayyen meslek sahibi olmak ve çalışmaktır. Baba, ana ve akraba vesayeti altında yaşamak yahud besleyecek bir koca bekleyip durmak asri kızlara asla yakışmaz. Asri kız kendi hayatını namusuyla makulen kendisi temin edebilecek suretde yetişmelidir. Asri ananın vazifeleri daha büyüktür. Bugün heyet-i içtimaiyemize sağlam vücudlu, yüksek ruhlu, sarsılmaz seciyeli, çalışkan, vazifeşinas ve fedakâr vatandaşlara pek ziyade muhtacdır. Asri Türk kadınının analık şerefine nail olanlarının en âli borcu işte şu ruhda vatandaşlar yetiştirmektir. Her asri kadının çocuk terbiyesinden (pedagojiden) haberdar olması lazımdır. Çocuğunun cismani ve ruhani terbiyesinin usullerini bilmeyen kadın asri kadın değildir. Bu gibi anaların çocukları içinden asri hayat mücahadarı yetişmez⁴⁶⁴.”

“Demek asri kadın olmanın ikinci mühim şartı analık vazifelerini iyice kavramaktır ve bu vazifeleri vatan ve milletimize faydeli olacak yolda ifa etmektir. İktisadi mücadeleden muzaffer olarak çıkmak, yani bugünkü fakr ve sefaletten, onların doğurduğu perişanlık zebunluktan kurtulmak için kadınlarımızın da tam manasıyla asri olmaları yani hayat-ı içtimaiyemizde memtul aza olarak durmamaları asrilik diyerek süs ve moda ibtilasına tutulmamaları, iş seven, hayat mücadelesinde korkaklık ibraz etmeyen hakiki asri vatandaşlar yetiştirmeye çalışmaları iktiza ediyor. Türk kadınının asriliğini biz işte böyle görmek isteriz.⁴⁶⁵”

2.1.2.3. Cumhuriyet Kadını

Mart 1934 yılında çıkan dergi, kadını değişen dengeler ve sosyal yapıya paralele farklı şekilde tanımlamaktadır. Ona göre Cumhuriyet Devrinde yaşayan kadın tek yönlü olmayıp, iş ve eğlence hayatında da var olan kadındır. Fikri mücadelelerde, edebiyat hareketlerine katılıp, spor yaptığı gibi annelik ve zevcelik

⁴⁶² *Kadın Yazıları*, a.g.m., s.8-9.

⁴⁶³ *Kadın Yazıları*, a.g.m., s.8-9.

⁴⁶⁴ *Kadın Yazıları*, a.g.m., ss.8-9.

⁴⁶⁵ *Kadın Yazıları*, a.g.m., ss.8-9.

görevlerine de bağlıdır. Yani çok fonksiyonlu, aile yaşamından iş ve fikir dünyasına kadar geniş bir sahada aktiftir. Bu görüş aslında 1970'lere kadar devam edecek olan kadın dergiciliğinin ana hatlarını oluşturmuştur⁴⁶⁶.

2.1.2.4. Moda Albümü

Tahsin Demiray tarafından 1936 yılında yayın hayatına dâhil olmuştur⁴⁶⁷.

2.1.2.5. Ev-İş

1937 yılında yine Tahsin Demiray tarafından çıkarılmıştır. Demiray ilk sayıda, yeni rejimin toplumla dayanışma içerisinde olması gerektiği bunun dayanak noktasının da ev olduğunu belirtmiştir. Ona göre rejim evden başlatılmadığı için eve inmek, zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmek gerekir. Bu sebeple alanlarının uzmanları dergide yazmayı kabul etmişlerdir. Dergide kadının hangi koşullarda olursa olsun üretken olması gerektiği belirtilmiştir. Dikiş, moda, örgü, görgü kuralları, güzellik, yemek işlenen konulardandır. Ayrıca hikâyeler, okur mektupları ve kadın teşekküllerine ait haberler de yer almış, 1953'e kadar yayın hayatında kalmıştır⁴⁶⁸.

2.1.2.6. Ev-Kadın

Faruk Görtunca tarafında 1945 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Hedef kitlesi ev kadınları olan dergide örgü, el işi, yemek tarifleri, moda sayfaları yer almıştır. Okur mektupları ve Gönül Abla köşesi vardır. Okurlarına her ay dikiş kalıpları vermektedir⁴⁶⁹.

2.1.2.7. Kadın Gazetesi

İffet Halim Oruz'un çıkardığı dergi 1947- 1979 arasında yayın hayatında kalarak bilinen en uzun ömürlü kadın dergisi olmuştur. Yayınlanma amacı bu dönemde varlık gösteren kadın teşekküllerinde hâkim olan düşünceyle paralellik göstermektedir. Dergiye göre, Cumhuriyet Devrimi kadınlar hak ettiği yeri vermiş,

⁴⁶⁶ İlyasoğlu, İnsel, a.g.e., ss.172-173.

⁴⁶⁷ İlyasoğlu, İnsel, a.g.e., s.173.

⁴⁶⁸ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., ss.173-174.

⁴⁶⁹ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.174.

bu sebeple de Kadın Gazetesi kadın erkek eşitliğine dair bir yayın yapma, düşünce belirtme ihtiyacı duymamaktadır⁴⁷⁰.

2.1.2.8. Hanımeli

Ocak 1947 yılında Halil Lütfi Dördüncü tarafından çıkarılmıştır. Dergide Cumhuriyetin ilk yıllarındaki idealist yaklaşımı sürdürme çabası görülür. Kadın hakları ve geçirdiği değişim yer alır. Kadınların ilerleyişine hizmet için çıktığı belirtilir. Dünya kadınlarına ilişkin haberlerinde yayınlandığı dergi, okurlara da açıktır. Bunun yanı sıra moda, örgü, dikiş, el işi, bulmaca, karikatür, şiir ve hikâyelere de rastlanılır⁴⁷¹.

2.1.2.9. Aile

Yapı Kredi Bankası tarafından 1947 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. Kitap boyutunda üç ayda bir çıkarılan dergi yazı ağırlıklıdır. Yabancı kadın dergilerinden aile hayatıyla ilgili çevirilerin görüldüğü dergi ev dergisi olarak yayınlanmışsa da sayfalarının çoğu edebiyata ayrılmıştır⁴⁷².

2.1.2.10. Hafta

Tahsin Demiray tarafından 1949 yılında Amerikan usulü magazinci dergicilik çerçevesinde çıkarılmış ve yayın yapmıştır⁴⁷³.

2.1.3. KADINLARIN KURDUKLARI DERNEKLER

2.1.3.1. TANZİMAT Ve MEŞRUTİYET DÖNEMİ KURULAN DERNEKLER

II. Meşrutiyet sonrası kadın derneklerinin sayısında artış oluğu görülür. II. Abdülhamid döneminde kadınlar arasında okuma yazma oranının artması ve ortaya çıkan feminist hareketler bu örgütlenmelerin ana beslenme noktasını oluşturmuştur⁴⁷⁴.

Bu derneklerle meşgul olan kadınların profilini ise büyük kısmı okur-yazar olan, orta ve üst kesim kadınlar oluşturmaktadır. Kadın dernekleri üst ve orta sınıf

⁴⁷⁰ Zülal Kılıç. (1998) “Cumhuriyet Türkiye’inde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.350.

⁴⁷¹ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.176.

⁴⁷² İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.176.

⁴⁷³ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.176.

⁴⁷⁴ Çakır, a.g.e., ss.22-32.

kadına, cinsiyet düzeninin verdiği roller dışında bu tür etkinliklerde bulunma imkânını da sağlamıştır⁴⁷⁵.

Bu teşekküller dört farklı alanda varlık göstermiş, dört ana amaç çerçevesinde oluşturulmuştur. Bunlardan ilk kısmı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan gibi kadınlar tarafından kurulan ve kadın hakları mücadelesini veren derneklerdir. İkinci kısım ise yine kadınlar tarafından kurulan fakat ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi amaçlayan cemiyetlerken, diğer bir yapılanma olarak da mevcut örgütlenmelerin kadın kolu olarak varlık gösteren teşekküller görülmektedir. Dördüncüsü ise kadınların çeşitli derneklere üye olarak etkinleşip, teşkilatlı hayatın içerisine dâhil oldukları yapılanmalar olmuştur⁴⁷⁶.

Tanzimat sonrası süreçte yaşanan savaşlar, ekonomik sıkıntılar, toprak kayıpları kadınların milli ve vatanperver duygularını yükseltmiş, ortaya bu sebeple kurulmuş olan çok sayıda dernek çıkarmıştır. Devletin kadın potansiyelini fark edip, yararlanma yoluna gitmesi sonucu kadın teşekküllerinin çoğu İttihad ve Terakki'yle, parti desteği almıştır. Bunların dışında kalan az sayıdaki kuruluşun amacı ise kadın haklarını, hukukunu savunmak ve kültürel gelişimine katkıda bulunmak olmuştur. Ekonomik gayeyle kurulmuş dernekler ise kadını iş hayatına dâhil etme mücadelesi vermiştir⁴⁷⁷.

1909'daki Cemiyetler Kanunu ile sayıları artmakta olan derneklere yasal bir sınır çizilmiştir. Kanunda kadın erkek ayrımı yapılmamış ancak, kadınların dernek kurmaları konusunda bazı yerel idarelerin tatmin olmadıkları görülmüştür. Nitekim 1909'da Selanik'te Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti kurulduğunda, yerel idare, İçişleri Bakanlığına bir mektup göndererek konuyla ilgili bilgi talep etmiştir. İlgili bakanlık, Şura-yı Devlet'in olumlu yanıt vermesi üzerine Selanik'teki yöneticilere durumu bildirince kadınlara izin verilmiştir⁴⁷⁸.

1919 yılına kadar kadınlar tarafından kurulan dernekler hayır işleriyle ilgilenirken Milli Mücadele'nin başlamasıyla durum değişmiştir. Bu tarihten sonra işgallere karşı mücadele amaçlı dernekler etkinleşmeye başlamıştır⁴⁷⁹.

Daha sonraki yıllarda kadınların eğitimini önceleyen, meslek öğretmeyi amaçlayan derneklerin ardından kültürel ağırlıklı, feminist ve taleplerde bulunan

⁴⁷⁵ Van Os, a.g.m., s.344.

⁴⁷⁶ Çakır, a.g.e., ss.22-42.

⁴⁷⁷ Kurnaz, a.g.e., s.277.

⁴⁷⁸ Van Os, a.g.m., s.344.

⁴⁷⁹ Aynur Mısıroğlu. (t.y.) *Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Birinci Basım, Numara:93, Sebil Yayinevi, İstanbul, s.61.

cemiyetler, siyasi partilerin kadın dernekleri, siyasal amaçlı teşekküller oluşturulmuştur⁴⁸⁰.

Bu dernekler kadın eğitiminin en yüksek seviyeye çıkması için yayınlar yapıp, hükümet yetkilileriyle görüşmüş, okullara nakdi yardımlar etmiş, kültürel etkinliklerde bulunmuştur. Ayrıca savaşın ortaya çıkardığı dul ve yetimlerin ihtiyaçlarını gidermeye çalışmış, onların eğitim ve iş hayatına dâhil olabilmeleri için çaba göstermiştir. Bunlarla birlikte kadının aile hayatı içerisindeki konumunu iyileştirme, hukuki düzlemde dezavantajlarını giderme, evlilikleri kolaylaştırma ve yardımcı olma yollarını izleyerek sosyal ve ahlaki yapının muhafazası yolunda da çalışmalar yapmışlardır⁴⁸¹.

Osmanlı'da Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında kadın derneklerinin sayısı artarken farklı dini gruplara mensup kadınların da kendi derneklerini kurduklarını görmekteyiz⁴⁸².

1919'da kadınların üye oldukları derneklerin 19 tane olduğu görülür. Bunlar Bikes Ailelere Yardım Derneği gibi hayır, Muallimeler Cemiyeti gibi mesleki, Halide Edib'in kurduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti ve Asri Kadınlar Cemiyeti gibi feminist amaçlı derneklerdir⁴⁸³.

Bu cemiyetlerin çoğunun üye sayısı az olan, etkinlikleri sürekli değildir. Fakat kadın sorunlarını ifade etmeleri, Milli İstihlak Derneği, Türk Ocağı gibi derneklerde olduğu gibi kadınların ideolojik ve siyasal boyutta da var olmaya başlamaları açısından önemlidir⁴⁸⁴.

Kadın derneklerinin kurucuları arasında Sultan Murad'ın kızı Fehime Sultan gibi padişah kızları da görülmüştür. Bu dernekler, "şefkat pazarı" denilen Şişli Eftal Hastanesi'nde sattıkları ürünlerle kendilerine gelir elde etmiştir. Bazı derneklerin kimsesiz kadınları meslek sahibi yapmaya yönelik çalışmalar yaptığı, bu amaçla dikiş evleri, fabrikalar açtığı dahi görülmüştür⁴⁸⁵.

Buralarda iş sahibi olan kadınlar, ihtiyaç sahibi kişilerdi. Bunlar, ya alt sosyo-kültürel yapıya sahip kadınlardan ya da savaşın ortaya çıkardığı durum neticesinde muhtaç duruma düşen kadınlardı⁴⁸⁶.

Kadınlar tarafından 30.000 sermayelik anonim şirket olarak yapılanan "kadınlar eşya pazarı"nın üyeleri de sadece kadınlardan oluşmaktadır. Bunlar orduya

⁴⁸⁰ Çakır, a.g.e., ss.47-75.

⁴⁸¹ Kurnaz, a.g.e., ss.277-278.

⁴⁸² Çakır, a.g.e., s.45.

⁴⁸³ Tekeli, a.g.e., s.199.

⁴⁸⁴ Tekeli, a.g.e., s.199.

⁴⁸⁵ Çakır, a.g.e., ss.45-49.

⁴⁸⁶ Van Os, a.g.m., s.346.

çamaşır ve elbise sağlamanın yanı sıra, Türk kadınlarının idare ettiği bir işletmeyle modern çalışma sistemine alıştırma hizmeti de yapmıştır. Bu teşekkülün daha sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şubeler açtığı da görülmüştür⁴⁸⁷.

Kurulan kadın dernekleri zamanla farklı sebeplerden dolayı faaliyetini sonlandırmıştır. Fakat bu teşekküller yardım, kadınlığın yükselmesi için mücadele, yerli mal kullanımı, iş hayatına girme isteği, kadın kıyafetlerindeki değişim, müzik sevgisi gibi amaçlarla var olmuş, dönem kadınlarının sosyal hayatın içerisine girmiş olduğunun göstergesi haline gelmiştir⁴⁸⁸.

2.1.3.1.1. Cemiyet-i İmdadiye

Bir görüşe göre 1897 yılında, diğerine göre de 1908'de Fatma Aliye tarafından kurulmuştur⁴⁸⁹.

Şefika Kurnaz ise Fatma Aliye'nin aynı adla iki farklı dernek kurduğunu iddia etmektedir. Birincisi 1897 Yunan Savaşı'ndaki şehit ailelerine yardım amacıyla kurulmuş ve üyelerinin tamamı kadınlardan oluşmakta, çalışmalarını da Aliye'nin evinde sürdürmektedir. İkincisi ise 1908 yılında askerlere hizmet amaçlı kurulmuş, din ve mezhep ayrımı yapmamıştır⁴⁹⁰.

Yardım amacıyla kurulan bu dernek özellikle Rumeli cephesinde savaşan askerlere kıyık giyecek sağlamak için çalışmaktadır⁴⁹¹. Dernek, dönemin ilk kadın kuruluşu olma özelliğini taşımaktadır⁴⁹².

2.1.3.1.2. Azkaniver Hayuhyaç İngerutyan

1879 yılında Üsküdar'da Ermeni Matmazel Zabel Hancıyan ve arkadaşları tarafından kurulan Ermeni derneğidir. Genç kızlara özel okullar açmayı ve Anadolu'daki Ermeni kadınları eğitmeyi amaçlayan dernek 15 yıl faaliyet göstermiştir. 1908 yılında tekrar aktif hale gelmiş, topladığı yardımlarla Anadolu'da 23 okul açmıştır⁴⁹³.

Ayrıca Aktuniyadis isimli bir Ermeni kadın da Samsun'da kurduğu dernek aracılığıyla yoksul ve sahipsiz kadınla 13 yaşından büyük kızlara meslek eğitimi

⁴⁸⁷ Taşcıoğlu, a.g.e., ss.43-44.

⁴⁸⁸ Taşkiran, a.g.e., s.39.

⁴⁸⁹ Göksel, a.g.e., s.137; Caporal, a.g.e., s.148.

⁴⁹⁰ Kurnaz, a.g.e., ss.228-229.

⁴⁹¹ Caporal, a.g.e., s.148.

⁴⁹² Taşkiran, a.g.e., s.38.

⁴⁹³ Ergin, a.g.e., c.1-2, s.763.

vermiş, 300 civarındaki kadına, açılan fabrikada mesleklerini uygulama imkânı sağlamıştır⁴⁹⁴.

2.1.3.1.3. Şefkat-i Nisvan

1898 yılında Emine Semiyye tarafından Selanik’te kurulmuştur. Kimsesiz ve yardıma muhtaçları desteklemek amacıyla oluşturulmuştur⁴⁹⁵.

2.1.3.1.4. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti

1874’te sakat ve hasta askerlere yardım etmek için kurulmuş olan cemiyetin, 1876 Rus Harbi’nde kadın üyelerinin bulunduğu bilinmektedir. 1897 Türk-Yunan Savaşı’nda aktif olarak çalışmış, 1907 yılında Londra Uluslararası Kızılhaç Kongresi’nde Hilal-i Ahmer olarak kimlik bulmuştur. 1908 sonrası iyice yaygınlaşmış, 1911’de Padişahın himayesine girmiştir. İtalyan ve Balkan Savaşlarında kadınların çalışmaları sayesinde oldukça yararlı faaliyetler gerçekleştirmiş, 1913 yılında genç kızlara hastabakıcılık dersleri vermiştir⁴⁹⁶.

1908’de Gülhane Hastanesi’nde Hıdmat-ı Fahri Dersleri ismiyle Asaf Derviş Paşa ve Refik Münir Paşa kadınlara eğitim için vazifelendirilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında orduda hizmet etmeleri için açılan beş aylık kursa katılan 50 kadından 27’si diploma almış, ilk kadın hastabakıcılar Çanakkale Savaşı’nda görev yapmıştır⁴⁹⁷.

1912 yılında Doktor Besim Bey tarafından kadınlar merkezi kurulmuş, “Sanat Evi” açarak kadınlar meslek sahibi yapılmıştır⁴⁹⁸.

Ordu için kıyafetler dikip, örgüler ören kadınların çabaları sonucu çok sayıda giyecek asker ve yoksullara ulaştırılmıştır. Bir süre sonra Trabzon, Eskişehir, Aydın, Halep ve yurtdışında şubeleri açılmıştır. Bunlardan Viyana’da 1915’de senesinde kadınlar tarafından 26.000 kron toplanması yurtdışında da aktif olarak faaliyet gösterildiğinin işareti olmuştur⁴⁹⁹.

Hanedan kadınlarının cemiyeti para, mücevher ve eşyalarla destekledikleri görülürken gibi bazı Musevi kadınların da dernek için çorap ve eldiven hazırladıkları da bilinmektedir. Yurtiçi ve yurtdışında tanıtım ve yardım için çeşitli etkinliklerde bulunmuş, sergi ve konserler düzenlemiştir⁵⁰⁰.

⁴⁹⁴ Çakır, a.g.e., s.50.

⁴⁹⁵ Çakır, a.g.e., s.43.

⁴⁹⁶ Taşçıoğlu, a.g.e., s.43.

⁴⁹⁷ Kurnaz, a.g.e., ss.237-238.

⁴⁹⁸ Taşkiran, a.g.e., s.38.

⁴⁹⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.232-233.

⁵⁰⁰ Kurnaz, a.g.e., ss.233-235.

Balkanlardan gelen göçmen ve savaş yetimlerine yardım etmeyi amaçlamış olan derneğin dul ve yetimleri koruyup eğiterek iş imkânları sağlamaya çalıştığı görülmüştür⁵⁰¹.

Dernek İstanbul'da darüssınalar (sanat evi) açarak Balkan Savaşı sonrası gelen göçmenlere yardım etmeye çalışmıştır. Bu şekilde kimsesiz çocuklara iş imkânı sağlandığı gibi milli motifler el işleriyle dokunmuş, açılan sergilerle tanıtılmıştır. 1917 yılında Alman İmparatoru'nun ziyaret ettiği kadınlar merkezi sağlık alanında da etkin çalışmalara imza atmıştır⁵⁰².

Bu kadınlar için iş merkezleri açarak sorunu çözmeye çalışan Doktor Besim Ömer Bey, bilhassa Darülfünun'da verdiği başta sağlık konulu konferanslarıyla büyük ilgi görmüş, birçok konuda kadınları bilinçlendirmiştir. Derneğin 1914 yılında on bin civarında olan üyeleri I. Dünya Savaşı'nda hem cephe gerisinde hemşirelik yapmış, hem de yardım kampanyalarıyla maddi destek toplamışlardır⁵⁰³.

Profesyonel anlamda ise 1914 yılında 10, 1916 yılında 7, kadın hastabakıcı olarak eğitimlerini tamamladıktan sonra Kudüs ve Şam hastanelerinde çalışmışlardır. Orduyu destekleyen bu cemiyet, yardım amaçlı olarak takvim bastırıldığı gibi, tiyatrolar da düzenlemiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında da katkıları olan bu fedakâr kadınlar madalyalarla taltif edilmeye çalışılmıştır⁵⁰⁴.

2.1.3.1.5. Şam Nisvan-ı Muavenet-i Milliye Cemiyeti

Cemiyetle ilgili olarak çok fazla bilgi sahibi olunmamasına rağmen 4. Ordu bölgesindeki Vatan hastanelerinin kuruluşunda devlete büyük destek oldukları bilinmektedir. Üyelerine vermiş oldukları hizmet ve yapmış oldukları yardımlar sebebiyle çeşitli dereceden şefkat nişanları verilmiştir⁵⁰⁵.

2.1.3.1.6. Nisvan-ı Hey'et-i Edebiyesi

İstanbul'da yaşayan bir grup edebiyatçı kadının, bu bağlamda çalışmalar yürütmeyi amaçladıkları bir dernektir⁵⁰⁶.

⁵⁰¹ Caporal, a.g.e., s.148.

⁵⁰² Kurnaz, a.g.e., ss.237-238.

⁵⁰³ Çakır, a.g.e., s.73.

⁵⁰⁴ Kurnaz, a.g.e., ss.237-238.

⁵⁰⁵ Kurnaz, a.g.e., s.241.

⁵⁰⁶ Çakır, a.g.e., s.52.

2.1.3.1.7. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye

Zekiye Hanım başkanlığında 1908 yılında kurulan cemiyetin finansmanını kadın üyeler karşılamaya çalışmışlardır. Eğitim işlerini desteklemek, okullara yardımcı olmak, ihtiyaç sahiplerine ulaşmak amacını gütmüşlerdir. İnas mekteplerinde okuyan kızların eğitim giderlerini karşıladıkları gibi kadınlara da biçki-dikiş, el sanatları eğitimleri vererek meslek edindirmişlerdir⁵⁰⁷.

2.1.3.1.8. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi

Selanik'te 1908 yılında kurulmuş, amacını ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmak olarak belirlemiştir⁵⁰⁸. Bilhassa yaralı askerlere yardım eden dernek üyelerinin bir kısmı gecelik, çarşaf ve sargı malzemeleri dikerken, dikiş bilmeyenlerse maddi yardımlarla destek olmuştur. Bazı üyelerinin Balkan Savaşı'nda hastabakıcılık yaptıkları da görülmüştür⁵⁰⁹.

Selanik'te yayınlanmakta olan Kadın Dergisi'nde muhtaçlara maddi ve manevi yardımların yapılacağını açıklayan dernek üyeleri Perşembe günleri düzenli olarak bir araya gelmişlerdir. Dernek eşya ve para toplamış, şefkat pazarlarından elde edilen gelirle birlikte satılmayan mallarla fakir kadınlara destek olmuştur. Yapılan yardım ve etkinlikler Kadın Dergisi'nde geniş şekilde yer almıştır⁵¹⁰.

Selanik'teki kimi grupların da desteğini alan dernek, zor durumda bulunan bazı aileleri maaşa bağlamıştır. Üyelerinden Nadire Hanım, güftesi Recazade Mahmut Ekrem'e ait olan "Milli Şarkı"yı bestelemiş, geliri derneğe bırakılmak üzere satışa çıkarılmıştır. Dernek yurtdışı faaliyetlerde de bulunmuş, örneğin İtalya Messina'daki depremzedeler için 230 frankı İtalya Konsolosu'na teslim etmiştir⁵¹¹.

2.1.3.1.9. Tefeyyüz Cemiyeti

Selanik'te kurulan cemiyet, konferanslar tertipleyerek kadınların kültürel açıdan geliştirilmesini desteklemeye çalışmıştır⁵¹². Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1911'de aktif olduğu anlaşılmaktadır. Üyelerden Meliha Zekeriya Hanım, İstanbul'da bir şube açmak istemişse de ilgi olmayınca bunu gerçekleştirememiştir. Feminizme karşı çıkan dernek, Türk kadını siyasetle ilgilenip, aileyi unutmak, çocuklarını ihmal etmek gibi davranış içine girememeli, sadece

⁵⁰⁷ Kurnaz, a.g.e., s.243.

⁵⁰⁸ Çakır, a.g.e., s.43.

⁵⁰⁹ Van Os, a.g.m., s.345.

⁵¹⁰ Çakır, a.g.e., s.43.

⁵¹¹ Kurnaz, a.g.e., ss.245-246; Çakır, a.g.e., s.45.

⁵¹² Çakır, a.g.e., s.52.

ailevi ve sosyal bir konum kazanmak için haklarını savunmalıdır, fikrine sahip olmuştur⁵¹³.

2.1.3.1.10. Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi

Osmanlı döneminde gayri Müslim kadınların kurdukları derneklerden biridir. Faaliyetleri hakkında çok bilgi sahibi olunamazsa da Kasımpaşa'da çıkan yangında ihtiyaç sahiplerine 360 takım elbise ulaştırdığı bilinmektedir⁵¹⁴.

2.1.3.1.11. Mekteb-i Sultani-i İnas Cemiyeti

Eğitim alanında hizmet vermek için 1911 yılında sermayesi olmadan kurulmuş, Osmanlı Bankası tarafından 5000 liralık hesap açtırılmıştır⁵¹⁵.

2.1.3.1.12. Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi

1912 yılında dönem aydın kadınlarından Nezihe Muhiddin tarafından kurulmuştur. Göçmen, dul ve yetimlere yardımcı olmak amacını taşımaktadır⁵¹⁶.

Derneğin Rumeli faciası sonrası düzenlemiş olduğu ve ünlü kadın hatibelerin konuşma yaptıkları organizasyondan sonra çok miktarda mücevher, altın, kürk ve değerli eşya orduya hibe edilmiştir. Şubelerinin de çeşitli toplantılarla para yardımı toplamaya çalıştıkları, camilerde okuttukları mevlid sonrası cihada davet eden konuşmalarla kadınları maddi ve manevi olarak mücadelenin içerisine alma gayretleri olduğu görülür. Ayrıca donanmaya yardım için müsamere ve çekilişler de düzenlemişlerdir⁵¹⁷.

2.1.3.1.13. Çerkez İttihad ve Teavün Cemiyeti

Hayriye Melek Tunç tarafından kurulan dernek, Çerkezler hakkında araştırma yapma, Çerkez kadınlar arasında milli bilinç oluşturma amacını taşımaktadır. Cemiyet, Diyanet adlı bir de kadın dergisi çıkarmıştır⁵¹⁸.

2.1.3.1.14. Hizmet-i Nisvan

1908 yılında Emine Semiyeye tarafında Edirne'deki askerlere yardım amaçlı kurulmuştur. İkinci başkanının Madam Fındıklıyan, sekreterinin Dilber Hanım

⁵¹³ Kurnaz, a.g.e., s.267.

⁵¹⁴ Çakır, a.g.e., s.45.

⁵¹⁵ Kurnaz, a.g.e., s.267.

⁵¹⁶ Caporal, a.g.e., s.148; Taşkiran, a.g.e., s.38.

⁵¹⁷ Kurnaz, a.g.e., ss.240-241; Çakır, a.g.e., s.73.

⁵¹⁸ Çakır, a.g.e., s.53.

olduğu derneğin yardımları toplamakla görevli elemanları da bulunmaktadır. Cemiyet 10 Müslüman, 6 da gayri Müslim kadından oluşturulmuştu⁵¹⁹.

2.1.3.1.15. İttihad ve Terakki Kadınlar Şubesi

İttihad ve Terakki Kadınlar Şubesi hakkında yeterli malumat olmasa da beyannamelerinden bu teşekkülün 1908 yılında oluşturulduğu öğrenilmektedir⁵²⁰. Şube İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kendi fikirlerine paralele açtığı kadın derneklerinden biri olma özelliği taşımaktadır. Cemiyet içerisinde o dönemlerde 40 kadın üyenin bulunduğu, bilhassa gizlice yapılan mektup ve gazete dağıtım işlerinde önemli roller oynadıkları bilinmektedir⁵²¹.

İttihad ve Terakki'nin kadınlara yönelik reformcu tutumu, bu hakları savunanların cemiyetle ilgili beklentilerini ve ilgilerini yükseltmiştir⁵²². Kadınlar şubesinde ise askerler, yoksul ve ihtiyacı olanlara yardım öncelenmiştir. Ancak dernek, siyasi bir parti bünyesinde kurulmasından dolayı, politikayla iç içe olmuştur. Binalarında haftalık ve aylık olarak milli duyguların dile getirdiği programlar yapılmıştır. Partinin kapatılmasından sonra faaliyetleri sonlanan dernek üyesi kadınlar, çalışmalarını Milli Mücadele teşkilatlarında sürdürmüşlerdir⁵²³.

Müslim ve gayri Müslim kadınların katıldığı birinci toplantı 1 Ağustos'ta Selanik'te yapılmıştır. Burada sosyo-politik bir konuşma yapan Fevziye Mektebi Müdürü Cavid Bey'den sonra Selanik'teki Kadınlar Şubesi'nin başkan yardımcısı Emine Semiyye, kürsüye gelmiştir. Kadınlar şubesi adına konuşan Semiyye, gayri Müslim kadınların çoktan sahip oldukları hakları kendilerinin de istediklerini, bunun da İslam'la çelişmediğini anlatmıştır. İstanbul'da da ilk toplantıyı 12 Ağustos 1908'de yapan cemiyet kadınları, Rıfat Hüsameddin Paşa'nın eşinin başkanlığında özgür bir yönetimde kadının durumunu irdemişlerdir⁵²⁴.

2.1.3.1.16. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye

II. Meşrutiyet'ten sonra Selanik'te kurulan dernek, okullar açmayı, okulların eksiklerini gidermeyi, yetim, fakir kızlara yardım etmeyi amaçlamıştır. Üye aidatları ve bağışlarla finansmanını sağlayan dernek gelirlerini artırmak için kermes

⁵¹⁹ Kurnaz, a.g.e., s.230; Çakır, a.g.e., s.45.

⁵²⁰ Tunaya, a.g.e., c.1, s.507.

⁵²¹ Çakır, a.g.e., s.55.

⁵²² Zihnioğlu, a.g.e., s.54.

⁵²³ Ömer Sami Coşar, *Atatürk Ansiklopedisi*, c.II, s.59.

⁵²⁴ Çakır, a.g.e., ss.55-56.

açmış, piyango çekilişi düzenlemiştir. Çekilişteki eşyaların bağış yoluyla sağlandığı, çekilişi kazananların da hediye parasını vererek aldığı görülmüştür⁵²⁵.

2.1.3.1.17. Genç Kız Cemiyeti

Cemiyetle ilgili elimizde pek bilgi bulunmamaktadır. 1909 yılında Mehasin’de Genç Kız Cemiyeti’nin kuruluş yıl dönümü olduğundan bahsedilmiş ve kuruluş amacının milli işlerle uğraşmak olduğu yazmaktadır⁵²⁶.

2.1.3.1.18. Teal-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Türk Ocakları, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti

İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin kadınlara yönelik kurduğu derneklerdir. Teal-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti’nin kurucusu olarak Nesime Yusuf Hanım’ın ismi görülse de esas kurucuları erkeklerden oluşmaktadır. Ayrım yapmaksızın ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi amaçlamışlardır⁵²⁷.

Geniş bir programı olan cemiyet ilk olarak, devlete “Nevzad-ı Vatan” adını verdiği bir savaş gemisi hediye etmiştir. Atölyeler, doğum evleri, karma kız okulları açmak, Hilal-i Ahmer’e yardım etmek de hizmetlerinden bazıları olmuştur⁵²⁸.

Kadınları yardım yapmaya çağırıp, kendilerini desteklemeye davet eden dernek onlara, vatanları için mücevherlerinden feragat etmeleri gerektiğini söylemiştir⁵²⁹.

İttihad ve Terakki Cemiyeti bu kadın derneklerinin yanı sıra Türk ocakları vasıtasıyla da kadınlara yönelik bir dizi konferanslar düzenlemiştir⁵³⁰.

Türk Ocakları gerek Cumhuriyet öncesi gerekse sonrası kadın haklarıyla ilgili bir yığın çalışmayı desteklemiş, konferans ve toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca hükümetler üzerinde etki oluşturarak kadın lehine düzenlemeler yapılmasına, eğitim imkânının sağlanmasına çalışmıştır. Kadın hakları bağlamında yaptıkları faaliyetlerde Batıcılardan ziyade Türkçülerin görüşleri etkili olmuştur⁵³¹.

2.1.3.1.19. Esirgeme Derneği

İttihad ve Terakki’ye bağlı olarak 1908 yılında faaliyete başlamıştır Siyaset dışında olacağı, hiçbir teşekkülle bağlantı kurmayacağını, kimsesiz kızların eğitimine

⁵²⁵ Çakır, a.g.e., ss.46-47.

⁵²⁶ Kurnaz, a.g.e., s.265.

⁵²⁷ Zafer Toprak. (1988-1989). İttihad ve Terakki ve Teal-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, *Toplum ve Bilim*, 43- 44:183-190

⁵²⁸ Tunaya, a.g.e., s.507.

⁵²⁹ Kurnaz, .a.g.e., ss.230-231.

⁵³⁰ Toprak (1989), a.g.m., s.184.

⁵³¹ Kaplan, a.g.e., ss.161-162.

katkıda bulunacaklarını açıklamış ve kadınlara yönelik meslek edindirme kursları düzenlemiştir. İstanbul'da şubeler açan dernek, bir sanat evi kurarak şehit ve göçmen ailelerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış, milliyetçilik ruhu yüksek bir teşekkül olarak varlık göstermiştir⁵³².

2.1.3.1.20. Kırmızı Beyaz Kulübü

Fevziye Mektebi muallimesi Pakize Seniyy tarafından kültürel amaçlı kurulmuş olan bir dernektir. Toplumda sosyo-kültürel gelişmenin sağlanmasına yardımcı olmak hedefiyle hareket etmiştir⁵³³.

Jön Türklerin renklerini yansıtan Kırmızı-Beyaz Kadın Derneği 1908'de Selanik'te teşekkül ettirilmiştir⁵³⁴. Kurucular arasında genç kızların da bulunduğu derneğin amacı, Osmanlı kadınlarını sosyal, ilmi, edebi açıdan geliştirip onları vatana, millete faydalı hale getirmektir. Geniş bir kütüphaneye sahip olan kulüpte, resim ve nakış çalışmaları toplantılar yapılmış, kadınlar konferanslar vermiştir. Kadın gazetelerine yazılarını gönderen üyeler, çeviriler yaparak yayınlamıştır⁵³⁵.

2.1.3.1.21. Nisvan Heyet-i Edebiyesi

Dernek hakkında sahip olduğumuz tek bilgi Kadın Dergisi'nde yer alan bir habere dayanmaktadır. Buna göre 1908 yılında İstanbul'da bu isimle bir edebi kadın heyeti teşkil ettirilmiş ve gazete çıkarmayı planlamaktadır⁵³⁶.

2.1.3.1.22. Teal-i Nisvan Cemiyeti

Halide Edib Adıvar'ın 1909'da kurduğu teşekkül, kadınların sosyal yaşama uyum sağlamasına yardımcı olmaya çalışan, bilgi ve kültürünü artırmayı amaçlayan bir hüviyete sahiptir⁵³⁷.

Bunu gerçekleştirirken milli değerlerin korunması gerektiği düşüncesindedir⁵³⁸. Birçok alanda faaliyetlerini sürdüren dernek, üyelik için iyi derecede İngilizce bilmeyi ve bu dilde ders almayı şart koşmuştur. Kadınlar için dersane açmışlar, aylık beş kuruş ödeyen kadınlara haftada iki kez ilkökul eğitimi alma imkânı sağlamıştır. Ayrıca nakış, muhasebe, çamaşır yapma ve dernek

⁵³² Kurnaz, a.g.e., s.244.

⁵³³ Kurnaz, a.g.e., s.264.

⁵³⁴ Unat, a.g.e., s.10.

⁵³⁵ Çakır, a.g.e., s.54.

⁵³⁶ Kurnaz, a.g.e., s.265.

⁵³⁷ Taşkiran, a.g.e., s.39; Caporal, a.g.e., s.149.

⁵³⁸ Tunaya, a.g.e., s.507.

merkezinde İngilizce derslerinin verildiği kurslar da açmıştır⁵³⁹. Cemiyet, İngiltere’de varlık gösteren Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti’yle bağlantılı çalışma isteğindedir⁵⁴⁰.

Kadın ve erkeklerin katılımıyla münazaralar, konferanslar düzenleyen ilk cemiyetlerden biri olma özelliğine sahiptir. Kadınları ilgilendiren yazıların, tarihi, edebi ve sosyal içerikli kitapların çevirileri yapılmış, derslere katılan kadınlara on beş günde bir düzenlenen konferanslara katılma hakkı tanınmıştır. Dönem aydınlarından Nezihe Muhiddin’in de üyesi olduğu dernek Sultanahmet’te bir hastane açmıştır. Üyeleri zamanın en şık ve modern kadınları olup kendi aralarında belli aralıklarla toplanıp Amerikan usulü çay sohbetleri yapmışlardır⁵⁴¹.

Misyonu itibarıyla kültürel çalışmalar yapan cemiyet, savaşlarla birlikte yardım çabası içerisinde girmiştir. Balkan Harbi’nde hastane açmış, üyelerden bazıları burada hastabakıcılık yapmıştır. Ayrıca topladıkları yardımları şehit yakınlarına ulaştırmış, bunu finanse etmek için de müsamere ve konferanslar tertiplemiştir. Dernek I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla çalışmalarını sonlandırmak zorunda kalmıştır⁵⁴².

2.1.3.1.23. Osmanlı Nisvan Cemiyeti

Hakkında fazla bilgiye sahip olunamayan derneğin sekreteri olan Kadriye İhsan’ın 1910 yılında basında çıkması için peçesiz resminin çekilmesine izin verdiği bilinmektedir⁵⁴³.

2.1.3.1.24. Osmanlı Kadınları İttihad Cemiyeti

Kadınları sosyo-kültürel açıdan desteklemeyi hedeflemiş bir dernektir. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra bu kadınlar, tören ve toplantılara katılmaya başlamıştır⁵⁴⁴.

2.1.3.1.25. Türk ve Ermeni Kadınlar İttihad Cemiyet-i Hayriyesi

Müslim ve gayri Müslim kadınların birlikte kurdukları yardım derneklerinden biridir⁵⁴⁵.

⁵³⁹ Unat, a.g.e., s.10; Çakır, a.g.e., s.53.

⁵⁴⁰ Kurnaz, a.g.e., s.265.

⁵⁴¹ Caporal, a.g.e., s.149; Çakır, a.g.e., ss.53-54.

⁵⁴² Kurnaz, a.g.e., s.267.

⁵⁴³ Unat, a.g.e., s.10.

⁵⁴⁴ Sina Akşin. (1987). *Jön Türkler Ve İttihad ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.95; Çakır, a.g.e., s.52.

2.1.3.1.26. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti

Balkan Harpleri sırasında bir yardım cemiyeti olarak kurulmuştur⁵⁴⁶. “Müdafaa-i Milliye Kadınlar Heyeti”, orduya yardım için⁵⁴⁷ 2 ve 8 Şubat 1912 yılında Darülfünun Konferans Salonu’nda iki konferans tertip etmiştir. Başkan Nimet Hanımla birlikte Fatma Aliye, Fehime Nüzhet, Halide Edib, Nakiye, İhsan Raif, Nigar Bint-i Osman, Nezihe Muhlis, Gülsüm Kemalova gibi ünlü kadınlar vatan sevgisiyle ilgili konuşmalar yapmışlardır⁵⁴⁸.

Osmanlı kadınları bu toplantılarla seslerini duyurdukları gibi, usta kadın hatiplerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır⁵⁴⁹. Dinleyici kadınların kürk, mücevher ve paralarını hibe ettikleri konferans sonunda Hindistan, Rusya, Türkistan gibi ülkelerdeki Müslüman kadınlar Müdafaa-i Milliye’ye davet edilmiştir. Rumeli’de yaşananlar dolayısıyla da Avrupa Kraliçelerine protesto telgrafları çekilmesine karar verilmiştir⁵⁵⁰.

2.1.3.1.27. Ma'lumat-ı Dahiliyye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesi

İstihlak-ı Milliye Cemiyeti bünyesinde 1912 ve 1913’de kurulduğu yönünde iki ayrı görüş bulunmaktadır. Melek Hanım’ın başkanlığındaki yapılanma, yerli üretimi ve kullanımını desteklemeyi amaçlamıştır. Devlet ekonomisinin dışa bağımlılığının giderilmesi için kadınlara sorumluluklar düştüğünü ve derneğin bu misyona uygun çalışacağı belirtilmiştir. Bir dikimevi açan dernek, burada hem yoksul kadınlara iş imkanı sağlayarak hem de tamamen yerli ürünler kullanarak ekonomiye ve kadınlara faydalı olmaya çalışmıştır⁵⁵¹.

Doksan üyeye sahip olan dernek, Şirket-i Hayriye’den Hereke’ye gezi organizasyonu tertip ederek üyelerine burayı gezdirmiştir. Ayrıca Hereke Fabrikası’yla ortak bir sergi düzenlenerek yerli üretim ürünlerinin tanıtımını yapmıştır. Taşradaki kadınların da buna katılarak yerli malların tanıtımına katılmaları çağrısında bulunmuş, ortak üretim çalışmaları yapılacağını bildirmiştir⁵⁵².

Milli Mücadele dönemi başlayınca çalışmalarını bu alana kaydıran cemiyet, askerlere giyecek temin etmeye çalıştığı gibi asker ailelerine de maddi yardımda bulunmuştur. Çanakkale’de yaralanan askerler için 100 yataklı bir hastane açmış,

⁵⁴⁵ Çakır, a.g.e., s.45.

⁵⁴⁶ Tunaya, a.g.e., s.508.

⁵⁴⁷ Çakır, a.g.e., s.73.

⁵⁴⁸ Tunaya, a.g.e., s.508; Çakır, a.g.e., s.73.

⁵⁴⁹ Tunaya, a.g.e., s.508.

⁵⁵⁰ Çakır, a.g.e., ss.73-74.

⁵⁵¹ Çakır, a.g.e., s.54; Kurnaz, a.g.e., s.254.

⁵⁵² Tunaya, a.g.e., s.508; Çakır, a.g.e., s.54.

başkan Melek Hanım'ın desteğiyle 60 yatak ilavesi yapılarak 160 yatak kapasiteye çıkarılmıştır. Hastanenin tüm giderlerini karşılayan üyeler, aynı zamanda burada hastabakıcılık da yapmıştır. Maddi gelir sağlamak için müsamere ve konser düzenleyip, dikimhaneler işletmiştir⁵⁵³.

Dikimevinde 30 kadın çalıştıran dernek, çok sayıda terzi ustası yetiştirmiş, Milli Mücadele yıllarında İstanbul'un birçok semtindeki dikim atölyelerinde, askerler için çamaşır diktirmiştir. Dernek bu çalışmalarının yanı sıra "Siyanet" adlı bir dergi çıkararak milli ekonomiyi destekleyen yayınlar yaptığı gibi, diğer kadın dergilerinde ele alınan sosyal ve edebi içerikli yazılara da yer vermiştir⁵⁵⁴.

2.1.3.1.28. Esirgeme Derneği

Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım'la sekreteri olan Nezihe Muhiddin tarafından İttihad ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne yardım amacıyla kurulmuştur. Dernek üyeleri bu okulda ücretsiz dersler vermiş, kadınları meslek sahibi yapma ve onların kültürel gelişimlerine katkıda bulunmaya çalışmışlardır. İstanbul'da şubeler açan dernek, burada bir de sanat evi kurmuştur⁵⁵⁵.

2.1.3.1.29. Mısırlı Hanımlar İane Cemiyeti

Mısır'da, Trablusgarp Savaşı sırasında destek amaçlı oluşturulmuştur. Kadınlara yardım etmeyi de hedefleyen derneğin, kurucusunun ismi öğrenilmemiş olsa da Tahir Bey'in eşi olduğu bilinmektedir. Kurucu ve üye kadınlar yardım toplamak için bir araya gelip, kadınları mallarıyla cihat etmeye davet etmiştir⁵⁵⁶.

2.1.3.1.30. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Derneği

Meşrutiyet döneminin en ünlü kadın teşekkülü olan dernek, Ulviye Mevlan tarafından 27 Mayıs 1913'da kurulmuş ve varlık sebebi olarak kadını geleneksel tüm baskıdan kurtarmayı göstermiştir. İlk yılındaki üye sayısı 50'yi geçmiş olan dernekte⁵⁵⁷ ikinci yıl yapılan seçimde başkan yine Ulviye Mevlan olmuş, Pakize Sadri sekreter, Aziz Haydar muhasebeci tayin edilmişti. Fatma Pakize, Süreyya Lütfü, Sıdika Ali Rıza, Aziz Haydar, Belkıs Şevket, Yaşar Nezihe, Sara Arif, Nimet Cemil, Şükufe Nihal de idari heyeti oluşturmuştur. Rabia Edhem, Naciye Feham, Fatma

⁵⁵³ Kurnaz, a.g.e., ss.255-256.

⁵⁵⁴ Çakır, a.g.e., s.55.

⁵⁵⁵ Tunaya, a.g.e., s.507.

⁵⁵⁶ Kurnaz, a.g.e., s.232.

⁵⁵⁷ Tunaya, a.g.e., s.508; Kurnaz, a.g.e., s.267.

Nafise, Cazibe Hakkı, Bedra Osman, Asiye Cahid, Mes'adet Bedirhan, Seniha Nazım, Tal'at Hulusi, Saide Nizameddin de diğer üyelerden bir kısmıdır⁵⁵⁸.

Kapılarının tüm kadınlara açık olduğunu söyleyen cemiyet, Osmanlı kadınlarını asli, gayri Müslim kadınları da yardımcı üye olarak kabul etmektedir. Girişte yirmi, aylık ise en az beş kuruş ödeme yapan kadınlara üyelik belgesi de verilmektedir⁵⁵⁹.

Cemiyet özel eğitim kurumları açmak, basın aracılığıyla bilgilendirmek, konferanslar tertipleme yoluyla kadınların kültürel ve eğitsel hayatlarına katkıda bulunacağını açıklamıştır⁵⁶⁰.

Kadını iş hayatına dâhil etmek, kıyafetlerini dine aykırı düşmeden daha rahat ve pratik hale getirmeyle ilgili çalışmalar da yapmıştır. Evlilikle ilgili geleneksel kuralları kaldırarak evliliği kolaylaştırmak, kadının aile içerisindeki konumunu yükseltmek derneğin öncelikli maddeleri içerisinde olmuştur. Dernek kadını sosyal hayata dâhil etme çabası içerisinde olacağını ifade etmiş, siyasetten uzak duracaklarını programına almıştır⁵⁶¹.

Kurulduğu yıl Kadınlar Dünyası Dergisi'ni çıkarıp, kadın resimleri yayınlamış, dernek üyesi olan Nimet Cemil Hanım, peçesiz resminin dergide basılmasına izin vermiştir⁵⁶².

Dernek yönetimi haftalık, yıl sonu ve olağanüstü durumlarda toplanmakta, toplantılar da Kadınlar Dünyası Dergisi'nde duyurulmaktadır. Bu dergiyle kamuoyuna propaganda yapan, kendilerini tanıtan derneğe kabul şartlarından biri de kadın hakları için çalışmayı kabul etmektir. Dernek kadınlara yeni bir bakış açısı kazandırdığı gibi onları harekete geçirici bir görevi de ifa etmiştir⁵⁶³.

Üyelerinden Aziz Haydar Hanım tüm mücevherlerini bağışlayarak bir anaokulu açılmasını sağlamıştır. Yine bir başka üye Cazibe Hafı Hanım, genel kütüphanelerin kadınlara kapalı olması sebebiyle, kadınlar için kütüphane açma girişimini başlatmıştır⁵⁶⁴.

İlk yıllarında kadınlar için siyasal hak talebinde bulunmayan dernek, 1921 yılında programına bu isteği de dâhil edecektir. Dernek kadınların dış kıyafetleriyle oldukça ilgilenmiş ve bu yönde çalışmalarda bulunmuştur. İnanç, gelenek ve kültürel değerleri barındıran birkaç kıyafet belirlenmesi düşüncesini ileri süren dernek,

⁵⁵⁸ Çakır, a.g.e., s.63.

⁵⁵⁹ Çakır, a.g.e., ss.59-62.

⁵⁶⁰ Tunaya, a.g.e., s.508.

⁵⁶¹ Kurnaz, a.g.e., ss.268-269.

⁵⁶² Unat, a.g.e., s.10.

⁵⁶³ Çakır, a.g.e., ss.57-58

⁵⁶⁴ Kurnaz, a.g.e., ss.269-270.

kadınların çalışacağı iş yerlerinin açılmasını planlamıştır. Bir dikim evi açarak kadınlara iş imkânı sağlamış, yayınlarıyla kadınların ticaret hayatına atılmalarını desteklemiştir⁵⁶⁵.

Cemiyetin kadınları iş hayatına dâhil etme yönünde yaptıkları çalışmalar başarılı sonuçlar doğurmuş, Seyyide Kemal Hanım, kadınlara yönelik pastane ve lavantacı dükkânı işletmeye başlamıştır. Yine yayınlarıyla kızların Darülfünunda ders almalarına yardımcı olmuş, tıp fakültelerine kız öğrencilerinin kabul edilmesini desteklemişlerdir. Üyeleri olan Belkıs Mahmut Hanım'ı Paris'e dışçılık eğitimine göndererek hükümetin bu politikayı benimsemesine yardımcı olmuştur⁵⁶⁶.

Dönemin ilk feministlerinden olan Nuriye Ulviye tarafından kurulmuş olan dernek, kadın haklarını savunmayı ana ilke edinmiş, bu konuda kamuya açık tavır almaktan çekinmemiştir. Mesela, Telefon Kumpanyası'nın kadın işçi almama tavrı karşısında başarılı bir karşı koyuş göstermiş, yine kadın olduğu için uçağa alınmayan Belkıs Hanım'ı desteklemiştir⁵⁶⁷.

Üyelerinden olan Belkıs Şevket Hanım, 18 Kasım 1913'de bir Osmanlı pilotuyla uçağa binmiş ve uçan ilk Osmanlı ve Müslüman kadın olmuştur. Belkıs Hanım, Kadınlar Dünyası Dergisi'nde duygularını ve mutluluğunu okurlarla paylaşmıştır. Bu olay içeride ve dışarıda heyecanla izlenmiş, Hindistan'dan "Hind Havatın-i İslam Cemiyeti" Belkıs Hanım'a bu kahramanlığı için kutlama yazısı göndermiştir⁵⁶⁸.

Cemiyet İstanbul Telefon İdaresine yaptıkları iş başvuruları kadın oldukları için kabul edilmeyen Bedra Osman Hanım ve arkadaşları için kampanya düzenlemiştir. Bu çabaları yankı bulmuş, yedi kadın işe alınmıştır. Bunlar; Hamiyet Derviş, Bedia Şekip, Mediha Enver, Refika Mustafa, Semiha Hikmet, Nezihe Mustafa isimli kadınlardır. Bedra Hanım ise iş müfettişi olarak çalışmaya başlamıştır⁵⁶⁹.

Teşekküle göre ülkenin en büyük problemi eğitimsizlik olarak belirlenmiş, bu alanda yeni reformların yapılmasının zaruridir. Bu sorunun giderilmesi için ilköğretimin zorunlu olması, kızların eğitiminin sağlanması, kız liselerinin açılması, kızların üniversite eğitimini alması, bunun için gerekirse yurtdışına gönderilmeleri gerekmektedir. Üyelerden olan Azize Haydar Hanım, kendi imkânlarıyla bir okul yaptırmış ve yöneticiliğini de kendisi yürütmüştür. Dernek doktoru Ahmet Vicdani

⁵⁶⁵ Çakır, a.g.e., ss.58-59.

⁵⁶⁶ Kurnaz, a.g.e., ss.270-271

⁵⁶⁷ Caporal, a.g.e., ss.148-149.

⁵⁶⁸ Çakır, a.g.e., ss.62-63.

⁵⁶⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.191-192.

ise haftada iki gün derneğe gelen kadınları ücretsiz muayene etmekte, gerekirse evlere de gitmektedir⁵⁷⁰.

Dernek II. Meşrutiyet'in çalkantılı siyasi yapısı içerisinde varlık göstermiş, 1913 yılında da elliyi aşkın üyeye sahip olmuşsa da örgütlenme açısından zayıf kalmıştır⁵⁷¹.

Bununla birlikte fikirleri ve icraatlarıyla ülke içinde etkin olmuş, yurtdışında ilgi çekmiştir. Amerika, Rus ve Avrupa basınında yer almış, "Fransız Kadınları Hakkı-ı İntihab Cemiyeti" ile bağlantı kurmuş, üyelerinden bir kısmı derneğe yardımcı üye oldukları gibi ülkelerinde de Osmanlı kadınlarına ilişkin konferanslar vermişlerdir. Finansmanını kayıt ücreti ve aidatlarla karşılamış, kimseden yardım almamış, daha ziyade orta sınıf kadınlar tarafından desteklenmiştir. Dönem için radikal sayılabilecek istemlerde bulunmuş, Osmanlı kadınının sosyal ve iş hayatına dâhil olmasında önemli rol oynamıştır⁵⁷².

2.1.3.1.31. Suriye Nisvanı Umur-ı Hayriye Müessesesi

Hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız teşekkülün varlığı, üyelerinden Maide ve Cemile Hanımlara verilen şefkat nişanından öğrenilmektedir⁵⁷³.

2.1.3.1.32. Şefkat Heyeti

Konya'da kurulmuş olan dernek, kızlara yönelik dikiş evleri açmış, gelirinin %10'unu yetimlere ayırmıştır⁵⁷⁴.

2.1.3.1.33. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği

Aynı isme sahip ikinci dernek olup, Balkan Savaşı sonrası zor durumda olan göçmenlere yardım etmek için kurulmuştur⁵⁷⁵. 1913 Eylül'ünde yayınlanan Kadınlar Dünyası Dergisi'nin ikinci sayısında derneğin nizamnamesi yer almıştır. Hiçbir fırka ve teşekkülle ilgilerinin olmadığı belirtilmiş, kadınları meslek sahibi edindirme amacıyla varlık gösterdiği ifade edilmiştir⁵⁷⁶.

⁵⁷⁰ Çakır, a.g.e., s.63.

⁵⁷¹ Tunaya, a.g.e., s.509.

⁵⁷² Çakır, a.g.e., ss.63-64.

⁵⁷³ Kurnaz, a.g.e., s.253.

⁵⁷⁴ Çakır, a.g.e., s.50.

⁵⁷⁵ Kurnaz, a.g.e., s.246.

⁵⁷⁶ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.166.

On iki kurucudan oluşan dernek, 200 civarında üyeye sahiptir. Okuyamamış kızlara yönelik dört yıllık eğitim programı hazırlamış, ilk yıl yirmi öğrencileri varken ikinci sene bu sayının yüze ulaştığı görülmüştür⁵⁷⁷.

İhtiyaç sahibi kadın ve çocuklarla özel olarak ilgilenmiş kızların eğitimine, kadınlara yönelik meslek edindirme kurslarına öncelik vermiştir. Kadının ekonomik hayat içerisine dâhil edilmesini sağlayarak ülke ekonomisine katkıda bulunmayı da amaçlamıştır. Gelir amaçlı piyango çekilişleri düzenlemiş, konferanslar tertiplemiş, göçmen ve kimsesiz kızlar için sanat evi açarak meslek sahibi olmaları için eğitmiştir⁵⁷⁸.

Balkan Harbi sırasında dul ve yetim kadınlara eski Türk sanatlarını ve dikiş öğretmek için bir okul açmıştır. Hastabakıcılık kurslarında çok sayıda kadın eğitim görerek diploma almış, yaralı askerlere hizmet vermiştir⁵⁷⁹.

2.1.3.1.34. Türk Kadınları Bıçkı Yurdu

Dernek 1913 yılında Paris Terzi Akademisi üyesi Behire Hakkı Hanım tarafından, dikiş harcamalarının yurtdışına ve gayri Müslimlere gitmesini engellemek için kurulmuştur. Burada çok sayıda kadın dikiş kurslarından mezun olarak hem meslek sahibi olmuş, hem de milli ekonomiye katkıda bulunmuştur. 1923'e kadar 1380 terzi yetiştiren cemiyet üyeleri açtıkları sergilerden ettikleri gelirlerle ve bağışladıkları eşyalarla orduya destek olmaya da çalışmışlardır. Dernek Batı tarzı kıyafetler dikip sergilemiştir. Derneğin bu uygulaması kıyafet dönüşümü yolundaki ilk adımlardan biri olarak değerlendirilebilir⁵⁸⁰.

2.1.3.1.35. Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Hey'eti

1913 yılında Balkan Savaşı'nın yaralarını sarmak için kurulan derneklerden biridir. Rus idaresinde yaşamalarına rağmen cephede savaşmak, hastabakıcılık yapmak için İstanbul'a gelen kadın gönüllüler, derneğin oluşturulmasında etkili olmuşlardır. Ümmü Gülsüm Kemalova, Rukiye Yunusova, Meryem Pataşova, Meryem Yakubova bunlar içerisindeki öne çıkan isimler olmuştur⁵⁸¹.

⁵⁷⁷ Kurnaz, a.g.e., s.249.

⁵⁷⁸ Çakır, a.g.e., s.48.

⁵⁷⁹ Taşkiran, a.g.e., s.38.

⁵⁸⁰ Kurnaz, a.g.e., ss.257-258.

⁵⁸¹ Nazım Hikmet Polat. (1991). *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss.73-74; Kaplan, a.g.e., s.44.

2.1.3.1.36. Arbeilles -Balarıları- Grubu

İstanbul'da yaşayan Fransız bir heykeltıraşın karısı Madam Pompad tarafından kurulmuştur. Dernek 1913 yılında 200 civarında üyeye sahip olup, Türk kadınlarını da dernek bünyesinde yer almaya çağırmıştır⁵⁸².

2.1.3.1.37. Müslüman Kadın Birliği

Süleyman Paşa'nın kızı Mediha Süleyman tarafından oluşturulmuştur. Dernek I. Dünya Savaşı sonlarında teşekkül ettirilmiş, yardım amaçlı piyangolar düzenlemiş, konferanslar tertip etmiştir. Yoğun bir barış çabası gösteren dernek, adını daha sonra Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti olarak değiştirmiştir⁵⁸³.

2.1.3.1.38. Eftal Hastanesi ve Şişli Osmanlı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi

Amaç ve çalışmaları hakkında detaylı bilgiye sahip olmadığımız dernek, 1914 yılında kurulmuştur. Cemiyetin kurucusu Leyla Hanım ve diğer üyeler faydalı hizmetlerinden dolayı çeşitli madalyayla ödüllendirilmişlerdir⁵⁸⁴.

2.1.3.1.39. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti

1914 yılında kurulan dernek, savaşta hayatını kaybedenlerin ailelerine yardım amacıyla oluşturulmuştur. Ciddi anlamda yardım yapan teşekkül, bu konuda Müslüman ve gayri Müslim ayrımı gözetmemiştir. Alman kadınların da cemiyet içerisinde yer aldığı görülen⁵⁸⁵ derneğin başkanı Nuriye Canbolat'tır. Üyeler ise yaparken İrfan Bedri, Leyla Vacid, Nezihe Veli, Tevhide Osman, Hediye Sırrı, Kamile İsmail ve Madam Panciri'den oluşmaktadır⁵⁸⁶.

2.1.3.1.40. Şehit Ailelerine Yardım Birliği

1915 yılında Nakiye Hanım tarafından kurulmuş, Milli Mücadele zamanında da hizmetlerini sürdürmüştür. İhtiyaç sahibi olanlara maaş bağlanması, yetimlerin eğitilmesi gibi sosyal çalışmalarda bulunmuştur⁵⁸⁷.

⁵⁸² Çakır, a.g.e., s.46.

⁵⁸³ Çakır, a.g.e., s.46.

⁵⁸⁴ Kurnaz, a.g.e., s.250.

⁵⁸⁵ Kurnaz, a.g.e., s.251.

⁵⁸⁶ Çakır, a.g.e., s.46.

⁵⁸⁷ Kaplan, a.g.e., s.42; Kurnaz, a.g.e., s.252.

2.1.3.1.41. Bilgi Yurdu Dersanesi

Eğitim işinin sadece devlete yüklenmemesi gerektiğini düşünen Ahmet Edib Bey tarafından 1916 yılında, kızların eğitimine yönelik kurulmuştur. Burada okuryazarlık, dikiş, nakış, piyano ve diğer bazı enstrümanları kullanma, Kur'an, din dersi, yabancı dil, fen bilimleri, matematik, beden, hat gibi birçok alanda eğitim verilmiştir. Tek ders seçenler eğitimden ücretsiz yararlanırken, birden fazla ders seçenler de cüz'i bir ücret mukabilince bu hizmeti almaktadırlar. Bilgi Yurdu, kadınların kültür seviyelerini yükseltme amaçlı hizmet verdiği gibi ayrıca öğretmenlik, telefonculuk, mağaza hizmetleri, ticari bilgiler gibi dallarda da iş öğretimi yapmıştır⁵⁸⁸.

2.1.3.1.42. Kastamonu Osmanlı Hanımları İş Yurdu Cemiyeti

Kastamonulu kadınlara mesleki eğitim vermek amacıyla Vali Atıf Bey'in eşi tarafından 1916 yılında kurulmuştur. Kadınlara biçki-dikiş, el işleri öğretmek iş imkânı sağlamaya çalışmıştır⁵⁸⁹. 100 üyeye çalışmaya başlayan cemiyet, kısa sürede büyüyerek altı ay sonra sergi ve piyango çekilişi düzenleyecek konuma gelmiştir⁵⁹⁰.

2.1.3.1.43. Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti

Asker ailelerine yardımcı olmak için 1916'da faaliyete geçirilmiştir. Yoksul ailelere destek vermiş, hasta çocukları tedavi ettirip öğrenim giderlerini karşılayan cemiyet, 70.000 kişiye yardım etmiştir⁵⁹¹.

2.1.3.1.44. Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi

1916 yılında İstanbul'da dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa⁵⁹² ve eşi Naciye Hanım tarafından kurulmuş olan derneğin amacı kadınlara namuslu bir iş ortamında çalışma imkânı sağlamak, ekonomik ihtiyaçlarını kendi emekleriyle karşılamalarına yardımcı olmaktır⁵⁹³.

Her ne kadar Naciye Hanım'ın ismi dernek kurucusu olarak geçmekte ise de üyeler arasında kadın ismine rastlanmaz. Üyelerini Harbiye Nezareti Mektupçusu Ali Rıza, Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmail Hakkı, İstanbul Mebusu Salah Cimcoz, Dava Vekili Mehmet Salahaddin Bey oluşturmaktadır. Kadınlar Dünyası Dergisi'nde

⁵⁸⁸ Kurnaz, a.g.e., ss.271-273.

⁵⁸⁹ Mustafa Eski. (1996). *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.36; Kurnaz, a.g.e., s.264.

⁵⁹⁰ Eski, a.g.m., s.36.

⁵⁹¹ Kurnaz, a.g.e., s.253.

⁵⁹² Zafer Toprak. (1998). Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile, *Tarih ve Toplum*, 51(9):34-38; Tekeli, a.g.e., s.200.

⁵⁹³ Tekeli, a.g.e., s.200.

dernek üyelerin tamamen erkeklerden oluşmasından dolayı 194/6. sayısında bir eleştiri yazısı çıkmıştır⁵⁹⁴.

Cemiyet başkenti İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu olarak üçe bölmüş, her bölgede bir yahut bir kaç fabrika açarak onar bin kişiye iş imkânı sağlamayı planlamıştır. Buralarda dantel, beyaz iş, elbise, makine ile çorapla fanila örme, asker çamaşırları, kostüm ve diğer işler için farklı adlarla değişik atölyeler yer alacaktır⁵⁹⁵.

Kurucular, üyeler ve çalışmalar göz önüne alındığında bu derneğin devlet yöneticilerinin sosyal bir problemi çözümüleme düşüncesinin tezahürü olduğunu söyleyebiliriz. Enver Paşa ve eşi Naciye Hanım derneği kadın istihdamını desteklemek ve genişletmek gayesiyle kurmuştur⁵⁹⁶.

Dernek Beyoğlu, Fatih ve Bayezid bölgelerinin temizliği için 300 kadın işçiyi 300 kuruş maaşla işe almıştır. 1918 yılına kadar yetiştirerek çalıştırdığı kadın sayısının 60.000 civarındadır⁵⁹⁷.

İstanbul'da açacağı darüssina'larda 10.000 kadın çalıştırmayı hedeflemiştir. Buralarda çalıştırmak üzere yapacağı alımlar için 19 günde 11 bin kadın başvurmuştur. Bir yıl sonra derneğin çalışmaları İstanbul sınırını aşmış, talep üzerine İzmir'den İstanbul'a 80 kadın işçi gönderilmiştir⁵⁹⁸.

Cemiyet, ahlaki bozulmanın önüne geçmek ve nüfus artışını sağlamak için evliliği özendirmekte hatta zorunlu tutmaktadır. Erkek üyeler 25, kadınlar ise 20 yaşına geldiğinde evlenmeleri gerekmektedir. Kadınlara cemiyet dışı bir teklif geldiği zaman araştırılır, uygun olduğuna karar verilirse evlendirilirdi. Evlenenlerin maaşlarına %20 zam yapılır, çocuk doğduğu zaman da ikinci kez %20'lik bir artış verilir. Yaşını doldurduğu halde evlenmeyenlerin maaşlarında %15'lik bir kesintiye gidilmektedir. Bekâr kadın ve erkekleri tanıştırmak için gazetelerin ilk sayfalarında özellikleri yayınlatılmış, evlenmelerine zemin hazırlanmaya çalışılmıştır⁵⁹⁹.

Kadınları iş sahibi yapmak ve onlara namuslu bir hayat sağlamak gayesiyle Fatih, Üsküdar, Beyoğlu gibi semtlerde sadece kadınların çalıştığı fabrikalar açmıştır. Çorap, fanila, elbise gibi bölümlerde üretim yapan fabrikada kadınlara iş imkânı sağlamıştır⁶⁰⁰.

Derneğin kadınları iş sahibi yapma yönündeki çabaları sadece İstanbul'la sınırlı kalmamıştır. Kastamonu'da kadınları meslek sahibi etme amaçlı biçki-dikiş

⁵⁹⁴ Çakır, a.g.e., s.50.

⁵⁹⁵ Toprak (1992), a.g.m., s.232.

⁵⁹⁶ Tekeli, a.g.e., s.199.

⁵⁹⁷ Kurnaz, a.g.e., s.261.

⁵⁹⁸ Tekeli, a.g.e., ss.199-200.

⁵⁹⁹ Kurnaz, a.g.e., ss.261-263.

⁶⁰⁰ Tülin Sümer. (2001). Türkiye'de İlk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 44: 30-33.

kursu açmıştır. Üç ay süren eğitimin ardından kadınların üretici pozisyonuna geçmesi desteklenmiştir, bu yönde çalışmalar yapılmıştır⁶⁰¹.

Dernek, gönüllü kadınlardan işçi taburları oluşturarak ordunun geri hizmetinde çalıştırmıştır. Bu taburlara kabul edilmek için 18-30 yaş aralığında, güçlü ve Osmanlı uyruklu olmak gerekmektedir. İlginç ve dikkat çeken bir başka şart ise kadının kucak çağında çocuğunun olmaması ve namuslu bir kadın olduğunu yetkili kişilere onaylatması zorunluluğudur⁶⁰².

Bu taburun yönetimi tabur komutanı, bölüm kumandanı, muhasebe memuresi, tabur baş sekreteri ve kadın bölüklerinden oluşmaktadır. Taburda revir kurulacak ve hastabakıcılar görevlendirilecektir. Tabura alınan kadınları, İstanbul'da dernek, taşrada da yerel yöneticiler seçerdi. Erkek memurlarla aynı işleri yapan kadın memureler ve kâtibeler aynı zamanda erkek zabitan gibi nöbet de tutar, günde 8 saat çalışırdı. Komutların bildirilmesi için de bölük, takım başlarına, onbaşı, çavuş ve başçavuşlara düdük verilmiştir⁶⁰³.

Bunların kıyafetleri pelerin, manto, ceket, şalvar, başörtüsü, tozluk, yeldirme ve fotinden oluşmaktadır. Amblem ve kayıt numarasını taşıyan pazubendlerini sol kollarının üst kısmındaki yeldirmelerine ilâştirerek kullanırlardı. Memura ve kâtibelerin yakaları sırma şeritle çevrili kırmızı çuha parçası eklenirdi. Bölükbaşı ve takımbaşılar sırma şeritli sarı yıldız, diğer kâtime ve memureler beyaz yıldız kullanırdı. Hastabakıcılar ve terzilerin sırma şeritleri yokken, terziler yıldız yerine beyaz madeni makas, hastabakıcılar da beyaz madeni hilal kullanırdı⁶⁰⁴.

Dernek kadınlara iş imkânını kendi açtığı işyerleriyle sağladığı gibi, özel ve resmi kurumlarla da işbirliği yaparak yeni imkânlar oluşturmuştur. Kadınların özellikle fabrikalarda çalışmaya ilgi gösterdikleri, sadece buralarda temizlik yapan 300 kadın işçi olduğu bilinmektedir⁶⁰⁵.

Cemiyet milli aile oluşturma amacıyla evlilikleri teşvik etmekte hatta elemanlarına evli olma koşulunu getirmektedir. Aile hayatının çökmesini engellemek için ortaya koyduğu politika teşvikin ötesinde bir durum göstermektedir⁶⁰⁶. Bu konudaki uygulamalarıyla devletin özendirici nüfus politikası da faaliyete geçirilmiştir⁶⁰⁷.

⁶⁰¹ *Açıksöz Gazetesi*. (20 Kanun-ı Sani 1337-10 Ocak 1921).

⁶⁰² Toprak (1998), a.g.m., s.35.

⁶⁰³ Zafer Toprak. (1982). *Türkiye'de Milli İktisat*, Yurt Yayınları, Ankara, s.414.

⁶⁰⁴ Toprak (1992), a.g.m., s.235.

⁶⁰⁵ Çakır, a.g.e., s.51.

⁶⁰⁶ Toprak (1992), a.g.m., ss.232-233.

⁶⁰⁷ Toprak, a.g.e., s.414.

2.1.3.1.45. Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti

Musikiperver kadınların bir araya gelerek kurmuş oldukları bir dernektir. Musiki toplantıları düzenleyip, musikiye emeği geçen sanatçıların yaşam ve eserlerini tanıtmak amacı güdülmüştür. 1918 yılında Nişantaşı'nda kurulan derneğin yöneticisi ünlü viyolonist Zeki Bey olup ilk başta 80 üyeye sahip olduğu bilinmektedir⁶⁰⁸.

2.1.3.1.46. Sade Giyinen Hanımlar Cemiyeti

1918 yılında kurulan bu teşekkül, kadın kıyafetlerinin düzenlenmesi amacı taşımaktadır⁶⁰⁹.

2.1.3.1.47. İnas Darülfünunu Mezuneleri Cemiyeti

Bu cemiyetle ilgili olarak Türk Kadını Dergisi'nin beklentilerini yazması sonucu bilgi sahibi olunabilmiş ve 1918 yılında kurulduğu zannedilmektedir. Dergiye göre cemiyet, düzenleyeceği konferanslarla kadınların kültürel gelişimlerine katkıda bulunmalıdır. Kadının terakkisi için çalışmalı, düşüncelerinin yayılması için bir dergi çıkarmalıdır⁶¹⁰.

2.1.3.1.48. Asri Kadınlar Cemiyeti

1918'de kurulan dernek, Milli Mücadele döneminde işgalleri protesto eden eylemlere katılmış, ilmi encümenler kurmuştur. Oluşturdukları bir heyetle konferanslar tertiplemiş, yazılar yayınlamış, mitinglerde konuşmacı olarak ön saflarda yer almışlardır. Üsküdar, Doğancılar mitinginde konuşan Sabahat ve Naciye Hanımlar cemiyeti temsilen orada bulunmuş, 18 Mart 1919'da İnas Darülfünun öğrencilerinin birlikte yapacakları miting yasaklanınca Fatih Türbesi yanında anma programı organize ederek itilaf devletlerinin tutumunu protesto etmişlerdir⁶¹¹.

Kadınları çağın ihtiyaçlarıyla donatmayı amaçlayan dernek, kadını fikri ve fiziki olarak güçlendirip sosyal konumunu iyileştirme hedefinde olduklarını söylemiştir. Bu gayeye ulaşmak için de kütüphane, müze, laboratuvar, tesisler kuracaklarını açıklamıştır⁶¹².

⁶⁰⁸ Kurnaz, a.g.e., s.275; Çakır, a.g.e., s.52.

⁶⁰⁹ Çakır, a.g.e., s.59.

⁶¹⁰ Kurnaz, a.g.e., ss.274-275.

⁶¹¹ Leyla Kaplan. (1996). Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri, *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, A.A.M. Yayınları, Ankara, ss.72-73.

⁶¹² Çakır, a.g.e., s.52.

2.1.3.1.49. Türk Kadını Dersanesi

Derneğin Türk Kadını Dergisi'nin sahibi Ahmet Hilmi Bey tarafından kurulduğu bilinmektedir. Her seviyedeki kadın için lazım olan genel bilgileri vermeyi, müzik ve sanat öğretmeyi, iyi bir anne olmalarını sağlamayı amaçlamıştır. Yabancı dil öğretimi, fen bilimleri ve sanat gibi dallarda eğitim vermiştir. Ayrıca ayda bir halka açık konferans ve konserler tertiplenmesi, kursa katılanların cüz'ü bir ücret karşılığında yararlanacakları zengin bir kütüphane kurulması planlanmıştır⁶¹³.

2.1.3.1.50. İslam Kadınları Cemiyeti

Anadolu'da İzmir işgali sonrası yapılan ilk toplu kadın protestosu bunlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1919 Temmuz'undaki Erzurum Kongresi sonrası Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin etkisiyle bir araya gelmişlerdir. 29 Kasım 1919 tarihinde Muradiye Camii'nde Kız Öğretmen Okulu müdiresi Faika Hanım idaresindeki toplantı ile çalışmalarına başlamış ve Milli Mücadele'yi destekleyen bazı kararlar alarak bunu kamuoyuyla paylaşmışlardır⁶¹⁴.

23 Aralık 1919 yılında Erzurum'da bir camide mevlit okutmuş, Faika Hanım imzasıyla İstanbul hükümetine, işgal kuvvetleri komutanlığına ve Amerika Senatosu'na işgalleri protesto edip bağımsızlık mücadelelerini ifade eden telgraflar çekmişlerdir⁶¹⁵.

2.1.3.1. 51. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Vatan savunmasının gerekliliği karşısında kadınlar tarafından bu amaçla kurulan derneklerden biridir. 5-11-1919 tarihinde Sivas'ta kurulan dernek, tüm İslam kadınlarını doğal üyeleri olarak kabul etmektedir⁶¹⁶.

Türk kadınlarının Milli Mücadele'ye verdikleri büyük ve kararlı desteğin en önemli göstergelerinden biri bu cemiyetin kuruluşu olmuştur. Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım ve arkadaşları tarafından oluşturulan teşekkül, kısa sürede Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şubeler açmıştır⁶¹⁷.

Dernek, İrade-i Milliye Gazetesi'nde 8-11-1919 tarihinde yayınlanan haberle kuruluşunu ilan etmiş,⁶¹⁸ on bir maddeden oluşan yönetmeliğini broşür olarak bastırmıştır. Anadolu'nun gerekli gördükleri şehirlerinde şube açmak, vatanın

⁶¹³ Kurnaz, a.g.e., ss.275-276.

⁶¹⁴ Kaplan, a.g.e., s.84.

⁶¹⁵ Gülgün Polat. (1983). *Atatürk ve Kadın Hakları*, Ankara, s.175.

⁶¹⁶ Tekeli, a.g.e., s.203; Mısıroğlu, a.g.e., s.61.

⁶¹⁷ Bekir Sıtkı Baykal. (1996). *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, A.A.M. Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, s.1.

⁶¹⁸ Mısıroğlu, a.g.e., s.61.

bütünlüğünü sağlamak, gayri Müslim ve azınlıklara saygılı olmak, vatanın bütünlüğünü zedeleyecek her türlü eylemin karşısında olmak gibi maddeler cemiyetin ana unsurlarını oluşturmuştur. Burdur, Amasya, Erzincan, Kayseri, Kastamonu, Bolu, Pınarhisar, Niğde, Kangal gibi şehirlerde şubeler oluşturulmuştur. Bunlar kuruluşlarını Sivas merkeze, Ankara Heyeti Temsiliye aracılığı ve Mustafa Kemal imzasıyla bildirmektedir⁶¹⁹.

Dernek, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet ile yazıştığı gibi gerektiğinde İtilaf Devletlerine, yönetime protesto telgrafları çekmektedir. Anadolu Ajansına sürekli haberler göndermekte ve yeni kurulan cemiyetleri de bildirmektedir. Kadınlar arasında toplantılar yapmış, Milli Mücadele'ye aykırı yayın yapan basını kınamış ve protesto telgrafları göndermiştir. Dönem basınında az da olsa cemiyetin çalışmalarına yer verildiği görülmektedir⁶²⁰.

Derneğin bazı şubeleri hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır. Örneğin Pınar Hisar Cemiyeti 160 üyeye sahipken, Niğde şubesi 1920'de 1.090 üyeyi bünyesinde toplamaktadır. Burdur'daki cemiyet şubesinde 110 üyenin olduğu, 16 kişinin de gizli oylama yöntemiyle aktif üye olarak belirlenmiştir. Yönetim üyeliklerine biri öğretmen, biri memur kızı, ikisi de eşraftan kişilerin eş ve kızı olan dört kişi seçilmiştir. Burdur şubesinde 4 öğretmen ve idareci kadın bulunmaktadır. 5 tanesi memur eş ve kızları, 7 tanesi de eşraftandır. Kangal'daki aktif üyeler ise 2 kaymakam, 3 yüzbaşı, 2 memur, 3 de eşraf ailesi ve 1 kadın öğretmen oluşmaktadır. Bunlardan biri öğretmen iki kadın dışında hepsi evlidir⁶²¹.

Dernek, kuruluşunun ardından İstanbul hükümetine telgraf göndererek, ülkenin karşı karşıya kaldığı tehlikeyi protesto etmiştir⁶²². Ayrıca başkan Melek Hanım ve sorumlu sekreter Şefika Kamil imzalarıyla, İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya siyasi temsilcilerine protesto telgrafları çekmiş, düzenledikleri kampanyalarıyla orduya mal ve para yardımı sağlamaya çalışmışlardır⁶²³.

Üyeler mahalle mahalle gezmekte, Milli Mücadelenin önemini konferanslar, müsamereler, mevlitler, mitingler vasıtasıyla anlatmaktadır. Düzenledikleri kampanyalarla toplanan yardımları cepheye ulaştırmışlardır⁶²⁴.

İşgaller karşısında ciddi protestolar yapan, orduya para ve mal yardımı sağlayan bu dernek, Kurtuluş Savaşı süresince büyük hizmetler ifa etmiştir. Bu

⁶¹⁹ İnan (1983), a.g.e., s.1998.

⁶²⁰ Kaplan, a.g.e., ss.91-107; İnan, a.g.e., s.124.

⁶²¹ Tekeli, a.g.e., s.204.

⁶²² İnan (1983), a.g.e., ss.1996-1997.

⁶²³ Çakır, a.g.e., s.74; İnan (1983), a.g.e., s.1998.

⁶²⁴ İnan (1975), a.g.e., s.125.

çalışmaları sırasında Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti ile diyalogunu sürdürmüş ve Mustafa Kemal'in büyük takdirini kazanmıştır⁶²⁵.

2.1.3.1.52. Kadınlar Halk Fırkası

15 Haziran 1923 yılında kurulan fırkanın başkanlığına Nezihe Muhiddin, sekreterliğine de Şükufe Nihal getirilmiştir⁶²⁶.

Amacı kadının sosyal, siyasal ve ekonomik hayata dâhil edilmesi olan fırka, kadının siyasal haklara sahip olması talebinde bulunmuştur. Kadınlara yönelik çok sayıda konferanslar düzenleyen fırka, yasal zeminde kabul görmemiştir. Valiliğin kuruluşlarını onaylamaması üzerine söylemlerini daha ılımlı bir hale getirmiş ve 5 Şubat 1924 tarihinde onay alabilmiştir⁶²⁷.

Bir diğer görüşe göre ise Nezihe Muhiddin ve Şükufe Nihal, çoğunluğu eğitimsiz ve sosyo-ekonomik yeterliğe sahip olmayan kadınların siyasal haklara sahip olmalarını şimdilik uygun görmemişler, önce bu durumu düzeltip, sonra hakların verilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Aslında Nezihe Muhiddin'de fırkayı kurarken Halk Partisi'nin kadın kolu olma isteğinde olmuştur⁶²⁸.

Ancak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bile bu adı almamışken kadınların kendi başlarına bir parti kurmaları yadsınmış ve hükümetçe onaylanmamıştır. Fırka ancak içeriğini ve ismini değiştirdikten sonra resmi onay alabilmiş erkek üyeleri de kabul etmeye başlamıştır⁶²⁹. Fakat onayın dernek için çıkması dolayısıyla programlarından siyasi maddeleri çıkaran yöneticiler, Türk Kadın Birliği ismiyle bir dernek kurmuşlardır⁶³⁰.

Verilen izne göre dernek "kamuoyunu karıştırmamak için" başka şehirlerde şube açamayacaktı⁶³¹.

1923 Temmuz'unda seçim yasası uygun olmadığı için aday çıkarmadıkları halde, İzmir ve Şarki Karahisar'da Halide Edib 3, fırkanın saymanı Latife Hanım da 1 oy almıştır⁶³².

2.1.3.1.53. Diğer Dernekler

Bu derneklerin dışında 1919'da Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin çıkardığı takvime göre 1914'te Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, 1917'de Kadıköy

⁶²⁵ Baykal, a.g.e., s.1.

⁶²⁶ Zihnioğlu, a.g.e., s.130.

⁶²⁷ Çakır, a.g.e., ss.75-76.

⁶²⁸ Toksa, a.g.m., ss.82-83.

⁶²⁹ Toksa, a.g.m., s.84.

⁶³⁰ Çakır, a.g.e., ss.75-76.

⁶³¹ Zihnioğlu, a.g.e., s.147.

⁶³² Zihnioğlu, a.g.e., s.138.

Fakirperver Hanımlar Cemiyeti, 1918'de Muallimler Cemiyeti, yine 1918'de Üsküdar Bıçkı Yurdu, 1918 yılında Amerikan Kolej Talebeleri Türk Mezunları Cemiyeti, Osmanlı Kadınlar Cemiyeti gibi dernekler kurulmuştur⁶³³.

2.1.4. CUMHURİYET SONRASI KURULAN KADIN DERNEKLERİ

2.1.4.1. Veremle Mücadele Cemiyeti

1923'de Balıkesir ve İzmir'de faaliyete geçen cemiyet, 1927 yılında da İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır⁶³⁴. Prof. Dr. Müfide Kuzey başkanlığında çalışan dernek, çok sayıda kadın ve erkek hekimi bir araya getirerek veremle mücadele etmiştir. Şubeleri tüm il ve ilçelere yayılmış, toplum sağlığına hizmet etmişlerdir⁶³⁵.

2.1.4.2. Türk Kadın Birliği

Başkanlığını Nezihe Muhiddin, sekreterliğini Muzaffer'in yapmış olduğu birliğin kurucuları arasında Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Hanım'da bulunmaktadır. Amacı, kadınların sosyo-kültürel seviyelerini yükseltmek, onları sorumluluk sahibi yapmak ve bilinçlendirmektir⁶³⁶.

1924 yılında bu isimle yasallık kazanan derneğin temeli aslında 1923 yılında kurulan Kadınlar Halk Fırkası'na dayanmaktadır. Dernek, kadınları sosyal ve siyasal açıdan etkin pozisyona taşıma düşüncesindedir. Muhtaç kadınlara yardım etmiş, yoksul çocukların eğitilmesi yönünde çalışmalar yapmıştır. Kadınların iş hayatına dâhil edilmesi için çaba göstermiştir. Ülke geneline yayılmak için il ve ilçe şubeleri açmaya çalışmıştır. Faaliyetlerini adı daha sonra Türk Kadın Yolu olarak değişecek olan, Kadın Yolu Dergisi aracılığıyla kamuoyuna iletmiştir⁶³⁷.

Birlik, 1927 yılında siyasal hak taleplerini dile getirene kadar pasif bir durum sergilemiştir. O tarihe kadar ne TBMM'de kadınlar için olumsuz koşullar içeren yasalara tepki koymadığı gibi kadın haklarının genişletilmesi çerçevesinde de varlık göstermiştir. Kurucuları arasında Şükufe Nihal, Nezihe Muhiddin gibi hızlı

⁶³³ Taşkıran, a.g.e., s.39.

⁶³⁴ Nimet Ardiç, "Cumhuriyet Sonrası Kurulan Kadın Dernekleri", *Atatürk ve Kadın Hakları*, Türk Ticaret Bankası Cumhuriyetin 60. yıl Armağanı, Ankara, 1983, s.194.

⁶³⁵ Kaplan, a.g.e., s.167.

⁶³⁶ Kılıç, a.g.e., s.348; Zihnioğlu, a.g.e., ss.152-153.

⁶³⁷ Çakır, a.g.e., ss.76-78.

feministleri barındıran birliğin bu tutumu şaşırtıcıdır. Çünkü bu kadınlar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hürriyet isteyerek sokaklara çıkmış, İttihad ve Terakki hükümetinden vaad edilen yenilikleri alamayınca da 5. yıl dönümünde Meşrutiyet için "Erkeklerin Milli Bayramı" ifadesini kullanmışlardır. Zülâl Kılıç, bu kadınların, Cumhuriyet sonrası pasif bir tutum içerisine girmelerini umut bağlanan iktidarla iyi geçinme isteği olabileceği şeklinde yorumlamıştır. Kılıç ayrıca iç ve dış tehditlerle mücadele edildiği bir dönemde, devlete yeni sorunlar çıkarmama isteğinin de bir başka neden olabileceğini söylemiştir⁶³⁸.

İlk zamanlar bir yardım derneği hüviyetinde görülen birlik, 25 Mart 1927 yılında çok sayıda kadın ve erkek üyelerinin katılımıyla, tüzüğüne kadınlara siyasi hakların verilmesini hedefleyen bir madde eklemiştir⁶³⁹.

İstanbul, Ankara ve birçok şehirde toplantılar yapan dernek, 26 Mart'ta kadınlara siyasi hakların verilmesi talebinde bulunmuştur. Aldıkları karar gereği tüzüklerine de bu isteği ekleyen dernek, siyasi amaç için çalışan ilk teşekkül olmuştur⁶⁴⁰.

Başkan Muhiddin, buna karşı çıkan üyelere kadının siyasi yaşamda aktif olarak yer almadığı sürece sosyal hayatta etkinleşemeyeceğini söylemiştir. Türk kadının artık siyasette yer alabilecek vasıflara sahip olduğunu ve derneğin bu yönde çalışması gerektiğini savunmuştur⁶⁴¹.

İstanbul Valisi bu tüzüğü, kadınların asıl vazifelerinin çocuk doğurmak ve yetiştirmek olduğu sebebiyle onaylamamış olsa da hükümetin bunu desteklemeyen yaklaşımı dolayısıyla kabul etmek zorunda kalmıştır. Aynı sene yapılması beklenen seçimler sebebiyle birlik bu yöndeki isteklerini yoğunlaştırmıştır. Gittikçe sertleşen söylem ve istekleri tepkiler oluşturmuştur. Yasaların sosyal yaşama uyum sağlamak zorunda olduğunu, davaları için savaşıacaklarını, ölene kadar çalışacakları, en azından sonraki kadınlar için ortalığı temizlemiş olacakları ifadeleri gerginliği iyice artırmıştır⁶⁴².

Yapılacak ilk seçimlere katılmayı planlayan cemiyet, bu yönde çalışmalar yapmaya başlamış ancak istekleri gerçekleşmemiştir. Bu konu hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasından ötürü birlik içerisinde bölünme yaşanmıştır⁶⁴³.

Talepleri basın tarafından eleştirilen ve hükümetçe kabul görmeyen dernek, kendi adına bir erkek mebus adayı göstermiştir. Bu da kabul edilmeyince, her şeye

⁶³⁸ Kılıç, a.g.m., s.348.

⁶³⁹ Toksa, a.g.m., s.84.

⁶⁴⁰ Kaplan, a.g.e., s.142.

⁶⁴¹ Toksa, a.g.m., s.84.

⁶⁴² Toksa, a.g.m., ss.84-85; Kaplan, a.g.e., s.142.

⁶⁴³ Kaplan, a.g.e., ss.142-145.

rağmen fikirlerinden vazgeçmeyeceklerini ve mücadelelerinin devam edeceğini açıklamıştır. Bazı çevrelerle basının sahip olduğu olumsuz tutum ve iç problemler nedeniyle polis, 1927’de dernekte arama yapmıştır. Başkan Nezihe Muhiddin ve arkadaşları usulsüzlük gerekçesiyle görevden alınmıştır. Yeni oluşturulan yönetim ciddi bir söylem değişikliğine gitmiş, hayır işleriyle uğraşmaya başlamıştır. Belki de derneğin yeni politikası sonucu 1930 yerel, 1935 genel seçimlerde aday gösterilen ve seçilen kadınların çoğu dernek üyesi kadınlar olmuştur⁶⁴⁴.

Kadın Birliği, Cumhuriyet sonrası kurulan bir dernek olmasına rağmen, Cumhuriyet ideolojisinden beslenen bir hareket olmaktan ziyade Avrupa ve Amerika süfrajtelerinin etkisinde olan bir teşekkül olarak görülmüştür. Nitekim İffet Oruz’un, “Teal-i Nisvanla başlayıp, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi farklı isimlere dönüşen düşünce ve ruhun Türk Kadın Birliği’nde en son şeklini bulduğu” ifadesi bu olgunun özeti gibidir⁶⁴⁵.

Yeni politika olarak kültür ve yardım işlerini benimseyen derneğin başkanı Sadiye Hanım sağlık sorunları gerekçesiyle görevi bırakınca yerine Latife Bekir Işık getirilmiştir. Latife Hanım’da 1929 yılında kadınlara siyasal hak talebinde bulunmuş, kadınların bu konuda bilinçlendirilmesi için konferanslar düzenlemiştir⁶⁴⁶.

Mebusluk listesinde Nezihe Muhiddin ve Şükufe Nihal’in yer almaması şaşırtıcı görünse de bunda kişisel tercihler, sonradan ortaya çıkan siyasi görüş ayrılıkları ya da ileri sürdükleri aşırı feminist düşüncelerin etkili olduğu söylenebilir⁶⁴⁷.

Dernek ön yargılardan kurtulmak için olacak amacını siyaset dışı etkinliklerde bulunmak, kadının yükseltilip medeniyet içerisinde yer almasını sağlamak, Cumhuriyeti benimsetmek ve ihtiyaç sahibi kadınlara yardımcı olmak olarak belirlemiştir⁶⁴⁸.

Yeni misyonuyla faaliyet göstermeye başlayan dernek, kadınları eğitmek için kurslar açmış ve yeni meslekler edindirmeye çalışmıştır. Kadınların sürücü belgesi alıp şoförlük yapmaları için kampanyalar düzenlemiş, kadın polis ve gardiyan alınmasını savunmuştur. Müslüman kadınları çarşaf ve peçelerini çıkarıp, Batılı kıyafetler giymeye teşvik etmiş, karma balolar düzenlemiş dispanserler açmıştır⁶⁴⁹.

⁶⁴⁴ Çakır, a.g.e., ss.76-78.

⁶⁴⁵ Toksa, a.g.m., s.85.

⁶⁴⁶ Kaplan, a.g.e., ss.145-146.

⁶⁴⁷ Toksa, a.g.m., s.95.

⁶⁴⁸ Kaplan, a.g.e., s.141.

⁶⁴⁹ Kaplan, a.g.e., s.141.

1935 yılında İstanbul’da toplanan Milletler Arası Kadın Birliği toplantısında Türk Kadın Birliği kadın haklarının kazanıldığını ifade ederek kendini feshetme kararı almıştır⁶⁵⁰.

Birliğin artık amacına ulaştığı gerekçesiyle kendini kapatması üzüntüyle karşılanmış, Arsiulusal Kadın Birliği Başkanı Ashby, gönderdiği mektupta yeni bir yapılanmayla ilişkilerin sürdürülmesini ifade etmiştir. Birliğin bırakacağı boşluğun doldurulması amacıyla CHP kadın kolunun kurulup, bu görevi yerine getirmesi Atatürk’ün onayından geçmiştir⁶⁵¹.

Türk Kadınlar Birliği 1949 yılında yeniden kurularak faaliyete geçmiştir. Ancak şimdi kuruluş amaçları olarak birinci kimliğinden farklılıklar göstermektedir. Birlik yeniden yapılanma gerekçesi olarak inkılâpların kadınlara verdiği hakları muhafaza etmek, kadınların kültürel yükselişlerini sağlamak olduğunu söylemiştir. Hedeflerinin “erkeğine ve çocuğuna şuurulu bilgi ile hizmet ederek sadakat ve feragatla her derde yetişen Türk analarının çoğalmasını, yetişmesini sağlamak” olduğunu açıklamıştır. Teşekkül siyasetle bağı koparılmış, iyi eş, iyi anne ve sorumlu vatandaş olarak belirlenmiş kadın modeli için çalışacaktır⁶⁵².

Bu dönem kadınların yeniden çarşaf giymeye ilgi göstermeleri üzerine bunu engelleme amaçlı çalışmalar yapmış, kadınlara manto tedarik edilmesi gibi faaliyetlerde bulunarak çarşafa dönüş eğilimi azaltılmaya çalışılmıştır⁶⁵³.

Herhangi bir siyasi partiye üye olanların kabul edilmediği dernek, giderek hükümet politikalarıyla bütünleşmiş ve yarı resmi bir kuruluş haline dönüşmüştür. İleri tarihte derneğin bazı başkanlarının milletvekili yapılmasını Zülâl Kılıç, bu yaklaşım ve uygulamaların ödülü olduğu şeklinde yorumlamıştır⁶⁵⁴.

2.1.4.3. Çocuk Esirgeme Kurumu

1928’de Ankara’da Himaye-i Efdal Kadın Yardım Cemiyeti olarak faaliyete başlamıştır. Çalışan kadınların çocuklarına yönelik kreşler açmak, anne ve çocukların sosyal, sağlık ihtiyaçlarını gidermek, iş evleri, kütüphaneler kurmak gibi faaliyetlerde bulunmuştur⁶⁵⁵.

⁶⁵⁰ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., ss.172-173.

⁶⁵¹ Kaplan, a.g.e., s.159.

⁶⁵² Kılıç, a.g.m., s.349.

⁶⁵³ Kaplan, a.g.e., s.160.

⁶⁵⁴ Kılıç, a.g.m., ss.349-350.

⁶⁵⁵ Ardiç, a.g.e., ss.194-195.

2.1.4.4. Yardım Sevenler Cemiyeti

1928 yılında Mevhibe İnönü'nün fahri başkanlığı, Fitnat Fevzi (Çakmak) Hanım'ın birinci başkanlığı, Nevber Sevüktekin'in ikinci başkanlığını yaptığı derneğin genel sekreteri Tezer Taşkiran'dır. İlk adı Himaye-i Eftal Kadın Yardım Cemiyeti iken Mustafa Kemal, 1938 yılında kadının yoksulu olmayacağını söyleyerek değiştirmiştir. İhtiyaç sahibi kadın ve çocuklara yardım etmeyi amaçlayan dernek ayrıca iş evleri açmış, kadınlara yönelik konferanslar düzenlemiştir⁶⁵⁶. Cemiyet şubeleriyle II. Dünya Savaşı'na girme olasılığına karşı askerlerin ihtiyaçlarını giderecek hazırlıklar da yapmıştır⁶⁵⁷.

2.1.4.5. Yetimleri Koruma Cemiyeti

1925 yılında İstanbul'da kurulan cemiyet, fakir ve yetim genç kadınlara yardım faaliyetlerinde bulunmuş, finansmanını kermes ve yardımlarla sağlamıştır⁶⁵⁸.

2.1.4.6. Yoksulları Koruma Cemiyeti

Eskişehir'de 1935 yılında kurulan cemiyetin amacı ihtiyaç sahiplerine yardım etmek olup, kurulduğu bölgede hizmet yapmıştır⁶⁵⁹.

2.1.4.7. Soroptimist Kulüpler (Meslek Kadınları Derneği)

Müfide Ferit Tek tarafından 1948 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Üyelerini çalıştıkları meslek yahut alanlarında başarılarını kanıtlamış kadınlardan oluşturmuştur. Uluslararası dostluk amacını da taşıyan dernek, kadınların pozisyonlarını yükseltmek için de çalışmıştır⁶⁶⁰.

Farklı ülkelerde aynı meslek grubundan olan kadınlar arasında görüş alış verişini sağlama ve dayanışma oluşturma da bir diğer faaliyet alanı olmuştur⁶⁶¹.

2.1.4.8. Üniversiteli Kadınlar Cemiyeti

Kurucu üyeleri arasında Süreyya Ağaoğlu, Sara Akdik, Fazıla Giz, Türkan Rado, Remziye Hisar, Müfide Küley'in bulunduğu dernek 1949'da İstanbul'da

⁶⁵⁶ Kaplan, a.g.e., ss.167-168.

⁶⁵⁷ Ardiç, a.g.e., ss.194-196.

⁶⁵⁸ Kaplan, a.g.e., s.168.

⁶⁵⁹ Kaplan, a.g.e., s.168.

⁶⁶⁰ Kaplan, a.g.e., s.168.

⁶⁶¹ Kılıç, a.g.m., s.350.

kurulmuştur⁶⁶². Üniversite mezunu kadınlar arasında dayanışma sağlamak, kültürel etkinliklerde bulunmak ve fikir alışverişini sağlamak amacıyla olmuştur⁶⁶³.

2.1.5. AYDIN KADINLARIN BİYOGRAFİLERİ

(Alfabetik Sıraya Göre)

2.1.5.1. Adalet Cimcoz

(1910-1970)

1910'da Çanakkale'de doğan Adalet Cimcoz, ilkokulu bitirdikten sonra öğrenim görmesi için Almanya'ya gönderilmiş olup yazarlıkla birlikte çevirmenlik de yapmıştır. Hacıkadın İlkokulunu bitirdikten sonra öğrenimi için gittiği Almanya'da edebiyat çalışmalarına başlamıştır. Yurda dönünce dublaj rejisörü olarak çalışmıştır. 1951'de Maya Sanat Galerisi'ni kurmuş, Alman Edebiyatına ait bazı önemli eserleri dilimize kazandırmıştır. 1970'de ölmüş, 1950'den 1970'e kadar Yeditepe, Varlık, Yeni Ufuklar Dergilerinde şiir, hikâye örnekleri, tanıtma yazıları yazmıştır⁶⁶⁴.

Çevirileri: Ölüm Gemisi 1957, Sezvanın İyi İnsanı 1961, Milena'ya Mektuplar 1961, Dinamit 1963, Galile 1963, Eğlencili Bir Gömme Töreni 1967⁶⁶⁵.

2.1.5.2. Adile Sultan

1826-1899

Padişah II. Mahmut'un kızı olan Adile Sultan şair olup, Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa ile 1845'de evlenmişti⁶⁶⁶. Dört çocuğundan sadece biri yaşamış kocasının ardından tek çocuğunu da kaybedince tasavvufa yönelmiştir⁶⁶⁷. Önce kızı sonra kocasının ölümü üzerine sarayına çekilmiş, kendini tasavvufa vermiştir. Divan edebiyatının yanı sıra Tekke Edebiyatı'nı da vakıftır. Kanuni'nin şiirlerini "Divan-Muhibbi" adıyla ilk kez o bastırması, Fuzuli'ye nazireler yazmıştır. Osmanlı hanedanı içerisinde düzenlenmiş divanı olan tek kadın şairdir⁶⁶⁸.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi İstanbul'unda saray çevresinin ünlü kişilerinden biri olmuştur. Kadınlarının sosyal hayata katılmalarına öncülük etmiştir.

⁶⁶² Kaplan, a.g.e., s.169.

⁶⁶³ Kılıç, a.g.m., s.350.

⁶⁶⁴ Şükran Kurdakul. (1985). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü 1143 Şair ve Yazar Kişilikleri, Yapıtları, Kaynaklar Cumhuriyet dönemi Dergileri*, Cem Yayınları Kültür Dizisi, İst., ss.174-175.

⁶⁶⁵ Kurdakul, a.g.e., s.175.

⁶⁶⁶ Atilla Özkırmı. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.I, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.30.

⁶⁶⁷ Olcay Kolçak. (2005). *Adile Sultan*, Kastaş Yayınları, İstanbul, s.1.

⁶⁶⁸ Özkırmı, a.g.e., s.30.

Kültürlü bir insan olup otoriter bir kişiliğe sahiptir. Ağabeyi I. Abdülmecid, kardeşi Abdülaziz, yeğeni II. Abdülhamid zamanında siyasal ve kamusal bazı kararlarda etkisi olmuştur. Yetenekli gençleri himayesine alır, yetişmelerine yardımcı olurdu. Hayırsever biri olup, 14 ayrı vakıf sahibidir⁶⁶⁹. I. Abdülmecid'in 1847'de köle ticaretini yasaklamasında etkili olmuştur⁶⁷⁰.

Adile Sultan, hanedanın sorunlarıyla da ilgilenir, sultanlara gerekli uyarılarda bulunurdu. Sultan Abdülaziz'e "Unutma ki erkek olsaydım, şimdi padişah bendim" ve II. Abdülhamid'e "Senin halan ve yaşça büyüğünüm, neden söylediğimi yapmıyorsun"⁶⁷¹ dediği bilinmektedir.

Eserleri: Divan, münacaad, naatlarının yanı sıra ailesi için yazdığı methiye ve mersiyeler ile tasavvufi de şiirleri vardır. Tanzimat Dönemi yeni edebi akımların etkisi altında kalmamıştır⁶⁷².

2.1.5.3. Afet İnan

1908-1985

Selanik'te doğmuş Bursa Kız öğretmen Lisesi'nde okumuştur. 1925 yılında İzmir'de öğretmenlik yapmaya başlamış, daha sonra Atatürk'ün teşvikiyle Cenevre'ye gönderilmiştir⁶⁷³. Burada Ekonomi ve Sosyal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur⁶⁷⁴.

Yurda dönünce İstanbul'daki Fransız Kız Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. Musiki Muallim Mektebi ile Ankara Kız Lisesi'ndeki öğretmenliğinin ardından Lozan Üniversitesi Tarih Bölümünü bitirerek doktora yapmıştır⁶⁷⁵.

Lozan'da gramer, edebiyat, analiz gibi derslerin yanı sıra piyano, dikiş, sanat, spor, tenis, kayak eğitimi de almıştır. Türk Ocağı'nda düzenlenen ve Atatürk'ün de dinlediği ilk konferansında kadın haklarını anlatmıştır⁶⁷⁶.

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş hazırlıklarına katılmış, ikinci başkanlık yapmıştır. 1950 yılında profesör olan İnan, bir süre Devrim Tarihi dersleri vermiştir.

⁶⁶⁹ Kolçak, a.g.e., ss.1-2.

⁶⁷⁰ Kolçak, a.g.e., s.82.

⁶⁷¹ Sakaoğlu, a.g.m., s.81.

⁶⁷² Kolçak, a.g.e., s.110.

⁶⁷³ Kemal Öner. (2001). *Resimlerle Yazarlar ve Şairler Sözlüğü, Türk ve Dünya Edebiyatından 522 Yazar ve Şairin Hayatı, Eserleri*, İnkılap Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s.210.

⁶⁷⁴ Perihan (Turgut) Ergun. (1997). *Cumhuriyetin Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız*, Tekin Yayınları, İstanbul, s.245.

⁶⁷⁵ Günseli Naymansoy. (2010). "Türk Bilim Kadınları ve Bilime Katkıları", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9): 203-227; Öner, a.g.e., s.210.

⁶⁷⁶ İnan (1975), a.g.e., ss.97-106.

Atatürk ve İnkılâplarını konu alan birçok inceleme yapmış Atatürk'le ilgili anılarını kaleme almıştır⁶⁷⁷.

İnan, Türk Tarih Kurumu Kuruculuğu, Türk Dil Kurumu, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Kurucu Başkanlığı, Çocuk Haklarını Koruma Derneği Kuruculuğu ve Birleşmiş Milletler Türk Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Eğitim Derneği, Türk Kadınlar Birliği gibi derneklerin üyeliğini yapmıştır⁶⁷⁸.

Türkiye'deki tarihi anıtların korunmasına yardım eden Türk Tıp Tarihi Kurumu, Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyesi'dir. Tüm Avrupa ülkelerine ve Suriye'ye gitmiş, Türkiye'yi temsilen konferanslar vermiştir. Yüzlerce makale, rapor, konferans ve çevirisi vardır. Atatürk'ün yanındaki çalışmalarıyla bir devre damgasını vurmuştur⁶⁷⁹.

Eserlerinden Bazıları: Türk Tarihinin Ana Hatları, Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye'de Kadın Hakları, Kemal Atatürk'ü Anarken, Ata ve İlim, Atatürk Hakkında Konferanslar, Mimar Koca Sinan, Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti⁶⁸⁰.

2.1.5.4. Azra Erhat

1925-1961

İstanbul'da doğmuş, Ayşe Nur imzasını kullanmıştır. Yazar ve çevirmendir. Ortaöğrenimini Brüksel'de 1934'te, yüksek öğrenimini Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde 1939'de tamamlamıştır. Aynı okulda Klasik Filoloji asistanlığı ve doçentliği yapmıştır⁶⁸¹.

1947 yılında CHP iktidarı tarafından görevinden alınınca Vatan, Yeni İstanbul gazetelerinde çalışmıştı. 12 Mart Döneminde 141. Maddeye muhalif eylemlerinden dolayı yargılanıp beraat etmiştir. Tercüman Gazetesi'ndeki çevirileriyle adını duyuran Erhat, bilhassa 1950 sonrası Yeni İstanbul, Yeni Ufuklar, Vatan, Cumhuriyet, Milliyet-Sanat dergi ve gazetelerinde düşünsel ve edebi sorunlara ilişkin yazılar yazmıştır. Yunan klasiklerinden yaptığı çevirilerden en önemlisi olan Homeros'un İlyada ve Odysseie Habib Edip Törehan Bilim Ödülünü 1956'da, TDK çeviri ödülünü de 1961'de almıştır⁶⁸².

⁶⁷⁷ Öner, a.g.e., s.210.

⁶⁷⁸ Arı İnan. (1996). *Prof. Dr. Afet İnan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.292.

⁶⁷⁹ Ergun, a.g.e., s.245.

⁶⁸⁰ Ergun, a.g.e., s.245.

⁶⁸¹ Hikmet Altinkaynak. (2007). *Türk Edebiyatında Yazarlar Ve Şairler Sözlüğü Türk Edebiyatında Kim Kimdir?*, Doğan Kitap, İstanbul, a.g.e., s.238.

⁶⁸² Kurdakul, a.g.e., ss.245-246.

Eserleri: Mavi Anadolu 1960, Mavi Yolculuk 1962, İşte İnsan-Ecco Homo 1969, Mitologya Sözlüğü 1972, Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı 1976⁶⁸³.

2.1.5.5. Behice Boran

1910-1987

Bursa doğumlu olan yazar, öğrenimine Fransız okulunda başlamış, Arnavutköy Kız Koleji'nde devam etmiştir. Darülfununda felsefe eğitimi aldıktan sonra Amerika Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora yapmıştır⁶⁸⁴.

Yurda döndüğünde Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doçent oldu. 1948'de kürsüleri kaldırılması dolayısıyla görevini bırakmak zorunda kaldı. Kurucusu ve başkanı olduğu Barışseverler Cemiyeti'nin faaliyetleri, Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye İşçi Partisi ile ilgili davalarda yargılanıp ceza aldı. 1962'de Komünist Parti'ye gizlice üye olmuş, 1965'de TİP Urfa Milletvekili seçilmiştir. Birkaç dönem Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'yi temsil etmiştir. 1981'de Türkiye İşçi Partisi'nin başkanırken parti kapatılınca yurtdışına çıkmış, 1987'de ölmüştür. Yazarlık yaşamına DTCF'nin dergisinde başlamış daha sonra ise Yurt ve Dünya, İnsan, Adımlar, Görüşler, Tan, Yığın, Söz, Ant dergi ve gazetelerinde devam etmiştir⁶⁸⁵.

İki arkadaşıyla birlikte 1941-1944 yılları arasında çıkardıkları dergi olan Yurt ve Dünya 42 sayı çıkmış, ancak kendisi 21. sayıda dergiden ayrılarak Adımlar Dergisi'ne geçmiştir⁶⁸⁶.

Yönetiminde olduğu Yurt ve Dünya'da çıkan yazılarında sanat ve edebiyatı sosyal bakış açısıyla değerlendirmiştir. Adımlar Dergisi'ndeki (1943-1944) yazılarında bilim ve sanatın temel sorunlarına ilişkin görüşleri yer almıştır. 1945'de Tan Gazetesi'nde ise toplumun demokratik ilkelere göre düzenlenmesine değinmiştir⁶⁸⁷.

Boran, 3 Kasım 1945-14 Aralık 1945 gibi kısa süreli yayın hayatında olan, Türkiye Sosyalist Partisi'nin görüşlerini yansıttığı için kapatılan haftalık Gün Dergisi'nde de yazarlık yapmıştır⁶⁸⁸.

Eserleri: Namık Kemal Hakkında (fikir) 1940, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları (fikir) 1968⁶⁸⁹.

⁶⁸³ Kurdakul, a.g.e., s.246.

⁶⁸⁴ Naymansoy, a.g.m., s.221; Kurdakul, a.g.e., c.4, s.306.

⁶⁸⁵ Kurdakul, a.g.e., c.4, ss.306-307.

⁶⁸⁶ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.e., s.98.

⁶⁸⁷ Kurdakul, a.g.e., c.4, ss.306-307.

⁶⁸⁸ İlyasoğlu ve İnsel, a.g.m., s.100.

⁶⁸⁹ Kurdakul, a.g.e., c.4, ss.306-307.

2.1.5.6. Cahit Uçuk

1911-2004

Türk edebiyatında masalları, hikâyeleri ve romanlarıyla var olmuştur. Eserlerinde İstanbul Türkçe'si dikkat çeker. Yapıtlarında milli, içtimai bir yapı görülmüştür⁶⁹⁰.

Eserleri: Gümüş Kanat (hikâye), Kirazlı Pınar (hikâye), Dikenli Çit (hikâye)⁶⁹¹.

2.1.5.7. Emine Seher Ali

Kadınlar Dünyası Dergisi yazarlarından. Hakkında fazla bilgi sahibi olunamayan yazarın Nezihe Muhiddin'in iktisadi ve siyasi bağımsızlık öneren düşüncelerini eleştirdiği görülmüştür⁶⁹².

2.1.5.8. Emine Semiyeye

1868-1944

Tarihçi, yazar Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Fransa ve İsviçre'de Psikoloji ve Sosyoloji eğitimi almıştır. 1892'den sonra İstanbul ve Anadolu'da öğretmenlik yapmıştır. Kız okullarında müfettişlik, Şişli Eftal'de hastabakıcılık yapmış, İttihad ve Terakki'ye bağlı olarak Selanik'te oluşturulan Kadın Devrim Komitesi'nin başkanlığını yürütmüştür⁶⁹³.

Ünlü yazar Fatma Aliye'nin kız kardeşi olan Emine Semiyeye'nin yaşamı ve eserleri ablasının gölgesinde kalmıştır. Fatma Aliye'nin edebi yönünün ve bu yöndeki kaleminin güçlü olmasına karşılık Emine Semiyeye yazarlığının yanı sıra siyasi faaliyetleri ve toplumsal duyarlılığına paralel çalışmalarıyla ön planda olmuştur.

1896'da Selanik'te neşredilen Mütalaa Gazetesi'nde başyazarlık yapmıştı. Hikâye ve romanlar yazmaya başlayan Emine Semiyeye, Hanımlara Mahsus Gazete'de Emine Vahide adıyla "Bir Mütahassirenin Tefekküratı" ile "Hiss-i Rekabet" isimli hikâyelerini yayınlanmıştı. Edebi yazılarının yanı sıra fen bilimi ve değişik konularda da makale ve kitapları vardır⁶⁹⁴. Çocuk eğitimiyle ilgili yazılarla

⁶⁹⁰ Nihat Sami Banarlı. (ty). Resimli Türk Edebiyatı, c.II, s.1236.

⁶⁹¹ Cahit Uçuk. (2006). *Gümüş Kanat*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, ss.1-206.

⁶⁹² Zihnioğlu, a.g.e., s.71; Banarlı, a.g.e., s.1236.

⁶⁹³ İhsan Işık. (2006). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyat ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, c.3, Ankara, s.1176; Caporal, a.g.e., s.150.

⁶⁹⁴ Arslan, a.g.e., ss.190-191.

birlikte Meşrutiyetten sonra siyasal konularda yazmıştır. Yazarın bir de matematik kitabı bulunmaktadır⁶⁹⁵.

Emine Semiyeye'nin, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Hürriyet meydanında coşkulu bir konuşma yaptığı görülmüştür⁶⁹⁶.

Hızlı bir eylem kadını olarak II. Meşrutiyet ve sonrası hareketin liderlerinden olan Semiyeye, 1920 sonrası idealist öğretmenler yetiştirmek için Anadolu'da çalışmıştır⁶⁹⁷.

Eserleri: Gayya Kuyusu 1907, Sefalet 1907, Bir Mütahassirenin Tefekküratı ve Hiss-i Rekabet adlı hikâyeleri ise Hanımlara Mahsus Gazete'de yayınlanmıştır⁶⁹⁸.

2.1.5.9. Fatma Aliye

1862-1936

Tanzimat sonrası arayışlar devrinde ilk kadın romancımız sıfatıyla var olan Fatma Aliye Hanım, ünlü devlet adamı, tarihçi, yazar Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Babası kızının yetişmesinde büyük çaba göstermiştir. Küçük yaşta okuma yazma öğrenen yazar, 10 yaşında Fransızca, gramer, astronomi, edebiyat, matematik, tarih ve felsefe dersleri alır. 1878-1979 yılında Padişahın yaverlerinden Yüzbaşı Faik Beyle evlendi, iki kızı oldu. Faik Bey, eşinin elinde ilk defa roman gördüğü zaman itiraz etmesine, hatta yırtmaya davranmasına rağmen edebi çalışmalarını sürdürmüştür⁶⁹⁹.

Alman filozof Aylar'ın öğrencisi ve Prusya Kralının yeğeninin, Prenses d'Anhalet Dessau'ya yazmış olduğu mektubun tercümesini yapmış bu da Tercüman'ı Hakikat Gazetesi'nde yayınlanmıştır. İmzasını Mütercime-i Meram Aliye, olarak atmış ancak tercümenin Fatma Aliye'nin babası veya erkek kardeşi tarafından yapıldığı düşünülmüştür. Çeviri ve romanıyla birlikte gazetelerde makaleleri neşredilmiştir⁷⁰⁰.

İlk olarak Eugene Sue'nin Yedi Büyük Günah eserlerinden "Gurur" bölümünü tercüme etmiş, bunun ardından George Ohnet'in "Volunte" isimli

⁶⁹⁵ Işık, a.g.e., c.3, s.1176.

⁶⁹⁶ Çakır, a.g.e., ss.55-56.

⁶⁹⁷ Toksa, a.g.m., s.77.

⁶⁹⁸ Salim Ayduz. (2008). Önyasa Emine Semiyeye, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.430; Arslan, a.g.e., ss.190-191.

⁶⁹⁹ Ömer Göçgün, a.g.m., ss.244-245.

⁷⁰⁰ Mübeccel Kızıltan ve Tülay Gençtürk. (1993). Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, s.3.

romanın “Meram” adıyla çevirip Bir Kadın, imzasıyla yayınlamıştır. Bu çalışması kendisine edebiyat camiasında şöhret kazandırmıştır⁷⁰¹.

Yazar, çok eşle evliliğe karşı çıkmış, kadın erkek eşitliğini kabul etmeyenlere reddiyede bulunmuştur. Döneminin çok iyi eğitim görme imkânına sahip olan ender kadınlardan biri olmuş, babası ölünceye kadar ondan özellikle tarih dersi almayı devam etmiştir. Ona göre bir tarihçi olayları tarafsız bir şekilde değerlendirmek zorundadır⁷⁰².

Babasıyla birlikte Mevlana'nın Mesnevi'si ile İbn-i Haldun'un Mukaddime'sini açıklamıştır. Yine baba-kız, Aristo, Eflatun ile İmam Gazali, İbni Rüşd'ün felsefesinin mukayesesini yapıp, tek başına da Descartes, Spinoza, Auguste Comte gibi felsefecilerin görüşlerini yorumlamışlardır. Ayrıca Hayal (Romantizm)-(Realizm) Hakikat tartışmalarının yoğunlaştığı sırada yine “Bir Kadın” ismiyle 1892'de Ahmed Mithat Efendi ile birlikte Hayal ve Hakikat adlı bir roman yazmıştır⁷⁰³.

Tercüman-ı Hakikat, Hanımlara Mahsus Gazete, Mehasin, Ümmet, inkılâp gazete ve dergilerinde kadınlarla ilgili yazıları yayınlanır. Buralarda kadınların hak ettiği konuma gelmesini, kadın eğitim ve çalışma hakkına sahip olması gerektiğini İslam'ı referanslarla savunmuştur⁷⁰⁴.

1891-1892 yıllarında “Nisvan-ı İslam” isimli anı türünde İslam'da kadını ele almıştır. Bunda ülkeye gelen yabancıların eşlerini evlerinin haremde konuk etmesini, İslamiyet'in kadın anlayışını, çok eşle evlilik, haremlik-selamlık etrafındaki fikirlerini ve tartışmalarını yazmıştır⁷⁰⁵.

Fatma Aliye, ayrıca sosyal etkinliklerde de bulunmuştur. 1896 senesinde Yunan Harbi sırasında yaralılar için ailelerden yardım toplamış, Tercüman-ı Hakikat aracılığıyla kadınları savaşan askerlere yardıma davet etmiştir. Bu çalışmaları sonucu gelen yardımlar gazete binasına sığmamış, sonraki yardım kampanyaları için özendirici bir örnek olmuştur⁷⁰⁶.

Chicago'daki World's Colombian Exposition Woman's Library, 1893 yılında Fatma Aliye'ye bir mektup göndermiştir. Kadın yazarların eserleriyle, biyografilerinin bulunduğu The Woman's Library of the World's Fair Katalogu'nda kendisine de yer verileceği, bunun için biyografisini ve kitaplarını göndermesi

⁷⁰¹ Göçgün Ömer. (2006). *Fatma Aliye Hanım*, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, c.7. Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss.244-245.

⁷⁰² Kızıltan ve Gençtürk, a.g.e., s.3.

⁷⁰³ Göçgün, a.g.m., ss.244-245.

⁷⁰⁴ Kızıltan ve Gençtürk, a.g.e., s.4.

⁷⁰⁵ Göçgün, a.g.m., ss.244-245.

⁷⁰⁶ Kurnaz (1993), a.g.e., s.11.

istemişlerdir. Daha sonraki bir mektupta ise, gönderdiği makale ve kitaplarının ellerine ulaştığı bilgisi yer alır. 1900’de düzenlenen Paris Sergisi’ne kitaplarıyla davet edilmiş, ancak buraya kitaplarını gönderdiğine dair bir kanıt rastlanmamıştır⁷⁰⁷.

Yoğun temposuna rağmen 1900 yılında Nimet, 1901’de de Zübeyde İsmet adlı iki kızı olur. Kadınların yüksek eğitim alamadıkları, bu açığın konferanslarla giderilmeye çalışıldığı yıllarda konferanslar verir. Konuşmaları da yazılarıyla benzer mesajlar iletmektedir. Düz yazının yanında şiirler de yazar, toplumsal sorunların yanı sıra vatan sevgisi gibi konuları işlemiştir. Yazı ve eserleri yurtdışında dikkatleri çekmiştir. Eserlerinden Nisvan-ı İslam İngilizce ve Arapça’ya, Udi ise Fransızca’ya çevrilmiştir⁷⁰⁸.

Cemiyet’i İmdadiye bünyesindeki bağış toplama çalışmaları 1899’da, II. Abdülhamid tarafından bir beratla ödüllendirilir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin ilk kadın üyesi olup, gösterdiği çaba sebebiyle cemiyet kendisine 1915 yılında bir madalya takdim eder. Bu arada sağlığı bozulursa da çalışmalarını bir süre daha sürdürür, 1924’de tedavi için Fransa’ya gider. Yavaş yavaş yazınsal ve sosyal dünyadan çekilmektedir. Bunun bir nedeni de küçük kızı Zübeyde İsmet’in ortadan kaybolup⁷⁰⁹ Katolik rahibe olmasıdır. Hakkında monografi yazılan ilk kadın olan yazarın, Cumhuriyet Dönemi’nde imzası görülmemiştir⁷¹⁰.

Fatma Aliye yazıları, yapıtları, konferansları, hayır derneklerindeki çalışmaları ve yaşam biçimiyle kadın haklarının kazanılmasını desteklemiş, İslami perspektifle Doğu-Batı sentezini savunmuştur. Bu kadar öncü ve yoğun temponun ardından 1936’da eserlerini bırakarak hayata veda etmiştir⁷¹¹.

Tanzimat dönemi aydın kadınlarının öncülerinden olan Fatma Aliye, çeşitli sebeplerle kendi dünyasına çekilmiş, giderek unutulmuştur. Ölümü gazetelerde “Unutularak Ölen Bir Edip” yazısıyla duyurulmuştur⁷¹².

Eserleri: Meram (Volonte’de çeviri) 1889, Hayal ve Hakikat (roman) 1892, Nisvan-ı İslam (anı) 1892, Muhaddarat (roman) 1893, Re’fet (roman) 1898, Udi (roman) 1898, Levayih-i Hayat (roman) 1898, Taadüt-i Zevcat’a Zeyl (araştırma) 1899, Teracim-i Ahval-i Felasife (felsefe yazıları) 1899, Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan (hayat hikayeleri) 1899, İstila-i İslam (tarih) 1900, Tedkik-i Escam1901,

⁷⁰⁷ Kızıltan ve Gençtürk, a.g.e., s.5.

⁷⁰⁸ Kızıltan ve Gençtürk, a.g.e., s.4.

⁷⁰⁹ Kızıltan ve Gençtürk, a.g.e., s.5.

⁷¹⁰ Arslan, a.g.e., s.219.

⁷¹¹ Kızıltan ve Gençtürk, a.g.e., s.5-6.

⁷¹² Arat, a.g.m., s.76.

Kosova Savaşı ve Ankara Hezimetini (tarih) 1912, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı (hatıra-biyografi) 1912, Enin (roman) 1910, Tezahür-i Hakikat (yayınlanmamıştır)⁷¹³.

2.1.5.10. Fehime Nüzhet

?-1925

Şair, hatip, tiyatro yazarı, musikişinas olan Nüzhet, Sultan Abdülaziz dönemi paşalarından İsmail Hakkı'nın kızıdır. Yeterli eğitimi olmamasına rağmen yeteneği, zekâsı ve şairlik yeteneğinden dolayı kendini topluma kabul ettirmiştir. Yemen valisi olan ilk eşinden kısa süre sonra ayrılarak İstanbul'a döndükten sonra oğlu Celal Sahir'i dünyaya getirmiş, öğretmen ve hattat olan Mehmet Ali Beyle evlenmiştir. II. Meşrutiyet dönemi kadınların yürüttüğü faaliyetlere katılmış, Hilal-i Ahmer'de çalışmış, Balkan Harbi'nde yaralı hastalara bakmıştır. Dönemin sosyal çarpıklıklarını dile getiren eserler yazmıştır⁷¹⁴. Meşrutiyet'in ilanı üzerine kaleme aldığı Neşide-i Zafer adlı marş, Leyla Saz tarafından bestelenmiştir⁷¹⁵.

Eserleri: Bir Zalimin Encamı (piyes), Adalet Yerini Buldu (piyes)⁷¹⁶.

2.1.5.11. Fevziye Abdullah Tansel

1912-1988

Edebiyat tarihçisi olan yazar, Elazığ doğumludur. İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1935'de bitirmiş, lise ve üniversitede dersler vermiştir. Edebiyat camiasına 1931 yılında Muhit, 1934 yılında da Ülkü dergilerinde yayınlanan şiirleriyle girmiştir. İslam ve Türk Ansiklopedilerinde, TTK tarafında çıkarılan Belleten Dergisinde incelemeleri yer almıştır. Bilhassa Tanzimat sonrası Türk Edebiyatı konusuna kaynaklık eden çalışmaları vardır. Mehmet Emin Yurdakul şiirlerinin eleştirel basımı ve Ziya Gökalp Külliyyatı'nın yapımını üstlenmiştir⁷¹⁷.

Atatürk hakkında ozanlarımızın söylediği şiirleri bir araya getirmiştir. İyi ve doğru yazmanın usulleri hakkında kitaplar hazırladı. 1984 yılında TYB Üstün Hizmet Ödülü Münevver Ayaşlı ile kendisine verilmiştir⁷¹⁸.

⁷¹³ Arslan, a.g.e., s.220.

⁷¹⁴ Şefika Kurnaz. (1993). *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Milli Maarif Nezareti Araştırma-İnceleme Dizisi :42, İstanbul, s.12.

⁷¹⁵ Uraz, a.g.e., s.468.

⁷¹⁶ Kurnaz, a.g.e., s.12.

⁷¹⁷ Özkırımlı, a.g.e., c.II, s.1204.

⁷¹⁸ Altınkaynak, a.g.e., s.646.

Eserleri: Mehmet Akif 1945, Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hamid 1949, Çocuklar İçin Dini Şiirler 1961, Tanzimat Devri Edebiyatı'nda Dini Şiirler 1962, Klasik Türkçe Dini Metinler 2 Cilt 1967-1971, Ömer Seyfettin'in Şiirleri 1972⁷¹⁹. Yazarın ayrıca Ziya Gökalp'in makale, mektup ve eserleri üzerinde de çalışmaları bulunmaktadır⁷²⁰.

2.1.5.12. Fıtnat Hanım

1842-1909

Trabzon valisi hazinedarzade Vezir Abdullah Paşa'nın kızıdır. Trabzon'da doğan şair, 1845'de babasıyla İstanbul'a geldi. Özel hocalardan aldığı derslerle yetiştirildi. İlk eşinden ayrılıp, Bahriye Nezareti Mektupçusu Mehmet Ali Efendi'yle evlendi. Nazım ve nesir eserleri olan Fitnat Hanım, henüz on sekiz yaşındayken bile hocalarının gazellerini aşan eserler yazmıştır⁷²¹.

Geleneksel şiir örneklerini başarılı bir şekilde kullanarak, Nabi ve Koca Ragıp Paşa kadar usta eserler vermiştir. Divan şiirini en iyi kullanan kadın şair kabul edilmiştir⁷²².

2.1.5.13. Güzide Sabri Aygün

1886-1946

İstanbul'da doğan yazar özel eğitim almış, halk arasında büyük ilgi gören kara sevda romanları yazmıştır. İlk romanı olan Münevver'i yakın bir arkadaşının veremden ölmesi üzerine yazıp, 1899'da Hanımlara Mahsus Gazete'de yayınladığında yazar henüz 16 yaşındadır. Bu roman iki yıl sonra kitaplaştırılmış ve Sırpça'ya çevrilmiştir⁷²³.

Çocukluk döneminde edebiyat dersleri alan Aygün⁷²⁴, Erken yaşta Beyoğlu Birinci Noteri Ahmet Sabri Aygün ile evlenmiş, "Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi" adlı romanı en popüler eseri olmuştur. Kırık kalpler romancılığının öncüsü sayılır. Eserleri birden fazla baskı yapmış, bazıları filme alınmıştır⁷²⁵.

⁷¹⁹ Özkırmılı, a.g.e., c.II, s.1205.

⁷²⁰ Behçet Necatigil. (1997). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları İstanbul, s.406.

⁷²¹ İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal. (1999). *Son Asır Türk Şairleri (Kemalî's Şuara)*, (Haz.) Müjgan Cunbur c.I, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, ss.658-660.

⁷²² Atilla Özkırmılı. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.536.

⁷²³ Arslan, a.g.e., s.86.

⁷²⁴ Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi. (2002). c.13, Ötüken Söğüt Yayınları, İstanbul, s.84.

⁷²⁵ Arslan, a.g.e., s.86.

Özellikle Meşrutiyet sonrası birçok gazete ve dergide romanları tefrika edildi. 1940'lı senelere kadar en çok okunan kadın romancılardan olmuştur. Yazarın iki romanı Sırpça ve Ermenice'ye çevrilmiştir⁷²⁶.

Romanları hayale dayanan, aşırı duygusal ve sonu genellikle ölümlerle biten içeriğe sahiptir⁷²⁷. Popüler roman türünün bizdeki ilk başarılı örnekleri arasında yer alır. Kadın kahramanları çoktur ve bunlar genellikle kültürlü, sanat ve musikiden anlayan tiplerdir. Bu kadar çok okunmasının en önemli sebepleri arasında ise duru dili ve sürükleyici üslubunun etkili olduğu söylenebilir⁷²⁸.

Eserleri: Münevver (roman) 1901, Ölmüş Bir Kadını Evrak-ı Metrukesi (roman) 1905, Yaban Gülü (roman) 1920, Nedret (roman, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi'nin devamı) 1922, Gecenin Esrarı (hikâye) 1922, Hüsrân (roman) 1928, Hicran Gecesi (roman) 1930, Necla (roman) 1941, Mazinin Sesi (roman) 1944⁷²⁹.

2.1.5.14. Hadiye Tuncer

1913-1997

İğdır doğumlu yazar, tarih araştırmacısıdır. 1936 yılında Ziraat Fakültesi'nden mezun olan ilk beş kızdan biri ve 1959'da DTCF'de açılan Tiyatro Bölümü ilk mezunlarından. Tarımla ilgili bölümlerde çalışmış, Tarım Bakanlığı müşavirliği yapmıştır. Osmanlı kanunnamelerini günümüz diline kazandırmış, Osmanlı toprak hukukuna ait belge ve kanunları sadeleştirmiştir. Hizmetlerinden dolayı 1998'de T.C.'nin 75. yıl Anısına Onur Ödülü verilmiştir. Üniversiteli Kadınlar Derneği ve Soroptimist Kadınlar Derneği üyesi olan Tuncer'in çok sayıda eseri vardır⁷³⁰.

Eserlerinden Bazıları: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Taksimi ve Aşar (araştırma) 1948, Kırk Yıllık Meslektaşlarımız (röportaj) 1958, Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları (araştırma) 1962⁷³¹.

⁷²⁶ Abide Doğan. (1993). *Güzide Sabri Aygün*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi/151, Ankara, s.19; Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, c.13, s.84.

⁷²⁷ Özkırmı, a.g.e., c.1, s.602.

⁷²⁸ Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, c.13, s.84.

⁷²⁹ Arslan, a.g.e., s.86.

⁷³⁰ İhsan Işık. (2004). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, c.III, Ankara, ss.1784-1785.

⁷³¹ Işık, a.g.e., c.III, s.1785.

2.1.5.15. Halide Edib Adıvar

1884-1964

Halide Edib, II. Abdülhamid döneminde Ceybi Hümayun Başkâtipliği, Yanya ve Bursa'da Reji Müdürlüğü görevlerinde bulunan Mehmet Edib Bey'in kızıdır. İlk eşinden boşanmış olan annesinin ikinci kocası olan M. Edib Bey'in görevi sebebiyle çocukluk dönemini annesiyle geçirmiştir. İngiliz aile modelini benimseyen babası, kızını yetiştirirken bu doğrultuda bir sistem uygulamaya çalışmıştı. Bu sebeple yaşam biçimi, aldığı eğitim, akranlarından farklı olmuştur⁷³².

Halide Edib'in hayatında, yaşamı boyunca sentezlemeye çalıştığı düşünceleri önemli unsur oluşturmuştur. Büyükannesinin dominant kişiliğinin etkisinde, geleneksel ve dini inanışın içinde yer aldığı bir çocukluk yaşamıştır⁷³³.

Batı kültürüyle tanışması amacıyla bir Rum okuluna verilmiş, 7-8 yaşlarında da Kur'anı öğrenmiştir. 1893'de 9 yaşındayken, Amerikan Koleji'nde eğitimine başlamış, okuldaki rahip ve misyonerlerden Hıristiyanlığı öğrenmiş, Üsküdar Amerikan Kız Kolejini bitiren ilk Türk kızı olmuştur⁷³⁴. Yabancı okulda eğitim alması onu Batı düşünüş ve gelenek biçimine yoğun bir şekilde maruz bırakmıştır⁷³⁵.

Halide Edib'in hayatı, Türk modernleşmesine ve Cumhuriyete uzanan sürece paralel bir çizgi izler⁷³⁶. Halide Edib'in kadın kahramanları yazarın yaşam öyküsündeki derin bağlantıyı yansıtmaktadır. Namuslu, iffetli bu tipler aynı zamanda sosyal ve siyasal hayatta da varlık göstermişlerdir⁷³⁷.

Okul dışı zamanlarında Rıza Tevfik'ten felsefe, edebiyat dönemin tanınmış matematikçisi Salih Zeki Bey'den de matematik ve fen dersleri almaktadır. Bu sırada âşık olduğu hocası Salih Zeki Beyle, okulu bitince 1902'de evlenmiş ve iki oğlu olmuştur. 1908'den itibaren yazı hayatına atılmış, kocasının soyadını kullanmıştır⁷³⁸.

1909 yılında Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni kuran Edip, Balkan Harbi sonrası yayılan Türk Milliyetçiliği fikrini benimsemiş, bu dönem Türk Ocağı ile tanışmıştır. Yeni Turan isimli piyesin burada oynanması sırasında sahneye çıkmış ve büyük tepki almıştır. Bu, Müslüman kadınların sahneye çıkıp çıkamayacağı konusunun tartışılmasına yol açmış, şeyhülislamın müdahalesiyle yasaklanmıştır⁷³⁹.

⁷³² Evrim Yeşilyurt. (2002). *Türk Edebiyatı Klasikleri Halide Edib Adıvar Hayatı ve Eserleri*, Yeryüzü Yayınları, Ankara, 2002, s.7.

⁷³³ Kandiyoti, a.g.e. s.144.

⁷³⁴ Yeşilyurt, a.g.e., s.8.

⁷³⁵ Kandiyoti, a.g.e., s.149.

⁷³⁶ Tağızade, a.g.e., s.149.

⁷³⁷ Kandiyoti, a.g.e., s.144.

⁷³⁸ Yeşilyurt, a.g.e., s.8.

⁷³⁹ Kaplan, a.g.e., s.29; Kurnaz, 1993, s.11.

Şöhreti yayılmaya başlayan yazar 31 Mart Vak'ası sonrası Mısır'a kaçmak zorunda kalmış, bu dönem iki kez İngiltere'ye gitmiş, Londra'da devrin ünlü bilim ve edebiyat ustalarıyla tanışmıştır⁷⁴⁰. Kısa bir süre sonra İstanbul'a döndüğünde kocasının başka bir kadına âşık olup, evlenmek istemesi üzerine 1910'da eşinden ayrılmıştır⁷⁴¹.

İkinci Meşrutiyetten sonra Tanin, Mehasin, Musavver Muhit, Resimli Kitap gibi dergi ve gazetelerde düşünce, edebiyat, sosyal, siyasal muhtevaya sahip yazılarıyla dikkat çekmiştir⁷⁴².

1910 yılından sonra pedagoji öğretmenliği yapmaya başlamış, bu görevi onun kenar mahallerini tanınmasını, öğrenmesini sağlamıştır. Eğitimle ilgili makaleleri, vakıf okulları hakkındaki yazıları Türk Yurdu Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu sırada Dr. Adnan Adıvar'la evlenmiş, 1916'da Şam ve Beyrut'taki okulların eğitim sistemini yönetmesi teklifi üzerine buraya geçerek bir yıl kalmıştır⁷⁴³.

İstanbul'a döndüğünde Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, M.Emin Yurdakul ile Türk Ocağı'nın Hars ve ilim Kurulu'na seçilmiştir. Aynı zamanda Robert Koleji'nde eğitim işleriyle de ilgilenmektedir⁷⁴⁴.

1918'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Batı Edebiyatı hocası olarak çalışmaya başlamıştır⁷⁴⁵. Mütarekede Wilson Prensipleri ve Amerikan Mandası için organizasyonlar yapmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı sonrası devletlerin bu ilkelere uymadıklarını görünce düşüncelerinden vazgeçip, Milli Mücadele'ye katılmıştır⁷⁴⁶.

İzmir'in işgali sonrası Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı konuşmayla kalabalıklar üzerinde etkili olmuştur. İstanbul işgalinin ardından 80 milletvekili tutuklanınca kendisi de bir mebus olan eşi Adnan Adıvar'la Ankara'ya geçip, Milli Mücadeleye destek olmuşlardır. Adnan Adıvar, masonik bir dünya görüşüne sahip olup, Jöntürk akımının içerisinde yer almaktadır⁷⁴⁷.

Milli Mücadele'de göstermiş olduğu çaba ona Sakarya savaşı sonrası onbaşılık, İzmir'in kurtarılması sonrasında da çavuşluk rütbesi kazandırmıştır, ismi Milli Mücadele ile özdeşleşmiştir⁷⁴⁸.

⁷⁴⁰ Yeşilyurt, a.g.e., s.9.

⁷⁴¹ Yeşilyurt, a.g.e., s.10.

⁷⁴² Tağızade, a.g.e., s.149.

⁷⁴³ Yeşilyurt, a.g.e., ss.10-13.

⁷⁴⁴ Kurdakul, a.g.e., c.2, ss.68-69.

⁷⁴⁵ Milli Savunma Bakanlığı Yayınları. (1998). *Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız*, Ankara, s.127.

⁷⁴⁶ Kurdakul (1994), a.g.e., c.2, ss.68-69.

⁷⁴⁷ Yeşilyurt, a.g.e., ss.10-14.

⁷⁴⁸ Tağızade, a.g.e., s.150.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Yusuf Akçura ile Yunanlıların yaptığı mezalimi incelemek için kurulan “Zulümleri İnceleme Komisyonu’nda görev almıştır. Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Zeyno’nun Oğlu, Dağa Çıkan Kurt adlı öyküleri bu cephe izlenimlerinin etkisini taşımaktadır⁷⁴⁹.

Gençlik hevesi ile başlayan roman yazma arzusu kültür ve hırsıyla birleşerek büyük bir gelişme göstermişti. İlk yapıtlarında daha çok kadın psikolojisi, aşk ve mutsuzlukla son bulan evliliklere ilişkin yazıları, Milli Mücadele sırasında Anadolu gerçeği ile karşılaşınca sosyal sorunlara yönelik bir içeriğe dönüşmüştür⁷⁵⁰.

Balkan Savaşı sonrasında yazdığı eserlerinde Türkçülük ve Milliyetçilik düşüncesinin izleri görülür. Eserlerinde kadın kahramanlar önemli yer tutmuş ve kadın psikolojisini başarılı bir şekilde analiz etmiştir⁷⁵¹.

1924’te muhalif parti kurma çalışmaları ve eski Amerikan mandacısı olması Cumhuriyet’in kurucularıyla arasını açmıştır. 1925’de rahatsızlığı gerekçesiyle Viyana’ya gitmiştir. Vakit Gazetesi’ne gönderdiği yazılarında Türk Hukuk Sistemine üstü kapalı eleştiriler yapmıştır. Adnan Adıvar, eşinin durumundan dolayı mebusluktan ayrılmak zorunda kalmış, zorunlu sürgüne gönderilince karısıyla Paris’e geçmiştir⁷⁵².

Halide Edib, hayatının ilk dönemlerinden başlayarak öncü ve aksiyoner bir kadın portresi oluşturmuş İngiltere, Mısır, Lübnan, Amerika ve Hindistan gibi ülkelerdeki yurtdışı tecrübesi, Milli Mücadele’deki görevleri onu zenginleştirmişti. İlk örgütlü kadın teşekküllerinden Teal-i Nisvan Cemiyeti’nin kurucusu olması, Balkan Savaşı yıllarında sosyal, eğitsel çalışmaların içinde yer alması kişilik ve misyonunun en önemli unsurlarını oluşturmuştur⁷⁵³.

Amerika’da Wilamstown’da düzenlenen Political İnstate’ye davet edilen ilk kadın olmuş, 7-8 aylık bir konferans turuyla Amerika’yı gezmiştir. 1931’de Columbia Bernard Kolej’de Türk Tarihine ait dersler, ayrıca bir dizi konferans ve seminerler vermiş, 1935’de Hindistan’a davetli olarak gitmiştir. 1939 yılında Türkiye’ye dönünce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne İngiliz Edebiyatı Profesörü tayin edilmiş, 1950’de Demokrat Parti’den İzmir milletvekili olmuştur. Bir dönem sonra siyaseti bırakıp, yazı çalışmalarına ağırlık vermiştir⁷⁵⁴. Nisan 1947-

⁷⁴⁹ Yeşilyurt, a.g.e., ss.10-14.

⁷⁵⁰ Tağızade, a.g.e., s.151.

⁷⁵¹ Ünalmiş Oğuz. (2005). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara,ss.33-34.

⁷⁵² Yeşilyurt, a.g.e., ss.14-15.

⁷⁵³ Tağızade, a.g.e., ss.149-150.

⁷⁵⁴ Yeşilyurt, a.g.e., ss.15-16.

Kasım 1952 yılları arasında 22 sayı çıkarılan Aile Dergisi'nde yazıları yayımlanmıştır⁷⁵⁵.

Romanları Türkiye'nin geçirmiş olduğu toplumsal ve siyasal olayların kronolojik bir tarihçesi gibidir. Bu Osmanlı imparatorluğu'nun II. Abdülhamid döneminden başlayarak II. Meşrutiyet, Balkan ve I. Dünya Savaşı, ülkenin işgali, Milli Mücadele ve Cumhuriyete uzanan Türk toplumunun daha ziyade büyük şehir çerçevesindeki hayatını yansıtır⁷⁵⁶.

Doğu-Batı sentezini en iyi başarabilen yazarlarımızdandır. Bazı romanlarını Türk gelenek çerçevesinde kurmuş, sosyal hayatımızı canlı çizgilerle yansıtmıştır⁷⁵⁷.

Halide Edib, tüm yazarlar içinde en güçlü fenomen olduğu gibi, aynı zamanda da aktivist ve eylemcidir. Fildişi kuleye hiçbir zaman çekilmemiştir⁷⁵⁸.

1935'de bir açıdan yazarlık kariyerinin zirvesini oluşturan Sinekli Bakkal adlı romanını İngilizce olarak yazdı. Aynı yıl Türkçe olarak da yazılan roman, Haber Gazetesi'nde tefrika edilmeye başlanmış, 1942'de CHP Roman Ödülü'nü almıştır⁷⁵⁹.

1946 sonrası romancılık anlayışının değişmiş olduğu görülmüştür. Sosyolojik resimlerin yer aldığı eserler vermeye başlamıştır. Sonsuz Panayır, bu bağlamdaki eserlerinden biridir. Eşini kaybetmesinin ve sıkıntılar yaşamasının ardından bir tür geçmiş muhasebesi yapıp, anılarını yazmıştır. Bunların içinde bir dönem mandacılığı savunmasından duyduğu rahatsızlığı da belirtmiş ve o dönem herkesin bunu bir çözüm yolu olarak gördüğüne değinmiştir⁷⁶⁰.

Eserleri Almanca, Rusça, Sırpça, Arapça, Rumca, Orduca gibi pek çok dile çevrilmiş ve oldukça ilgi çekmiştir. Romanlarında Ateşten Gömlek, Sinekli Bakkal, Yol Palas Cinayeti film olarak çekilmiş, Ateşten Gömlek, Ateşten Günler adıyla TRT tarafından diziye dönüştürülmüştür⁷⁶¹.

1955'de eşini kaybetmesinin ardından hayata küsmüş ve 9 Ocak 1964'de ölmüştür. Halide Edib her ne kadar bir dönem Amerikan mandasını savunmuş olsa da Milli Mücadele'ye emeği geçen ve edebiyat dünyamıza ölümsüz eserler veren bir aydın olarak hatırlanmaktadır⁷⁶².

Halide Edib devletin içerisinde bulunduğu zor koşullarda aydın olma sıfat ve yükünü taşımış az sayıdaki kadından biri olmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan ilk

⁷⁵⁵ Yeşilyurt, a.g.e., ss.100.

⁷⁵⁶ Tağızade, a.g.e., s.151.

⁷⁵⁷ Arslan Tekin. (2005). *Edebiyatımızda İsimler*, Elips Yayınları, Kasım 2005, Ankara, s.13.

⁷⁵⁸ İnal, a.g.m., s.321.

⁷⁵⁹ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*.(2001). c.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.13; Yeşilyurt, a.g.e., s.14.

⁷⁶⁰ Milli Savunma Bakanlığı Yayınları. (1998). *Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız*, Ankara, s.127.

⁷⁶¹ Tağızade, a.g.e., s.151.

⁷⁶² Yeşilyurt, a.g.e., s.17.

evliliğinin ardından yaptığı ikinci evliliğinde mutluluğu yakalanmış görünse de ilk aşkının acısını hiç unutamamıştır. Ülkenin kurtuluşu için çözüm olarak gördüğünden dolayı kısa bir süre mandater yönetimi savunmuş, ancak yaptığı hatanın farkına varınca Milli Mücadele için çalışmaya başlamıştır. Bu yöndeki çaba ve bu bağlamdaki eserleriyle Türk Tarihi ve Edebiyatı içerisinde var olan ender isimlerden biri olmuştur.

Eserlerinden Bazıları: Raik'in Annesi (roman)1909, Seviye Talih (roman) 1910, Yeni Turan (roman) 1912, Ateşten Gömlek (roman) 1922, Vurun Kahpeye (roman) 1926, Sinekli Bakkal (roman) 1938, Tatarcık (roman) 1939, Hayat Parçaları (roman) 1963, Harap Mabeler (öykü) 1911, Dağa Çıkan Kurt (öykü) 1922, Kenan Çobanları (oyun) 1918, İngiliz Dili ve Edebiyatı Tarihi (inceleme) 1940, Üniversite Kafası ve Tenkid (inceleme) 1942, Edebiyatta Tercümenin Rolü (inceleme),1944, Türkiye'de Şark-Garp ve Amerika Tesisleri (inceleme) 1955, Mader (John Abot'tan çeviri) 1897, Talim ve Terbiye (çeviri) 1911, Babür Han (çeviri) 1914, Gizli Belde (çeviri) 1928, Hamlet (çeviri) 1941, Coriolanus (Bernard Shaw'dan çeviri) 1945, Türk'ün Ateşle İmtihanı (anıları) 1962, Mor Salkımlı Ev (anıları) 1963⁷⁶³.

2.1.5.16. Halide Nusret Zorlutuna

1901-1984

İstanbul doğumlu olup yazar ve şairdir. Kerkük Mutasarrıflığı yapmış olan Avnullah Kazımı'nın kızı, yazar İsmet Kür'ün ablası, yine yazar Emine Işınsoy'un annesidir. İlk eğitimine ailesinden, Kerkük'teki özel hocalardan Arapça, Farsça dersler alarak başlamıştır. I. Dünya Savaşı başlayınca ailesi İstanbul'a dönmüş, yazar da İstanbul Erenköy Kız Lisesi'ne devam etmiştir. Mütareke yıllarında okulu bırakıp çalışmak zorunda kalmıştır. Darülmüallimatın sınavını kazanarak öğretmenlik hakkını elde etmiştir⁷⁶⁴.

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nü tamamlamadan bırakmıştır⁷⁶⁵. Yazarlık hayatına babasını kaybetmesinin ardından yazdığı "Ağlayan Kahkahalar" isimli yazısıyla girip, 1917'de Talebe Defteri adlı derginin yarışmasında birincilik kazanmıştır. İlk romanı olan "Küller'i 19 yaşında yazmıştır. Genç yaşta başlayarak Türk Kadınlar Birliği, Türk Ocakları, Halk Evleri, Muallimler Birliği, Yardım

⁷⁶³ İhsan Işık. (2006). *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, c.1, Ankara, ss.57-58.

⁷⁶⁴ Tekin, a.g.e., s.600.

⁷⁶⁵ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.1383.

Sevenler Derneği, Çocuk Haklarını Müdafaa Cemiyeti, Himaye-i Efdal Cemiyeti gibi hayır teşekküllerinin yönetim kurullarında yıllarca çalışmıştır⁷⁶⁶.

Öğretmen olmak için yaratıldığı düşüncesinde olan Zorlutuna⁷⁶⁷, 1924'ten 1957'ye kadar bu işi yaptı. İlk şiirleri mütareke yıllarında neşredilmiş, şiir ve romanlarında kadın psikolojisini vermeye çalışmıştır. Milli Mecmua, Çınaraltı, Aydıbir, Kadınlar Dünyası gibi dergilerde yazmış, ilk kitabı roman olmasına rağmen şair olarak şöhret bulmuştur⁷⁶⁸.

Şiirlerinde geleneksel çizginin etkisinde, milli hassasiyet görülmektedir⁷⁶⁹. Roman ve hatıralarında da zengin iç dünyasını yansıtarak duyarlı, yer yer milli, idealist ve mistik bir üslup sergilemiş, öğretmenliği ruh ve hayat biçimi olarak benimseyerek eserlerine yansıtmıştır⁷⁷⁰.

1975 yılı BM tarafından “Kadın Yılı” ilan edildiğinde Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği ona, Ümmü'l Muharrirat (kadın yazarların annesi), sıfatını vermiştir. 1983'de Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve Türk Basın Birliği tarafından “Basın Mesleğinde 50 Yıl Şerefli Hizmet” ödülüne layık görülmüştür⁷⁷¹.

Eserleri: Küller (roman) 1921, Sisli Geceler (roman) 1925, Gül'ün Babası Kim (roman) 1933, Beyaz Selvi (hikâye) 1945, Hanım Mektupları (kadınların mektuplarından örnekler) 1923, Gecedен Taşan Dertler (şiir) 1930, Yayla Türküsü (şiir) 1943, Yurdumun Dört Bucağı (şiir) 1950, Ellerim Bomboş (şiir) 1967, Büyükanne 1971, Aydınlık Kapı (roman) 1974, Benim Küçük Dostlarım (anı) 1977, Aşk ve Zafer (roman) 1978⁷⁷², Bir Devrin Romanı (anı) 1978⁷⁷³.

2.1.5.17. İffet Halim Oruz

1904-1993

Süleyman Nazif'in kız kardeşi olan şair, İstanbul da doğmuştur. Erenköy Kız Lisesi ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdi. Türk Ocağı ve Halkevlerinde aktif rol aldı. Diyarbakır'da Türk Kadınlar Birliği Şubesi'ni açtı. Aynı derneğin İstanbul şube başkanlığı ve genel başkan yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur⁷⁷⁴.

⁷⁶⁶ Tekin, a.g.e., s.600.

⁷⁶⁷ Tağızade, a.g.e., s.153.

⁷⁶⁸ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.1383.

⁷⁶⁹ Ünalmiş, a.g.e., s.544.

⁷⁷⁰ Tağızade, a.g.e., ss.153-154.

⁷⁷¹ Tekin, a.g.e., s.600.

⁷⁷² *Resimli Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. (2003). (Gözden geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı), Erdem Yayınları, İstanbul, s.245.

⁷⁷³ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.1383.

⁷⁷⁴ Tekin, a.g.e., s.414.

1912 yılında Balkan Savaşı etkisiyle şiirler yazmaya başlamış, ilk yazıları 1927’de Diyarbakır’daki Halkın Sesi Gazetesi’nde yayınlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye’nin “kadınlık” köşesinde yazmış, güçlü hatibeliğiyle tanınmıştır. 1947’de “Kadın” adlı bir gazete yayınlamıştır. Daha sonra bunu dergiye dönüştürerek 1978’e kadar 32 yıl boyunca çıkarmıştır⁷⁷⁵.

Eserleri: Füsün (şiir) 1928, Tul Daireleri (şiir) 1931, Kışın Bahar (roman) 1956, Yeni Türkiye’de Kadın 1933, Burla (mazmun oyun) 1933, Arkadaşlar (nutuklar) 1936, Türkiye’de Fiyat Murakabesi: Mevzuat ve Tatbikat (Sıtkı Yarcalı ile) 1944, Atatürk Dönemi Türk Kadın Devrimi 1986⁷⁷⁶.

2.1.5.18. İhsan Raif

1877-1926

İ.R. kısaltmasını imza olarak kullanan yazar, Babası Köse Raif Paşa Beyrut’ta musarrıflık yaparken orada doğmuştur⁷⁷⁷. Babasına, Mithat Paşa’nın arkadaşı olması sebebiyle uzun müddet taşra görevi verilmiş, bu nedenle gençliği taşrada geçmiş ve düzenli bir öğrenim görememiştir. Özel hocalardan aldığı derslerle yetiştirilmiş, Fransızca öğrenmiş, müzikle ilgilenmiştir⁷⁷⁸.

Rıza Tevfik’den özel eğitim almış, şiirlerinde Doğu-Batı sentezinin yapmaya çalışmıştır. Tevfik’in görüşlerinden yaralanmış ancak şiirlerine kendi özgünlüğünü verebilmiş başarılı bir şairdir⁷⁷⁹.

Üç evlilik yapmış, Meşrutiyet’i takip eden yıllarda Paris’te bulunmuş, ilk eserleri Rübap’ta yayınlanmıştır. Şiirlerinin konusunu genellikle aşk oluşturmuş, lirik şiirlerinin çoğunu şarkı olarak bestelemiştir. Heceyle şiir yazan ilk kadın olduğu gibi, işlediği aşk temasında erotizmin izleri görülmektedir⁷⁸⁰.

Sosyal açıdan da aktif görülen İhsan Raif, Hilal-i Ahmer’de gönüllü hemşirelik yapmış, kadınların yetiştirilmesine önem vermiştir. II. Meşrutiyet sonrasında kadınlar için Darülfünun açılmasını isteyen Raif, iki evlilik yapmıştır⁷⁸¹.

Eserleri: Gözyaşları (şiir) 1914, Kadın ve Vatan (şiir) 1914⁷⁸².

⁷⁷⁵ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*. (1990). Dergah Yayınları, c.7, İstanbul, s.143

⁷⁷⁶ Tekin, a.g.e., s.414.

⁷⁷⁷ Altınkaynak, a.g.e., s.320.

⁷⁷⁸ Özkırımlı, a.g.e., c.1, s.707.

⁷⁷⁹ Şerif Aktaş (1996). *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1*, Akçağ Yayınları, İstanbul, ss.177-178.

⁷⁸⁰ Özkırımlı, a.g.e., c.1, s.707.

⁷⁸¹ *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. (2004). c.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, s.157.

⁷⁸² Behçet Necatigil. (2007). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Güncellenmiş 24. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul, s.226.

2.1.5.19. Kamile Hanım

1839-1921

Tam adı Fatma Kamile olan yazar, tüccar Hacı Mehmet Efendi'nin kızıdır. Balıkesir'de doğmuş, babasının gayretiyle özel eğitim almıştır. Arapça ve Farsça öğrenen şairin basılmamış manzum eseri de bulunmaktadır⁷⁸³.

Eserleri: Hadiyü'l Cenân 1888⁷⁸⁴.

2.1.5.20. Kerime Nadir Azrak

1917-1984

İstanbul'da doğmuş, 1935'de Saint Joseph Fransız Kız Lisesi'ni bitirmiştir. Ayrıca özel dersler almış, ilk öyküleri 1937 yılında Servet-i Fünun, Uyanış ve Yarımay dergilerinde yayınlanmıştır. Öykü ve romanları Yedigün, Aydıbir, Hayat gibi dergi ve bazı gazetelerde tefrika edilmiştir. Yazarlık dışında başka bir işle uğraşmamıştır. Hayale dayanan aşk romanlarıyla tanınmış, çok sayıda basılan romanlarının bir kısmı, filme alınmıştır⁷⁸⁵.

Türk Edebiyatı'nın efsaneleşmiş kadın yazarlarının başında gelen Azrak, popüler edebiyat kavramıyla bütünleşmiş, dönemin en çok okunan yazarlarından belki de birincisi olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde okuma alışkanlığı oluşturmada önemli işlevi olmuştur. Yazarlığının yanı sıra resim sanatıyla uğraşmış, suluboya ve yağlı boya resim çalışmaları yapmıştır. Yüzmeyi, açık hava sporlarını ve araba kullanmayı çok sevdiği de bilinmektedir⁷⁸⁶.

Anılarını 1981'de Romancının Dünyası, ismiyle topladı. Posta Güvercini adlı romanı Fransızca'ya çevrildi. Kırkı aşkın eseri, iki yüzden fazla basımıyla beş milyonu aşkın okura ulaşmıştır⁷⁸⁷.

Eserlerinden Bazıları: Yeşil Işıklar (roman) 1937, Hıçkırık (roman) 1938, Günah Bende mi? (roman) 1939, Seven Ne Yapmaz? (roman) 1940, Samanyolu (roman) 1941, Gönül Hırsız (roman) 1941, Funda (roman) 1943, Mücrim (öykü) 1945, Romancının Dünyası (anı) 1981⁷⁸⁸.

2.1.5.21. Lamia Balı

1911-1976

⁷⁸³ İnal, a.g.e., s.1137.

⁷⁸⁴ İnal, a.g.e., s.1137.

⁷⁸⁵ Özkırımlı, a.g.e., c.II, s.802.

⁷⁸⁶ Tağızade, a.g.e., ss.179-180.

⁷⁸⁷ Altınkaynak, a.g.e., s.376.

⁷⁸⁸ Özkırımlı, a.g.e., c.II, s.802.

İstanbul'da doğmuş, 1929'da İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nu bitirmiştir. İlkokul öğretmenliği yapmış, orta ve lisede Türkçe ve edebiyat dersleri vermiştir⁷⁸⁹.

Eserleri: Onlar Ermiş Muradına (çocuk romanı) 1946, Işığa Koşan Çocuk (çocuk romanı) 1952, Cem Sultan (beş oyun birden) 1969, Fırtınalı Günler (roman) 1973, Üç Kuşak (roman) 1977⁷⁹⁰.

2.1.5.22. Leyla Hanım

?-1848

İstanbul doğumlu Leyla Hanım şair olup, dayısı Keçecizade İzzet Molla'dan ders almıştır. Genç yaşta evlendiyse de bir hafta sonra kocasını bırakmıştır. Nasıl bir hayat sürdüğü bilinmeyen şairin geçiminin iyi olmadığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Yaşadığı çağa göre bir kadın için hoş karşılanmayacak kadar serbest şiirler yazması, hakkında hayatını eğlence içerisinde geçiren "alüfte-i zenan" (hafif meşrep kadın) yorumlarını çıkarmıştır. Şiirleri yalın olan Leyla Hanım'ın Divan'ı basılmıştır⁷⁹¹.

2.1.5.23. Leyla Hanım (Saz)

1850-1936

Soyadı kanunu çıkınca Saz soyadını aldı. Saray hekimbaşısı İsmail Paşa'nın kızıdır. Çocukluğunun yedi yılı sarayda sultan hanımlarının nedimeliğiyle geçmiştir. Haremi tanımış, sultan hanımlarla eğitim almış⁷⁹², piyano çalmayı bilmektedir. Babasının vali olarak atanması dolayısıyla gittiği Girit'te özel dersler almış, Yunanca, Fransızca öğrenmiştir. Vali olan eşinin görevi sebebiyle de İzmir, Rusçuk, Trabzon, Kastamonu'da bulunmuştur. Harem ve saray hatıralarını, yaşadığı şehirlerdeki izlenimlerini 1920-1922 arasında Vakit ve İleri Gazeteleri'nde yayınlamıştır. Ayrıca dini ve tasavvufi şiirler de yazmış, bunların bir bölümüne kitabında yer vermiştir. Harem ve saray hatıralarını da Sadi Borak derlemiştir⁷⁹³.

Musikişinas olan şairin 200'den fazla bestesi olduğu söylenirse de günümüze 44 şarkısı, 1 türküsü, 5 marşı kalmıştır⁷⁹⁴.

⁷⁸⁹ Tekin, a.g.e., s.94.

⁷⁹⁰ Tekin, a.g.e., s.94.

⁷⁹¹ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.858.

⁷⁹² Altınkaynak, a.g.e., s.416.

⁷⁹³ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.858; Serhan Alkan İspirli. (2008). *Leyla Hanım (Saz); Solmuş Çiçekler*, İnceleme-Metin, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, ss.1-25.

⁷⁹⁴ Tekin, a.g.e., s.472.

2.1.5.24. Makbule Leman (Fatma)

1865-1898

Şair ve yazar olan Makbule Leman⁷⁹⁵ saray görevlilerinden Hacı İbrahim Efendi'nin kızıdır. Özel öğrenim görmüş Sadaret Mektubi Kalemî hulefasından Mehmet Fuat Beyle evlenmiştir⁷⁹⁶.

Beşiktaş'taki konaklarının selamlık kısmını okula dönüştürerek burada kız öğrencilere dilbilgisi ve Farsça dersleri vermiştir⁷⁹⁷. 1895'de yayınlanmaya başlanan "Hanımlara Mahsus Gazetesi"nin kurucusudur ve bir ara adı geçen gazetede başyazarlık yapmıştır⁷⁹⁸.

Gazete ve dergilerde çalışmaları yayınlanan ilk yazarlardan biridir. Hazine-i Evrak, Hazine-i Fünun Dergilerinde ahlak ve kadınların eğitimiyle ilgili yazıları yayınlanmıştır. Şiir, hikâye ve diğer yazıları ölümünden sonra Makes- i Hayal adlı kitapta toplanmıştır⁷⁹⁹.

Hayatının on dört yılını tedavisi bulunamayan bir hastalıkla geçirmiştir⁸⁰⁰.

İstanbul'da şiirleri yayınlanan ilk kadın şairdir. Yazdıklarını okuyacak eğitimden yoksun kadınlar arasında ünü artan şairin şiirleri, sözlü olarak yaygınlaşmıştır⁸⁰¹.

Ahlakla ilgili yazılarından dolayı sadaret tarafından "Şefkat Nişanı" verilen Leman'ın şiirlerinde acı içerisinde geçen yaşamının izleri görülür. Şiirlerini ve bazı yazılarını kapsayan kitabı ölümünden sonra yeniden düzenlenmiş, gazetelerdeki makaleleri eklenerek aynı adla basılmıştır⁸⁰².

Eserleri: Makes-i Hayal 1896⁸⁰³.

2.1.5.25. Mebrure Sami Koray

1907 -1992

İstanbul'da doğmuş, Bezmialem Kız Sultanisi'nde eğitim almıştır. Hikâye ve romanları Milliyet, Akşam Gazetelerinde yayınlanmıştır. Yazılarında Mebrure isminin yanına Hurşit, Sami, işler, Alevok gibi adlar eklemiştir⁸⁰⁴.

Eserleri: Sönen Işık (roman, Milliyet'te Mebrure Hurşit adıyla tefrika edildi) 1929, Leylaklar Altında (roman) 1936, Çöl Gibi (roman) 1938, O Kadın (roman)

⁷⁹⁵ *Büyük Laorousse*. (1986). Gelişim Yayınları, c.13, İstanbul, s.7692.

⁷⁹⁶ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.867.

⁷⁹⁷ Işık, a.g.e., c.II, s.1226.

⁷⁹⁸ Zihnioğlu, a.g.e., s.46.

⁷⁹⁹ *Meydan Laorousse*, a.g.e., c.13, s.7692.

⁸⁰⁰ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.867.

⁸⁰¹ Zihnioğlu, a.g.e., s.43.

⁸⁰² Özkırmı, a.g.e., c.II, s.867.

⁸⁰³ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.867.

⁸⁰⁴ Tekin, a.g.e., ss.336-337.

1940, Gönül Cehennemi (roman) 1943, Geçmişe Yolculuk (anı) 1971, ayrıca Pearl S. Buck, Balzac, Bisson'dan çeviriler yapmış, tiyatro eserleri hazırlamıştır⁸⁰⁵.

2.1.5.26. Mihrünnisa Abdülhak

1864-1943

İstanbul'da doğan şair, Abdülhak Hamit Tarhan'ın kız kardeşidir. Öğrenimini özel hocalardan almıştır. Keçecizade Fuat Paşa'nın torunu Mustafa Hikmetle evlenmiştir. Aşk temalarını işlediği şiirleri Servet-i Fünun, Hazine-i Evrak gibi dergilerde yayınlanmış, Fransızca eserlerden tercüme yapmıştır⁸⁰⁶.

2.1.5.27. Muazzez Tahsin Berkand

1899-1984

Selanik doğumlu yazar, İstanbul Fevziye Mektepleri Vakfı Işık Lisesi'nde ve Kız Öğretmen Okulu'nda tahsil görmüştür⁸⁰⁷.

Bir süre Kumkapı'da Fransız rahibelerin okulu Seurs d'Assomption'da eğitim almış, Darümuallimattan mezun olmuştur. 1917 yılında Halide Edib'in Suriye'de açtığı okullarda çalışmak üzere buraya geçmiştir. Beyrut Kız Sultanisi ve Darümuallimatı'nda iki yıl Türkçe öğretmenliği görevinde bulunmuştur. İstanbul'a gelince Şişli Terakki Lisesi'nde Fransızca ahlak dersleri vermiş, 1925-1929'da Milli Auto Şirketi'nde, 1929-1956 arasında da Osmanlı Bankası'nda çalışmıştır. Hiç evlenmemiştir. 52 romanı olan yazar aşk ve nefret duygularını işlemiş, çok okunan popüler bir romancı olmuş, bazı eserleri filme alınmıştır⁸⁰⁸.

Romanlarında aşk çerçevesinde gelişen olayları işlemiş, bazı eserleri filme alınmıştır⁸⁰⁹.

Eserlerinden Bazıları: Sen ve Ben (roman) 1933, Aşk Fırtınası (roman) 1935, Bahar Çiçeği (roman) 1935, Sonsuz Gece (roman) 1938, Kezban (roman) 1941, Bir Genç Kızın Romanı (roman) 1943, Dağların Esrarı (roman) 1943, Bir Garip İzdivaç (roman) 1944, Kalbin Sesi (roman) 1944, Küçük Hanımefendi (roman) 1945, Nişan Yüzüğü (roman) 1945, Lale (roman) 1945, Saadet Güneşi (roman) 1947, Aşk Tılsımı (roman) 1949, Sarmaşık Gülleri (roman) 1950, Sevmek Korkusu (roman)

⁸⁰⁵ Tekin, a.g.e., ss.336-337.

⁸⁰⁶ Göksel, a.g.e., s.136; Tekin, a.g.e., s.376.

⁸⁰⁷ Altınkaynak, a.g.e., s.160.

⁸⁰⁸ Tekin, a.g.e., ss.111-112.

⁸⁰⁹ Ünalmiş, a.g.e., s.129.

1953, Kırılan Ümitler (roman) 1957, Aşk ve İntikam (roman) 1958, Bir Rüya Gibi (roman) 1958, Sabah Yıldızı (roman) 1958, Mağrur Kadın (roman) 1958, Bir Bahar Akşamı (roman) 1966, Uzayan Yollar (roman) 1968, Işık Yağmuru (1971), İki Kalp Arasında (1972), Bir Gün Sabah Olacak mı (roman) 1972⁸¹⁰.

2.1.5.28. Müfide Ferit Tek

1892-1971

Yazar Nesrin Tağızade'ye göre Kastamonu⁸¹¹ Arslan Tekin'e göre ise İstanbul'da doğmuş olup⁸¹², İttihad ve Terakki Fırkası'nın Trablusgarp şubesini kuran Şevki Bey'in kızı⁸¹³, İlk Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Tek'in eşi, ünlü Türkolog Emel Esin'in annesidir. Çocukluğu babasının görevi sebebiyle Trablusgarp'ta geçmişti. İtalyan rahibelerin denetimindeki bir okulda öğrenim görmüş, babasından Arapça ve Fransızca öğrenmiştir⁸¹⁴.

Trablusgarp'ta sürgün olan Ahmet Ferit Tek'le tanışıp, nişanlandı. Ahmet Ferit bir süre sonra cemiyetin isteği doğrultusunda Paris'e kaçınca Müfide Ferit'de tahsil için Paris'e gönderildi. 1907 yılında Mısır'da evlenip, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a geldiler. Eşinin başkanlığını yaptığı Türk Ocakları'nda konferanslar vermiştir⁸¹⁵.

Süyüm Bike müstearıyla Türk Yurdu ve Şehbal Dergilerinde yazmıştır. Kocasının sürgünü üzerine Sinop ve Bilecik'e gitmiştir⁸¹⁶.

Milli Mücadele döneminde Cumhuriyet sonrası ilk içişleri bakanı olan eşi Ferit Tekle Anadolu'ya geçmiştir⁸¹⁷. Aktif olarak Milli Mücadele içerisinde yer alan Tek, milliyetçi kişiliğiyle tanınır ve Türk Ocağı üyesidir⁸¹⁸.

Cumhuriyet sonrası büyükelçi olan eşinin görevi dolayısıyla 1925-1945 yılları arasında yurtdışında bulunmuş Paris, Pekin, Londra, Varşova ve Tokyo'da yaşamıştır⁸¹⁹. Bu süreçte Paris'teyken Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirmiştir⁸²⁰.

Müfide Ferit Tek, Türklerin Asya ve Avrupalı olmaları dolayısıyla Doğu ve Batıyı uzlaştırma misyonuna sahip olduğu iddiasındadır. Batılılaşmanın, Avrupa'nın ilmiyle aydınlanma olduğunu, ülkenin okumuş kadınlara ihtiyacı olduğunu

⁸¹⁰ Tekin, a.g.e., ss.111-112.

⁸¹¹ Tağızade, a.g.e., s.208.

⁸¹² Tekin, a.g.e., s.526.

⁸¹³ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.61.

⁸¹⁴ Tekin, a.g.e., s.526.

⁸¹⁵ Tağızade, a.g.e., s.208.

⁸¹⁶ Tekin, a.g.e., s.526.

⁸¹⁷ Özkırımlı, a.g.e., c.II, s.938.

⁸¹⁸ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.61.

⁸¹⁹ Altınkaynak, a.g.e., s.659; Çolak ve Uçan, a.g.e., s.62.

⁸²⁰ Altınkaynak, a.g.e., s.659.

söylemiştir. Kadın erkek eşitliğini savunan yazar, eserlerinde kadının modernleşme olgusunu irdelemiştir⁸²¹.

Milliyetçilik temasını yoğun olarak işleyen Müfide Ferit'in eserleri, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecindeki tartışma ve dönemin siyasi hayatından izler taşır. Siyasal, toplumsal, kültürel tarihin temel dinamiklerinin görüldüğü yapıtları, yazdıkları dönemi ve karakteristik çizgilerini temsil etmektedir⁸²².

İstanbul'da ölen yazarın iki romanı vardır. Türkçülük ideolojisini işlediği ilk romanı Aydemir büyük yankı uyandırmış, Pervaneler adlı romanıyla da misyonerlik ve kültür emperyalizminin tehdidinde dikkat çekmiştir⁸²³.

Türk Kadını, İfham ve Hâkimiyet-i Milliye'de makaleleri, Cumhuriyet Gazetesinde ise savaş dönemini anlattığı "Leyla" isimli romanı yayınlanmıştır⁸²⁴.

Eserleri: Aydemir (roman) 1918, Pervaneler (roman) 1924, Affolunmayan Günah (Almanca roman) 1933⁸²⁵.

2.1.5.29. Mükerrer Kamil Su

1906-1984

Hikâye ve roman yazarı olup ahlaki ve erdemsal mesajlar veren eserler üretmiştir. Türkçesi güzel, milli ve manevi öğelerle süslenmiş romanları ilgi görmüştür. Yapıtlarında duygu ve heyecanla başlayıp, zengin bir sanat bilgisi, fikir malzemesiyle olgunlaşan ilerleyiş görülür. Son romanlarında insan ve toplum muammasının örneklerini verip, analizini yapmıştır. Günümüz dilinin zevkli mimarları arasında özel bir yere sahiptir⁸²⁶.

Eserleri: Sevgim ve Izdırabım, Bu Kalp Duracak, Dinmez Ağrı, Ateşten Damla, Çırpınan Sular, İnandığım Allah, Kaybolan Ses, Uyuyan Hatıralar, Bir Avuç Hatıra, Uzaklaşan Yol, Özlediğim Kadın, Ayrı Dünyalar (eserlerinin hepsi roman ve hikâyedir)⁸²⁷.

2.1.5.30. Münevver Ayaşlı

1906-1999

Selanik'te doğmuş, çocukluğu Selanik ve İstanbul'un konak kültürü içerisinde geçmiştir. Babasının görevi sebebiyle değişik vilayetlerde bulunmuştur.

⁸²¹ Altınkaynak, a.g.e., s.659; Çolak ve Uçan, a.g.e., s.62.

⁸²² Tağızade, a.g.e., s.209.

⁸²³ Tekin, a.g.e., s.526.

⁸²⁴ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.62.

⁸²⁵ Özkırımlı, a.g.e., c.II, s.938.

⁸²⁶ Banarlı, a.g.e., ss.1237-1238.

⁸²⁷ Banarlı, a.g.e., ss.1237-1238.

Alman Okulu'nda, Fransız College de, France ve Şark Dilleri Enstitüsü'nde yüksek öğrenim görmüştür⁸²⁸.

Dönemin dünyaca üncü Şarkiyatçısı Massignon'dan tasavvuf üzerine dersler alan yazar Arapça ve Farsça da öğrenmiştir⁸²⁹.

Yeni İstanbul ve Sabah Gazetelerinde günlük yazıları yayınlanıp, birbirinin devamı olan üç romanı gazetelerde tefrika edilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul'da sonu ölümle biten bu romanları, geçmişe farklı bir perspektikten bakan içerik ve yapısıyla dikkat çekmektedir. Ayaşlı, Halide Edib'ten sonra milli ve manevi değerleri savunan kadın romancılarımızdan biri olmuştur⁸³⁰.

Çocukluk ve gençliğini Osmanlı sarayında geçirmesi, yüksek eğitimini Batılı tandasta alması Doğu ve Batıyı yakından tanınmasına sebep olmuştur. Güçlü bir milli hassasiyete sahip olan yazarın, yaşam ve eserlerinde de bunun izleri görülmüştür⁸³¹.

Eserleri: Pertev Bey'in Üç Kızı, Pertev Bey'in İki Kızı, Pertev Beyin Torunları (üçü de birbirinin devamı niteliğinde olan romandır), On dokuzuncu Asır ve Kıbrıs Fetvası (deneme), Gizli Cemiyetler (deneme), Edep Ya Hu (deneme), İşittiklerim-Gördüklerim-Bildiklerim (anı), Dersaadet (anı)⁸³².

2.1.5.31. Nakiye Huriye Elgün

1882-

İstanbul'da doğmuş, 1901 yılında, Kız Öğretmen Okulu'nu bitirmiştir. Aynı okulda edebiyat öğretmenliği yapmış, Meşrutiyet'ten sonra da Fevziye Lisesi Müdürü olarak Cumhuriyet'e kadar çalışmıştır. İstanbul Kız Lisesi'nde idarecilik görevi almış, Türk Ocağı, Halkevi, Kızılay ve Hava Kurumu'nda üyelik yapmıştır. 1930'dan sonra İstanbul Üniversitesi Umumi Meclisi'nde, beş yıl encümenlik yapmış, 1935 yılında da Erzurum milletvekili seçilmiştir⁸³³.

Hanımlara Mahsus Gazete'de, "Zekiye" ismiyle yazan Nakiye Hanım'ın izlerine rastlanmaktadır. Bu yazılarında fakir kadın ve çocukların himayesini savunmuş, kadınların moda konusundaki israflarının eleştirisini yapmıştır. Elgün,

⁸²⁸ Tağızade, a.g.e., s.212.

⁸²⁹ *Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*. (2002). c.14, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.419.

⁸³⁰ Tağızade, a.g.e., ss.212-213.

⁸³¹ *Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*. (2002). c.14, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.419.

⁸³² Tağızade, a.g.e., s.213.

⁸³³ İnci Enginün, Müjgan Cunbur ve Cahit Özdemir. (1983). *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Türk Ticaret Bankası Yayınevi, Ankara, s.64.

milli ekonominin güçlendirilmesi için tasarruf edilmesi ve yerli malların kullanılması gerektiğini söylemiştir⁸³⁴.

Türk Ocağı'nın iki kadın idare heyeti üyesinden biri Halide Edib'ken diğeri de Nakiye Elgün'dür. II. Meşrutiyet'in güçlü kadın figürlerinden biri olup, kadınların siyasal alana girmesine katkıda bulunmuştur. Kadın sorunlarının eğitime çözümlenebileceğini, bunun için ayrıca eyleme gerek olmadığını düşünmektedir⁸³⁵.

2.1.5.32. Neriman Hikmet Öztekin

1912-1987

Şair ve yazar olan Neriman Hikmet, İstanbul'da doğmuştur. Annesini küçük yaşta kaybetmiş, Erenköy Kız Lisesi ve İstanbul İstiklal Lisesi'nde okumuştur. Bir süre İstanbul Üniversitesi'nde hukuk-iktisat-felsefe öğrenimi görmek istemişse de yarım bırakmıştır. İlk şiirleri 1937'de Servet-i Fünun'da çıkmıştır. 1937 yılında 15 günlük gazete olarak çıkardığı Yeni Edebiyat'la, 1940 kuşağının ürünlerini yayımlamıştır. Vatan, Tanin, Tan, Ankara Telgraf, Haber, İstiklal, Meram ve çok sayıda gazetede çalıştıktan sonra 1968 yılında emekli olmuştur⁸³⁶.

Eserleri: Konya Yolunda Tahassüsler (şiir) 1931, Tren (şiir) 1935, Köyün Dulları (roman) 1944, Gazetelerin Yazmadığı Partilerin Konuşmadığı Hakikatler 1948, Ankara Kabristanında Açan Güller (röportaj) 1966, Mevlana Bilimsel Gerçeklik Açısından Varoluş Felsefesi (inceleme) 1975⁸³⁷.

2.1.5.33. Nermin Menemenciöglü

1910-1994

İstanbul'da doğmuş, evlendikten sonra Streater soyadını almıştır. 1927'de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi. Yüksek öğrenimini Amerika'da Brown ve Columbia Üniversitelerinde 1928-1936 yılları arasında yapmış, 1938'de doktorasını bitirip bir süre Ankara'da kalmıştır. Bir İngiliz şirketinin Türkiye temsilcisiyle evlenip Amerika ve Londra'ya gitmiştir. Buradaki sanat, edebiyat dergilerinde Türk Edebiyatı konularındaki yazı ve çevirileriyle isim yaptı. Deneme ve eleştirileri 1941 yılından sonra önde gelen dergilerde yayınlandı. 1962'den hayatını kaybedişine kadar Londra'da yaşadı. İngiltere'de İngilizce olarak çıkardığı Türk Şiirinden Seçmeler antolojisi nedeniyle tartışma ve eleştiri konusu oldu⁸³⁸.

⁸³⁴ Zihnioğlu, a.g.e., s.37.

⁸³⁵ Zihnioğlu, a.g.e., s.58.

⁸³⁶ Altınkaynak, a.g.e., s.462.

⁸³⁷ Altınkaynak, a.g.e., s.462.

⁸³⁸ Altınkaynak, a.g.e., s.427.

Eserleri: the Penguin Book of Turkish Verse (antoloji) 1978, the Mikado Game (Melih Cevdet Anday, çeviri) 1980, Enver Paşa in Turkestan (1918-1922)1988, The Pre-republican Literary Tradition (1859-1922), congress of the Peoples of The East, Bakû, September 1920-1994⁸³⁹.

2.1.5.34. Nezihe Araz

1922-2009

Konya doğumlu olan yazar, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji ve Felsefe Bölümü'nü 1949'da bitirdi. Dost, Resimli Hayat, İstanbul, Hayat, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Meydan, Milliyet dergi ve gazetelerinde çalışmaları yayınlanmıştır. Ayrıca Meydan Laorusse Ansiklopedisi'nin yönetim kadrosunda görev yapmıştır⁸⁴⁰.

Bir dönem yoğun olarak tiyatro, radyo-televizyon oyunları ve programları, senaryolar, tefrika ve fıkra yazılarıyla her alanda yazdı. Otuz civarında mevcut olan eserinden on biri tiyatro çalışmasıdır. İlk olarak Benim Dünyam adlı şiir kitabını çıkarmış, daha sonra biyografi ve inceleme türüyle özdeşleşen bir yazar kimliğine bürünmüştür⁸⁴¹.

Türk-İslam büyüklerini kendine has bir inanç anlayışıyla tanıtmayı amaçlayan biyografiler hazırladı. Anadolu halk geleneğini, kadın giyim ve süs eşyalarına ilişkin anekdotları derledi. Anadolu kadınları baş süslemelerinden bir koleksiyona sahip olan yazar televizyon dizileri ve çocuk oyunları yazdı. Öyle Bir Nevcihan, adlı oyunu 1980'de Tiyatro Oyunları Yarışması'nda ödül kazandı. 1984 yılında İnanç Dergisi tarafından yılın en iyi tiyatro yazarı seçildi. Savaş Yorgunu Kadınlar, adlı çalışmasıyla 1989 Kültür Bakanlığı Ödülüne Afife Jale ile de Avni Dilliğil Ödülüne layık görüldü⁸⁴².

Eserlerinden Başlıcaları: Fatih'in Deruni Tarihi 1953, Anadolu Evliyalari 1959, Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed 1960, Benim Dünyam 1961, Dertli Dolap (Yunus Emre'nin hayatı) 1961, Çocuk ve İslam 1968, Mevlana'nın Romanı 1962, Bozkır Güzellemesi (oyun) 1974, Öyle Bir Nevcihan (oyun, Muhsin Ertuğrul Tiyatro Oyunları Yarışması Ödülünü kazandı) 1980⁸⁴³.

⁸³⁹ Altınkaynak, a.g.e., s.428.

⁸⁴⁰ Kurdakul, a.g.e., s.74.

⁸⁴¹ Tağızade, a.g.e., ss.227-228.

⁸⁴² Işık, a.g.e., c.1, ss.325-326.

⁸⁴³ Kurdakul, a.g.e., s.75.

2.1.5.35. Nezihe Muhiddin

1889-1958

Savcı ve ceza hâkimi olan Muhiddin Bey'in kızı olarak İstanbul'da doğmuştur⁸⁴⁴. Kandilli Mahalle Mektebi'ne gönderilen Muhiddin'in eğitimi daha sonra evinde devam ettirilmiştir. Kumkapı Rahibe Okulu'na bir süre devam etmiş Darülmualimatta da altı ay eğitim almıştır⁸⁴⁵.

İdadi tahsilini evde tamamladı, Fransızca, Almanca ve Farsçayla Arap Dillerini ve edebiyatı öğrendi. 20 yaşına geldiğinde İttihad ve Terakki'nin Kız Sanayi Mektebi'ne müdür oldu, kız idadesi'nde öğretmenlik yaptı. 1909-1912 yıllarında dönemin gazetelerinde eğitim, sosyoloji, psikoloji ve edebi içerikli yazıları yayımlandı⁸⁴⁶.

1908-1923 arası Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Donanma Cemiyeti kadınlar kolunda çalıştı. 1912'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Merkezi Genel Sekreteri oldu. Sultan Reşad'ın desteğiyle kurulan Donanma Cemiyeti'nin İstanbul şubesini oluşturdu⁸⁴⁷.

Dönem yayınlarında kadının sosyal yaşam içerisinde olması gerektiğine dair yazılar yazdı, bu yönde aktif çalışma içerisinde oldu⁸⁴⁸.

Darülmualimat'ta Hıfıssıhha öğretmenliği, İttihad ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'nde dil, piyano, jimnastik, biçki-dikiş derleri verdi. İlk ve orta dereceli okullarda müfettişlik yaptı. 1909'dan 1930'a kadar kadın hakları kapsamındaki çalışmalarını sürdürdükten sonra siyasetle ilgilenmedi, lise öğretmenliği ve yazarlık yaptı⁸⁴⁹.

1923'de kuruluş izni alamayan Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruculuğunu yaptı ve 1927'ye kadar başkanlık yaptı. Türk Kadını adlı çalışmasında anı ve gözlemlerine dayanarak Türkiye'deki kadın hareketini değerlendirdi⁸⁵⁰.

1925'deki Kadınyolu Dergisi'nin genel yayın yönetmeni ve kurucusudur. Aynı zaman da Dellal veya Tellal isimli bir iktisat dergisinin de sahibi ve yayın yönetmenidir.

Eserlerinden Bazıları: Şebah-ı Tebah (Harcanan Gençlik) 1911, Muhtar Halit Külliyyatı 1911, Benliğim Benimdir 1929⁸⁵¹ gibi eserlerinin yanı sıra 300

⁸⁴⁴ Zihnioğlu, a.g.e., s.36.

⁸⁴⁵ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. (2001). c.II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.606.

⁸⁴⁶ Zihnioğlu, a.g.e., ss.36-38.

⁸⁴⁷ Zihnioğlu, a.g.e., ss.59-63.

⁸⁴⁸ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.II, s.606.

⁸⁴⁹ Zihnioğlu, a.g.e., ss.37-39.

⁸⁵⁰ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.II, s.606.

⁸⁵¹ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.II, s.606.

civarında öykü, sahneye konulmuş piyes, operet ve filme alınmış senaryoları vardır. Bunların çoğunu siyasetten uzaklaştığı 1927 sonrasında yazmıştır⁸⁵².

2.1.5.36. Nigar Hanım

1862-1918

İstanbul'da doğan şairin babası dönemin tanınmış isimlerinde Macar Osman Paşa'dır. 1848 Macar İhtilali sırasında Osmanlı'ya iltica edip, Müslüman olmuştur. Mutasarrıf Nuri Bey'in kızıyla evlenen Paşa, sekiz dil bilmektedir. Yarbaylık rütbesi alan Osman Bey, kızına Almanca ve Fransızca ders vermiş piyano, gitar çalabilmekte; vals ve marş bestelemektedir⁸⁵³.

Şair 4-5 yaşlarındayken mahalle mektebine, daha sonra da Kadıköy'deki Madam Garos'un yatılı okuluna gönderildi. Bu Fransız okulunda dil eğitiminin yanı sıra resim, dikiş, piyano gibi dersler de verilmektedir. Nigar Hanım'ın okul hayatı bununla sınırlı kalmış⁸⁵⁴, Kadıköy Fransız Mektebi'ndeki eğitim sürecinden sonra devrin önemli hocalarından edebiyat, Arapça ve Farsça dersler almıştır⁸⁵⁵.

İlk şiirleri "Uryan Kalp" müstearıyla Servet-i Fünun'da yayınlanmıştır. Çok sayıda şiir yazmış ve gazel yazmış, daha önceki kadın şairlerden farklı olarak eserlerine kadınsı duyarlılığı yansıtmıştır⁸⁵⁶.

13 yaşında evlendiği eşinden üç çocuğu olduktan sonra ayrılmış, Efsus isimli şiir kitabı yayınlanmıştır. Dergilerden yazarlık teklifi almış, eseri padişaha ulaşmıştır. II. Abdülhamid tarafından maaşa bağlanan yazar, Emine Semiyye'nin organizasyonu ve tedavi amaçlı olmak üzere birkaç kez yurtdışına çıkmıştır. Tifüs'ten öldüğünde yalnız ve maddi sıkıntı içindedir⁸⁵⁷.

Fransız Edebiyatı'nın etkisiyle şiirler yazmaya başlayan şair⁸⁵⁸, bazılarında Uryan Kalp, Nigar Binti Osman isimlerini kullanmıştır. 1908 sonrası Nişantaşı'nda edebiyat toplantıları tertiplemiştir. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi etkisi altında şiirlerinde aşırı duygusallık hâkimdir⁸⁵⁹.

Balkan Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurucu, Cemiyet-i Hayriye Merkezi'nin de üyeliğini yapmıştır. Son eseri olan Elhan-ı Vatan, geliri Esirgeme

⁸⁵² Zihnioğlu, a.g.e., s.38.

⁸⁵³ Bekiroğlu, a.g.e., ss.29-37.

⁸⁵⁴ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.II, s.606; Bekiroğlu, a.g.e., s.41.

⁸⁵⁵ Kurdakul (1994), a.g.e., s.80.

⁸⁵⁶ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.II, s.607.

⁸⁵⁷ Bekiroğlu, a.g.e., ss.46-99.

⁸⁵⁸ Göksel, a.g.e., 136.

⁸⁵⁹ Ünalmiş, a.g.e., s.409.

Derneği'ne bağışlanmak üzere basılır. Aktif olmamakla birlikte Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin faaliyetlerine de katılmıştır⁸⁶⁰.

Eserleri: Efsus (şiir) 1. Cilt 1886, 2. Cilt 1890, Niran (şiir) 1896, Aks-i Seda (şiir) 1900, Safahat-i Kalp (aşk mektupları) 1901, Elhan-ı Vatan (düzyazılar) 1916, Girive (oyun) 1912'de oynandı, Hayatımın Hikâyesi (vasiyeti gereği öldükten 50 yıl sonra yayımlanan anıları) 1959⁸⁶¹.

2.1.5.37. Nuriye Ulviye Mevlan

1893-1964

Suriye'de doğmuş, küçük yaşta saraya getirilerek eğitilmiştir. Üç evlilik yapan Mevlan, henüz yirmili yaşlardayken dönemin en mühim kadın dergilerinden olan Kadınlar Dünyası'nı çıkarmıştır. Genç bir kadın olarak erkeklere ait görülen basın camiasında var olma mücadelesini başlatır. Yazılarında feminizm, kadın sorunları ve çözüm yollarını irdelemiştir. Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti'nde de yer almış, kadının siyasette yer almasını desteklemiştir⁸⁶².

2.1.5.38. Sabiha Sertel

1896-1968

Selanik doğumlu olan Sertel, gazeteci ve yazardır. Meşveret, Yeni Felsefe gibi dergilerde yazıları yayımlandı. 1915'de Zekeriya Sertel'le evlenmiş, İstanbul'un işgaline direnen Büyük Mecmua'yı çıkarmışlardır. 1919'da birlikte Halide Edib'in desteğiyle eşiyile birlikte Amerika'ya üniversite eğitimi için gitmişlerdir. Burada sosyoloji okurken Milli Mücadele için yardım toplayıp, Kızılay'a göndermiştir. 1924'te yurda döndükten sonra Resimli Ay Dergisi'ni çıkarmıştır. İlk kadın gazeteci olarak Türk basın tarihine geçen Sertel, sosyal içerikli yazılarıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır⁸⁶³.

Sertel dergide kadın ve feminizmle alakalı yazılar da yayınlamıştır. Türk kadınının yeni bir döneme girdiğini, ancak bunu hazmetmeyen bir ailevi ve sosyal yapıyla karşılaştığını, karısının çalışmasını kabullenemeyen erkekler olduğunu söylemiştir. Kadınların bu düşünceye sahip olan sosyal yapıyla mücadele etmesi gerektiğini savunan yazar, dönem feministlerden biridir⁸⁶⁴.

⁸⁶⁰ Bekiroğlu, a.g.e., ss.121-126.

⁸⁶¹ Kurdakul (1994), a.g.e., c.1, s.80.

⁸⁶² Çolak ve Uçan, a.g.e., ss.55-56.

⁸⁶³ Altınkaynak, a.g.e., s.584.

⁸⁶⁴ Resimli Ay. (1927), 43(7): 1-2.

İkizler, Cep Kitapları gibi dizi kitaplar, çocuk kitapları yayınlamış, dünya edebiyatından çeviriler yapmıştır. 1934'ten sonra eşinin çıkardığı Tan Gazetesi'ne başyazar olmuştur. Görüşler adlı dergi çıkarmıştır. Daha sonra Bakü'ye yerleşmiş, burada Tevfik Fikret: İdeolojisi ve Felsefesi, İkinci Dünya Savaşı ve Roman Gibi isimli eserlerini hazırlamıştır. Yaşam öyküsünü anlattığı Roman Gibi'yi yazdıktan kısa süre sonra burada ölmüştür⁸⁶⁵.

Eserleri: Yeni kıraat 1933-1934, Çitra Roy'la Babası (roman) 1936, İleri Geri Kavgasında Tevfik Fikret (inceleme) 1939, Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası 1940, Tevfik Fikret- Mehmet Akif Kavgası Münasebeti İle Sebilürreşatçıya Cevap 1940, Tevfik Fikret: İdeolojisi ve Felsefesi 1946, İkinci Dünya Savaşı Tarihi 19?, Roman Gibi (anı) 1969, Kadın ve Sosyalizm (eşiyle çeviri) 1974, Sertellerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıâli (anı) 1993⁸⁶⁶.

2.1.5.39. Safiye Erol

1900-1964

Doğum yeriyle ilgili iki farkı görüş bulunan yazar Arslan Tekin'e göre Keşan⁸⁶⁷, Atilla Özkırmımlı'ya göre İstanbul'da doğmuştur. Erol, romancı kimliğiyle ön plana çıkan bir isim olup öğrenimini on üç yaşında gittiği Almanya'da yapmıştır⁸⁶⁸. Yurda 1928 yılında felsefe doktoru olarak⁸⁶⁹ döndükten sonra yazarlığı uğraş edindi, çeviriler yaptı. İlk olarak Milli Mecmua'da Safiye Sami, Dilara isimleriyle çevirileri, öyküleri yayınlandı. Tasavvuf etkisinde mistik bir yazar olarak bilindi. Knut Hamsun ve Selma Lagörleff'ten yapmış olduğu çevirileriyle birlikte çoğu gazetelerde tefrika edilen romanlar yazdı. Romanlarında çağdaş Türk insanının bunalımını ve tasavvuf olgusunu işlemiştir⁸⁷⁰.

Eserleri: Kadıköy'ün Romanı 1939, Ülker Fırtınası 1944, Cigerdelen 1947, Dineyri Papazı (Tercüman'da tefrika edildi) 1955, Kenan Rıfai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık (Samihha Ayverdi, Nezihe Araz ve Sofi Huri ile) 1951, Çölde Biten Rahmet Ağacı (Tercüman'da tefrika) 1962, Makalelerini de Halil Açıkgöz 2002'de derledi⁸⁷¹.

⁸⁶⁵ Altınkaynak, a.g.e., s.584.

⁸⁶⁶ Altınkaynak, a.g.e., ss.584-585.

⁸⁶⁷ Tekin, a.g.e., s.202.

⁸⁶⁸ Atilla Özkırmımlı. (2004), *Türk Edebiyatı Tarihi (ansiklopedik)*, c.I, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.488.

⁸⁶⁹ Tekin, a.g.e., 202; Özkırmımlı, a.g.e., c.I, s.488.

⁸⁷⁰ Ünalmiş, a.g.e., s.230; Özkırmımlı, a.g.e., c.I, s.488.

⁸⁷¹ Özkırmımlı, a.g.e., c.I, s.488; Tekin, a.g.e., s.202.

2.1.5.40. Samiha Ayverdi

1906-1993

İstanbul doğumlu yazar, Süleymaniye Kız Mektebi'ni 1921'de bitirmiş, özel hocalardan ders almış, kültürlü bir aile ortamında yetişmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerini görmüş, Doğu-Batı kültürünün birbirine karıştığı konak hayatının nostaljisiyle oluşturduğu romanlarında medeniyet değişiminin sürecine ilişkin travmatik durumları yazmıştır. Ayrıca hatıra, inceleme, deneme ve şiirleri de bulunmaktadır⁸⁷².

Sanatçı kişiliğinin yanı sıra inceleme yazarı olarak da gazeteler de varlık gösterdi. 1984'te Türkiye Milli Vakfı tarafından "Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı" verilmiştir⁸⁷³.

Kültür Bakanlığı'nın bazı komisyonlarında görev almıştır⁸⁷⁴. Kubbealtı Akademisi kurucularından olup İstanbul Fetih Cemiyeti, Kültür Sanat Vakfı ve Türk Kadınları Kültür Derneği'nde kurucu üyelik yapmıştır⁸⁷⁵.

Bir düşünce insanı olması onu diğer yazarlardan ayıran önemli bir yönüdür. Fikir ve görüşlerini işlemek için edebiyatı zemin olarak seçmiştir. Ayverdi için aslı meselelerden biri de bugünün ve yarının doğru bir şekilde kurulmasıdır. Eserlerinde materyalist görüş karşısında iç dünya, geçmişi anlama, varoluş, insan ait konular, gelenek ve İstanbul hayatı ana temayı oluşturur⁸⁷⁶.

Eserlerinden Bazıları: Aşk Bu İmiş (roman) 1939, Batmayan Gün (roman) 1939, Mabede Bir Gece (roman) 1940, Ateş Ağacı (roman) 1941, Yolcu Nereye Gidiyorsun (roman) 1944, Mesihpaşa İmamı (roman) 1948, Yusufçuk (makale ve Konferansları) 1946, İstanbul Geceleri (anı) 1952, Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih (inceleme) 1953, Milli Kültür ve Maarif Davamız (inceleme) 1958, İbrahim Efendi Konağı (roman) 1964, Misyonerlik Karşısında Türkiye (inceleme) 1969, Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri (inceleme) 1970, Bir dünyadan Bir Dünyaya (inceleme) 1974, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları (inceleme) 1975-1976⁸⁷⁷.

2.1.5.41. Selma Rıza

Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi bulamadığımız Selma Rıza, Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey'in kız kardeşi olup dönemin ileri fikirli aydın

⁸⁷² Tekin, a.g.e., ss.88-89.

⁸⁷³ Kurdakul, a.g.e., s.104.

⁸⁷⁴ *Resimli Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, a.g.e., s. 44.

⁸⁷⁵ Tağızade, a.g.e., s.271; *Resimli Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, a.g.e., s.44.

⁸⁷⁶ Tağızade, a.g.e., s.271.

⁸⁷⁷ Kurdakul, a.g.e., s.105.

kadınlarından biridir. Avrupa basını tarafından çok eşle evlilik konusunda röportajı yapılan yazarın, bu konuda söyledikleri Millet Gazetesi'nde tercüme yoluyla yayınlanmıştır. Ancak ifadeleri büyük bir tepki görünce Tanin Gazetesi'nde söylediklerinin yanlış anlaşıldığını, kendisinin İslam'a aykırı bir şey söylemediğini açıklamak zorunda kalmıştır⁸⁷⁸.

2.1.5.42. Suat Derviş

1905-1972

Dönemin ünlü doktorlarından biri olan İsmail Derviş'in kızı olan Suat Derviş, aristokrat bir ailenin kızı olarak İstanbul'da doğar⁸⁷⁹. Bazı yazılarında Hatice Saadet Baraner, Emine Hatip, Saadet Baraner, Hatice Hatip, Süveyda H. İsimlerini kullanmıştır⁸⁸⁰. Özel eğitim gören Derviş, Berlin'de konservatuarda ve edebiyat bölümünde okurken yarım bırakıp 1932'de yurda dönmüştür⁸⁸¹.

Yazarlığa çocukluk arkadaşı Nazım Hikmet'in "Hezeyan" adlı şiirini kendisinden habersiz Alemdar Gazetesi'ne gönderip yayınlamasıyla giriş yapmıştır⁸⁸².

Son Posta, Vatan, Cumhuriyet, Gece Postası gibi gazetelerde çalışmıştır. İkdam Gazetesi'nde kadın sayfasını ilk o düzenlemiştir. Seyfi Cenap Berksoy, Selami İzzet Sedes, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ve Reşat Fuat Baranerle evlenmiştir⁸⁸³.

Türkiye'nin ilk kadın gazetecisi, Devrimci Kadınlar Birliği Kurucusu, Türkiye'de ilk basın sendikasının beş kurucusundan biri ve ilk başkanı olmuştur. Ayrıca Fransa'da yayınlanan ilk Türk romanını yazmış, eserleri on sekiz yabancı dile çevrilen uluslararası platformda tanınmayı başaran az sayıdaki yazarımızdandır. Edebiyat tarihimizde kadın karakterleri işleme yoğunluğu kadar kişiliğiyle de dikkat çekmiştir⁸⁸⁴.

1953-1963 yılları arasında ülke dışında yaşadı. Dönünce ilk önce yurtdışında yabancı dillerde çıkarmış olduğu romanlarını yayınladı⁸⁸⁵.

İlk şiiri Alemdar Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Almanya'da eğitim görürken buradaki gazetelerde fıkra, makale ve hikâyeleri çıkmıştır. Birçok romanı gazetelerde tefrika olarak kalmış, sosyalist bir bakış açısının görüldüğü romanlarından bazıları

⁸⁷⁸ Taşkıran, a.g.e., s.48.

⁸⁷⁹ Bertkay, a.g.e., s.206; Tekin, a.g.e., s.489.

⁸⁸⁰ Ünalmiş, a.g.e., s.184.

⁸⁸¹ Tekin, a.g.e., s.489.

⁸⁸² Tağızade, a.g.e., s.297.

⁸⁸³ Tekin, a.g.e., s.489.

⁸⁸⁴ Tağızade, a.g.e., s.298.

⁸⁸⁵ Kurdakul, a.g.e., s.210.

yabancı dillere çevrilmiştir. Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri olan eşi Reşat Fuat Baranerle Yeni Edebiyat Dergisi'ni çıkarmıştır⁸⁸⁶.

1940-1944 arası yayınlanan bu dergi gerçekçi akımın ilk organlarından biri sayılmaktadır. Burada yayınlanan çeşitli makalelerinde toplumcu edebiyatın gelişmesine katkıda bulunduğu gibi romanları da gerçekçi edebiyatın öncülerinden oldu⁸⁸⁷.

Yazarlığının yanı sıra gazeteci kimliğiyle önemli ilkleri yaşar. Avrupa'ya giden ilk kadın gazetecidir. 1923'de Lozan Konferansı'nı gazeteci olarak izlediği gibi boğazlar meselesinin görüşüldüğü Montrö Konferansında da bulunmuştur⁸⁸⁸.

Eserlerinden Bazıları: Kara Kitap (roman) 1920, Ne Bir Ses Ne Bir Nefes (roman) 1923, Hiçbiri (roman) 1923, Ahmet Ferdi (roman) 1923, Behice'nin Talipleri (roman) 1923, Fatma'nın Günahı (roman) 1924, Ben mi (roman) 1924, Buhran Gecesi (roman) 1924, Gönül Gibi (roman) 1928, Emine (roman) 1931, Hiç (roman) 1939, Çılgın Gibi (roman) 1945, Fosforlu Cevriye (roman) 1968, Ankara Mahpusu (roman) 1968⁸⁸⁹.

2.1.5.44. Şükufe Nihal Başar

1896- 1973

İstanbul doğumlu olan yazar, V. Murat'ın baştabibi Emin Paşa'nın oğlu Miralay Ahmet Beyin kızıdır. İlk ve orta öğrenimini babasını görevi dolayısıyla Şam, Beyrut ve Selanik'te özel okullarda ve özel öğretmenlerden aldı⁸⁹⁰. 1919'da Darülfünun Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu⁸⁹¹.

Küçük yaşlardan başlayarak şiir, hikâye ve yazıları yayınlanmıştır⁸⁹². İlk şiirleri Şair ve Nedim dergilerinde 1918-1919 senelerinde çıkmıştır⁸⁹³. Kadın duyarlılığı ile ulusal ve sosyal meselelere değinmiştir. Geçiş döneminin okumuş kadınına has duyarlılıkla, toplumsal çelişkilerden esinlendiği anlaşılan şiirler yazmıştır⁸⁹⁴.

Nedim, Güneş, Şair, Aydıbir, Çınaraltı, Şadırvan gibi yayın organlarındaki şiir ve yazılarından milli edebiyat fikrini benimsediği görülür. Eserlerinde köyden kente toplumsal hayatı yansıtan konu ve temaları işlemiştir. Kadın sorunları üzerinde

⁸⁸⁶ Tekin, a.g.e., s.489.

⁸⁸⁷ Kurdakul, a.g.e., s.210.

⁸⁸⁸ Tağızade, a.g.e., s.297.

⁸⁸⁹ Kurdakul, a.g.e., s.210.

⁸⁹⁰ Tağızade, a.g.e., s.299.

⁸⁹¹ Ünalmiş, a.g.e., s.492.

⁸⁹² Tağızade, a.g.e., s.299.

⁸⁹³ Kemal, a.g.e., s.295.

⁸⁹⁴ Kurdakul, a.g.e., c.1, s.229

durduğu çalışmalarından Akdağ Kahramanları ile Mavi Şeytan tefrika halinde kalmıştır⁸⁹⁵.

Mütareke yıllarında ikinci eşi olan Ahmet Hamdi Başar ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde çalıştı. Türk Kadınlar Birliğinin de kurucularından olup, 1953'de emekliye ayrılmıştır⁸⁹⁶.

Türk Kadını adlı dergide dönemin kadın anlayışı hakkında eleştirel bir yaklaşımın görüldüğü yazısında şunları yazmıştır.

“Bizde Kadın Telakkisi”

“Bir taraftan beyefendilerin bir kısmı kadınlarda terbiye ve irfanın, fazilet ve vakarın noksanlığından telhiflerle bahs ile şikâyet ederlerken diğer taraftan da aynı memleketin en münevver gençlerinin bir kısmında da pek garip arzusunun, pek hafif meşrebane telakkiler yaşıyor. Bu mütezad telakkiler, muhtelif arzular karşısında bugünün münevver, faziletkâr kadını mesud bir gayeye doğru takib ettiği yollarda bir hatve tereddüt bile etmeden istikameti cereyanında devam ederse de cehalet ve safiye içinde henüz kendisini toplayamamış; sehlil ikna bir takım zavallılarda ne çare bu hoppaca arzuların, kimselerin kurbanı oluyorlar.

Kudret şiiri ve edebiyesiyle hepimizin tanıdığı bir genç vardır; yazılarını hepimiz sever ve bil ittifak kendisine bir sıfat mümtaziyyat bahşederdik; selis, hissi eserleri istikbal-i edebiyesi için pek büyük mevaid ile daima tekâmül ediyordu.

Bu didiklenmiş toprağın üzerinde, bu feryatlar vatanında terennüm eden genç şairi ben daha yüksek, daha endişeli, görmek ister ve her gün efsunkâr kalmadan bir neşide-i fazilet, ruhi içtimaiyemize ağlayan bir neşide-i hayat beklerdim. Lakin o ne yazıyordu: kadın, kadın, kadın.. yine kadın, yine kadın...⁸⁹⁷”

Yazının devamında feministçe ifadelerini gördüğümüz yazar, toplumsal kurtuluşun kadınların terakkisine bağlı olduğunu “kadınların adam edilmesi” gibi tenakuz oluşturan bir ifadeyle söylemiştir. “...hepimiz biliyoruz ki bu milletin en büyük günahı kadınlarını asırlarca bir süs ve oyuncak telakki etmiş olmasıdır. Bu millet kadınlarını adam etmiş olsaydı, bugünkü felaket şüphe yok ki yüzde doksan hafif olacaktı. Zararın neresinden dönülse karmış! Bari bizde öyle yapsak, hiç olmazsa istikbali berbad etmiş olmayız...⁸⁹⁸”

Eserleri: Yıldızlar ve Gölgele (şiir) 1919, Hazan Rüzgârları (şiir) 1928, Renksiz Istrap (roman) 1928, Tevekkülün Cezası (öykü) 1928, Gayya (şiir) 1930, Yakut Kayalar (roman) 1931, Çöl Güneşi (roman) 1933, Su (şiir) 1933, Şile Yolları (şiir) 1935, Finlandiya (gezi) 1935, Yalnız Dönüyorum (roman) 1938, Sabah Kuşları (şiir) 1943, Domaniç Dağları'nın Yolcusu (roman) 1946, Çölde Sabah Oluyor (roman) 1951, Yerden Göğe (şiir) 1960⁸⁹⁹.

⁸⁹⁵ Tağızade, a.g.e., ss.299-300.

⁸⁹⁶ Tekin, a.g.e., s.98.

⁸⁹⁷ *Türk Kadını*. (1334/1918). 11:162-164.

⁸⁹⁸ *Türk Kadını*, a.g.m., ss.162-164.

⁸⁹⁹ Ünalmiş, a.g.e., s.492.

2.1.5.45. Yaşar Nezihe Bükülmez

1882-1971

İstanbul'da doğan ve küçük yaşta annesini kaybeden Bükülmez, edebi çevrede şair kimliğiyle varlık göstermiştir⁹⁰⁰. Babası belediye hademesi olan şairin çocukluğu maddi sıkıntı içerisinde geçmiştir. Okuma isteğine karşı çıkan babası kızının gizlice okula başladığını duyduğunda onu evden kovmuştur⁹⁰¹.

Tahsil hayatı kendi çabasıyla ancak bir yıl devam edebilmiştir. Üç evlilik yapmış, tüm hayatını maddi güçlük ve kaygılarla geçirmiştir. El işi yaparak ve mektup yazarak, Kızılay, Darphane, Esirgeme Derneği gibi yerlerde çalışarak hayatını idame ettirmeye çalışmıştır. Gençlik döneminde toplumsal çalkantılardan ve savaşın oluşturduğu olumsuzluklardan etkilenmiştir⁹⁰².

İlk şiirleri Mazlume, Mahmure, Mehçure müstearıyla 1896'da Malumat'ta yayınlanmıştır. Şiirlerinde yaşamın acıları ve kendi şanssızlığını konu etmiştir⁹⁰³.

Yaşadığı mutsuz ve acı dolu hayatın izleri şiirlerine damgasını vurmuş gözükür. Sosyal konuları da işlemekle birlikte ön plana çıkan duygu, melankoli olmuştur. Hüzün dolu, kaderden şikâyetçi ve romantizm dolu eserler vermiştir. Şiir ve yazıları Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası, Kadın Yolu, Malumat, Nevasil-i Milli, Nazihter, Aydınlık gazete ve dergilerinde yayınlanmıştır⁹⁰⁴.

Eserleri: Bir Deste Menekşe 1915, Feryatlarım 1924⁹⁰⁵.

2.1.5.46. Diğer Şair ve Yazar Kadınlar

Halide Salih, İsmet Hakkı Hanım, Keçecizade İkbâl, Emine Nihat, Osmanlı Kadınlar Âlemi Dergisi'nden Feriha Kamran, Atı Gazetesi'nde Saniye Sabit, Ulviye Şakir, Mediha Muzaffer, Sabiha Hakkı, Mediha Süleyman, Müfide Şeref, S.H., Adile F.C., Saadet Zihni Hanımlar⁹⁰⁶.

Mehasin'de Zöhre Hanım, Evliyazade Makbule Hanım, Naciye, Fatma Nesibe Hanım, Hanımlara Mahsus Malumat'tan; Fatma Edibe, Naciye, Nakiye, Mihrican, Leyla Ferit, Nadire, Fahriye, Fahrünnisa, Makbule Hanımlar görülür⁹⁰⁷.

⁹⁰⁰ Kurdakul, a.g.e., s.162.

⁹⁰¹ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.1329.

⁹⁰² Kurdakul, a.g.e., s.162; Çolak ve Uçan, a.g.e., s.59.

⁹⁰³ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.1329.

⁹⁰⁴ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.60; Kurdakul, a.g.e., s.162.

⁹⁰⁵ Özkırmı, a.g.e., c.II, s.1329.

⁹⁰⁶ Sina Akşin. (1987). *Jön Türkler ve İttihad ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.95; Zihnioglu, a.g.e., ss.88-89.

⁹⁰⁷ Çakır, a.g.e., s.32; Demirdirek, a.g.e., ss.66-74.

Türk Kadını Dergisi'nden Nezihe Rikkat, Mutie Sabri; Kadınlar Dünyası yazarlarından Belkıs Şevket Hanım⁹⁰⁸, Aziz Haydar, Rasime⁹⁰⁹, Safiye Biran, Atiye Şükran, Mükerrerrem Belkıs, Fatma Zerine, Belkıs Ferit, Emine Seher Ali, Semiha Nihal Hanımlar yazmıştır⁹¹⁰.

Hanımlara Mahsus Gazete'de Leyla, Fahrünnisa, İkbâl, Şadiye, Zeynep, Remziye, Arife, gazetenin başyazarlarından Şadiye Hanım⁹¹¹, Güzide Osman, Efzayif Yusuf, Nehibe Necmeddin⁹¹², Hacer, İ. Ferhunde yazmıştır⁹¹³.

Kadınlar Âlemi Dergisi'nden⁹¹⁴ Aliye Esad, Asri Kadın Cemiyeti kurucusu olduğu gibi aynı zamanda Genç Kadın Dergisi'ni çıkardı, Demet'de Bint-ül Asım Ulviye, Fatma Müzehher, Ruhsan Nevvare'nin yazıları yayınlandı⁹¹⁵.

---

⁹⁰⁸ Demirdirek, a.g.e., s.71; Zihnioğlu, a.g.e., s.111.

⁹⁰⁹ Zihnioğlu, a.g.e., s.96; Demirdirek, a.g.e., s.86.

⁹¹⁰ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., ss.165-166; Çolak ve Uçan, a.g.e., s.55.

⁹¹¹ Aynur Demirdirek. (1973). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, İmge Yayınları, Ankara, s.19; Uğurcan, a.g.m., ss.331-408.

⁹¹² Zihnioğlu, a.g.e., s.144.

⁹¹³ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.168.

⁹¹⁴ İlyasoğlu ve İnel, a.g.e., s.168.

⁹¹⁵ Çakır, a.g.e., s.33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde adı geçen konu ile ilgili araştırmanın yapılmasında kullanılan materyaller, izlenen yöntem ve analizi konusunda bilgiler bulunmaktadır.

3.1. MATERYAL

Yapılan araştırmaya kaynaklık etmesi açısından, öncelikle konuyla yakından alakasından dolayı, belirtilen süre içerisinde varlık göstermiş kadın yayınları incelenmiştir. Milli Kütüphane’de bulunan bu dergi ve gazeteler, döneme ışık tutması ve kadınların kaleminden çıkmış olması sebebiyle ilk değerlendirilen materyaller olmuştur.

Yine kadınların söz konusu tarih içerisinde kurulmuş olan kadın dernekleri ve faaliyetleri, dönem aydın kadınlarıyla birlikte kadın hareketlerinin süreci hakkında bilgi vermiştir.

Dönem ve konuyla alakalı yapılan yüksek lisans ve doktora tezleriyle, araştırma- inceleme kitapları, ansiklopediler, çeşitli bakanlıkların yayınladıkları kitap ve dokümanlar, sempozyum ve kongre bildirimleri de materyal olarak kullanılmıştır.

Yazılı eserler veren aydın kadınların eserleri ve çalışmaları, dönem erkek aydınlarının yazı ve çalışmalarındaki kadınlıkla ilgili düşünceler de bu kapsama dâhil edilmiştir.

3.2.YÖNTEM

Araştırmamızda öncelikle yukarıda adı geçen materyallerin tarafsız bir bakış açısıyla incelenmesi ana unsuru oluşturmuştur. Daha önce yapılmış olan araştırmalara objektif yaklaşılmaya çalışılmış, analiz bu bakış açısıyla yapılmıştır.

Milli Kütüphane’ye gidilerek kadın yayınları bizzat incelenmiş, daha önce çeşitli kaynaklarda yayınlanan transkriplerin mukayesesi yapılmıştır. Yine akademik çerçevede kullanılmış olan bu transkripsiyon, gerektiği zaman araştırmamızda yer

almakla beraber, ayrıca alınan örneklerin transkripsiyonu da bizzat yapılarak kullanılmıştır.

Ayrıca başta Orta Doğu Teknik ve Gaziantep Üniversitesi kütüphaneleri olmak üzere konuyla ilgili tüm eserler incelenmiş, kendi içerisinde kıyaslama yapılarak en doğruya ulaşılmaya çalışılmıştır. Yine süreli yayınlar, ansiklopediler, bildirilerdeki ilgili makale ve yazılar değerlendirilmiş, gerekli görülen bilgiler kullanılmıştır.

Elde edilen dokümanlar, araştırma içerisinde konu bütünlüğüne göre ana ve alt başlıklarla bölümlenmiştir. Veriler, konuyla kronolojik ve sosyolojik sürece uygun olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Aydın kavramının tanımı yapıp dönem aydınlarına genel olarak bakıldıktan sonra aydın kadınlar, kimlikleri ve etkileri değerlendirilmiştir. Aydın kadınların biyografileriyle birlikte, dönem kadın hareketleri ve kadınlık konusu da incelenmiştir. Kadınları ilgilendiren konuların, Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi içerisinde ayrılan ve birleşen yönlerine de dikkat çekilmiştir.

Kadınların çıkardıkları yayınlar ve kurdukları derneklerle alakalı olarak ayrı başlıklar altında bilgi verilerek hem okunmasının hem de işlevinin anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

Osmanlı döneminde başlayan kadın özgürlüğü istemi, iş- eğitim hayatına ve sosyal yaşama girişleri, kılık kıyafetteki değişimler, feminizm, siyasal hakların kazanımı ayrı ayrı incelenmiştir. Ayrıca Tanzimat sonrası dönemle Cumhuriyet dönemi mukayesesi yapılmıştır.

Son bölümde de Tanzimat'tan Cumhuriyet'e aydın kadınlar, faaliyetleri, dönem içerisinde kadınlıkla alakalı gelişmelere kısaca değinilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR TARTIŞMA

4.1. MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET SONRASI KADIN

4.1.1. Milli Mücadele Dönemi Kadın Mitingleri

I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti'nin işgallerle karşılaşması Milli Mücadele'yi başlatmış, bu varlık savaşına kadın erkek herkes katılmıştır. Bu sebeple 1919'lu yıllar işgallere direnme ve örgütlenme açısından ilgi çekici bir duruma tanıklık etmiştir⁹¹⁶.

1919-1921 arasında İstanbul ve Anadolu'daki mitingler İzmir, Maraş, Antep, Urfa, Adana ve İstanbul'un işgalinin protestosu için yapılmış, buralarda ülkenin içinde bulunduğu duruma dikkat çekilip mücadele çağrısı yapılmıştır⁹¹⁷.

İstanbul mitingleri geniş katılımıyla halk üzerinde büyük heyecan oluşturmuş, gereken kamuoyu desteğini kazandırmaya önemli ölçüde yardımcı

---

⁹¹⁶ Afet İnan. (1983). Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, VIII. Türk Tarih Kongresi III. Cilt'ten Ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara, s.1193; Kaplan, a.g.e., s.69.

⁹¹⁷ Kaplan, a.g.e., s.81.

olmuştur. Bunu gören işgalcilerin baskıları sonucu İstanbul'da miting ve toplantılar yasaklanınca, mitingler Anadolu'ya kaymıştır⁹¹⁸.

Mustafa Kemal 28 Mayıs 1919'da Havza'dan mülki ve askeri amirlere gönderdiği bildiriye yurt bütünlüğünün korunması, savunma ve işgalleri protesto amacıyla mitingler yapılmasını, bunun İstanbul hükümetine, dış dünyaya ve kamuoyuna duyurulmasını istemiştir. Bu gösterilerin vakarlı olması, farklı din mensuplarına karşı bir saldırı ve nümayiş şekline dönüşmemesi isteği de belirtilmiştir. 15 Mayıs 1919 gecesi Reddi- İlhak Milli Heyeti'nin çağrısı üzerine İzmir'de yapılan mitingin ardından aynı ay içerisinde İstanbul ve Anadolu mitingleri düzenlenmiştir. Mitinglerde kadın ve erkekler beraber veya ayrı olarak yer almışlardır⁹¹⁹.

Mitingler içerisinde en fazla katılım İstanbul'dakinde olurken, Anadolu mitinglerindeki kadın sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte sadece kadınların katıldığı mitingler de düzenlenmiştir⁹²⁰.

Sultanahmet Mitingi'nde kadınların erkeklerle birlikte yer almaları gerektiğini söyleyen Halide Edib, kamuoyu oluşmasını sağladığı gibi bireysel feminizm söyleminin dışında güçlü bir kadın eylem hareketinin başlangıç noktasını da oluşturmuştur⁹²¹.

Mitingler 16 Mayıs'ta Denizli, Kastamonu, Fatsa, Bayramiç ve Seydişehir'de, 17 Mayıs'ta Giresun, Trabzon, Zonguldak, Edremit ve Denizli'nin Çal ilçesinde, 18 Mayıs'ta İstanbul Darülfünun konferans salonunda düzenlenmiştir. Aynı tarihte Bursa'da üç gün sıra ile miting yapıldığı ilan edilmiş, bu sırada Erzurum ve İzmit'te de mitingler yapılmıştır. Erzurum'da miting günü tüm dükkânlar kapatılmış, İzmit'teki bu toplantıda alınan kararlar telgrafla İstanbul Hükümeti'ne bildirilmiştir⁹²².

Balkan Harbi sırasında düzenlenen mitinglerde kadın ve erkekler ayrı olarak yer alırken Milli Mücadele mitinglerinde birlikte dir. Mitinglerde vakur, milli heyecan içerisinde oldukları görülen kadınlar, mücadele isteği içerisinde dirler. Kadın konuşmacıların çoğu öğretmen, cemiyet üyesi kadınlar ve Darülfünun öğrencileridir. İstanbul mitinglerinde tanınmış kadınlar, Anadolu mitinglerinde ise yerel isimler hatibelik yapmıştır. Bu kadınlar konuşmalarında vatan sevgisi üzerinde odaklanmış, milli bir heyecan dalgası oluşturarak mücadele çağrısı yapmışlardır⁹²³.

⁹¹⁸ Muhiddin Gül. (1996). Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız, *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, A.A.M. Yayınları, Ankara, s.51.

⁹¹⁹ İnan (1983), a.g.e., s.1994.

⁹²⁰ Kaplan, a.g.e., s.72.

⁹²¹ Unat, a.g.m., s.326.

⁹²² İnan (1993), a.g.e., s.1994.

⁹²³ Kaplan, a.g.e., s.82.

4.1.2. Üniversitedeki Toplantı

Balkan Savaşı'ndaki yenilgiden sonra ülkede büyük bir moral bozukluğu ve çöküntü durumu hâkim olunca insanları bundan çıkarıp, milli bütünlüğe dâhil etmeye yönelik faaliyetler başlatılmıştır. Kadınlar da bu atmosferde bir araya gelerek çeşitli çalışmalara imza atmış, içerisinde en önemlisi Darülfünun toplantıları olarak nam bulan organizasyonlar olmuştur. Birincisi 8 Şubat 1913'de yapılan toplantıya, katılan dönemin aydın ve önemli kadınları birlik ve mücadele mesajları vermişlerdir⁹²⁴.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan işgaline uğraması tüm yurttaki büyük bir üzüntüye yol açmış, işgalin ertesi günü İstanbul'a mezalim haberleri ulaşmaya başlamıştı. 17 Mayıs günü Darülfünunda okuyan öğrencilerin katılımıyla büyük bir toplantı yapıldı. Dersleri boykot ederek toplanan öğrenciler arasında kızlar da mevcuttu ve bunlar alınan kararlarda etkili olmuşlardı. Toplantıda İstanbul'da protesto mitingleri yapılması fikrinde mutabık kalınmış, İnas Darülfünunu'ndaki kızlar kullandıkları şu ifadeyle kadın gücünü bir kez daha hatırlatmışlardı⁹²⁵.

“Kim demiş bir kadın küçük şeydir.

Bir kadın belki en büyük şeydir⁹²⁶.”

4.1.3. Fatih Mitingi

19 Mayıs günü Fatih Belediyesi önünden kadın-erkek büyük bir kalabalık toplanmıştı⁹²⁷. 50 000 kişiden fazla insan buraya yakalarındaki “İzmir Türk Kalacaktır” rozetiyle gelmişlerdi. Halide Edib ve Meliha Hanım yaptıkları heyecanlı konuşmalarıyla topluluk üzerinde etkili olmuşlardır⁹²⁸.

4.1.4. Üsküdar Mitingi

20 Mayıs'ta da Üsküdar Doğancılar'da büyük bir miting düzenlenmiştir⁹²⁹. Kadın konuşmacılardan biri Asri Kadınlar Cemiyeti adına konuşan Sabahat Hanımdır. Diğer konuşmacılardan biri Üsküdar Sanayi Kız Fransızca öğretmeni olan Zeliha Hanım⁹³⁰, diğeri ise Naciye Hanım olup, miting sonunda işgali protesto ettiklerini basın yoluyla açıklamışlardır⁹³¹.

⁹²⁴ Kaplan, a.g.e., ss.46-52.

⁹²⁵ Mısıroğlu, a.g.e., s.48.

⁹²⁶ Mısıroğlu, a.g.e., s.48.

⁹²⁷ Afet İnan. (1983). *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, VIII. Türk Tarih Kongresi III. Cilt'ten Ayırbaşım*, TTK Basımevi, Ankara, s.1994.

⁹²⁸ İnan (1983), a.g.e., s.1994; Mısıroğlu, a.g.e., s.48.

⁹²⁹ Mısıroğlu, a.g.e., s.48.

⁹³⁰ Kemal Arıburnu. (1975). *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, 2. Baskı, Ankara, s.26.

⁹³¹ İnan (1975), a.g.e., s.112; Arıburnu, a.g.e., s.26.

4.1.5. Kadıköy Mitingi

22 Mayıs 1919'da tıbbiyeli öğrencilerle, Kadıköy Fukara Cemiyeti kadınları öncülüğüyle birçok cemiyet katılmıştır. Konuşmacılar arasında Halide Edib, Münevver Saime, Hayriye Melek Hanım yer almaktadır⁹³². Kendisine daha sonra Asker Münevver Saime denecek olan Münevver Hanım, miting sonrası işgal güçlerince tutuklanmış ancak daha sonra Anadolu'ya geçmiş ve orduya girerek çavuş olmuştur⁹³³.

4.1.6. Sultanahmet Mitingi

23 Mayıs'ta yapılan mitingde konuşmacılardan biri Halide Edib'tir. En güzel hitabetlerinden birini burada yapmıştır. Halide Edib konuşmasında "...Bu davam da Türkiye'nin hak ve istiklalidir. Türkler Türkiye'nin ebedi hakkına asla dokundurmuyacaklar, yarın hakkın mahkeme-i kübrası önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler... O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz vardır. Birisi kalbi, mabedleri bizimle olan Müslüman dünyası, birisi zalimleri yakasından sürükleyecek hak sahibi büyük milletlerdir"⁹³⁴.

Mitinge 100 000 kişi katılmış, işgal kuvvetlerine ait iki uçak ise mitingi havadan takip etmiştir. Hatipler, her yerden akın akın gelen halkın heyecanını milli bir gösteri niteliğinde seslendirmişlerdi. Mehmet Emin Yurdakul, Fahrettin Hayri Bey, Selim Sırrı Tarcan ve Dr. Sabit Bey de birer konuşma yapmışlardır⁹³⁵.

30 Mayıs'ta Sultanahmet'te ikinci bir miting düzenlenmiş, Şükufe Nihal'in konuşması halkı galeyana getirmiştir⁹³⁶.

13 Ocak 1920 tarihinde aynı yerde kadınların aktif olduğu bir miting daha yapılmıştır. Burada da Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye Elgün halka hitap etmiştir⁹³⁷.

⁹³² Kaplan a.g.e., s.75.

⁹³³ İnan (1983), a.g.e., s. 1995.

⁹³⁴ Arıburnu, a.g.e., ss.53-55.

⁹³⁵ İnan (1983), a.g.e., ss.1995-1996.

⁹³⁶ Kaplan, a.g.e., s.77.

⁹³⁷ Mıroğlu, a.g.e., s.55.

4.1.7. Edirne Mitingleri

Edirne’de İzmir işgali sonrası iki miting düzenlenmiştir. 19 Mayıs’taki mitinge kadınların katılımı konusunda bilgi yokken, 27 Mayıs günü Sultan Selim Camii avlusundaki mitinge kadın-erkek kalabalık bir topluluğun iştirak ettiği bilinmektedir⁹³⁸.

4.1.8. Kızılcahamam Mitingi

18 Mayıs 1919’da toplanan Kızılcahamamlılar, işgallerin durdurulmasını istemiş, sadarete gönderdikleri telgraflarda bu konuda her şeyi yapmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Gönderilen telgraflardaki isimlerden kadınların da katılımcı oldukları öğrenilmektedir⁹³⁹.

4.1.9. Kastamonu Mitingi

Yılın son mitingi Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Kız Muallim Mektebi bahçesinde tertip edilmiştir. Cemiyetin kadınlar şubesinin düzenlediği miting 10 Aralık 1919 tarihinde düzenlenmiş ve üç bini aşkın kadın katılmıştır⁹⁴⁰.

Köylü-şehirli tüm kadınların katıldığı mitingde işgalleri protesto için İngiltere, İtalya kraliçelerine Amerika ve Fransa Cumhurbaşkanı eşlerine telgraf çekme kararı alınmıştır⁹⁴¹.

Cemiyet Başkanı Zekiye Hanım’ın kadınların hislerine tercüman olan konuşması etkili olmuş, işgalcilerin mezalimlerinin anlatıldığı mitingde dinleyiciler gözyaşlarını tutamamışlardır⁹⁴². Okul müdiresi Hikmet Hanımla yardımcısı Refika Hanım’ın da birer konuşma yaptıkları miting, çok sayıdaki kadının ilk organize hareketi olması bakımından büyük ilgi uyandırmıştır⁹⁴³.

4.2. TANZİMAT’TAN CUMHURİYET’E FEMİNİZM

Ülkemizde kadın sorununa farklı bakış açıları olsa da hepsi bir noktada birleşmiştir. Bunlar kadınları, feminizmden üstün görülen davaların hizmetinde olan nesne olarak düşünmüş, kadını birey olarak değil aile içerisinde betimleyen algılayışa sahip olmuşlardır. Bu bakış açısı XIX. yüzyıl modernleşme sürecinde ortaya çıkmış,

⁹³⁸ Kaplan (1998), a.g.e., s.79.

⁹³⁹ Kaplan (1998), a.g.e., s.80.

⁹⁴⁰ Eski, a.g.m., s.40; İnan (1983), a.g.e., s.1996.

⁹⁴¹ İnan (1983), a.g.e., s.1996.

⁹⁴² Kaplan (1998), a.g.e., s.115; Mısıroğlu, a.g.e., s.58.

⁹⁴³ Eski, a.g.m., s.40.

Cumhuriyet sonrası Kemalizm, İslamcılık ve Sosyalizmin kadına yönelik düşüncelerinin temelini oluşturmuştur. Buradan hareketle Osmanlı'daki bu dönemin değerlendirilmesinin, Cumhuriyet sonrası kadına bakış açısının analizinin yapılmasında ciddi katkı sağlayacağı söylenebilir⁹⁴⁴.

Osmanlı'da feminizmin ortaya çıkışı XIX. yüzyıl sonlarına denk gelir. Yalnız bizdeki feminizm, Batıdaki feminizmle iki yönden farklılık gösterir. Birincisi Osmanlı'da kadınlarla ilgili hak taleplerinin siyasi ve mesleki açıdan değil, sosyal hayata dâhil edilmesi çerçevesinde başlamasıdır. Diğeri ise Osmanlı'daki feminizmin, kadınlardan çok erkeklerin fikir kavgalarında görülmesi gerçeğidir⁹⁴⁵.

II. Meşrutiyet süreci, Osmanlı'da yeni bir kadın ve aile hayatı anlayışını ortaya çıkarmış, toplumda radikal değişimler yaşanmıştır. Bunların düşünsel zemini ise 1908 sonrasında oluşmaya başlamıştır. Feminizmin çıkış noktası bu dönem gelişen “hürriyet, eşitlik, kardeşlik” anlayışından beslenmektedir. Bunun yanı sıra sürekli savaşların erkek nüfusunu kırması, seferberlik sebebiyle çok sayıda erkeğin silah altına alınması da bu dönemde kadınların ön plana çıkmasını kolaylaştıran gibi sosyolojik ve demografik değişiklikler olmuştur⁹⁴⁶.

II. Meşrutiyet, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı gibi etkiler, iktisadi ve sosyal zaruretlerin zorladığı kadın hakları konusundaki değişim sürecini hızlandırmıştır⁹⁴⁷.

Kadın haklarının ilk olarak 1860'lı yıllarda, Batılı düşünceleri yaymak için erkekler tarafından kurulan Cemiyet'i İlmiye-i Osmaniye Derneği gazetesinde savunulduğu görülür⁹⁴⁸. Batı etkisinin Osmanlı'da yoğun olarak hissedilmesinden sonra Tanzimat yazarlarının kadın lehine gibi görünen tutum sergiledikleri ve geleneksel aile anlayışını eleştirdikleri dikkat çeker. Bu argümanlar, bir süre sonra feminizmin doğuşunda önemli olan bir unsur olacaktır⁹⁴⁹.

Osmanlı Müslüman kadınlarına gelince onların “feminizm” kelimesini kullanmayı pek tercih etmedikleri, bunu yerine kadın hareketi gibi ifade biçimleri kullandıkları dikkat çeker. Bunun bir sebebi Osmanlı kadınların Batılı feministlerden farklı olarak siyasal talepte bulunmamaları, kamusal düzeni bozucu organizasyonlardan, eylemlerden uzak durmaları sebebiyle kendilerini bunlardan farklı algılamaları olabilir. Diğer bir sebep olarak da Batı dünyasındaki feministlere

⁹⁴⁴ Kadioğlu, a.g.m., ss.90-91.

⁹⁴⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu. (1990). Türklerde Aile İçtimaiyatı, *Aile Yazıları 1*, (Der) Ahmet B. ve Çiğdem D., Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.11.

⁹⁴⁶ Toprak (1992), a.g.m., s.237.

⁹⁴⁷ Fındıkoğlu, a.g.m., s.11.

⁹⁴⁸ Fındıkoğlu, a.g.m., s.11.

⁹⁴⁹ Ercüment Kuran. (1990). Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi, *Aile Yazıları 1*, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.364.

ilişkin toplumsal yapıdaki olumsuz kanaatlerden uzak kalma düşüncesi gösterilebilir⁹⁵⁰.

XIX. yüzyıl sonlarından itibaren ülkeye hâkim olan milliyetçilik, imparatorluk milliyetçiliğinden farklıdır. II. Meşrutiyet sonrası kadınlar, parçalanmakta olan devletin etkisiyle Genç Türklerin savundukları milliyetçi düşünce ve faydalarının etkisiyle yurttaşlar haline dönüşmektedir. Bu, Türk milliyetçiliği ile Türk feminizminin yan yana olma durumunu kendiliğinden oluşturmuştur. Bundan dolayı Türk feminizminin Osmanlı döneminde ortaya çıkmış, Türk milliyetçiliğine koşut bir gelişim göstermiş olduğu söylenebilir⁹⁵¹.

Batı dışı toplumlarda feminizm, modern dünya ile bütünleşme sonucu ortaya çıkarken Osmanlı'da, Ziya Gökalp'in Türk feminizmi, Türk kavimlerinin İslam'ı kabul etmeden önceki kadın-erkek eşitliği üzerine inşa edilmişti. Yeni oluşturulan bu bakış açısı sonucu ortaya Batılı anlamda bir feminizmi öteleyen yerli bir feminizm çıkmıştır⁹⁵².

Milliyetçi fikir, kadının kurtulmasını toplumsal inkılâbın gerekliliği olarak görmekte ve kadın-erkek eşitliği düşünceleri, Osmanlı feminizminin ana dinamiklerini oluşturmaktadır. Ancak ulusçu nitelik, kadınların bağımsız kimlik oluşturmalarını önleyici bir sonucu da beraberinde getirebiliyordu⁹⁵³.

Ülkemizde kadın hakları hafızamıza Türk Milliyetçiliği ve Cumhuriyetin kurucu ideolojisi olarak yerleşmiştir. Çoğu Müslüman ülkede İslam, Batı karşısındaki milliyetçi ve feminist hareketleri tanımlayan en önemli kaynak olurken bizde feminizm, İslam'ı kabulden önceki Türk kültürünü ve kadın erkek eşitliğini temel almıştır. Bu biçimleme günümüz feminist tutumun oluşumunda da izler bırakmıştır⁹⁵⁴.

Tanzimat döneminde artan eğilim sonrası eskiden özel olan aile kamusallaşmış, ulus devletin çekirdeği, aile ahlakı ise ulusal dayanışanın birleştirici ana unsuruna dönüşmüştür. Bu yeni hayat ve sosyal inkılâp çerçevesinde ortaya çıkan eşitlikçi ve değişimci fikirler Osmanlı feminizminin beslenme kaynağı olmuştur⁹⁵⁵.

Kadınların aile içerisindeki konumlarına özel bir önem verilmesine rağmen kadınlar bilhassa 1908'den sonra aile dışında da varlık göstermeye çalışmışlardır.

⁹⁵⁰ Van Os, a.g.m., s.338.

⁹⁵¹ Bertay, a.g.e., ss.1-2.

⁹⁵² Durakbaşa, a.g.m., s.36.

⁹⁵³ Fatmağül Bertay. (1998). Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak, 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, ss.1-2.

⁹⁵⁴ Durakbaşa, a.g.m., ss.36-37.

⁹⁵⁵ Toprak (1992), a.g.m., s.237.

Bunlar kişisel olarak veya dernekler kurarak, devletin sosyo-ekonomik yapısına katkıda bulunacaklarına da inanmaktadırlar. Kadınların bu yöndeki çalışmaları kendilerine geleneksel cinsiyet rollerinin dışında farklı deneyimler sağlamıştır. Kurdukları teşekküller ve yaptıkları icraatlar feminist amaçlı olmasa da sonuç itibarıyla kadının, sosyal yapıdaki konumunu değiştirmesine katkı sağlamıştır⁹⁵⁶.

Osmanlı'nın son yıllarında kadın eğitimi konusunda yaşanan gelişmeler, feminizm açısından oldukça önem taşımaktadır. Ortaya çıkan tartışma ve sorgulamalar kadının cinsiyet düzeniyle yüklenmiş olduğu rol ve görevlerin kritiğinin yapılmasına yol açmıştır. Ayrıca kadınlara, cinsiyet düzeninin verdiği konumlarını yeniden biçimlendirme ortamını sağlamıştır⁹⁵⁷.

Osmanlı'da feminizm olgusu öncesi kadınlar, ilk taleplerini eğitim konusunda dile getirmişlerdir. İlk başlarda iyi eş ve iyi bir anne olabilme sebebiyle bunu isterken daha sonraları kendileri için telaffuz etmeye başlayacaklardır⁹⁵⁸.

Eğitimli kadınların aile ve ulus için daha erdemli kişiler olacağı düşüncesi, Osmanlı'da XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında iyice yer edinecektir. Hatta aynı düşünce Cumhuriyetin kurucu ideolojisinde de bazı değişikliklerle oldukça yer tutacaktır. Bu sebeple Osmanlı'daki eğitim hamlesiyle, feminizm arasında sıkı bir bağ görülmektedir⁹⁵⁹.

Osmanlı'da ilk feminist faaliyetler bağlamında değerlendirilecek olan kadın yazısı, "üç kadın" imzalı olarak Terakki Dergisi'nde çıkan mektuptur. Yazarlar, erkeklerle aynı ücreti vermelerine rağmen onlardan daha kötü yerlerde ve ortamda yolculuk ettikleri için şikâyet etmektedirler. Bu mektubun gerçekten üç kadın tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmese bile kadınlara yönelik ayrımcılığın, bir gazetede protesto edilmesi yönüyle önem taşımaktadır⁹⁶⁰.

Osmanlı kadınları, Tanzimat dönemi yapılmaya çalışılan yeniliklerin sadece erkeklere yönelik olduğunu, kendilerinin göz ardı edildiğini iddia etmektedir. Onlara göre bir inkılâp önce kadın ve aileden başladığı için bu yönde yenilikler yapılmalıdır. Kadınlar kendilerine verilen roller dâhilinde değişiklik talebinde bulunurken, kadının aile içerisindeki konumunun düzeltilmesi gerektiğini de savunmuşlardır⁹⁶¹.

Bunlar evlilikte kadınların karar verici olmalarını istemiş, görücü usulü evliliğe karşı çıkmışlardır. Sağlıklı evliliklerin yapılabilmesi için okullara evlilik

⁹⁵⁶ Van Os, a. g. m., s.336.

⁹⁵⁷ Van Os, a.g.m., ss.343-344.

⁹⁵⁸ Demirdirek, a.g.e., ss.65-69.

⁹⁵⁹ Fatmagül Berktaş. (2004). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, s.350.

⁹⁶⁰ Van Os, a.g.m., s.336.

⁹⁶¹ Van Os, a.g.m., s.339; Çakır, a.g.m., ss.239-245.

dersleri konulmasını talep etmiş, çok eşle evliliğe karşı çıkarken de tüm taleplerini toplumsal ve dini yapıyla desteklemek ihtiyacını hissetmişlerdir. Kadınların 19-25, erkeklerin ise 23-30 yaşlarında evlenmeleri gerektiği tavsiyesinde bulunmuş, erken yaşta evliliğe karşı çıkmışlardır⁹⁶².

Kadınlar açısından önemli bir kırılma noktası da Milli Mücadele'nin başlamasıyla yaşanmıştır. Şehirli kadınlar ilk kez mitinglere katılmış, erkeklere hitap etmişlerdir. Daha sonra Anadolu'daki işgallere karşı teşekküller kuran Anadolu kadını da dış dünyanın içine girmeye başlamıştır. Buralardaki kadınlar vilayetlerdeki üst düzey memur eşleri, eşrafın kadınları ve öğretmenlerdir. Anadolu köylü kadın da savaşa cephe gerisinde katılmaya başladığında kendisini evinin dışında bulacaktır⁹⁶³.

Savaş nedeniyle erkeklerin silah altına alınmaları, kadınlara çeşitli iş kollarında çalışma fırsatı sağlamıştır. Sokak temizliğinden, yol yapımına kadar pek çok iş dalında varlık göstermeye başlamışlardır. Öyle ki Beyoğlu, Sirkeci, Divanyolu gibi yerlerde erkekler, kadın berberlere traş olmaktadır⁹⁶⁴.

Daha önce siyasal haklar isteminde bulunmayan kadınlar, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'nin geleneksel yapıyı alt üst edip kadını sosyal ve siyasal bir hayatın içine almasıyla, ideolojik bir bilinç düzeyine sahip olmuştur. Bu kolaylaştırıcı etmenler kadını sadece kendi sorunlarını değil toplum meselelerini de yorumlayacak bir düzeye getirmiştir⁹⁶⁵.

Osmanlı'da Batı biçimli bir feminist harekete II. Meşrutiyet dönemi rastlanır. Bu yıllarda yaygınlık gösteren kadın dernekleri, hayır kuruluşları olma amacının dışında da kurulmaktadır. Feminist düşüncelerle açılan bu tür dernekler kadın eğitimini, iş hayatına ve sosyal yaşama girmesini sağlamak için çalışmıştır⁹⁶⁶.

Ancak Osmanlı feminizmi XIX. yüzyılda kitleleşmeye başlayan ABD ve İngiltere'deki feminist hareketle değil daha önceki feminist düşünce, kilise veya kilise dışı hayır teşekkülleri, özel kadın çevreleri ve basının oluşturduğu oluşumla mukayese edilmelidir. Çünkü Osmanlı kadını öncelikle kadının da bir insan olduğu, cinsiyet farklılığının neden kendilerinin bu halde kalmasına neden olduğunu dile getirmiştir⁹⁶⁷.

Dönem Osmanlı'sında feminist ifadesi kadın haklarını ifade eden, bu yönde tutum sergileyen herkes için kullanılmaktadır. Konuyla ilgili çalışma yapan kadınlar,

⁹⁶² Çakır, a.g.m., ss.239-245.

⁹⁶³ Tekeli, a.g.m., ss.202-203.

⁹⁶⁴ Toprak (1992), a.g.m., ss.230-231.

⁹⁶⁵ Tekeli, a.g.e., ss.202-204.

⁹⁶⁶ Toprak (1992), a.g.m., s.231.

⁹⁶⁷ Berktaş, a.g.e., s.93.

kendilerini bu şekilde nitelemeseler de feminizm ifadesini kullanmaktan ve bu yönde çaba gösterdiklerini söylemekten çekinmemektedirler. Ancak Batıda bu yönde ortaya çıkan hareketlerden farklı bakış açısına sahip olduklarından, kendi feminizmlerinin diğer feministlerden farklı olduklarını söylemektedirler. Kadınlar Dünyası'nda yazan Nimet Cemil, Mehasin'den Makbule Hanım feminizme vurgu yapan kadınlar arasında gösterilebilir⁹⁶⁸.

Genç Kadın Dergisi, feminizm kavramını kendi din, gelenek ve sosyal yapı içerisinde karşılığı olmayan Avrupalı bir kelime olduğu savıyla reddetmiştir. Öte yandan Kadınlar Dünyası Dergisi, bu kavramı kullanmanın taklitçilik olmadığını, söyleyerek kavramı kadın hakları mücadelelerini anlatan bir kelime olarak benimsemiş ve kullanmıştır⁹⁶⁹.

Resimli Ay Dergisi'nde yazan Sabiha Sertel'in de "Türk Feminizmi" olarak bir çerçeve oluşturup eleştiri yönelttiği dikkat çeker. Yazara göre bunu savunanlar güncel kadın sorunlarını araştırıp çözüm önerileri getirmemekte kadını, hep aile ve dini sınırlar içerisinde incelemektedir. Ancak kadınlar şimdi ekonomik hayatın içerisine girmiş ve yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Yazar, sosyal hayata kendi isteği dışında sosyo-ekonomik koşullar sebebiyle giren kadının, yeni durumunun incelenmesi gerektiğini savunur. Fikir adamları kadını kitaplardan değil hayat içerisinde analiz etmeli ve bu şekilde Türk Feminizmine bilimsel bir fayda sağlamalıdır⁹⁷⁰.

Osmanlı ilk feminist kadınlarının profili orta ve üst sınıflara mensup kişilerden oluşmaktadır. Ülkemizdeki ilk dalga feminist kadınlar iyi eğitilmiş, şehirli olup, ikinci dalgaya göre daha üst kesim kadınlardır. Bunlar daha ziyade yenilikçi paşa kızları olup, yabancı dil bilen, iyi eğitim almış, Batılı çevrelerle ilişki içerisinde olan kadınlardır. Birinci dalga feministleri Batı dünyasındaki gibi toplumsal yapıya radikal gelen taleplerde bulunmaktan ziyade, Osmanlı cinsiyet sistemlerini çok sarsmadan yapılabilecek değişiklikleri istemektedirler⁹⁷¹.

Ülkemizde feminizm, başlangıçta meslek sahibi kadınlarla varlık göstermiş, sonraları üniversite öğrencileri ve daha az eğitim almış kadınları da bünyesine alarak büyümüştür. Batıdaki kadın hareketlerine bakıldığında onlarda ilk başta seçkin bir kadın topluluğuyla feminizm sürecinin başlayıp sonraları işçiler, siyahlar ve sendikaları kapsadığı görülür. Oysa bizde feminizm hareketindeki kadınlar hep

⁹⁶⁸ Demirdirek, a.g.e., ss.89-92.

⁹⁶⁹ Çakır, a.g.e., s.38.

⁹⁷⁰ *Resimli Ay*, (1928), 56-8(5):1-2.

⁹⁷¹ Van Os, a.g.m., s.339; Şirin Tekeli. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Deneme, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.339.

“seçkin” sınıf içerisinde çıkmıştır. Bu şekil bir yapılanma güçlü kişilikleri bir araya getirirken lider çıkarmama ve ortaya küçük grup yapılanmaları çıkarması gibi olumsuzluklara yol açmıştır. Şirin Tekeli’ye göre liderlik potansiyeli taşıyanların kimi zaman kurum dışı baskılara maruz kalması da durumu iyice kötüleştirmiştir. Örneğin Halide Edib, sürgüne gönderilmiş, Nezihe Muhiddin aşırı radikal bulunduğu için başkanlıktan düşürülmüş, Sabiha Sertel mahkeme kararıyla etkisizleştirilmiştir⁹⁷².

Bizde feminizm cereyanının üst ve orta sınıf kadını arasında yayılması ve bu çerçevede varlık göstermesi bir tesadüf değil sosyo-ekonomik yapının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gerektiğinde geleneksel olana karşı duruş gerektiren bu yöndeki çalışmalar için kamuoyu oluşturmak ve faaliyet göstermek için maddi güce sahip olmak bir zorunluluktur.

Ayrıca feminizmin çıkış yeri olan Batı dünyasıyla ilişki içerisinde olmak, oradaki çalışmalardan haberdar olmak için de eğitilmiş olmak da gerekmektedir. İyi bir eğitim imkânına ve yurtdışıyla bağlantıya ise ancak konaklarında iyi bir eğitim gören, yabancı dil bilen üst kesim kadınları sahip olmuştur.

Kendi düşüncelerine uygun olmadıklarını düşündüklerinde eşlerinden ayrılan ya da hiç evlenmeyen elit kesim kadını için de ekonomik kaygı bulunmaktadır. Oysa feminist olsa da boşandığında veya evlenmediğinde maddi sıkıntı yaşayacak olan kadının bu tür fikri akımları ne ölçüde dillendireceği de tartışılır. Zaten bu yöndeki yayınları takip etmek, gelişmelerden haberdar olabilmek için de satın alma gücüne sahip olma ve en azından okur-yazar olmak gerekmektedir. İşte tüm bu sebeplerin birleşmesiyle bizde feminizm akımı günümüzde olduğu gibi geçmişte de üst ve orta kesim kadının benimsediği ve bu yönde çalışmalar yaptığı bir düzlemde olmaya mahkûm olmuştur.

Kadınlar ekonomik, hukuki ve siyasi gücün tamamını ellerinde tutan erkeklerin etkisi ve yardımı olmadan istediklerini elde edemeyeceklerinin farkında olmuşlardır. Zaten erkeklerin de kadın haklarıyla alakadar olmaları yeni ve Osmanlı’ya has bir durum değildir. Fakat Osmanlı feministleri arasında erkeklerin kendilerine karışmamalarını, aslında tüm sorunların kaynağını onların oluşturduğunu ve bunların çözümünü kendilerinin sağlayacağını söyleyen kadınlar da mevcuttur⁹⁷³.

Aynı dönem erkek egemenliğini özel ve kamusal hayatta idame ettirecek ılımlı bir feminizmden de bahsedilebilir. Bunda bazı kadın dergilerinde etkin olan aydın erkeklerdeki kadın imgelemlerinin etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan biri

⁹⁷² Tekeli, a.g.m., ss.339-340.

⁹⁷³ Berktaş, a.g.e., ss.90-95.

olan Mehmet Emin Erişirgil, Hayat Dergisi'ndeki bir yazısında kadınlara, kişiliklerini geliştirme yerine kendilerini eşlerine ve kocalarına adamaları gerektiğini yazmaktadır. Yine aynı dergide Halil Fikret'in de kadın haklarının kimi şehirli kadınlar tarafından yanlış algılandığını, kadınların bundan söz etmek yerine ailevi, sosyal ve milli sorumluluklarını benimsemelerinin doğru olduğunu savunur. Bu ifadeler II. Meşrutiyet döneminde hâkim olan aşırı modernleşmenin bir eleştirisi gibi görülmekte kadının annelik ve eş olma rollerini aksatmaması görüşünden beslenmektedir⁹⁷⁴.

Buna benzer erkek egemen bir bakış açısını da Cumhuriyet devrimleri dönemini yaşayan bir yazarın Burhan Felek'in ifadesinde görmekteyiz. Felek, çok eşle evliliğin yasaklanmasını, kadınların siyasi haklara kavuşmasını, genel hizmetlerde erkeklerle eşit hatta bir bakıma üstün mevkiye gelmesini Cumhuriyet devrinin yani Cumhuriyet dönemi erkeklerinin onlara bağışladığı bir nimet, olduğunu söylemiş, kadınlar sahip oldukları tüm haklar için erkeklere borçludur ifadelerini kullanmıştır⁹⁷⁵.

Osmanlı feminist kadınları, önce aile üyelerinin pozisyonlarını tartışmaya açmış, ailede mutluluk için erkeklerin kadına saygı duymaları gerektiğini savunmuşlardır. Erkeklerin bakış açısındaki kadın hüviyetini sorgulayan bu kadınlar, kendilerine biçilen klasik rollerin dışında var olmak istedikleri mesajını vermişlerdir. Varlıklarını anne olmakla sınırlamak istememiş, iş ve kamusal hayatın içerisinde olmayı talep etmiş, sosyal yapının kadınla erkeğe farklı roller ve varlık alanı tanınmasını eleştirmişlerdir. Toplumsal özgürlük yoksunluğunun temelini ailede özgürlük olmamasına bağlayan bu kadınlar, aile hayatını çeşitli yönlerden sorgulamış ve çözüm önerileri sunmuşlardır⁹⁷⁶.

Ancak Meşrutiyetle birlikte kadınlar için ciddi açılımlar yapılacağını düşünen öncü kadınların ümitlerinin hayal kırıklığına dönüştüğünü, bekledikleri gelişmelerin yaşanmadığı görülmüştür⁹⁷⁷.

II. Meşrutiyet'i destekleyen feminist kadınlar, bunu kendileriyle o kadar özdeşleştirmişlerdir ki, Meclis-i Mebusan'ın açılışının kendilerine kapalı olması durumuna bir tür tehditle karşı çıkmış, bu isteklerinin engellenmesi halinde meclis önünde gösteri yapacakları söylemişlerdir⁹⁷⁸.

⁹⁷⁴ Durakbaşa, a.g.m., ss.41-42.

⁹⁷⁵ Tahir Çağatay. (1990). İçtimai Nizam- Kadın- Cemiyet, *Aile Yazıları 1*, (Der) Ahmet Dikeçliğil ve Çiğdem Beylü, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.112.

⁹⁷⁶ Çakır, a.g.m., ss.245-251.

⁹⁷⁷ Demirdirek, a.g.e., s.73.

⁹⁷⁸ Berktaş, a.g.e., s.95.

Meşrutiyet’i bu kadar önemseyen kadınlar arasında zamanla erkeklerin, kadın hakları konusunda kendilerine yardımcı olmayacakları, kadın sorununu önemsiyor gözüktüğü, aslında ikinci plana attıkları şeklinde bir düşünce hâkim olmuştur. Kadın yazılarında bu düşüncenin tezahürleri görülmüştür. Bunlardan İsmet Hakkı Hanım, kadınların yükselmesinin yine kadınlara kaldığını, Emine Semiyye’de her şeyi erkeklerden beklememek gerektiği düşüncelerini yazılarına taşımışlardır. Zekiye Hanım, kadınların kendi çabalarının önemli olduğunu söyleyen erkek feminist Celal Sahir Bey’in bu görüşüne katılmakla birlikte karşılaştıkları zorlukları anlattığı yazısında kimden yardım isteyeceklerini sormaktadır⁹⁷⁹.

Aslında II. Meşrutiyet’i ilan edip uygulayan erkeklerin fikir ve planlarında kadın hakları meselesi yoktur. Ancak oluşan ortam kadın hakları konusundaki gelişmeleri ortaya çıkarmış ve bu olguyu hızlandırmıştır⁹⁸⁰.

Bununla birlikte az sayıda da olsa kadın haklarını savunan aydın erkekler görülür. Bunlardan Namık Kemal’in eserlerinde ana sorun, modernleşmenin boyutu ve bunun din ile uyumu olmuştur. Kadına özgürlüğü desteklerken, sosyal huzur için de dini ritüellerin devamını savunmuştur. Yazarın, geleneksellik ve modernlik yani İslam ile Batı arasında bir denge kurulması düşüncesi sadece Osmanlı’da değil Ortadoğu’da uluslaşma döneminde ortaya çıkan aydın sınıfına ait genel bir karakter olmuştur⁹⁸¹.

Bu aydınlar içerisinde II. Meşrutiyet’in en ünlü feministi Celal Sahir, Salahattin Asım, Mehmet Hadi, Celal Nuri (Afife Fikret adıyla), Suphi Nuri, ayrıca kadının çalışmasını savunan Ahmed Mithat, kadın-erkek eşitliği yandaşı Abdullah Cevdet’te bulunmaktadır⁹⁸².

Namık Kemal’in din ve modernizm dengesi görüşü dönemin diğer aydınları tarafından da dile getirilmiştir. Fatma Aliye, İslam’ın kadın konusundaki hükümlerinin yanlış yorumlandığını söylerken, Halil Hamit, daha 1910 yılında Feminizm ve İslam adlı bir kitap yayınlamış ve kadınlara siyasal haklar verilmesini dile getirmiştir. Celal Nuri çok eşliliğe karşı çıkarken, Tevfik Fikret, kadınla insanlığı eşdeğer görmüştür. Ziya Gökalp ise kadın özgürlüğünün eski Türk gelenek yapısında bulunduğunu söyleyerek gelenek kodlarına vurgu yapmıştır⁹⁸³.

Siyasi ve sosyal yaşamda baskın erkek egemenliğinin bulunduğu bir yapıya sahip olunması nedeniyle feminist kadınların erkek desteğine ihtiyaç duymaları

⁹⁷⁹ Demirdirek, a.g.e., ss.73-78.

⁹⁸⁰ Göksel, a.g.e., s.136.

⁹⁸¹ Kadioğlu, a.g.m., ss.91-92.

⁹⁸² Zihnioğlu, a.g.e., ss.85-106.

⁹⁸³ Kadioğlu, a.g.m., s.92.

normaldir. Fakat bu gerçeğe rağmen bazı kadınların yaşadıkları sorunların sebebinin erkekler olduğunu, onlardan yardım almadan kendi haklarını alacakları yönünde radikal söylemleri dillendirdikleri görülür. Bu denli aşırı bir fikriyatın ancak 1980'ler sonrası radikal feministlerin yeni bir keşifle tekrar ortaya koydukları görülecektir⁹⁸⁴.

Feminist kadınlar, yazınsal dünyada kendilerini destekleyen az sayıda erkek yazar bulurken kendilerine karşı çıkan kadınlarla da karşılaşmıştır. Bunlardan biri olan İkbâl Hanım, İsmet Hakkı Hanım'a yönelik yazısında dini hükümleri gerekçe göstererek Müslüman kadınların feminist olamayacağını söylemiştir. İsmet Hakkı Hanım ise Demet Mecmuası'ndaki cevabi yazısında kadın meselesinin Müslüman olan ve olmayan olarak ayrılamayacağını, bilakis asıl kadın sorunun Müslümanlar arasında yaşanmakta olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca erkeklerin üstün olduğu iddiasını reddederek, onların varlık gösterme sebeplerinin eğitim görmeleriyle bağlantılı olduğunu, aynı imkânların kadınlara sağlanması durumunda kadınların da benzer pozisyonlarda olacaklarını yazmıştır⁹⁸⁵.

Osmanlı feminist kadınları, devletin çöküş süreci içerisine girmesi, milliyetçilik hareketleri, İslam'ın ideolojik gücü gibi döneme ait koşullar çerçevesinde bir düşünüş biçimi oluşturmuştur. Onlara göre kadının kurtuluşu ülkenin, milletin kurtuluşuyla eş anlama gelmekteydi. Zaten o dönem feminizm, İslamcılık, milliyetçilik, pantürkçülük gibi fikri akımlarla iç içe büyümüştür. Bu kadınlar, feminizm dolayısıyla kulak kesildikleri Batıyı milliyetçilik bakış açısıyla yaklaşmış ve Müslüman kadın kimliğini karşı model olarak sunmuşlardır. Halide Edib'in ve Fatma Aliye'nin Batı dünyasıyla yaşadıkları polemiklerin temelinde de bu sebep bulunmaktadır. Batı feminizmini Müslüman halkları ezen Batının bir ürünü olarak değerlendirirken, romanlarında da güçlü, kendi ayakları üzerinde durabilen kadın kahramanlar oluşturmuşlardır⁹⁸⁶.

Osmanlı'daki feminizmin aşamalarına gelince Yaprak Zihnioğlu, isimsiz kadın mektuplarının yayınlandığı 1868 ile Türk Kadınlar Birliği'nin kendini feshettiği Mayıs 1935'e kadarki süreci Türk kadının ilk feminist dalgası olarak nitelemiştir. 1980 sonrası dönemi ise ikinci dalga feminizm olarak kabul etmiştir. Uzun bir zaman diliminde var olan bu birinci dalga feminizmi de tarihsel açıdan üç evrede kategorize etmiş, bunları da erken dönem, II. Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak başlıklandırmıştır⁹⁸⁷.

⁹⁸⁴ Berktaş (2004), a.g.m., ss.350-351.

⁹⁸⁵ Çakır, a.g.e., ss.33-35.

⁹⁸⁶ Tekeli, a.g.m., ss.341-342.

⁹⁸⁷ Zihnioğlu, a.g.e., ss.20-21.

Şirin Tekeli ise ülkemizdeki feminizmi olay, eylem, talep yoğunluğuna göre iki döneme ayırdıktan sonra 1910-1920 arasını ilk dönem, 1980'lerden sonrasını ikinci dönem olarak yorumladıktan sonra başka eklemeler de yapmaktadır. Ona göre ilk dönem öncesi 40-45 yıl devam eden bir hazırlık dönemi olmuş, diğerinden önce de “çorak yıllar” adını verdiği bir duraklama devresi yaşanmıştır. Bunların birinci ve ikinci dalga feminizm olarak adlandırılmalarıyla Batı feminizmi arasında ilinti vardır. Batıda I. Dünya Savaşı öncesi birinci dalga, 1970'ler sonrası da ikinci dalga feminizm hareket görülmüştür⁹⁸⁸.

Bize göre ise Osmanlı feminizmi kadın yazılarıyla başlangıç safhasına girmiş, aydın kadınların yayınlarında net bir şekilde kadın haklarını savunmalarıyla iyice belirginleşmiş ve kadın teşekküllerine paralel yürütülen kadın yayıncılığıyla da yerleşmiştir. Ülkenin kendine has fikri olgunluk aşaması bu şekilde tamamlanmış, Osmanlı feminizminin ana hatları ortaya çıkmıştır. İlk dalga olarak bu süreci baz alırken, Cumhuriyetten 1980'lere kadar gelen dönem ise ikinci dalga feminizmi oluşturmuştur. Feminizmin aşamalarına gelince de Zihnioğlu'nun kategorizasyonu doğrudur ve erken dönem, II. Meşrutiyet Sonrası Dönem ve Cumhuriyet Dönemi olarak sınıflandırılmalıdır.

Feminist kadınlar kendi dergilerini çıkarmadan önce İkdam, Tanin, Servet-i Fünun, Sabah, Millet gibi yayın organlarında düşüncelerini ifade etme imkânı bulmalarına rağmen⁹⁸⁹ daha sonraları kadın dergi ve gazeteleri çıkararak, dernekler bünyesinde bir araya gelerek bir kamusal alan oluşturulmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu durum kadın hareketleri ile sivil toplum oluşumu arasındaki ilişkiyi göstermesi sebebiyle önemlidir. Bu kadınlar insan olmalarından dolayı sahip oldukları eşitlik isteklerini, özerk bir insan, birey olma isteklerini dile getirmişlerdir. Buradan hareketle Osmanlı'daki Müslüman kadın hareketinin kadının kişisel haklarının savunulmasından ziyade toplumsal faydacılığına yönelik olduğu söylenebilir. Bu durum Osmanlı'ya özgü bir duruş biçimi olmaktan ziyade kadın hareketinin genel biçimini yansıtmaktadır⁹⁹⁰.

Fatmagül Berktaş'a göre Osmanlı kadın feministleri dediğimiz zaman akla sadece Müslüman kadınlar gelmemelidir. Bu bağlamda kurulan derneklerin bazılarının çeşitli milliyetlerden kadınlara açık olduğu ve bunları bünyesinde topladığı görülür. Ancak Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesi dolayısıyla yükselen Türk Milliyetçiliği, Türk feminizmini de beraberinde getirmiştir⁹⁹¹.

⁹⁸⁸ Tekeli a.g.m., ss.337-338.

⁹⁸⁹ Çakır, a.g.e., s.35.

⁹⁹⁰ Berktaş, a.g.e., ss.96-97.

⁹⁹¹ Berktaş, a.g.e., s.97.

4.3. FEMİNİZMİN AŞAMALARI ve YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yaprak Zihnioğlu, Osmanlı feminizmin aşamalarını detaylandırırken ilk kadın mektubunun basında yer aldığı 1868 tarihinden başlayarak II. Meşrutiyet'e kadar devam eden süreci "Erken dönem Osmanlı Hareket-i Nisvan (1868-1908) olarak sınıflandırmıştır. II. Meşrutiyet sonrası devam eden ve Milli Mücadele Dönemini kapsayan feminist etkinlikleri ise "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi (1908-1922), Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki düşünsel ve eylemsel faaliyetleri de "Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm (1923-1935)" olarak nitelemiştir⁹⁹².

Ülkemizde feminizmin gelişmesi sürecinde kadınların geleneksel yapı dışında var olmaya başlamalarıyla kadınlara yönelik eleştiriler görülmeye başlanmıştır. Kimileri kadınları yetenekleri sınırlı, ikinci cins olarak niteleyince karşıt görüşler de kadınların başarılı eylemlerini gündeme getirerek savunmaya geçmiştir. Bu sebeple dönem kadınları akıllarını, yeteneklerini topluma gösterme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. İddiaları önemsemeyecek durumda olmadıklarından ters yönde olan kendi görüşlerini ispatlama çabası içerisindedirler. Basında başarılı kadınlardan örnekler verilir ve yayınlanan yazılarda kadının zekâ ve akıl bakımından erkeklerle aynı olduğu savunulur. Kadınlar Dünyası yazarlarından Belkıs Şevket Hanım'ın uçağa binme isteği de kadınların kendilerini ispatlama çabalarına bir örnek olmuştur⁹⁹³.

Belkıs Hanım'ın bu eyleminde olduğu gibi feminist kadınların Batılı kadınlara öykündükleri görülmektedir. Belkıs Hanım'ın 1913'te uçmadan dört yıl önce İngiltere'de 1909'da Miss Muriel Matters adlı kadın, balonla Londra üzerinde uçarak kadınlara oy hakkının verilmesi gerektiği yazan kâğıtlar atmıştır⁹⁹⁴.

Diğer devletler göz önünde tutulduğunda Osmanlı kadınlarının, haklarının kazanımı konusunda oldukça pasif davrandıkları düşünülebilir. Birçok şeyi I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu ortam içerisinde aslında çok da talep edip, mücadele etmeden fiilen kazanma durumu yaşamışlardır. Bu halk kadınları kendilerini bir anda iş hayatının içerisinde bulmuş, sosyal dünyaya açılmışlardır⁹⁹⁵.

⁹⁹² Zihnioğlu, a.g.e., s.21.

⁹⁹³ Demirdirek, a.g.e., ss.70-71.

⁹⁹⁴ Tekeli, a.g.m., s.345.

⁹⁹⁵ Tekeli, a.g.e., s.202.

Bununla birlikte kadın yayınlarnn çoğunda diğr toplumlardaki kadın yaşantılarına, feminizm hareketlerine ilişkin yazılar yer almaktadır. Büyük bir kısmı tefrikalardan oluşan bu yazılardan Osmanlı kadınlarının, dünya kadınlarının sınırları zorlayan kadınlardan etkilendikleri görölmektedir. Süfrajetlere ilgi duyan bu kadınlar için Batı dünyasındaki kadın hareketleri cesaret verici ve harekete geçirici önemli bir unsur olmaktadır⁹⁹⁶.

Osmanlı ilk feministleri, çalışma biçimi olarak küçük grup yapılanmasına uygunluk göstermektedir. Grup yapısın esnek, giriş çıkışların kolay olduğu, eylemsel yönü hızlı olan bir muhtevaya sahip olmakla birlikte süreklilik sağlayamama, dar bir çevreden beslenme gibi olumsuzlukları taşımaktadır. Bu durum da kitleselleşememe ve merkezi bir yapılanmayı sağlayamama gibi dezavantajları beraberinde getirmiştir. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen ilk kuşak kadınların, ikinci dalga feministlerinden daha başarılı olduğu görölmektedir. Kurmuş oldukları derneklerle bilinçlenme, toplumu dönüştürme işlevleri yerine getirdikleri gibi savaş ortamında mağdur olan kadınları da desteklemiş, sıkıntılarını gidermişlerdir⁹⁹⁷.

II. Meşrutiyet döneminde aydın kadınlar, Meşrutiyetten istedikleri özgürlüğü sağlayamamış, kadının konumunun değiştirilmesi amacıyla, Teal-i Nisvan, Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan, Asri Kadınlar Cemiyeti gibi ilk feminist dernekler kurmuşlardır. Bu dönemde hükümet sadece evlilikle ilgili bir konuda değişiklik yapmıştır. 1917 Aile Kararnamesiyle evlilik yasal bir sınıra bağlanmış, kadınlara boşanma hakkı verilmiş ve çok kadınla evlilik karının onayına bağlayarak sınırlandırmıştır⁹⁹⁸.

Bu kararname Osmanlı aile hayatını düzenleyen ilk kanun olması itibarıyla önemlidir⁹⁹⁹. Ayrıca kadın hukukuyla ilgili en radikal değişiklik bununla yapılmıştır. Evlilik ve boşanmayla ilgili esnek ve döneme uygun kararlar çıkarılmıştır¹⁰⁰⁰. Örneğin kanunnamenin 38. maddesi kadına kocasının tek eşi olma hakkını sağlamakta ve koca buna rağmen ikinci bir kadınla evlendiği zaman karısı mahkeme kararı ile boşanma hakkını elde etmektedir. Nitekim Halide Edib Adıvar da ilk eşi Salih Zeki Bey'den bu şekilde ayrılmıştır¹⁰⁰¹.

Kadın feministlerle birlikte Osmanlı aydınlarının gündeminde de kadın meselesi yer almaktadır. Bir yanda kadın haklarını savunanlar ve gerçekleşeceğine inananlar varken diğr tarafta bunun İslam'a aykırı olduğunu söyleyenler olmuştur.

⁹⁹⁶ Demirdirek, a.g.e., ss.86-87.

⁹⁹⁷ Tekeli, a.g.m., ss.343-344.

⁹⁹⁸ Tekeli, a.g.m., s.1192.

⁹⁹⁹ Mehmet Ünal. (1990). 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi, *Aile Yazıları ,1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.367.

¹⁰⁰⁰ Gül Ayyılmaz. (2002). Osmanlı Aile Hukukunda Kadın, *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed.) Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.370.

¹⁰⁰¹ Kuran (1990), a.g.m., s.365.

Tanzimat'la başlayan bu iki ayrı bakış açısının kutuplaşmaya dönüşmesinde Batıcıların ülkenin geri kalmışlığını kadın sorununa bağlamaları, bunun başlıca sebebinin de din olduğuna inanmaları yatar. Diğer yandan daha esnek Batıcılarla ulusçuların dinden kopulmaması, İslam'ın özüne dönülmesi istekleri görülür. Buna karşılık İslamcıların Meşrutiyetin dini bir uygulayış olduğuna inanmaları, kadınların dine aykırı giyinip, dine ters düşen bir ortamda din dışı bir eğitim almalarına karşı çıkmaları bu insanları uzaklaştıran unsurlara dönüşmüştür¹⁰⁰².

XIX. yüzyılda başlayıp, XX. yüzyılda ivme kazanan kadın reformlarına bu düşünce akımları eşlik etmektedir. Yapılan düzenlemeler her cenahta tartışma mevzusu olup, kendi düşüncelerine göre değerlendirilmektedir. Batıcı, İslamcı ve Türkçü düşünceleri savunanlar, kadınları kendi sistemlerinin bir nüvesi olarak görmüşlerdir. Kadınlarla ilgili çalışmalar toplumsal projelerin içerisinde kaybolup zamanla bunların simgesi haline dönüşmüştür. Bu düşüncelerin ortak görüşü ise kadına geleneksellikle modernlik arası denge kurması fikri olmuştur. Onlara göre kadın birey olarak değil, ailenin ve toplumsal projelerin ögesi pozisyonunda var olmalıdır. Bu söylemler 1980'ler sonrasına kadar feminist söylemin ana kriteri olacaktır¹⁰⁰³.

Kadın sorununu gündeme getiren yazılarda dikkati çeken bir unsur da kadınların yükselmesi, ilerlemesi ve daha ziyade kadın yazılarında görülen hayat hakkı ifadesi olmuştur. Kadının ilerlemesi ve yükselmesi genel anlamda annelik ve eşlik durumunun iyileştirilmesi anlamına gelirken, hayat hakkı kelimesi kadının birey olarak tanınması ve gelişmesi anlamını içermektedir¹⁰⁰⁴.

Feminizmin ne olduğunu kamuoyuna anlatan ilk kadınlardan biri olan Mevlan, aile içerisindeki erkeğin aile reisi olarak görülmesi durumunu reddetmiştir. Sık sık aile hayatındaki kadın ve erkeğin konum ve ilişkisine vurgu yapmakla birlikte kadının ayrıca siyasi ve ekonomik alanlardan dışlanmışlığını da ifade etmektedir. Kadının üretici pozisyonuna getirilmesi gerektiğini savunmuş onlara hastane, okul ve ticarethanelerde iş verilmesi gerektiğini dile getirmiştir¹⁰⁰⁵.

Osmanlı feminizm süreci içerisinde zikredilmesi gereken önemli olaylardan biri de “Beyaz Konferanslar” olmuştur. 1911 yılında verdiği Beyaz Konferanslar'la kadınlar üzerinde oldukça etkili olan Fatma Nesibe Hanım'ın dönemin hızlı ve radikal feministlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz¹⁰⁰⁶. On kez düzenlendiği bilinen

¹⁰⁰² Tekeli, a.g.e., s.202.

¹⁰⁰³ Kadioğlu, a.g.m., ss.92-93.

¹⁰⁰⁴ Demirdirek, a.g.e., ss.82-85.

¹⁰⁰⁵ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.56.

¹⁰⁰⁶ Demirdirek, a.g.e., ss.93-103.

bu konferanslara ilgi büyük olmuş, konuşma metinleri Kadın Dergisinde konferanslara ev sahibeliği yaptığı anlaşılan P.B. imzalı olarak aktarılmıştır¹⁰⁰⁷.

Nesibe, kendinden önceki kadın hakları seslendirmelerinde daha ılımlı olan feministler cephesinde yeni ve sert bir bakış açısı oluşturmuştur. Yaptığı konuşmaların kadın basınında yer alması görüşlerinin etkisini artırmıştır. Konuşmalarında yer yer erkek düşmanlığının görüldüğü hatibe, kadınların ezildiğini iddia etmiştir. Batıdaki kadın hareketleri hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılan Fatma Nesibe'nin, konuşmalarında yer yer kadın duyarlılığı ve duygusallığı da görülmüştür¹⁰⁰⁸.

Osmanlı feministlerinin önemli isimlerinden biri olan Ulviye Mevlan'ın görüşleri sonraki adımda kadınların taleplerinin bir adım daha ileriye gittiğini göstermektedir. Kadınlar Dünyası sahibi ve yazarı olan Mevlan, yazılarında kadın erkek eşitliği dengesinde olan bir dünya için mücadele etmek gerektiğini bunun için de en önemli unsurun kadın olduğunu vurgulamıştır. Ona göre toplumun kadına çizmiş olduğu geleneksel roller, bu sorunsalın ana sebebidir¹⁰⁰⁹.

1913'den sonra Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti çatısında toplanan feminist kadınlar arasında artık erkeklerden destek alma beklentisi kaybolmuş gibidir. Bunlar artık kadın sorunsalının yalnızca kadınlar tarafından çözümlenebileceği düşüncesini benimsemiş görünürler¹⁰¹⁰. Örneğin Nuriye Mevlan erkekleri kadın meselesi konusunda samimiyetsizlikle suçlamış, kadının bilinçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun için de kadın eğitiminin önemine değinmiş mevcut eğitilmiş kadınların uygun şartlar oluştuğunda bunu mutlaka değerlendireceğini yazmıştır¹⁰¹¹.

Çıkarılan feminist kadın dergilerinde dönemin Batılı feministleri gibi şiddete kanalize eden siyasal haklar, evlilikte eşitlik ve boşanma hakkı gibi istemlerin dillendirilmediği görülür. Osmanlı feminist kadınlarının ilk başlarda istedikleri şey biraz daha özgürlük ve kendini geliştirme isteğinden fazlası değildir¹⁰¹².

Ancak Avrupa'da XX. yüzyılda başlayan kadınların siyasi haklar istemi Osmanlı kadınlarına da ulaşmıştır. Fatma Nesibe Hanım, 1912 yılında İngiltere'de bu yönde yapılan çalışmaları değerlendirdiği konuşmasında kendilerinin şimdilik

¹⁰⁰⁷ Çakır, a.g.e., ss.64-72, metinde kullanılan P. B. Kaynakta da bu şekilde kullanılmış olup, gerçek kimliği bilinmemektedir.

¹⁰⁰⁸ Demirdirek, a.g.e., ss.93-104.

¹⁰⁰⁹ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.56.

¹⁰¹⁰ Demirdirek, a.g.e., s.78.

¹⁰¹¹ Çolak ve Uçan, a.g.e., s.56.

¹⁰¹² Tekeli, a.g.e., s.201.

insanîyet hakkı talebinde bulduklarını söylemiştir. 1914'te de Kadınlar Dünyası yazarları yeri geldiğinde bu hakları talep edeceklerini, şimdilik uygun zamanın olmadığı düşüncesindedirler. Onlara göre kadının bu hakkı istemesi için önce sosyal hayata dâhil olması gerekmektedir. Dergi 1921 yılında verdiği bir aradan sonra tekrar çıkmaya başladığında artık kadınların siyasi haklara kavuşması talebini de ifade etmektedir¹⁰¹³.

Osmanlı'da I. Dünya Savaşı sırasında bile meclis içerisindeki en önemli ve sıkça görüşülen maddelerden birinin de kadın meselesinin olması ilginçtir. Bu dönem, mecliste kadınların bazı istekleri konusunda görüşmeler ve tartışmalar yaşanmıştır. Kadınların yalnız olarak ve kocalarının onayını almadan yurtdışına çıkma istekleriyle ilgili pasaport kanunu tartışmalarında, Ayan ve Mebusan Meclisi üyeleri arasında farklı görüşler olmuştur¹⁰¹⁴.

Ayan meclisindeki Reşit Akif Paşa, kadınların ihtiyaç ve sağlık sebebiyle yurtdışına çıkması gerektiğini savunurken, mütarekede sadrazam olacak olan Salih Paşa için bu istek akıl almaz bir şeydir. Ahmet Rıza Bey ise milli ahlakın pasaportla korunamayacağını, bunu savunanlara da alaycı bir dille kadınlar yurtdışına çıkarken harem ağalarının da birlikte göndermeleri gerektiğini söylemiştir. Hararetli tartışma ve farklı görüşlere rağmen sonuç olarak evli kadınların eşlerinden izin almadan yurtdışına çıkma yasakları kaldırılmış, pasaport alma hakkı tanınmıştır¹⁰¹⁵.

4.4. CUMHURİYET DÖNEMİ FEMİNİZM

Kadın sorunsalı Cumhuriyet öncesi de milliyetçi projenin parçası olmuş, Osmanlı ve Cumhuriyet feminizminin ana unsurunu oluşturmuştur¹⁰¹⁶. Cumhuriyet Türkiye'sinin feminizm algılamasında da Osmanlı düşünüş biçimi etkilerini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi feminizm düşüncesinin Osmanlı'dan kendine kalan mirastan beslendiği söylenebilir. Bu sadece felsefi açıdan değil, yapısal nitelikleri bakımından geçerlidir. Osmanlı-Türkiye arasında devam eden sürekliliklerden birini de aile ve evlilik kurumunun giderek daha fazla devletin hukuksal kurallarına bağlanması oluşturmuştur¹⁰¹⁷. Ayrıca Osmanlı'daki örf ve şeriat arasındaki ikiliğin, Cumhuriyet döneminde de kanun ve gelenek arasında kendini gösterdiği tespiti yapılabilir¹⁰¹⁸.

¹⁰¹³ Demirdirek, a.g.e., ss.117-118.

¹⁰¹⁴ Kaplan, a.g.e., s.69.

¹⁰¹⁵ Tunaya, a.g.e., ss.504-505.

¹⁰¹⁶ Berktaş, a.g.e., s.105.

¹⁰¹⁷ Berktaş, a.g.e., s.97.

¹⁰¹⁸ İlber Ortaylı. (1992). Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Başbakanlık Aile Kurumu Yayını, Ankara, s.467.

1920 ülkesinde var olan feminizm, sosyo-ekonomik yapıyla bağlantılı olarak sadece kentli nüfus için anlam taşımış ve istenen farkındalık oluşmuştur. Ancak Mustafa Kemal'in görüşleri, Cumhuriyetle neşvü nema bulunca sivil bir kadın hareketi kabul edilebilecek çalışmalar yerini devlet feminizmine terk etmiştir¹⁰¹⁹.

Cumhuriyet Türkiye'sinde feminizm ve anti feminizm, Osmanlı'dan almış olduğu mirası yansıtmaktadır. Bu sadece düşünce biçiminde değil yapısal anlamda da etkili olmuştur¹⁰²⁰.

Kadın hakları XIX. yüzyıla hâkim akımlarının öngördüğünden daha üst seviyededir. Osmanlı döneminde kadın eğitimi iyi bir eş ve anne pozisyonuna göre kurgulanırken, Cumhuriyet dönemi kadınların bu özelliklere sahip olmalarını beklemekle birlikte, onlara milleti eğitmek görevi verilmiş vatansever yurttaşlar statüsü de eklemiştir. Çağdaş düzeye çıkabilmek için kamusal alanda daha ön planda olması istenen kadın, iyi eş ve anne olmayı da ihmal etmemelidir. Yeni sistem onlara, modernliğin sembolü olma ve toplumsal yapıyı koruma misyonu yüklenmiştir¹⁰²¹.

Cumhuriyet erkeğinin tasavvurundaki ideal kadın tipi ailevi, milli görevlerini benimseyen bunlardan sonra sırayı kendine getiren kadındır. Bu düşünüş biçiminde tüm fikri akımlara mensup erkeklerin derin bir uzlaşma içerisinde oldukları görülür. Hatta bu süreci günümüze kadar uzatan kadın araştırmacılar İslamcı ve Solcu olarak tüm erkeklerin fedakâr, ev işinden anlayan ailesini ve eşini önceleyen bir kadın modelinde hem fikir oldukları iddiasındadırlar¹⁰²².

1910'lerden başlayarak 1920'lerin sonuna kadar devam eden süreçte Osmanlı kadın hareketi oldukça aktif olmuştur. Kadınlar için yeni yaşam biçimleri oluşturan, kadınlara çeşitli meslek dallarını açanlar, üniversiteye giriş kapılarını zorlayanlar ve aile içerisinde kadının pozisyonunun eşit olması gerektiğini savunanlar bu hareketin içinde olan kadınlar olmuştur. Hatta 1926 yılında kabul edilen medeni kanunun kabul edilmesinin arka plan kurgulayanlar ve uygun zemin hazırlayanlar da bu kadınlardır¹⁰²³.

1930'lu yıllardaki kadın feministler üst sınıf olarak nitelenen kesime mensup olup laikliğin ve tek eşliliğin ateşli savunucuları pozisyonunda olmuşlardır. Bu durum Osmanlı'da üst kesimde daha fazla görünen çok eşle evliliğin Cumhuriyet dönemi orta ve alt sınıfa doğru kayması sonucunu doğurmuştur¹⁰²⁴.

¹⁰¹⁹ Unat, a.g.m., s.328.

¹⁰²⁰ Berktaş (2004), a.g.m., s.352.

¹⁰²¹ Kadioğlu, a.g.m., s.94.

¹⁰²² Berktaş (1998), a.g.m., ss.2-5.

¹⁰²³ Tekeli, a.g.m., s.345.

¹⁰²⁴ Altındal, a.g.e., s.166.

Cumhuriyet sonrası eski ataerkilliğin yerine Batılı ataerkillik gelmiş, ortaya eskinin geleneksel cinsiyetçi kuralları, ulusçu seküler ayrımcılık ve yeni cinsiyet kalıplarının bileşimi çıkmıştır. Buna bir örnek olarak Tanzimat'tan sonraki Ceza Kanunuyla ve sonraki Türk Ceza Kanunu'ndan bir mukayese yapılabilir. Osmanlı'daki Ceza Kanunu'nun 54. maddesine göre kadın ve erkek arasında cezai noktada bir fark yoktur. Ancak zina ile bağlantılı olarak 188. maddeye göre; bir erkek, karısını ya da mahremlerinden birini zina ederken görüp ikisini birden öldürürse mazur görülür. 201. maddeye göre ise eğer zina eden bu kadın öldürülmekten kurtulup da hukuki işleme tabi tutulursa üç aydan aşağı ve iki yıldan fazla olmamak şartıyla hapis cezasına çarptırılır. 207. madde ise karısıyla birlikte oturduğu evde başka bir kadınla zina eden ve karısının şikâyetiyle bunu yaptığı kesinlik kazanan erkeği, yalnızca beş mecdiye ile yüz mecdiye altını arasında para cezasına mahkûm edilebilmektedir¹⁰²⁵.

1926 medeni kanununun 440-444 arasındaki maddelerine göre; evli bir kadının zina ile suçlanması için tek ilişki yeterli görülürken, erkek için sürekli bir ilişki yaşaması zorunluluğu şarttır. Bu ilişki de karı koca hayatı şeklinde olduğunda cezai işlem yapılabilmektedir. Üstelik kadın, kocasını ancak bekâr bir kadınla ilişkisi olduğu takdirde şikâyet edebilir. Eğer erkeğin evli bir kadınla ilişkisi varsa karısı dava açamaz, sadece zina eden kadının kocası şikâyette bulunabilir¹⁰²⁶.

Cumhuriyet dönemi kadın meselesinin ana unsurları II. Meşrutiyetten başlayarak Cumhuriyete uzanan süreçte Türk ulusçuluğunun kendine has koşullarında şekillenmiştir. Batılılaşma, Milliyetçilik ve İslamcılık arasındaki gerilim hala sürmekte ve bugünün siyasal tartışmaları da bu ekseninde devam etmektedir. Eğer böyle değil de bireyi temel alan bir yapı hâkim olsaydı belki kadının konumu farklılık gösterebilirdi¹⁰²⁷.

Tanzimat sonrası Osmanlı'da dünyadaki gelişmelerin etkisiyle bilhassa II. Meşrutiyet Dönemi'nde radikal kırılmalar yaşanmış, kadınlıkla ilgili ilk ciddi değişim de bu dönem başlamıştır. Kadının sosyal fonksiyonunun artmasıyla birlikte toplumsal rolü de önem kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde siyasi teorik bağlamında tepeden inme ve devlet kaynaklı bir kadın hakları sağlanması durumu kabul edilse de Tanzimat döneminin hazırlayıcı etkisi göz ardı edilemez. Bu dönem yaşanan değişim ve birikim Cumhuriyete mühim bir miras bırakmıştır¹⁰²⁸.

¹⁰²⁵ Berktaş, a.g.e., s.100.

¹⁰²⁶ Arat, a.g.m., ss.58-59.

¹⁰²⁷ Berktaş, a.g.e., s.107.

¹⁰²⁸ Leyla Kırkpınar. (1998). Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.14.

Devlet feminizminin günümüz bazı kadın araştırmacılar tarafından çeşitli gerekçelerle eleştirildiği görülmektedir. Bunlardan biri olan Şirin Tekeli, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki kadınların isteklerini baskılamak zorunda kaldıkları, Deniz Kandiyoti ise devletin bu reformlarla kadını cinsiyetsizleştirdiği, hatta bir ölçüde erkekleştirdiği iddiasını ileri sürmektedir. Tüm bu savları reddedip karşıt görüşler sunan Nermin Abadan Unat ise, Mustafa Kemal'in demokratik sistem içerisinde yer verdiği eşit yurttaş fikrinin kadın sorunlarını reddetme anlamına gelmediğini söylemiştir. Feminizmin kadın dernekleri vasıtasıyla sürdürülmesi gerektiği düşüncesine karşılık da Atatürk'ün reformları olmasa Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının kadın derneklerinin taleplerini uygulamaya destek verecek durumda olmadığını iddia etmiştir. Ona göre devlet feminizmi düşüncesini toptan yargılamak sosyo-ekonomik koşulları irdelemeden, objektif bakış açısından uzak, süreç kavramını yadsıyan bir görüşün yansıması olabilir. Günümüzde bile kadın derneklerin isteklerini siyasi mekanizmalar kabul ettirme ve yasalaşması yönünde yeterli etkinliğe sahip olmadıklarını örnek vererek, bu yöndeki en hızlı ve kökten uygulamaların benzeri reformlarla sağlanabileceği görüşünü savunmaktadır¹⁰²⁹.

Kadın konusunda araştırmalar yapan bu yazarlar arasındaki farklı görüşlere karşın biz, adı nasıl belirlenmiş olursa olsun Nermin Unat'ın savunduğu gibi, kadın haklarının devlet eliyle verilmesinin kadın hakları ve feminizm açısından ivme kazandırıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Yeni dönem devlet feminizmi cinsiyetlerin kamusal hayatta görünür ve kaynaşmasını amaçlamış olduğundan özel ve kamusal nitelermeleri tekrar ve kökten değerlendirmiştir. Kadınlar, kamusal hayatta özel hayatın dini veya kültürel kısıtlamalarından kurtulmuştur¹⁰³⁰.

Cumhuriyetin ilk çeyreğinde yeni kadın imajıyla ilgili olarak bilhassa okullarda eşitlikçi bir ideolojinin baskın olduğu görülür. Yeni sistemin öngördüğü modern kadın eğitilmiş, meslek sahibi, sosyal yapılanmalar içerisinde yer alan, iyi eş ve anne, modayı takip eden, dans bilen bir tiptir. İstenen yeni bir ahlak anlayışıyla, vatana, millet ve devrimlere bağlı bir kadın modelidir¹⁰³¹.

Cumhuriyet düzenine uygun, yeni kurumlarla bütünleşebilecek bir profil öngörüsü bu şekilde belirlenmiştir. Cumhuriyet dönemi kadın şekli, gelenekselci kalıpla modernleşmeci çizginin sentezinden oluşmaktadır. Hem Batının kamusal alanda olan, meslek sahibi, para kazanan kadını; hem de doğunun fedakâr, özverili,

¹⁰²⁹ Unat, a.g.m., ss.329-330.

¹⁰³⁰ Nilüfer Göle. (2005). Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (Ed.) Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.75.

¹⁰³¹ Durakbaşı, a.g.m., s.46.

erkeğini mutlu eden modelin bileşimidir. Bu şablon ise Türk erkeğine evinde sahip olduğu iktidarı kaybetme korkusunu yaşatırken, kadını da gücünün üstünde bir performans sergileme zorunda bırakarak her iki taraf açısından da yıpratıcı ve travmatik bir durum oluşturmuştur¹⁰³².

Cumhuriyet dönemi değişiminin, her kesimden kadın için meslek kadını olmasını öngörmediğini, kadınlar için gerçekleştirilmiş bir dönüşüm olmasından ziyade yeni erkeklerin eşlerini oluşturmak amaçlı bir ideoloji olduğu, fikrini iddia eden kadın akademisyen sosyologlar da bulunmuştur¹⁰³³.

Diğer taraftan Cumhuriyetin eşitlik fikri kamusal hayattaki erkekler tarafından kabul görmektedir. Bunun kendi iktidarı için bir tehdit olmadığı, bilakis kadınları himaye etmenin statü artırıcı duygusunu hissetmişlerdi. Kadınlarsa farklılaşan cins ilişkileri bağlamında oluşan yeni bir feminiteyi kabullenmiştir. Cinsiyetlerinden arınıp, mesleki başarılarına odaklanmışlardır¹⁰³⁴.

Erkekler, kadınlara biçilen yeni rolleri amaçlarına uygun bulabilirlerdi ama kadınların önemli bir kısmı bu değişikliklerden yararlanmış ve bunu büyük bir şevkle uygulamıştır. Onların sahip oldukları aslında milli bir misyondur. Kamu alanında kadın olarak var olmanın bilincini hissederek ve devrin halkçı çizgisinde modernleşen devletin hizmetinde olmuşlardır. Bir tür kişiliklerini ancak yapabildikleri işle var etme isteği içerisinde girmişlerdir. Kadınlardan beklenen şey modern ülkeye hizmet etmektir ve kadınlar bu beklentiyi içselleştirerek yapmış, bundan gurur duymuşlardır¹⁰³⁵.

Üniversite eğitimi alarak çalışmaya başlayan bu kadınlarda tartışılmaz bir öncülük etme duygusunun hâkim olduğu görülür. Çalışan, modern semboller taşıyan bu kadınlar kamuda tacize uğramadan ve rahatsız edilmeden çalışma imkânı bulmak için yeni bir takım işaret ve kalıplar dizgesi kullanmak zorunda kalmıştır. Kadın memurun ağırbaşlı tayyörü ve açık yüzüne karşılık cinsiyetini tırpanlamış, siliksizleştirmiş bir kimlikle cinsel olarak sahip olunamayacağı mesajını vermesi gerekmektedir. Bu şekilde dişilik denetim altına alınmış ve “cinsel tevazu” modern kadının savunma mekanizmasının ana unsurlarından olmuştur¹⁰³⁶.

Cumhuriyet döneminin başlangıcıyla eski dönem arasındaki önemli farklarından biri kadın haklarının tabandan gelen bir kadın hareketi olmadan

¹⁰³² Berktay, a.g.e., s.109.

¹⁰³³ Durakbaşa, s.50.

¹⁰³⁴ Durakbaşa, a.g.m., s.50.

¹⁰³⁵ Yeşim Arat. (2005). Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar, *Türkiye’de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik*, (Ed.) Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Yurt Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.88.

¹⁰³⁶ Deniz Kandiyoti. (2005). Modernizmin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (Ed.) Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Basım, İstanbul, ss.113-114.

tavandan gelen düzenlemelerle verilmesidir. Buna rağmen Kadınlar Halk Fırkası'ndan Türk Kadın Birliği'ne dönüşen yapı etrafındaki kadınların siyasal hak talep mücadeleleri potansiyel bir zemini olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak Türk kadınına verilen haklar, kadın istekleri doğrultusunda değil, inkılâpçı erkekler tarafından verilmiştir¹⁰³⁷.

Yeni sistemin günümüz feminist kadınlar için taşıdığı anlam ve değerlendirmesi önemlidir. Din eksenli bir yapının ulus devlete dönüştürülmesi sürecinde eğitilmiş kadınlar, kamusal alana alınmıştır. Toplumsal olarak kamusal bölgelerde cinslerin ayrışması, birlikteliği ve pratiklerin değiştirilmesini ortaya çıkaran bir değişim yaşanmıştır¹⁰³⁸.

Cumhuriyetçi erkekler, kadın haklarını ve kadınların sosyal hayata dâhil edilmesini savunmalarına rağmen zihinlerinde evcimen, merhametli bir kadın tablosu vardır. Bunlar, Batıdaki kadınları cinsel serbestlikleri ve aşırı makyajları sebebiyle eleştirmektedir. Cumhuriyet kadınının ise çağdaş ama sade, sorumluluk sahibi ve kadınsı duyarlılığa sahip olmasını istemişlerdir. Bu kadınların modern ama namuslu, iş hayatında cinsiyetsiz, her başarılı erkeğin arkasındaki dayanak noktası, özverili, mütevazı bir hususiyete sahip olmaları gerekmektedir¹⁰³⁹.

Değişen koşulların erkek kimliği üzerinde bir tehdit olarak algılanması da modernleşmeci erkeği Milliyetçi, Batıcı kadınlarla özgürlük ve eşitlik konusunda işbirliğinden uzaklaştırıp, kendilerini gelenekçi ve İslamcı erkeklere daha yakın hissettirmiştir. Bunlar kadınlara iyi eş ve anne olmaları gerekliliğini dayatırken, kızlarını bağımsızlıklarını kazanma yolunda desteklemişlerdir¹⁰⁴⁰.

Öte yandan kadınlar arasında bir iç ve dış bölünme yaşanmaktadır. Kadınların tanımı İstanbul kadını, Anadolu kadını, kentli kadın, köylü kadın, modern kadın, iffetli kadın, geleneksel kadın çizgileriyle yeniden şekillenmiş, bu şekilde kategorize edilmeye başlanmıştır¹⁰⁴¹.

Kadın bireysel bazda kıstas kabul edildiğinde, yeni sistemin onlara kendi potansiyel ve bilinçlerini ortaya çıkarma imkânı verdiği görülür. Ancak günümüz feministlere göre kadınlar, bu süreç içerisindeki cinsel eşitlik öyküsünü irdelemeli ve çalışmaların kendi yaşamlarına ilişkin karar mekanizmalarını kullanmaya yetmediğini ve birey olmayı sağlamadığını anlamalıdır¹⁰⁴².

¹⁰³⁷ Kadioğlu, a.g.m., s.95.

¹⁰³⁸ Durakbaşa, a.g.m., s.50.

¹⁰³⁹ Kadioğlu, a.g.m., ss.95-96.

¹⁰⁴⁰ Berktaş, a.g.e., s.109.

¹⁰⁴¹ Berktaş, a.g.e., ss.110-111.

¹⁰⁴² Durakbaşa, a.g.m., s.50.

Kadının Cumhuriyetle birlikte iş hayatında ve sosyal yaşamda yer alması, medeni ve siyasi haklara kavuşması Afet İnan gibi bazı kadınlara göre Türk kadınının kurtuluşu olup, Atatürk'ün çaba ve inkılâpları sonucudur. Öte yandan kimileri ise Atatürk'ün kadın konusundaki içtenliğinden şüphe duymamakla birlikte, yeniliklerin dini, sosyal ve coğrafi sebepler dolayısıyla lokal olduğunu söylemektedir. Diğer bir kısım ise ekonomik gelişmelerden önce yapılan reformların etkisinin dar kalmış, devletin yönlendirdiği feminizmin ulusal olamamış ve tam etki sağlamamış olduğu yönündedir¹⁰⁴³.

Zehra Arat ise bu görüşlerden sonuncusuna katılmakla birlikte, Kemalist sistemin sınıf ve cinsiyet egemenliğini reddeden politikalar sergilediğini savunur. Ona göre yeni sistem kadını iyi bir eş ve anne olarak eğitip, Cumhuriyetçi ataerkil sisteme katkısını artırma amacındadır. Kadını birey olarak var etmek ya da toplumsal cinsiyet kategorisi oluşturmak için değil, ulusal gelişmenin bir metodu olarak algılamaktadır¹⁰⁴⁴.

4.5. CUMHURİYET'TEN SONRA KADIN

Ülkemizin yakın tarihindeki en önemli sosyal değişim Cumhuriyetle yaşanmış, modern toplum unsurları kabul edilen tüm uygulamalar bu dönemde gerçekleştirilmiştir¹⁰⁴⁵.

Osmanlı'dan Cumhuriyete keskin bir dönüş yapılarak eskiye ilişkin herşey reddedilmemiş, bu geçişte yeni döneme intikal eden etkiler olmuştur. Bunlar, temel değerler ve kurumların etkileri, eski dönemden beslenen etkileyici fikirler, etkisi süren Osmanlı akımları, dış dünyadan gelen baskıların sosyolojik yansımaları olarak başlıklandırılabilir¹⁰⁴⁶.

Yeni sistemde doğal olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel rolü en belirleyici öge olurken bunda da, Atatürk'ün yakın çevresi ve okuma yelpazesinin genişliği de etkili olmuştur. Türkiye'deki kadınlıkla ilgili gelişmeleri idrak edebilmek için, Atatürk'ün bu konudaki görüşlerini bilmek ve anlamak önemlidir¹⁰⁴⁷.

Atatürk'ün Karlsbatt anılarında kadın meselesiyle ilgili fikirlerinin daha o zamanda şekillenmiş olduğu görülür. 1918'de burada tedavi amaçlı bulunan Atatürk,

¹⁰⁴³ Zehra Arat. (1998). Kemalizm ve Türk Kadını, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.51-52.

¹⁰⁴⁴ Arat, a.g.m., ss.52-53.

¹⁰⁴⁵ Kırkpınar, a.g.m., s.14.

¹⁰⁴⁶ İlhan Dülger. (2002). Cumhuriyet döneminde Türk Toplumunu, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, (Ed.) Hasan Celal Güzel ve Ali Birinci, c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.272.

¹⁰⁴⁷ Kırkpınar, a.g.m., s.14.

Avrupalı ve Türk kadının durumlarını mukayese etmiş, görüştüğü Türk kadınlarıyla münazaralarda bulunmuştur. Bunlardan birinde Batılılaşmanın bizde zor olacağını söyleyen bir Türk kadınına, eline yetki geçtiği takdirde bu sosyal inkılabı zorla da olsa yapacağı cevabını vermiştir. Ona göre toplum fikrinin bu doğrultuda şekillenmesini beklemek doğru değildir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken bazı hususlara dikkat edilerek, değişikliklerin yapılması gerektiğini savunmuştur ¹⁰⁴⁸ ...”

Mustafa Kemal, Milli Mücadele Dönemi'nde şekillendirdiği düşüncelerini Cumhuriyet sonrası aşamalı olarak uygulamaya başlamıştır. Öncelikle kadın eğitimiyle ilgili sorunları gidermeye çalışmıştır¹⁰⁴⁹.

9 Mayıs 1920'de TBMM'nin ilk programında, kız ve erkek çocuklarına verilecek eğitimle bilinç üzerinde durulmuştur. Milli Mücadele'nin sürdüğü 15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde de bu konu ele alınmıştır. Kongreyi bizzat Mustafa Kemal muallime ve muallimler, hanımlar, efendiler diye başlatarak kadınlara öncelik tanımıştır. Toplantının kadın-erkek karışık düzenlenmesine karşı çıkan mebusların tepkilerini önemsememiş, hatta kadın ve erkek öğretmenlerin ayrı oturtulmasını eleştirmiştir. Bu örnekler Atatürk'ün kadına bakış açısı ve karma eğitime ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır¹⁰⁵⁰.

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin 3. Toplanma yılını açarken, kadınların da erkekler gibi eğitim imkânı sağlanacağı yönündeki beyanını Cumhuriyet yönetiminin kadın eğitime ilişkin eğilimini belirleyen önemli bir gösterge olmuştur¹⁰⁵¹.

Mustafa Kemal'in görmek istediği ideal kadın, Cumhuriyet sonrası dönemde iyice netleşmiştir. Bu misyona sahip bir anne, bilimde ve dış hayatta erkeğin yardımcısı, ortağı olan bir modeli ortaya çıkarmıştır¹⁰⁵².

Sosyolog Nilüfer Göle'ye göre Cumhuriyet devriminin simgesi, ideal kadın imajı olmuştur. Ülkedeki modernleşme isteği bağlamında kadınların konum ve haklarının, hukuki haklar ve insan hakları için daha önemli olduğunu söyler. Göle, modernistlerin kadınları kamusal hayata dâhil etmesi durumunun çarşafı peçenin kalkması, zorunlu eğitim, kadınla erkeği bir araya getirmesi sonucunu doğurduğunu da bu ifadenin ardından eklemektedir¹⁰⁵³.

¹⁰⁴⁸ İnan (1975), a.g.e., ss.142-143.

¹⁰⁴⁹ Doğramacı, a.g.e., s.8.

¹⁰⁵⁰ Cunbur (1992), a.g.e., s.262.

¹⁰⁵¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1952). c.1, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, s.230.

¹⁰⁵² Toksa, a.g.m., s.79.

¹⁰⁵³ Göle, a.g.e., s.75.

Atatürk'ün kadınlarla ilgili söylevleri, yeni reformların bu konudaki sınırlarını çizmektedir¹⁰⁵⁴. O'nun yurtiçi gezilerinde bu yönde mesajlar verdiği görülmektedir. Kız ve erkek çocukların aynı derecede eğitim görmeleri gerektiğini söylemesi, ayrıca “şuna inanmak lazımdır ki dünya yüzünde gördüğünüz her şey kadının eseridir”¹⁰⁵⁵, demesi yeni sistemin kadına yönelik reformların ana fikrini verip, kadınların toplumsal değişimdeki önemlerinin kavrandığını göstermektedir¹⁰⁵⁶.

Cumhuriyetin ardından önceleri tarihsel altyapı ve birikime sahip olmayan, genelde zorlayıcı bir niteliğe sahip olan kültürel devrim, ortaya yeni bir kadın modeli çıkarmıştır. Bu model, bünyesinde yeni sistemin unsurlarını taşımaktadır. Türkiye'nin yüzünü Doğudan Batıya dönmesi, Atatürk'ün zihnindeki ideale uygundur ve toplumun kabulü için zorlayıcı nitelik taşımaktadır¹⁰⁵⁷.

Halkın yeterli dönüşüm sağlayamamasından dolayı Cumhuriyet dönemi devlet eliyle yapılan modernleşme toplumsal hazır bulunmuşluk zeminine sahip değildi. Ayrıca Türkiye örneğini inceleyen araştırmacıların çoğu da Osmanlı modernlik yanlısı olanlarla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında bir süreklilik bulunduğunu kabul etmişlerdir¹⁰⁵⁸.

Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan Osmanlı'nın devamı olmuşken diğer taraftan da sistem değişikliğiyle bir ayrışma noktası yaşamıştır. Ancak Cumhuriyet kadrosu ve kültürü büyük oranda Osmanlı'nın devamı olmuştur¹⁰⁵⁹.

Oluşturulan yeni tip, sadece fikirselsel boyutla sınırlı tutulmamış, şekilsel olarak da uygulanmıştır. Bu yeni görüntüsellik kişiselikten öte, toplumsal nitelikte olmuştur. Kadınlar, Batılı anlamda şekilselliğe büründürüldüğü gibi, aile içi rollerinde de bu kriterler taban alınmıştır. Ancak değişim sosyolojik, dini ve coğrafi sebepler nedeniyle toplumun tüm bölümlerine aynı şekilde yayılamamıştır¹⁰⁶⁰.

Osmanlı dönemi başlayan, Cumhuriyet dönemi devam eden Batılılaşma cereyanının merkezi İstanbul olmuştur. İstanbul'da sınırlı yayılma imkânı bulmuş olan bu etki, Ankara'ya giden memur aileleri tarafından Ankara'da yaygınlık kazandırmıştır. Burada resmi davetler, balolar ve aile ziyaretleri kadın-erkek karışık düzenlenmektedir. Poker partileri itibar vesilesi kabul edilmiş, konuşma

¹⁰⁵⁴ Zehra Arat, a.g.m., s.53.

¹⁰⁵⁵ Utkan Kocatürk. (1984). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, s.97; Kırkpınar, a.g.m., ss.16-17.

¹⁰⁵⁶ Arat, a.g.m., s.53.

¹⁰⁵⁷ Kırkpınar, a.g.m., s.16.

¹⁰⁵⁸ Çağlar Keyder. (2005). 1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (Ed.) Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.31.

¹⁰⁵⁹ Yılmaz AYTEKİN. (1998). İmparatorluktan Cumhuriyete, Moderniteden Postmoderniteye, *Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı*, Yıl 4, S.23- 24, Eylül Aralık, Ankara, s.1656.

¹⁰⁶⁰ Kırkpınar, a.g.m., s.16.

gündemlerini balolar, danslar doldurmaya başlamıştır. Giyim, gelenek ve adetler Batılı tarzda değişmeye başlamıştır. Tüm bunlar kadını dış dünyaya taşıyan sebeplerden bazılarını oluşturmuştur¹⁰⁶¹.

Cumhuriyet dönemi kadın giyimine gelince Mustafa Kemal Atatürk, kadınların kılık kıyafetlerinin de değişmesi gerektiğini, aşırı kapalı kadınların dış dünyadan yanlış algılandığını söylemiştir. Kadın giyiminde mutedil bir çizgiyi öneren Atatürk'ün, bazı kadınların Avrupalı tutum ve davranış kalıplarını taklit etmesini ve çok açık giyinmelerini eleştirdiği görülür. Atatürk, yeni dönem kadının dini ve sosyal yapıya, adaba uygun giyinmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Erkekler için zorunlu giyim kuralları getiren Mustafa Kemal, kadınlara yönelik bir kanuni yaptırım uygulamamıştır. Her ne kadar 1935'de CHP kurultayında peçenin yasaklanması için teklif gelmişse de devlet yasal bir girişimde bulunmamış, yasak da sadece birkaç vilayette uygulanmıştır¹⁰⁶².

Ancak kadınlara siyasal haklarının verilmesiyle alınan bir karar, oy kullanan kadınların yüzlerinin açık olması, kimliklerinin onaylanması koşulunu getirmektedir. Bunun ardından bazı yerel idarelerde çarşaf ve peçeye yasak uygulanmıştır. Mersin'de çarşaf giyilmesi belediye, Trabzon ve Rize'de il genel meclisi tarafından yasaklamıştır. Polis, bu kararlara uymayanları karakola götürecektir. Benzer uygulamalar kısa zamanda çok sayıda vilayet ve ilçeye yayılmış, Antalya, Diyarbakır, Uşak, Bafra, Ordu, Adana, Konya gibi birçok yerde bu uygulama yapılmıştır. Yerel nitelikli bu uygulamalar 1935-1939 yılları arasında hızlıca yayılmıştır. Çarşaf ve peçeye dışarı çıkan kadınların, kıyafetleri üzerlerinden alınıp, para cezası verilmektedir. Bu arada çarşaf ve peçeyi savunan kişilere rastlanmışsa da verilen cezalarla caydırıcılık sağlanmıştır¹⁰⁶³.

Eski düzene son vermeyi amaçlayan Mustafa Kemal, bu mücadelede kadın hakları konusunun stratejik bir öneme haiz olduğunun da farkındadır. Dini otoriteyi en fazla hissedenler kadınlar olduğu için, hilafet ve şeriatın gücünü bertaraf etmede ciddi pozisyona sahip olabilirdi. Aslında O, kadınların yüzlerini açmalarını istediğinde eski sisteme bir başkaldırıyı da talep etmiş oluyordu. Yeni ideoloji, kadın hakları konusunda ciddi bir değişimin gerekliliğine inandığı için Osmanlı döneminin kadına yönelik kısıtlayıcı uygulamalarının eleştirisini de yapmaktadır¹⁰⁶⁴.

Mustafa Kemal, kadınlarla ilgili bu düşünceleriyle birlikte öncelikle onun annelik olgusuna vurgu yapıp, erkekleri yetiştirenlerin de kadınlar olduğunu ifade

¹⁰⁶¹ Taşçıoğlu, a.g.e., ss.73-76.

¹⁰⁶² Arat, a.g.m., ss.54-55.

¹⁰⁶³ Kaplan, a.g.e., ss.184-186.

¹⁰⁶⁴ Kırkpınar, a.g.m., s.17.

etmektedir. Buradan hareketle bazı kadın yazarlar, Atatürk'ün erkeği merkeze alan, kadını da modernleşmeyi hızlandırıcı bir potansiyel gördüğü varsayımını çıkarmışlardır¹⁰⁶⁵.

Cumhuriyetin ilk dönem kadın politikalarına eleştirel bakan araştırmacılardan Yaprak Zihnioğlu, “Cumhuriyet Kadını” kavramı üzerinde Kemalistlerle, feministler arasında görüş birliği olmadığı iddiasındadır. Ona göre Kemalistlerin topluma yönelttiği Cumhuriyet kadını tipi “Atatürk'ün liderliğini kayıtsız şartsız kabullenen, ona tapma derecesinde bağlı bir çocuk kadın veya yetişkin olmayan kadın”dan başkası değildir¹⁰⁶⁶.

Aytunç Altındal da Mustafa Kemal Dönemi'nde, kadın haklarının kentliler arasındaki “tipik burjuva demokratik devrimciliği doğrultusunda” değişiklik gösterdiği düşüncesindedir. Ona göre Osmanlı'nın son döneminde saray ve çevresini etki altına alan “Batı kopyacılığı” Cumhuriyet sonrası dönemde İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşayan elit kesime devrolunmuştur. Bunlar sahip oldukları hakları da kullanarak Batılılaşmış ya da kendilerini öyle sanarak milleti de buna inandırmışlardır. Adalar, Moda, Kalamış, Suadiye'de ikamet eden varıl kesim, ivedi şekilde Batılılaşma uğruna kendilerini gülünç durumlara düşürmüş, her gece moda baloları düzenlemek gibi organizasyonlar yaparak büyük paralar harcamışlardır. Batı'nın ve bilhassa Fransa'nın giyim modasının en hızlı takipçileri olmuş, bu konuda İsviçre, Almanya, İspanya gibi birçok ülkeyi geride bırakmışlardır¹⁰⁶⁷.

Cumhuriyet sonrası kadın haklarına yönelik değişikliklere bakıldığında, bunun çok da kolay gerçekleşmediği görülür. Örneğin 1921'de Frengiyle mücadele görüşmesinde kadınların muayenesi konusu gündeme gelince meclis birbirine girmiş, teklif sahipleri Bursa mebusu Emin Bey ve Tunalı Hilmi Bey'e söz hakkı tanınmamış, hakaret edilmiş ve celse tatil edilmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı hakkında, Ankara'da düzenlenen öğretmen kongresine kadın öğretmenleri davet ettiği için gensoru açılmış ve bunun sonucunda istifa etmiştir¹⁰⁶⁸.

1923 yılında mecliste seçim kanunu görüşmesinde Tunalı Hilmi Bey'in “her 50.000 kadın ve erkeğe bir milletvekili seçilmesi” yani kadınların da temsili önerisini erkek milletvekilleri, ayaklarını yere vurarak “millete saygı gösteriniz Efendi” ifadesiyle protesto etmiştir¹⁰⁶⁹. TBMM'nde yaşanan bu diyalogları öneminden dolayı direkt aktarmak istedik.

¹⁰⁶⁵ Arat, a.g.m., ss.54-55.

¹⁰⁶⁶ Zihnioğlu, a.g.e., s.23.

¹⁰⁶⁷ Altındal, a.g.e., ss.120-121.

¹⁰⁶⁸ Taşkiran, a.g.e., ss.91-95.

¹⁰⁶⁹ Bozkurt, a.g.e., s.161.

Tunalı Hilmi Bey: Arkadaşlar, mübarek cihadımızın bu millete bıraktığı analar bugün erkeklerden fazladır (gürültüler, ayak patırtıları). Ayaklarınızı vurmayınız Beyefendiler, benim mukaddes analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayaklarınızı. İstirham ederim benim anam, babamdan yüksektir (ayak patırtıları). Tekrar ediyorum, analar cennetten bile yüksektirler (patırdılar ve gürültüler). Müsaade buyurun arkadaşlar, analar, bacılar (şiddetli patırdılar), kadınlara intihap (seçme, seçim) hakkı verin demiyorum. Fakat arkadaşlar analarımı, bacılarımı...(gürültüler) hakikate tahammül edemeyen kulaklar?..

Emin Bey (Eskişehir mebusu): Hilmi Bey, milletin hissiyatı ile oynama, milletin hissiyatı ile oynama (Şeriata hürmet ediniz sadaları).

Hilmi Bey: İntihap hakkı veriniz demiyorum (gürültüler). Analara intihap (seçilme) hakkı veriniz demiyorum. Şeriata hürmet ederim. Müsaade edin arkadaşlar, kanaatimi söyleyeyim.

Eskişehir Mebusu Emin Bey: Öyle kanaat olmaz..

Hilmi Bey: Ne olduğunu anlamayan arkadaşlar, susunuz, sözüm anlaşılsın. Analara, bacılara, hakikate tahammül edemeyen kulaklar¹⁰⁷⁰.

Öte yandan mecliste bu konuşmaların yapıldığı gün Atatürk halka hitaben konuşmasında şunları söylemektedir: Türkiye halkı kadın ve erkek olarak iki parçaya ayrılmıştır. Hâlbuki bir toplumun terakkisi için aynı gayeye birlikte yürümeleri gerekmektedir. Daha selamete yürüyeceğimiz yol, Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, sosyal, iktisadi hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı muavin ve yardımcısı yapmaktır¹⁰⁷¹.

Bunun gibi olumsuzluklara rağmen aynı yıl içerisinde kadın lehine düzenlemeler de yapılmaktadır. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde İzmir Birinci İktisat Kongresi'ne kadınların delege olarak katılmaları sağlanmış, kongre boyunca ilgi gösterilmiştir. İlk oturumda 500 kadın izleyicisi olan kongrede işçi grubuna yönelik ana unsurlar belirlenirken, kadın lehine koruyucu ilkeler de benimsenmiştir. Erkek nüfusunun azaldığı, yabancı yatırımın ülkeye gelmeye korktuğu bir ortamda kadın nüfusunu en yüksek oranda ekonomiye çekip, ülke kaynaklarını en iyi kullanma düşüncesi Ankara Hükümetini bu politikaya yöneltmiştir¹⁰⁷².

1135 delegenin katıldığı kongrede 130 civarında işçi, 400'den fazla da çiftçi delegesi bulunurken ismi tespit edilen 7 kadın delege vardır. Bunlardan Mücahide Fatma Hanım İzmir, çiftçi temsilcisidir. Yine İzmir'de farklı işlerde çalışan kadın ameleler tarafından Hayriye Elif, Emine, Şefika, Münire, Nigar, Rukiye isimli hanımlar işçi delegeleri olarak belirlenmişlerdir. 400'ü aşkın çiftçi delege arasında Mücahide Hanım sembolik değer oluştururken, 130 civarındaki işçi

¹⁰⁷⁰ Beria Onger. (1965). *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız Denemeler-Araştırmalar*, Türkiye İleri Kadınlar Derneği Kitaplığı: 1, İstanbul, ss.75-76.

¹⁰⁷¹ Onger, a.g.e., s.76.

¹⁰⁷² Mehmet Şehmus Güzel. (1992). İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar, *Cumhuriyet dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1194.

delegeleri içerisinde 6 kadın olması, amele grubuna yönelik iktisadi kuralların kadın lehine belirlenmesini sağlamıştır¹⁰⁷³.

Mecliste 1924 Anayasası görüşmeleri yapılırken, 30 yaşındaki her Türk'ün milletvekili seçilebileceği maddesi üzerinde görüş ayrılıkları yaşanmış, bu ifadenin kadınları da kapsadığı, onların da seçilebileceği iddiaları tartışmaya yol açmıştır. Milletvekilleri arasında buna karşı çıkan ve destekleyenler olmuş, sonuç olarak da kadınların bu hakkı şimdilik kullanamayacakları ancak ileride belki kabul edileceği kararına varılmıştı. Kadınlara seçilme hakkının verilmemesini alkışlarla karşılayan milletvekillerine. Kütahya Milletvekili Recep Bey şöyle karşılık vermiştir. “Kadına hak vermediniz, bari alkışlamayınız!”¹⁰⁷⁴»

1923 yılında yeni bir medeni kanun hazırlamak için toplanan mecliste ilginç maddeler teklif edilmiştir. Buna göre ikinci evliliği ilk eşin onayına bırakan koşul tekliften çıkarılacak, 9 yaşındaki kız çocuklarına evlenme yolu açılacak¹⁰⁷⁵, erkeğe karısını sebep “kayıtsız şartsız” boşama hakkı verilebilecektir¹⁰⁷⁶.

Bu teklifler, 1923 ve 1924 yıllarında mecliste yapılan görüşmelerden sonra reddedilmiş, ancak bu öneriye kadınların ciddi tepki göstermemiş olmaları basında yüksek sesle eleştirilmiştir¹⁰⁷⁷.

Halide Edib gibi feminist bir kadının bile konuyu kadın hakları açısından değerlendirmemesi erkek aydınların tepkisini çekmiştir¹⁰⁷⁸.

Kadınların bu yöndeki sessizliklerinin basında geniş biçimde kınanmasının ardından Nezihe Muhiddin, 1924’de Türk Ocağı’nda kitlesel katılımlı bir toplantı düzenlemiştir. Ancak Akşam yazarlarından Necmeddin Sadak bunu gecikmiş bir girişim olarak yorumlamış, kadınların sessizliğini ağır bir şekilde kınamış ve bu programdaki aksaklıklar sebebiyle kadınları kendilerini ilgilendiren konularda bilgi sahibi olmamakla suçlamıştır¹⁰⁷⁹.

Bu iddialara aynı gazetede yazısıyla cevap veren Halide Edib, suçlamaları reddedip, kendisinin organizasyon içerisinde olmayıp tarafsız olduğunu söylemiştir. Kadınların orada kendi istek ve inisiyatifleri ile toplandıkları, konuyla ilgili bilgileri olduklarını, karşılaşılan bazı sorunların erkek toplantılarında da görüldüğünü açıklamıştır. Sadak’ın suçlamalardan biri olan İstanbul kadınlarının çaylara giden, moda ve dansla ilgilenen tipler olduğu, memleketin tüm yükünü taşıyan kadının taşıdığı

¹⁰⁷³ Güzel, a.g.m., s.1194.

¹⁰⁷⁴ Taşkiran, a.g.e., ss.100-104.

¹⁰⁷⁵ Tekeli, a.g.e., s.207.

¹⁰⁷⁶ Kırkpınar, a.g.m., s.21.

¹⁰⁷⁷ Tekeli, a.g.e., s.207.

¹⁰⁷⁸ Kırkpınar, a.g.m. s.21.

¹⁰⁷⁹ Toksa, a.g.m., ss.79-80.

iddialarını da reddetmiştir. İstanbul kadınının bu özellikleri sebebiyle düşünce üretmeyeceği tezine karşı çıkmış, taşradaki kadının haklarını da şehirli aydın kadının savunacağını yazmıştır¹⁰⁸⁰.

Kadınların içerisinde buldukları her şeyi kabullenme, pasiflik ve kanun koyucuların en iyisini bildiklerine dair olan inanç daha sonraki dönemde de görülecektir. Nitekim ilk kadın milletvekillerinden Nakiye Elgün, Kadınlar Birliğinin kadın milletvekili adaylığı konusundaki sorulara bu çerçevede yorumlanabilecek cevaplar vermiştir. Kanunların buna uygun olmayıp uygun zamanın gelmediğini, hükümetin şimdiye kadar kadınlara layık olduğu hakları fazlasıyla verdiğini söylemiştir¹⁰⁸¹.

Bu düşüncenin kadınlar arasında yaygın olmasının sebebi, sanayileşmemiş bir toplum olmak, sosyal hayatı kısıtlı kadınlar olmak, dini etkiler gibi sebepler sıralanabilir. Savaş döneminin ortaya çıkardığı kadın hakları bilinci, barış sonrası gelişme imkânı bulamamıştır¹⁰⁸².

Aile Hukuku Kararnamesi tartışmaları sırasında Osmanlı kadınları arasında baş gösteren İstanbul kadını, Anadolu kadını tartışmaları alevlenmiştir. İstanbul kadınlarını eleştiren kişiler moda, dans ve çay partileriyle hemhal olan İstanbul kadınlarının Türk kadını simgeleyemeyeceği, memleketin tüm yükünü köylü kadınların taşıdığını iddia etmiştir. Atatürk'ün kontrolündeki Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde de İstanbul kadınlarına ülke kadınlığının gerçeklerinin farkında olmaları gerektiği söylenmiştir¹⁰⁸³.

Bu ayrıştırma daha sonra iyice yaygınlaşmış ve basında sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi bu konuda bir ileri adım daha atarak Türk kadınlığının İstanbul'dan medeniyet âlemine yürümesiyle değil, Anadolu kadınının kağrı yürüten kadınının medeniyet dünyasına geçmesiyle amacına ulaşacağını yazmıştır¹⁰⁸⁴.

Buna rağmen merkezdeki kadınlar durumu kavrama çabası içerisine girmemiştir. İçinde buldukları pozisyon onları, sadece kendi kurtarılmış bölgelerini ve kendilerini düşündükleri yönünde bir algıya dönüştürmüştür¹⁰⁸⁵.

1930'lu ve 1940'lı yıllarda yeni kadın modelinin iyice belirginleştiği görülür. Yazılar ve pratikteki yaşam, Cumhuriyet kadını profilinin Osmanlı kadın biçiminden uzaklaşmış olduğunun işaretlerini vermektedir. Bu kadın üreten,

¹⁰⁸⁰ Taşkiran, a.g.e., ss.110-111.

¹⁰⁸¹ Taşkiran, a.g.e., s.125.

¹⁰⁸² Tekeli, a.g.e., s.208.

¹⁰⁸³ Toksa, a.g.m., ss.80-81.

¹⁰⁸⁴ Taşkiran, a.g.e., ss.105-113.

¹⁰⁸⁵ Toksa, a.g.m., ss.80-81.

çocuklarına laik bir eğitim verecek, eşine layık bir arkadaş, müspet düşünceli, tamamlayıcı ve bütünleyicidir. Naif, hassas bir güzelliğe değil, sağlıklı, atak, güçlü ve başarıyla bütünleşmiş canlı bir güzelliğe sahip olmalıdır. Kadınlı erkekli oturma, eğlenme ortamlarını paylaşan, Batılı giyimli, kısa saçlı bir kadın tipi iyice belirginleşmiştir¹⁰⁸⁶.

Yeni başkent Ankara, o zamanlar henüz gelişmekte olan bir kasabadır. Bu sebeple sosyal yapı ve davranış kalıpları İzmir, İstanbul gibi şehirlerden oldukça farklıdır. İşgal altında kalmış olan bu iki şehirde Batı'nın değerleri kolayca yerleşmekte ve değişimler yaşanmaktadır. Ankara'nın merkez olmasından sonra İstanbul'dan gelen bürokrat kesimi burada farklı bir yaşam biçimine sahip halkla karşılaşmıştır. Bu durum önceleri bir çatışma oluşturmuş, memur kesiminin kültürü alay konusu dahi olmuştur. Örneğin memur eşleri İstanbul kıyafetleriyle, tayyör üzerine pelerin ve başlarında arkadan sıkma tül ile dışarı çıktıklarında mahalle çocukları "tango tango arkasında fiyango" diyerek peşlerine takılmaktadırlar. Ancak bu istihza ve yadırgama yerini bir müddet sonra taklit ve benimsemeye dönüşecektir¹⁰⁸⁷.

1926 yılında kabul edilen medeni kanun ile erkeklerin çok eşle evlenmesi yasaklanmış, boşanmanın yargı önünde olması koşulu getirilmiş, erken yaşta evlilik aile onayına bağlı tutulmuş, eşit işe eşit ücret alma şartı getirilmiştir¹⁰⁸⁸.

Ancak İsviçre'den alınan medeni kanunu, erkek egemenliğini pekiştiren kimi maddelere de sahipti. Bunlar evlilik birliğinin başkanının erkek olması, boşanma durumunda velayetin babaya verilmesi, evliliği kocanın temsil etmesi, velisi olarak çocuğun gelirinden babanın yararlanabilmesi, gibi maddelerdir. Ayrıca kötü muameleyi özel mesele sayan devlet, koruyucu bir rol almamaktadır¹⁰⁸⁹.

Tüm bunların yanı sıra coğrafi koşullar, dini yorumlar, etnik yapıya ilişkin şekillenen ailevi uygulamaların medeni kanunla değiştirilmesi gerçekleşmemiştir. Yüzyıllardır yerleşmiş olan uygulamalar bir anda yok edilememiştir. Medeni kanunla tenakuz gösteren çoğu geleneksel ve dini temele dayalı uygulama bölgesel, etnik, din ve mezhep yapısına göre farklı pratiklerin devam etmesini önleyememiştir¹⁰⁹⁰.

Yeni düzenlemeyle kadınlar eğitim, meslek ve kamusal hayatta kendi aile erkeklerinin destekleriyle yer alacaklardır. Neriman Abadan Unat'a göre Mustafa Kemal'in bu şekilde 1926'da başlattığı köklü reformlar, sivil toplumun gereği sayılan

¹⁰⁸⁶ Durakbaşı, a.g.m., ss.43-45.

¹⁰⁸⁷ Taşçıoğlu, a.g.e., ss.72-73.

¹⁰⁸⁸ Doğramacı (1993), a.g.e., ss.19-26.

¹⁰⁸⁹ Arat, a.g.m., ss.56-58.

¹⁰⁹⁰ Pınar İlkaracan. (1998). Doğu: Anadolu'da Kadın ve Aile, *75 Yılda Kadın ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.173.

kadın derneklerinin öncülüğüne gerek bırakmamış, bu konuda işlevselliklerini yitirmişlerdir¹⁰⁹¹.

Yapılan değişiklikler ve köklü reformlar, sivil Cumhuriyet döneminde çalışma kanunuyla ilgili kadın lehine yapılan uygulamalar bazı kadınlar tarafından cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kadın doğurganlığını korumak amaçlı su altı, maden, zehirli, ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasını engelleyen yasaları, kadınların geliri yüksek olan bu işlere girmelere engel oluşturduğu için eşitliğe aykırı bulanlar olmuştur¹⁰⁹².

Cumhuriyet sonrası kadınlara, modernleşme gayesiyle ailelerine karşı görevlerini ihmal etmemeleri gereği sık sık hatırlatılmıştır. Buna dönem dergilerinde ve edebi eserlerde oldukça fazla rastlanır. Bu yapıtlarda Batı hayranı, özgürlük düşkünü kadınlar yerine milli bilince sahip, cinselliğinden soyutlanmış, beşeri aşk yerine millet aşkına sahip, eğitilmiş kadınlar örnek tipler olarak sunulur. Halide Edib'in eserlerinde sıkça rastlanan bu durum, ideal kadın tipinin, erkek karakterler tarafından dillendirilmesiyle tezahür etmektedir¹⁰⁹³.

1928'den 1945'e kadar ilköğretim ders kitaplarında anne ile babanın yani kadın ile erkeğin rolleri konusunda yapılan bir araştırma yeni sistemin kadına bakış açısını göstermektedir. Bu yıllar arasında anneye toplumsal roller yüklenmiş, ev içindeki geleneksel sorumlulukları ise vurgulanmamıştır. Ev işleri, alınacak kararları anne-babanın ortak belirlediği vurgulanan kitaplarda, kadın ve erkeğin ev içi rolleri birbirinden ayrılmış görünmez. Kadınlara erkek, birbirlerini ve çocuklarını düşünen bir aile profili oluştururken 1945 sonrası bunun tersi uygulamalar dikkat çeker. Babanın evin reisi olduğu ailede anneyi yemek yapan, temizlik yapan, turşu kuran, çamaşır-bulaşık yıkayan bir profil oluşturmuştur. İlginç olan bir detay da önlüğüyle ev işleri yapan anneye evin kızının yardım etmesi, oğlunun bunu dışında kalmasıdır. 1945-1950 arası roller arasında yumuşak bir geçiş sağlanmış, 1950 sonrası süreçte ise kadın tamamen ev işleriyle sınırlandırılmıştır¹⁰⁹⁴.

4.6. SİYASİ HAKLARIN KAZANIMI

Kadının sosyal ve siyasi haklarının kazanımı konusunda Türk Ocağı, öncü çalışmalara imza atmıştır. Yaptıklarıyla Cumhuriyet öncesi kadın haklarının topluma

¹⁰⁹¹ Unat, a.g.m., s.329.

¹⁰⁹² Arat, a.g.m., ss.59-60.

¹⁰⁹³ Durakbaşı, a.g.m., ss.46-47.

¹⁰⁹⁴ Firdevs Gümüsoğlu. (1998). Cumhuriyet döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928-1998), *75 Yılda Kadınlar Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.102-107.

yerleştirilmesini sağladığı gibi, Cumhuriyet sonrası da bu öncü tutumunu sürdürmüş, sosyal ve siyasi haklarını kazanmasında aktif rol oynamıştır¹⁰⁹⁵.

Yeni dönem inkılapların benimsenmesini konferans ve yayınlarıyla sağlamış, ayrıca Aile Yasa Tasarısı'nın düzenlenmesinde de etkili olmuştur. 1926'da kadına siyasal hakların verilmesini destekleyen toplantılar düzenlemiş, benzeri faaliyetlere merkez olmuştur¹⁰⁹⁶.

Kadınların siyasi hak taleplerini ilk olarak 1926 yılında Trabzon Türk Ocağı'nda düzenlenen konferansa konuşmacı olan Süreyya Hulusi tarafından dile getirdiği görülür¹⁰⁹⁷. Trabzon Türk Ocağı'nda konuşan ilk kadın olan Hulusi, Türk kadının toplumdaki yerine ilişkin konferans vermiştir. Burada kadının konumunu ailevi, iktisadi ve siyasi açıdan değerlendirmiş ve kadının siyasi ve iktisadi hayatın içinde olması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰⁹⁸.

Türk Ocağı'nın bu konuda ev sahipliği yapması bununla sınırlı kalmamış, 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı verildiğinde, Afet İnan'ın da katıldığı konferanslar yine Türk Ocağı'nda düzenlenecektir¹⁰⁹⁹.

1927 yılında Türk Kadın Birliği'nin tüzüğüne kadınların siyasi haklarının elde edilmesi için çalışılacağı maddesini eklediği görülmüştür. Bu madde mecliste tartışmalara yol açmıştır¹¹⁰⁰.

Her ne kadar yazar Burhan Göksel, ilk olarak bu tarihte kadınlara siyasal hak talebi bulunulduğunu savunmuş olsa da Kadınlar Halk Fırkasının daha önceleri de bu istemde bulunduğunu bilinmektedir.

Basında kadınların siyasal hak talebinde bulunmaları eleştirilmiş, Halk Parti müfettişinin bu meselenin henüz olgunlaşmamış olduğu şeklindeki ifadesi yayınlanmıştır. Birliğe yönelik olarak ise siyasi akımlara kapılmak yerine feminizm cereyanını güçlendirme çabası içerisinde olmaları tavsiyesinde bulunmuşlardır¹¹⁰¹.

Kadınların siyasal hak talebinde bulunmaları basında ve kimi çevrelerde ilk başlarda tepkiyle karşılanmış olsa da dünya devletleri hatta Batı dünyasıyla kıyaslandığı zaman bile çoğu ülkeden önce bu hakları elde ettikleri görülür.

Ülkemizde kadınlar seçim hakkını üç aşamalı olarak elde etmiş, ilk olarak 1930 yılında belediye seçimlerine katılma, 1933'de köy ihtiyar heyeti ve muhtarlıkta seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. 1934 yılında da milletvekili seçimlerine

¹⁰⁹⁵ Kaplan, a.g.e., s.140.

¹⁰⁹⁶ Kaplan, a.g.e., s.165.

¹⁰⁹⁷ Göksel, a.g.e., s.165.

¹⁰⁹⁸ Taşkiran, a.g.e., ss.122-123.

¹⁰⁹⁹ Kaplan, a.g.e., s.140.

¹¹⁰⁰ Göksel, a.g.e., s.165.

¹¹⁰¹ Taşkiran, a.g.e., ss.123-125.

katılma hakkı kazanmış, bir yıl sonra yapılan seçimlerde de 18 kadın, milletvekili olarak meclise girmiştir¹¹⁰².

Seçilen bu kadınlar Atatürk'ün onayını almış, ilkelere sonuna kadar bağlı ve bunun sembolü olma sorumluluğunu üstlenmiş kadınlardır¹¹⁰³.

Kadınlara bu hakkın üç periyotla verilmiş olması çeşitli yorumları da beraberinde getirmiştir. Sürece bakıldığında 1927 yılında Türk Kadın Birliği'nin talebinin ardından yapılan meclis görüşmelerinde lehde ve aleyhde görüşler ortaya çıkmıştır. Burada ilgi çeken bir isim ise 1924'teki görüşmelerde kadınların seçimlere katılmasını savunan Recep Peker Bey'dir. Bu dönem Milli Savunma Bakanı olan Peker, daha önceki görüşlerinin aksini savunmaktadır. Hatta bir adım ileri gidip her platformda var olmak, ülkeye hizmet etmek istediklerini söyleyen kadınlara askerlik yapmaları gerektiğini, bunun da bir ihtar olarak algılanması gerektiğini eklemiştir¹¹⁰⁴.

Şirin Tekeli'ye göre 1927 seçimlerinin yaklaştığı sırada Türk Kadın Birliği'nde, basında ve meclisteki milletvekilleri arasında kadınlara siyasal hakların verilmesi yönünde bir fikir hakim olmuştur. Hatta Kadın Birliği Başkanı, gazetecilere bu yöndeki beklentilerini de açıklar. Fakat Atatürk'le görüşen birlik üyeleri, kadın aday göstermekten vazgeçmişlerdir. Parti yetkililerine göre ise bu konu henüz olgunlaşmamıştır. Bundan sonra konunun kadınlar tarafından gündeme getirilmediği görülür. Hatta 1934 yılında kadınlara siyasal hakların verilmesinde bir emrivaki hava bulunmaktadır¹¹⁰⁵.

Tezer Taşkiran'ın bunun sebebi olarak şartların olgunlaşmaması, gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmamış olması ve halkın bu fikri benimsemediği tezini¹¹⁰⁶ Şirin Tekeli reddetmiştir¹¹⁰⁷.

Tekeli bu iddiaların tatmin edici olmadığını, nitekim 1934 milletvekili seçimlerine katılma hakkının verilmesinin tek oturumla düzenlendiğini söylemiştir. Ayrıca I. ve II. Meclis çalışmaları, halk efkârının gözetilmesi ve inkılâpların zamana yayılma gereği tezini de çürütmektedir. Tekeli'ye göre 1927'de kadınlara verilmeyen siyasi hakların, 1930'dan itibaren aşamalı olarak verilmesinin başka sebepleri olmalıdır. Yazar en açıklayıcı sebep olarak, 1930'ların sonunda Serbest Cumhuriyet Fırka'sının kurulmasına yol açacak demokratikleşme denemesi, sürecinin bir parçası olmasını gösterir. Ona göre Atatürk, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması dolayısıyla diktatörlük suçlamasından rahatsızlık duymakta ve durumun

¹¹⁰² Doğramacı (1993), a.g.e., ss.21-22.

¹¹⁰³ Arat, a.g.m., s.63.

¹¹⁰⁴ Taşkiran, a.g.e., ss.125-128.

¹¹⁰⁵ Tekeli, a.g.e., ss.211-212.

¹¹⁰⁶ Taşkiran, a.g.e., s.129.

¹¹⁰⁷ Tekeli, a.g.e., ss.212-217.

böyle olmadığını gösterme ihtiyacını hissetmektedir. İşte böyle bir ortamda kadınlara sınırlı bir hak verilmiş ve kısa süre sonra da Serbest Fırka denemesi yapılmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Afet İnan'a göre ise Serbest Fırka'nın kuruluşunu izleyen gelişmeler bu süreci yavaşlatmıştır. Ancak Tekeli, Afet İnan'ın bu görüşüne de ihtiyatla yaklaşır ve bu hakların zaten sembolik olarak kullanıldığını, bir tehdit durumu oluşturmadığını iddia eder. 1934'ün seçilmesinin gerekçesi olarak da Hitler'in Almanya'yı saldırgan bir faşist devlete dönüştürmesinde görür. Milliyetçi bir politikayı savunan Atatürk, Almanya'yla iyi ilişkiler içerisinde bulunmasından dolayı, tehditkâr faşizmle bağlantılı görülme ihtimalinden kaçınmak istemektedir. Yazar bunu Mustafa Kemal'in, iç ve dışta demokratik bir devlet oldukları mesajını vermek istemesinin icraatı olarak yorumlamıştır¹¹⁰⁸.

Nermin Abadan Unat da Tekeli'yle aynı görüşü paylaşmaktadır. Hitler'in NSDAP'si iktidar olunca Alman kadınlarını “çocuk, mutfak, kilise” arasına sıkıştırmıştır. Bunu da “Üç K” yani “Kinder, Küche, Kirche” olarak sembolleştirmiştir. Atatürk, Avrupa'nın diktatörleriyle aynı paralelde görünmek istememiş, demokratik sistem içerisinde vatandaşların aktif pozisyonda olmaları gerektiğine inanmıştır¹¹⁰⁹.

Bir başka araştırmacı Leyla Kaplan ise olaya farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Ona göre Türk Kadın Birliği Mart 1927'de kadının siyasi haklarını talep etmeye başlar. Nezihe Muhiddin'in bu yöndeki istekleri oldukça keskin ve serttir. Hatta bunu bir savaş olarak görme eğilimi, konuşmalarında açıkça görülmüştür. Dönem meclisinde yapılan görüşmelerde konuya ilişkin olumlu konuşmalar yapılmıştır. Vekiller bu hakların verilmesi konusunda görüş birliği içerisindeyler. Atatürk'te kadınların bu yöndeki isteklerini bilmektedir. Kadınlar arasında bu hakkın tanınacağı temayülü ağırlık kazanmıştır. Ancak CHP yetkilileri, bu konuda yeterli olgunluk düzeyine erişilmediğinden onay verilmeyeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine birlik içerisinde fikir ayrılıkları başlamıştır. Bir kısmı CHP içerisinde bazı kişilerin desteklenmesi, bir kısmı ise birlik adına erkek aday belirlenmesini savunmuştur. Böyle bir atmosferde Atatürk ile görüşen Nezihe Muhiddin, seçimlere katılmaktan şimdilik vazgeçtikleri açıklamasını yapmıştır. Muhiddin'in, mücadelelerinin ölüncüye kadar süreceği ifadesine rağmen, Nakiye Hanım, hükümetin kadınlara haklarını fazlasıyla verdiğini söylemektedir. Bu şekilde

¹¹⁰⁸ Tekeli, a.g.e., ss.212-217.

¹¹⁰⁹ Unat, a.g.m., s.21.

iyice şiddetlenen fikir ayrılıkları Nezihe Muhiddin ve arkadaşlarının birlikten uzaklaştırılmaları sonucunu doğurmuştur¹¹¹⁰.

Atatürk'ün hocası General Naci Eldeniz'in kızı, eski İzmir milletvekili Perihan Arıburun ise bir anısıyla olaya farklı bir bakış açısı getirir. 1934 yılında annesi ve kendisine Çankaya Köşkünden gelen bir telefonla Türk Ocağı'na gelmeleri istenmiştir. Türk Ocağı'na gittiklerinde Ankara'nın aydın kadınlarının toplanmış olduğunu görürler. Konuşmacıların kadınlara siyasal hakların verilmesi yönünde yaptıkları konuşmalardan sonra meclise kadar gösteri yürüyüşü yapılır. Eylemi öğrenen Mustafa Kemal, kadınların isteklerine hak verir ve mecliste bu yönde çalışmalar başlatılmasını ister¹¹¹¹.

Kadınlara bu hakkın verilmesinden sonra Türk Kadınlar Birliği 7 Aralık 1934'de bir miting ve yürüyüş düzenlemiş, Atatürk'e teşekkür telgrafı çekmiştir. Heyecanlı konuşmalar yapanlar arasında İffet Halim Oruz, Nakiye Elgün, Saadettin Rıfat da bulunmaktadır. Tüm basında konu geniş şekilde yer almış, destek yazılarıyla birlikte alay eden, karşı çıkanlar da olmuştur. Ankara Kız Lisesi öğretmenleri de sevindiklerini açıklayan bir bildiri yayınlamış ve Ankara Halkevinde kutlama toplantısı yapmışlardır¹¹¹².

10 Nisan 1930'da birliğin kadınlara intihap hakkının verilmesi sebebiyle yaptığı mitingde erkek sayısının kadınlardan fazla olması dönem kadınların siyasal haklar konusundaki bilgisizliğini gösteren bir numune olmuştur¹¹¹³.

1935 yılına gelindiğinde seçimlerinde ilk kez mebus adayı olacak kadınların kimler olacağı merak edilmektedir. Birçok yerden özellikle de İzmir'den çok sayıda kadın CHP'ye aday olmak istediklerini iletmişlerdi. Adaylar belirlenirken toplumun her katmanından kadının meclise girebilmesi için Atatürk'ün teşvikiyle belirlenmiş sembolik isimler de bulunmaktadır¹¹¹⁴.

Prof. Dr. Ayşe Güneş Ayata ise kadına intibah hakkının verilmesi ve kadın mebusların belirlenmesiyle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır. Mustafa Kemal, kadının kamusal hayatın içerisinde olmasını istemektedir. Bu tıpkı medeni kanun, şapka kanunu gibi temel reformlardan biridir. Meclise bu simgesel hususiyetlerle dâhil olan ilk kadın vekiller çeşitli ekonomik, sosyal ve eğitim hayatına sahip kişilerdir. Yüksek tahsilli kadınların yanı sıra okur-yazarlığı az olan bir köylü kadının da meclise girmesi, kadınların sosyal yapılarına bakılmaksızın kamu

¹¹¹⁰ Kaplan, a.g.e., ss.142-145.

¹¹¹¹ Göksel, a.g.e., ss.166-167.

¹¹¹² Kırkpınar, a.g.m., ss.22-24.

¹¹¹³ Kaplan, a.g.e., s.146.

¹¹¹⁴ Kırkpınar, a.g.m., ss.23-24.

yaşamına dâhil edilmesi düşüncesinin tezahürüdür. Ayata'ya göre o zaman adaylar parti tarafından atanarak tespit edilmekte, bu oran da kadın vekil seçilmesinin salt sembolik olmadığı, onları aktif siyasete dâhil etme düşüncesini gösterir. Mustafa Kemal sonrası meclisteki kadın vekil oranının düşmesi de bu bakış açısını kanıtlayan en güzel numunedir¹¹¹⁵.

8 Şubat 1935'deki seçimlerle meclise giren ilk kadın mebusların isim, yaş, seçildikleri yer ve meslekleri şöyledir. Mebrure Gönenç, 35 yaşında Afyon Mebusu oldu, daha önce Mersin Belediye Meclisi Üyesidir. Satı Çırpan 45 yaşında Ankara Mebusu oldu. Kazan Köyü muhtarıdır. Türkkkan Örsbaşıbuğ 35 yaşında Antalya Mebusu olduğunda öğretmendi. Öğretmen olan Sabiha Gökçül 35 yaşında Balıkesir, üretici olan Şekibe İnel 49 yaşında Bursa, Hatice Özgener 70 yaşında Çankırı'dan seçilmiş öğretmen kadınlardır. Doktor olan Fatma Memik 32 yaşında Edirne'den Huriye Öniz 48 yaşında Diyarbakır'dan, öğretmen Nakiye Elgün 53 yaşında Erzurum'dan, yine öğretmen olan Fakihe Öymen 35 yaşında İstanbul'dan, CHF İdare Heyeti Üyesi Banal Nevzat Arıman 32 yaşında İzmir'den, belediye meclis üyesi olan Ferruh Güpgüp 44 yaşında Kayseri'den, belediye meclis üyesi 32 yaşındaki Bahire Bedia Morova Konya'dan, öğretmen Mihri Pektaş 40 yaşında Malatya'dan, öğretmen Meliha Ulaş 34 yaşında Samsun'dan, öğretmen Esmâ Nayman 36 yaşında Seyhan'dan, öğretmen Sabiha Görkey 47 yaşında Sivas'tan, öğretmen Seniha Hızal 38 yaşında Trabzon'dan seçilen Türkiye'nin ilk kadın mebusları oldular¹¹¹⁶.

İlk kadın mebusların en önemli özellikleri mecliste kadınları temsilen konuşmalar yapmalarıdır. Kendilerini önce milletin temsilcisi olarak görmüş olsalar bile kadınların düşüncelerini yansıtarak ve kadınlara seslenerek kadınların meselelerini meclise taşımışlardır. Konuştıkları konular kadın erkek meselesine değil, kendi sorunlarına yöneliktir. Benal Arıman, Nakiye Elgün'ün kadınlar adına konuştukları, Benal Arıman'ın kadınların fikirlerini iletmek için söz istedikleri görülmüştür¹¹¹⁷.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği 1934 yılının ardından 1935'te yapılan seçimlerde meclise 18 kadın milletvekili gönderilmiş ve tek parti dönemi boyunca kadınların temsil oranı %4 oranında olmuştur¹¹¹⁸.

¹¹¹⁵ Ayşe Güneş Ayata. (1998). Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset, 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.237.

¹¹¹⁶ Milli Savunma Bakanlığı Yayınları. (1998). *Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız*, (1998). Ankara, ss.161-179.

¹¹¹⁷ Yeşim Arat. (1998). *Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasi Rollerini, 1934- 1980*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.254-255.

¹¹¹⁸ Sonay, a.g.t., s.2.

1935-1950 arası kadınların meclisteki sayıları ve oranlarına baktığımız zaman karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. 1935 yılında 18 kişi ile %4.6, 1939'da 15 kadın ile %3.8, 1943 senesinde 16 ile %3.7, 1946'da 9 kişi ile %2.0, 1950 yılında ise sadece 3 kadın milletvekili ile bu oranın %0.6 olarak iyice aşağıya doğru inmiştir¹¹¹⁹.

4.7. CUMHURİYET DÖNEMİ AYDIN KADINLARIN ETKİLERİ

Yeni sistem, kadınlara hedeflerindeki haklara kavuşma imkânını, en yetkili kişi tarafından ve esasen sosyal değişimin gerçekleşmediği ilk yıllarda vermiştir. Geçmişin lider kadınlarının çoğu, Cumhuriyeti desteklemiş olmalarına rağmen öz evlat muamelesi görememişlerdir. Bunda onların, Osmanlıdan gelen kadın hareketinin devamı olarak algılanıp, faaliyetlerini devam ettirme isteklerinin olduğu düşüncesi etkili olmuş olabilir. Geçmişle bağını koparma isteğinde olan yeni sistem, Anadolu kadınınu yüceltirken onları dışarıda bırakan bir politika izlemiştir¹¹²⁰.

İstanbul kadınları olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında eleştirilen kadınlar, on yıl sonra inkılâplar sonucu Türkiye'nin çağdaş kadınlarına dönüşmüşlerdir. İffet Halim Oruz, 1933 yılında bu durumla ilgili şehirli kadının devrimleri en iyi sindiren, okuyan ve çalışan kadınlar olduğunu, köylü kadının ise eski minval üzere yaşadığını iddia eder. Şehirli kadınların Cumhuriyetin nimetlerinden en fazla faydalanan kesim olması zaten beklenen bir durumdur. Üstelik tarihsel geçmişinin kültürel zenginliğini taşıyan, kültür ve sanayi merkezi İstanbul'daki kadınların, bu dönüşümü en hızlı yaşayan kesim olması çok doğaldır. Tanzimat'tan gelen bilgi ve dışa açılım çizgisini en iyi yakalayan bu kadınlar, yeni sisteme daha kolay ve hızlı entegre olmuşlardır¹¹²¹.

Cumhuriyetin yeni baba rolü de Osmanlıninkine göre değişkenlik göstermektedir. Otoriter baba yerine samimi ve mahrem bir baba profili çıkmıştır. Modern baba, kendi eğittiği kızına değer verip özel bir bağ kurmakta ve entelektüel bir yakınlık içerisine girmektedir. Bu şekilde Cumhuriyetin yeni kadın tipi oluşturulmakta, toplumsal değişim sağlanmaktadır. Bunu Ziya Gökalp'in Malta sürgünündeyle kızıyla mektuplaşmalarında görülebilir. Atatürk de erkek çocuk tercihinin yapıldığı bir sosyo-kültürel yapı içerisinde kız çocuklarını evlatlık ederek simgesel kodlamalar yapmaktadır¹¹²².

¹¹¹⁹ Doğramacı (1993), a.g.e., s.23.

¹¹²⁰ Toksa, a.g.m., ss.78-79.

¹¹²¹ Toksa, a.g.m., ss.85-86.

¹¹²² Deniz Kandiyoti. (1998). Eski ve Yeni Erkeklik Anlayışları, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.34.

Öte yandan devrimlerin somutlaştırılması, Atatürk'ün zihnindeki kadın profilinin halka net bir şekilde gösterilmesi için öncü kadın tiplerine gerek duyulmuştur. Latife Hanım, yeni ve modern Türk kadınının sembolü olmuş, Atatürk sosyal hayat ve kadınlarla ilgili reformları gerçekleştirirken eşini hep yanında taşımıştır. Yeni dönem kadının yaşadığı değişim, Latife Hanım kişiliğinde görülmekte, kamuoyuna iletilmektedir. Her ortamda Atatürk'ün yanında olan Latife Hanım, sefirleri de bizzat kabul etmektedir. Ayrıca yardım birimlerinde yer almış, halkın sağlık problemleriyle ilgilenmiştir. Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Eftal Dernekleri'ne gelir elde etmek için düzenlenen konser, sinema gösterilerine katılmıştır. Latife Hanım bu yönüyle de yardıma ihtiyacı olan kişilerin ilk başvurduğu kişilerden biri olmuştur¹¹²³.

Mustafa Kemal'in idealindeki kadın modeli içinde bilim ve irfan sahibi olmak da önem taşımıştır. Bu çerçevede dâhilinde de örnek tip olarak Afet İnan'ı, kültür kadını olarak yetiştirmiştir¹¹²⁴. Yeni bir ülke oluşturulurken de bu modelden yararlanılmış, kadın ve erkeklerin aynı rollere sahip oldukları pratik olarak gösterilmiştir¹¹²⁵.

Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı olarak evlat edindiği İnan'ı eğitim için Lozan'a gönderip eğitim aldirmiş ve onun vasıtasıyla kadın inkılâbının çeşitli kısımlarını yerleştirmiştir. İnan, Mustafa Kemal Dönemi dış politikası ve tarih anlayışının oluşturulması için yapılan çalışmalarda yer alan tek kadın olmuştur¹¹²⁶. Türk Tarih Kurumu Başkanı olduğunda 22 yaşındadır¹¹²⁷.

Atatürk, İnan'ı kültür girişimlerinde, üniversitede ve dışarıda üstün nitelikleriyle saygı toplayan bir kadın olarak göstermeye çalışmıştır¹¹²⁸. Aşağıda yer alan bir örnek konuya açıklık sağlaması açısından faydalı olacaktır. Afet İnan'ın 3 Nisan 1930'da Ankara Türk Ocağı'nda Türk kültürü ve Türklerin medeniyete katkıları konulu, konferansında giyeceği kıyafet belirlemek için Atatürk uzun uzun düşünmüş ve tasarımlar yaptırmıştır¹¹²⁹.

Mustafa Kemal'in manevi kızlarından biri olan Sabiha Gökçen de Cumhuriyet dönemi yeni kadın tiplerinden biri olmuştur. Atatürk'ün seçtiği farklı bir alanda eğitim alan ve başarılı olan Gökçen, aslında yeni dönem kadınının tek tip olmadığını, çeşitli alanlarda uzmanlaşması gerektiğini göstermektedir.

¹¹²³ Kırkpınar, a.g.m., s.19.

¹¹²⁴ Yüksel Şahin. (2006). *1920-1930 Yılları Arasında Türkiye'de Kadın Siluetinde Moda Anlayışı ve Değişimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, İzmir, s.145.

¹¹²⁵ Kırkpınar, a.g.m., s.19

¹¹²⁶ Naymansoy, a.g.m., s.221; Göksel, a.g.e., s.172; Arı, a.g.e., ss.95-99.

¹¹²⁷ Zihnioğlu, a.g.e., s.229.

¹¹²⁸ Şahin, a.g.e., s.145.

¹¹²⁹ Şevket Süreyya Aydemir. (1996). *Tek Adam I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.494.

Gökçen, yabancı kolejde gördüğü eğitimin ardından dil öğrenmesi için Paris'e gönderilmiştir. 1935'de ilk sivil havacılık okulunun açılmasıyla Atatürk, Gökçen'i buraya ilk kız öğrenci olarak kaydetmiştir. Türkiye'deki eğitimin ardından yedi erkek öğrenciyle Sovyetler Birliği'ne Planörcülük Yüksek Okulu'na gönderilmiş, Eskişehir Askeri Hava Okulu'nda da bir buçuk yıl eğitim aldıktan sonra, dünyanın ilk kadın savaş pilotu olmuştur¹¹³⁰.

Yine örnek kadınlardan biri olan Süreyya Ağaoğlu politik ve mesleki çerçevede bulunan kadınlar için bir model olurken, diğer aydın kadınlar gibi örgütçü özelliklere de sahiptir. Bir hukukçu olan Ağaoğlu, erkek meslektaşlarıyla aynı iktidar ve planlama gücüne sahiptir. Bu yönüyle döneme ait özellikler taşımakta olup, Osmanlı kadınının ev ve salon hayatının dışında bir faaliyet alanı içerisinde yer almıştır. Ağaoğlu'nun şahsında belirginleştiği Semiha Berksoy ve Hamide Topçuoğlu'nda da görüldüğü gibi bunlar, mesleki varoluş biçimlerini her şeyin önünde tutmuş ve ev içi rolleri küçümsemişlerdir¹¹³¹.

Yeni rejim, sosyo-kültürel değişikliklerde, özellikle kadın konusunda Batı merkezli çalışmıştır. Batı dünyasıyla iyi ilişkiler kurulmaya çalışılırken ortaya çıkan her fırsat değerlendirilmiştir. Dünya kadın çalışmalarına Türkiye'nin de dâhil edilmesi için uğraş verilmiş, 1929'da Berlin'de düzenlenen Uluslararası Kadın Kongresi'ne gönderilen Efzayiş Suat Hanım, Türkiye'yi temsil etmişti. Yine ilk kez aynı yıl düzenlenen güzellik yarışmasına da bu amaçla katılım sağlanmış¹¹³².

Keriman Halis, Cumhuriyet Gazetesi'nin güzellik yarışmasında birinci olduktan sonra dünya güzeli de seçilmiş, Avrupa dönüşü kendisine Atatürk'ten başkasına yapılmayan büyük bir karşılama töreni düzenlenmiş, Mustafa Kemal'in tebrik mesajı da bu törende takdim edilmiştir¹¹³³.

Seçim hakkının verilmesinden sonra gerek belediye gerekse TBMM'ye giren kadınlar da dönemin öncü kadınları olarak görülebilir. Bazı il ve ilçelerdeki yerel seçimlerde, Atatürk'ün isteğiyle tanınmış ailelerin modern, müteşebbis, başarılı kızları aday gösterilmiştir. Meclise ilk giren kadınların profiline bakıldığında bazı yönlerinin ön plana çıktığı görülür. Bunlar yeni rejimi benimseyen, mesleklerinde başarılı, Batıyı simgeleyen, Milli Mücadele'yi destekleyen kişilerdir. Ayrıca bir kısmı siyasetçi geleneğe mensup ailelerin kızları, çoğu ise kadın derneklerinde görev yapmış kişilerdir. İlk vekillerin çoğunun eğitilmiş olmasına rağmen Satı Çırpan,

¹¹³⁰ Milli Savunma Bakanlığı Yayınları. (1998). *Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız*, Ankara, ss.183-185.

¹¹³¹ Durakbaşı, a.g.m., ss.48-49.

¹¹³² Kırkpınar, a.g.m., ss.20-21.

¹¹³³ Göksel, a.g.e., s.173.

Şekibe İnel, Ferruh Gübgüb, Bahire Bediz Morova çiftçi ve ev kadınlarının sembolü olarak meclise girmişlerdir. Bu kadınlar, yaşadıkları yerden değil farklı şehirlerin vekilleri olarak seçilmişlerdir. Satı Kadın'ın listeye alınması da bizzat Atatürk'ün isteğiyle olmuştur¹¹³⁴.

Bu kadınların yanı sıra Cumhuriyet'in ilk nesil kadınları, kendilerini topluma adanmışlardır. Eğitim için yurtdışına giden ve "Bizler Atatürk çocuklarıydık ve hepimiz ülkemize hizmet için yurda geri döndük" diyen gökbilimci Nüzhet Gökdoğan, hemşirelik mesleğine kızları teşvik etmek için Karadeniz gezilerine çıkan Esmâ Deniz, bu kuşak kadınlardandır. Ayrıca ilk kadın mimarlarımızdan olan ve Anadolu'ya hizmet götüreren Mualla Eyüboğlu, dünyadaki ilk kadın Yargıtay üyesi Melahat Ruacan, yine dünyadaki ilk yüksek mahkeme başkanı olan Firdevs Menteşe gibi birçok kadın Cumhuriyet dönemi öncü kadınlar olarak yerlerini almışlardır¹¹³⁵.

Her ne kadar Osmanlı dönemi aydın kadınları içerisinde yer alsın da Halide Edib, Cumhuriyetin de önemli aydın kadınları arasındadır. Atatürk'ün danışmanı olan yazar, kadın ve cinsellik mevzusunda Batı karşıtı olmuş, milli bir feminizm politikasını savunmuştur. Eserlerinde de bu bağlamda fikirler işleyen yazar, döneminde etkin olmuş kadınlardandır. Zaten Halide Edib gibi Cumhuriyet dönemi kadın yazarlar, Tanzimat ve Meşrutiyet'in az da olsa sürdürücüleri olmuşlardır¹¹³⁶.

Satı Kadın'ın milletvekilliği, Sabiha Gökçen'in pilotluğu, Keriman Halis'in güzellik kraliçesi seçilmesi bilinçli bir politikanın aşamaları olmuştur. Bu, toplumun bilincinde ve bilinçaltında kalıplaşmış olan kadının edilgen ve biyolojik varlık imgesinin bireye dönüştürülmesi hedefidir¹¹³⁷.

4.8. CUMHURİYET SONRASI EĞİTİM ALANINDA KADIN

Cumhuriyet sonrası eğitim alanındaki gelişmelere bakıldığında 1923-1924 yılları arasındaki kız öğrencilerin sayısının erkeklere nazaran oldukça düşüktür. Erkek öğrenci sayısının 280.980 olmasına karşın, kızların sayısı 64.614'tür. Yine erkek öğretmen sayısı 9.526 iken kadın öğretmen sayısı 1.298'dir. Bu yıllardaki okulların dağılımı ise şu şekildedir. İlkokullar 4.894, ortaokullar 72, liseler 23, öğretmen okulları 20, ticaret lisesi 1, erkek ve kız sanat okulları 14, imam hatip okulları 29, yüksek okul ve fakülte sayısı ise 9 tanedir¹¹³⁸.

¹¹³⁴ Kaplan, a.g.e., s.195-204.

¹¹³⁵ Toksa, a.g.m., s.87.

¹¹³⁶ İnal, a.g.m., s.321; Kadioğlu, a.g.m., s.95.

¹¹³⁷ Erendiz Atasü. (2001). *Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.231.

¹¹³⁸ İnan (1975), a.g.e., s.147.

1929-1930'a gelindiğinde ilköğretimdeki kız öğrenci sayısı iyice artmıştır. Bu yılda İstanbul'da 7-8 yaşlarındaki kızların yaklaşık %75'i ilkokula devam etmektedir. Aynı dönem ilköğretimde bulunan erkek öğrenci oranı da aynı rakama tekabül etmektedir¹¹³⁹.

Ortaokula devam eden kızların sayısına bakıldığında 1923-1934 yılında 1182, 1943-1944 yılında 22.005 olduğu görülür. Eğitimini lisede sürdüren kızlarda ise bu sayı 1923-1924'te 331 olmuş, 1943-1944'de ise 6.030'a yükselmiştir. Lise ve ortaokulda okuyan kızlar arasında büyük fark olmasının ise birkaç nedeni vardır. Memur olmak için ortaokul mezunluğunun yeterli olması, orta sınıf için bu seviyede eğitimi yeterli görmeye yol açarken, yüksek kesim de ise genç kızların bir dalda uzman olmaları yerine genel kültür kalıpları çerçevesinde eğitim almaları fikri benimsenmiştir. Dil bilmek, sosyeteye ait kuralları öğrenmek gibi konular daha önemli görülmuş, bu sebeple İngiliz ve Amerikan kolejleri tercih edilmiştir. Kızların buradan mezun olmalarının dahi gerekli görülmediği bu bakış açısı, bunu salt itibar ve sosyal statü göstergesi için tercih edilmiştir¹¹⁴⁰.

1922'de kız liseleri açılmaya başlanmış, 1924 yılında kız liseleri de erkek liseleri gibi tam sınıflı hale getirilmiştir¹¹⁴¹. Kızlara burada ev idaresi, yemek, dikiş, çocuk bakımı gibi dersler verilmiştir. Bu okulların varlık sebebi evlerini idare edebilecek kızlar yetiştirerek onları, ülkenin sosyal kalkınmasına faydalı hale getirmek olmuştur¹¹⁴².

Aynı tarihte kız ve erkek öğretmen okulundaki öğrenim süresinin beş yıla çıkarılmış, iki yıl sonra da yatısız ortaokullarda karma eğitime geçilmiştir¹¹⁴³. 1923-1924 yılındaki kız öğretmen okulları ve öğrenci sayısı ise şöyledir. Edirne, İzmir, İstanbul, Adana, Ordu, Bursa, Sivas, Konya, Diyarbakır'daki bu okullarda 1.141 öğrenci okumaktadır. Aynı yıl erkek öğretmen okulu sayısı 15 ve öğrenci sayısı da 2374'tür¹¹⁴⁴.

26 Şubat 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'ye göre yatılı kız liselerinin sayısı 3'tür ve hepsi de İstanbul'da bulunmaktadır. Gündüzlü olanlarını sayısı ise 6 tane olup 3'ü İstanbul'da diğerleri de Ankara, İzmir ve Edirne'dedir. Mevcut iki kız sanat okulu da İstanbul'dayken Bolu'da da 1 kız idadisi bulunmaktadır. Ancak 1 Mart 1923'de Atatürk, 1 kız öğretmen okulu, 3 kız idadisi, 30 kız ilkokulunun

¹¹³⁹ Kurnaz (1991), a.g.e., s.58.

¹¹⁴⁰ Taşçıoğlu, a.g.e., ss.63-64.

¹¹⁴¹ Cunbur (1992), a.g.e., s.267.

¹¹⁴² Arat, a.g.m., s.64.

¹¹⁴³ Cunbur (1992), a.g.e., s.267.

¹¹⁴⁴ Taşkiran, a.g.e., s.152.

açıldığını söylemiştir. Bu sebeple yukarıdaki istatistiklerin kabulü ihtiyatla olmalıdır¹¹⁴⁵.

1926'dan sonra kızlara harp okulları dışındaki tüm eğitim kurumlarına devam edebilme hakkı tanınırken¹¹⁴⁶, 1928-1929 öğretim yılından başlayarak da kız lisesi bulunmayan illerde, erkek liselerine kız öğrenciler alınmaya başlanmıştır¹¹⁴⁷.

Kadın öğretmen ihtiyacının giderilmesi için çeşitli formüller deneyen hükümet 1927 yılında Ankara'da açılması planlanan bir anaokuluna öğretmen sağlamak amacıyla Ankara Öğretmen Okulu'nda otuz kişilik bir sınıf açmıştır. Buraya ortaokul mezunlarından, liselerin dokuzuncu, öğretmen okullarının dördüncü sınıflarından öğrenci seçilmesi için genelge yayınlanmıştır¹¹⁴⁸.

Bu yıllarda kırsalda okul ve öğretmen eksiğinin daha çok olduğu görülmektedir. Köylerde kızların daha az okutulması ve kadın öğretmenlerin buralarda görev yapmak istememeleri ortaya böyle bir tablo çıkarmıştır. 1938'de İzmir Kızılçullu Eğitim Yurdu'nun eğitmen bölümüne köylü kadınlar alınarak, köylerin kadın öğretmen ihtiyacını karşılama seçenekleri denenmiştir¹¹⁴⁹.

Kızların eğitim gördükleri dallara bakıldığında daha ziyade geleneksel kadın rolleri olarak görülen hemşirelik, ebelik ve çocuk bakımı konularında uzman yetiştiren sağlık okulları ve kız enstitülerinde yalnızca kız öğrencilerin eğitim aldıkları görülür. Kız öğrencilerin yaklaşık olarak yarısı enstitülerde eğitim görmektedir. Ancak kızların tahsil gördüğü okulların çoğu mezunlarına istihdam imkânı sağlamamaktadır. Bu imkânı sağlayıp, endüstri eğitimi veren okullarda kız öğrenci bulunmamaktadır¹¹⁵⁰.

Kız enstitülerinde biçki-dikiş, moda-çiçek, nakış, çamaşır, resim, mesleki resim, giyim tarihi, ev idaresi, yemek pişirme, çocuk bakımı, sağlık ve teknoloji dersleri verilmektedir. 1926 yılında ev idaresi öğretmeni yetiştirmek için İstanbul Öğretmen Okulu'nda bir kurs düzenlenmiştir. Enstitülerde ayrıca spor yurdu kurulmuş, 1926-1927 yılında İsveç'ten biri kadın olmak üzere iki uzman getirilmiş, İstanbul Öğretmen Okulu'ndaki kurslarda 148 erkek, 63 kadın jimnastik öğretmeni kazanılmıştır¹¹⁵¹.

1924 senesinde kız ve öğretmen okullarının müfredatlarına bakıldığında yer yer farklılıklar dikkat çeker. Tarım dersi sadece erkek okullarında görülürken, resim,

¹¹⁴⁵ Cunbur (1992), a.g.e., s.266.

¹¹⁴⁶ Emel Doğramacı. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, A.A.M. Yayınları, Ankara, s.8.

¹¹⁴⁷ Cunbur (1992), a.g.e. s.267.

¹¹⁴⁸ Cunbur (1992), a.g.e., s.270.

¹¹⁴⁹ Cunbur (1992), a.g.e., s.267.

¹¹⁵⁰ Arat, a.g.m., s.64.

¹¹⁵¹ Cunbur (1992), a.g.e., s.270.

el sanatları gibi dersler ise iki kat işlenmektedir. Kızlar ise bu saatlerde ev idaresi, çocuk bakımı gibi dersler görmektedir. 1930’da karma eğitimle farklılıklar giderilirken, sadece beden dersi ayrı yapılmış, el işi derslerinde de kızlar ev işleri, erkeklerse el sanatları dersi almışlardır¹¹⁵².

1930’lu yıllarda lise ve üniversitelerdeki kız öğrenciler, erkeklerle aynı seviyede “Askerliğe Hazırlık” dersi ve silahlı eğitim almaktadır¹¹⁵³. Ancak 1937-1938’den sonra kız öğretmen okullarında askerlik dersi yerine biçki-dikiş, çocuk bakımı ve ev idaresi verilmeye başlanmıştır¹¹⁵⁴.

Okullardaki kimi dersler, kız veya erkek çocukları ilgilendirdiği düşünüldüğünden yalnızca ilgili cinse verilmiştir. İlk ve ortaöğretimde beden eğitimi ve askerlik dersleri sadece erkek öğrencilere verilirken kızlara ise bunların yerine nakış, dikiş, ev idaresi ve çocuk bakımı öğretilmiştir. Bu iki ders sonraları kızların müfredatına da eklenmiş, ancak karma okullarda dâhil olmak üzere kız ve erkek öğrenciler ayrı sınıflarda eğitim görmüşlerdir. Erkek çocukların laboratuvar saatleri daha fazla olup, uygulama derslerinde geziye gönderilmişken kızlar, aynı saatlerde çağdaş ev idaresi dersleri almışlardır¹¹⁵⁵.

İlk yıllardan itibaren okullarda karma eğitimi savunanlar olmasına rağmen, bu yalnız ilkökul ve üniversitede uygulanmıştır. Ortaokullarda karma eğitime 1927-1928 yılında, liselerde ise 1934-1935’de şehirde tek lise olması koşuluyla izin verilmiştir¹¹⁵⁶.

Eğitimin karma olduğu sınıflarda kız ve erkekler çoğunlukla ayrı olarak, kızlar genellikle sınıfın bir tarafında veya önünde kümeleşerek otururlardı. Mümkünse kız ve erkek öğrenciler okula farklı kapılardan girerdi. Kızların makyaj yapmaları yasaktır. Saçları kısa değilse, arkadan bağlanmalı veya örülmelidir. Saça toka ve düz bantlar dışında bir şey takamazlar. Üniformalar sade, uzun etekli olup kalın ve koyu renk çoraplar giyilmesi gerekmektedir¹¹⁵⁷.

1926 yılında kabul edilen medeni kanunla kızlara Harp Okulları dışında kalan tüm okulların kapıları açılırken¹¹⁵⁸, 1928 yılında Latin harflerinin kabulüyle ülke genelinde eğitim seferberliği başlatılmıştır. Milli Maarif Nezareti, “Ulus Okulları” adı altında kurslar açarak ilköğretim yaşının üzerindeki insanlara okuma yazma öğretme çalışması başlatmıştır. 15-45 yaş aralığında bulunan herkes, bu

¹¹⁵² Zehra Arat, a.g.m., ss.66-67.

¹¹⁵³ Göksel, a.g.e., s.175.

¹¹⁵⁴ Cunbur (1992), a.g.e., s.270.

¹¹⁵⁵ Arat, a.g.e., s.65

¹¹⁵⁶ Arat, a.g.m., s.64.

¹¹⁵⁷ Arat, a.g.m., s.67.

¹¹⁵⁸ Doğramacı (1993), a.g.e., s.40.

kurslara katılmak zorundadır. Dört aylık eğitim süresince okuryazarlık yanında basit hesap, sağlık, sosyal bilgiler de verilmektedir. İlk beş yıl içerisinde bir buçuk milyon civarında kişi bu kursları tamamlamıştır. Ancak 1932'den sonra faaliyetlerinde ciddi bir düşüş başlamıştır. İlk yıl 199.544 kadın, 397.476 erkeği mezun eden Ulus Okulları, 1941-1942 öğretim yılında 2.113 kadın, 11.972 erkek yetişkine eğitim vermiştir¹¹⁵⁹.

Türkiye'de devletin kırsal bölgelere götürdüğü ilk hizmet, eğitim alanında olmuştur. Ancak bunun tam olarak yaygınlaştırılması 1950 sonrasında sağlanabilmiştir. 1935 yılında okulu olan köy oranına baktığımız zaman bunun %14 olduğunu görürüz. Tabii bu rakam bölge ve köye göre değişkenlik göstermektedir. Yine bu yıl erkeklerin % 17'si okuryazarken, kadınların oranı %4'tür. Tüm köylerde okullaşma ise ancak 1980 başlarında sağlanmıştır¹¹⁶⁰.

Cumhuriyet dönemi sonrası gerek okul, gerekse öğrenci ve öğretmen sayısında bir yükseliş görülür. Çıkarılan ilk anayasa ile ilköğretim kızlar için zorunlu hale getirilmiştir. Cumhuriyetin ilk ders yılında öğretim yapan 20 öğretmen okulundan 7'si kız öğretmen okulu olmuştur¹¹⁶¹.

Ancak konuyla ilgili istatistikî verilerden zorunlu eğitimin uygulanamadığı, kadınların gerek okuryazarlık gerekse okul mezuniyeti açısından hep gerilerde olduğu görülmüştür¹¹⁶².

Türkiye'de yabancıların kızlara yönelik açmış oldukları çok sayıda okul varlığı da bilinmektedir. Yabancı kolej ve özel okullarda okuyan çok sayıda kız öğrenci bulunmaktadır. Bursa Amerikan Kız Mektebi'nde okuyan dört kızın Protestanlığa geçmelerinden dolayı okulun kapatılması kararı da bu iddiaya bir örnek olma durumunu oluşturmuştur¹¹⁶³.

Kadınların okul dışında devam ettikleri kurslar ise konuları itibarıyla ilginçtir. Akşam Kız Sanat Okulları, Akşam Ticaret Okulları, Eğitim Kursları, Posta Telgraf Kursları, Sınaî Kurslar, Köy Kadınları Geçici Biçki, İpek Böcekçiliği Kursları, Özel Biçki Dikiş ve Şapka Kursları, Şoförlük, Makinistlik, Daktilo, Jimnastik ve Yabancı Dil Kursları'nda eğitim görmüşlerdir¹¹⁶⁴.

Kadınlar için açılan kursların çeşitliliği yanında kız okulları genel olarak geleneksel kadın işleri eğitimi vermiş, öğrencilerinin düşünsel ve sanatsal

¹¹⁵⁹ İnan (1975), a.g.e., ss.149-151.

¹¹⁶⁰ Ferhunde Özbay. (1989). Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması, *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Ankara, ss.58-59.

¹¹⁶¹ Cunbur (1992), a.g.e., s.267.

¹¹⁶² İnan (1975), a.g.e., ss.147-149.

¹¹⁶³ Cunbur (1992), a.g.e., s.267.

¹¹⁶⁴ Taşçıoğlu, a.g.e., s.65.

gelişimlerini desteklememiştir. Kız öğrenci alan az sayıdaki meslek lisesi ise genellikle düşük ücretli ve kadının karar mekanizmasında olmadığı dallarda eğitim vermektedir. Bu sebeple, meslek okullarındaki uzmanlık ve öğrenci kabulü, geleneksel cinsiyetin devamcısı olan bir eğitim sistemini kökleştirmiştir¹¹⁶⁵.

1930-1940 yılları arasında oluşturulmaya çalışılan örgün eğitimde, yeni model geliştirme çabaları sonucu kızlar lehine yeni düzenlemeler yapılmaya başlanı. Örneğin 1927-1928 öğretim yılında 11 erkek teknik lisesi varken, kızlara teknik eğitim vermeye hazır 13 okul bulunmaktadır¹¹⁶⁶.

Cumhuriyet sonrası yüksek tahsil gören kızlara gelince 1924-1925 yıllarında üniversitedeki kız öğrencilerin sayısının az olmuştur. Fen fakültesinde matematikte 7, fizikte 8, tabii bilimlerde 48, kimyada 26, madencilikte 4 öğrenci vardır. Tıp fakültesinde 17, ebelikte 204, dişçilikte 4, hukuk fakültesinde de 23 kız öğrenci okumaktadır. Yüksek öğretmen okulunun edebiyat bölümünde 5, felsefede 1, tarih-coğrafyada 1, matematikte 2, fizik-kimyada 3, hayatiyat bölümünde de 3 kız bulunmaktadır¹¹⁶⁷.

1924 yılında açılan Musiki Muallim Mektebi kız öğrencileri de kabul etmiş, 1940'dan sonra da Devlet Konservatuvarı ismiyle opera ve tiyatro sanatçısı yetiştirmeye başlamıştır. 1942 yılında ise ilk kadın opera sanatçıları mezun olmuştur¹¹⁶⁸.

Ancak ilk yıllarında buradan mezun olan öğrenci sayısının az oluşu dikkat çekicidir. Osmanlı döneminde tiyatro, önceleri¹¹⁶⁹ kadın kıyafeti giymiş erkekler tarafından¹¹⁷⁰ daha sonra da gayri Müslimler tarafından icra edilmiştir. Tiyatronun uygun olmayan koşullarda çalışan, yoksul ve toplumda “adi sınıf” şablonuna oturtulmuş artistler tarafından yapılması, tiyatronun gayri ahlaki olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmış, Cumhuriyet döneminde de bunun etkileri görülmüştür¹¹⁷¹.

Gayri Müslimlerin tiyatrodaki oynaması kendi içlerindeki muhafazakârların dahi tepkisini çekmişti. Osmanlı'daki ilk tiyatro gurubundan biri olan Ohannes Kasparyan'ın Aramyan isimli tiyatrosunda “Cardon Betri, Mme Lisa Fernande, Mille Rose” adlı Ermeni olmayan kadınlar yer almıştır. Ancak bir süre sonra Ermeni

¹¹⁶⁵ Arat, a.g.m., ss.64-65.

¹¹⁶⁶ Doğramacı (1993), a.g.e., s.41.

¹¹⁶⁷ Cunbur (1992), a.g.e., s.268.

¹¹⁶⁸ İnan (1975), a.g.e., s.155.

¹¹⁶⁹ Taşçıoğlu, a.g.e., s.71.

¹¹⁷⁰ Kaplan, a.g.e., s.28.

¹¹⁷¹ Taşçıoğlu, a.g.e., s.71.

Patrikliğinin şiddeti muhalefetine rağmen “Agavni Hamoyan ile Arzuyan Papazyan” ismindeki iki Ermeni kadın sahneye çıkmıştır¹¹⁷².

1930-1931 öğretim yılında ise toplam 328 kız öğrenci mevcutken, 1950-51 yılında bu sayı 2.668’a çıkmıştır. Adı geçen yıllarda erkek öğrenci sayısının ise 1.698’den 9.236’ya çıktığı görülürse de oransal olarak kız öğrenci sayısında daha büyük bir artış olmuştur. Yine burada ilgi çeken bir nokta da kız öğrencilerin Orman Fakültesi dışındaki tüm bölümlerde okumalarıdır¹¹⁷³.

1930-1931 eğitim döneminde Darülfünundaki öğrencilerin bölümlerine bakıldığında Edebiyat Fakültesinde 155 kız, 129 erkek öğrenci olduğu görülür. Fen Fakültesindeki kızların sayısı 90, Hukuk Fakültesinde 72, Tıp Fakültesinde de 11’dir. Verilerden daha sonra tıptaki kızların sayısının düşüp, hukuktakilerin arttığını öğrenilmektedir¹¹⁷⁴.

1943-1944 öğretim yılı sonunda bölümlere göre bakıldığında eczacılık 30, terbiye enstitüsü 56, dişi okulu 12, iktisat ve ticaret 20, güzel sanatlar 4, konservatuar 9, hukuk 56, dil tarih coğrafya 28, veterinerlik 5, tarım 6, edebiyat 133, fen 32, tıp fakültesi 46 kız öğrenciyi mezun etmiştir¹¹⁷⁵.

Türkiye’de eğitim görenlerin yanı sıra 1928 yılında 12’si kız olmak üzere 34 öğrenci Avrupa’ya bilgi ve görgülerini artırmak için gönderilmiştir. Bunlar, kız sanat okulu veya öğretmen okulu mezunlarından seçilmişlerdi. 2 kız moda (şapkacılık), 2 kız çamaşır, 2 kız terzilik, 2 kız öğretmen okulu 4 kişi de ev yönetimi eğitimi almışlardır. Ayrıca 1927-1938 arasında da 2 kişi çocuk bakımı, 3 kişi el işleri, resim, 6 kişi moda, çiçek, 1 kişi ekmekçilik-pastacılık, 4 kişi çamaşır, 4 kişi nakış, 6 kişi ev yönetimi-yemek pişirme konusunda Avrupa’da eğitim görmüşlerdir¹¹⁷⁶.

1935-1950 yılları arasında kadın ve erkeklerin okuryazarlık oranları da yükselmeye başlar. Bu oranlar 1935 yılında erkek %29.35- kadın %9.81, 1940’da erkek %36.20- kadın %12.92, 1945’de erkek %43.67- kadın %16.84, 1950 senesinde ise erkeklerde %45.34-kadın%19.35 civarındadır. Okuryazar kadın sayısındaki artışa rağmen erkeklerin oranlarıyla kıyaslandığında, okuma yazma bilmeyen kadın sayısı erkeklerinkinden fazladır¹¹⁷⁷.

Atatürk devrinde teslim alınan 2 sanat enstitüsünün sayısı 1938 yılında 40’a ulaşmış, yine bu dönem 28 akşam kız sanat enstitüsü faaliyete geçirilmiştir. Enstitülerin amacı kızlarımızın hem aile hayatında iyi birer ev kadını olmaları hem

¹¹⁷² Metin And. (1978). Sanatta Kadın, *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara, ss.858-860.

¹¹⁷³ Taşkiran, a.g.e., s.157.

¹¹⁷⁴ Cunbur (1992), a.g.e., s.268.

¹¹⁷⁵ Taşçıoğlu, a.g.e., s.70.

¹¹⁷⁶ Cunbur (1992), a.g.e., s.270.

¹¹⁷⁷ Doğramacı (1993), a.g.e., ss.42-43.

de gerektiğinde kadın zanaatlarında çalışarak para kazanabilecek donanımı sağlamaktır¹¹⁷⁸.

Cumhuriyet sonrası kadının iş hayatına ilişkin analizler değerlendirildiğinde de ilginç verilerle karşılaşılır. 1921'den sonra üniversite eğitimine kabul edilen kız öğrencilerin mezun olmalarıyla kadınların rağbet ettikleri öğretmenlik dışındaki mesleklerde de varlık göstermeye başlamışlardır. Bu konuda enteresan olan ise kadınların mesleki seçimlerinde en fazla hekimlik yapmalarına itiraz edilmesidir¹¹⁷⁹.

Kadınların baroya ilk girişleri 1928 yılında olmuştur. Bu tarihten sonra ayrıca hâkim, hukuk müşavirliği, noter gibi devlet işlerinde de çalışmaya başlamışlardır¹¹⁸⁰.

Hukuk Fakültesi'nin ilk mezunları Süreyya Ağaoğlu, Melahat Ruacan, Bedia Hanımlar olurken, ilk kadın doktorlarımızın bu eğitimi yurtdışında aldığı görülür. Bunlar ise Semiramis Tezel, Safiye Ali, Bedriye Bedri ve İngiltere'de okuyan Hayrünnisa Hanımlardır. İstanbul Tıp Fakültesi ise ilk mezunlarını 7 kişi olarak 1928 yılında vermiştir¹¹⁸¹. 1930 yılında ise Sağlık ve Sosyal Bakanlığı kadın hekimlerin ilk resmi atamasını yapmıştır¹¹⁸².

1923-1927 yılları arası kadının iş gücüne katılımı yüksek olmakla birlikte 1927'den itibaren de ekonomik hayatın içerisinde aktif olarak bulunan kadınların sayısı artmıştır. Bu yükseliş 1945-1955 yılları arasında en yüksek noktaya ulaşmıştır¹¹⁸³.

Zaman içerisinde kadınlarımızın mühendislik, veterinerlik, mimarlık gibi dallarda eğitim almaya başlamışlardır¹¹⁸⁴.

1927 yılından 1950'ye kadar kadınlar en fazla ziraat en az da ordu, hâkimlik, postane, memurluk ve serbest meslek alanında var olmuşlardır. Ancak bu tarihler arasında kadınlar az da olsa diğer dallarda da çalışmaktadır¹¹⁸⁵.

Cumhuriyet sonrası kadınların iş hayatı mesleki yoğunluk olarak incelendiğinde ilk sırada ziraat alanı yer alır. Örneğin 1927 yılına bakıldığında bu alanda faaliyet gösteren kadın oranı %96.2'ken sanayide oran %1-9 olarak kaldığı görülür. Nitelikli iş gücü gerektiren alanlarda ise bu oran daha düşüktür¹¹⁸⁶.

¹¹⁷⁸ Cunbur (1992), a.g.e., s.270.

¹¹⁷⁹ Doğramacı (1993), a.g.e., s.52.

¹¹⁸⁰ İnan (1975), a.g.e., s.156.

¹¹⁸¹ Cunbur (1992), a.g.e., s.269.

¹¹⁸² İnan (1975), a.g.e., s.152.

¹¹⁸³ Doğramacı (1993), a.g.e., ss.47-58.

¹¹⁸⁴ Göksel, a.g.e., ss.163-164.

¹¹⁸⁵ Doğramacı (1993), a.g.e., ss.50-53.

¹¹⁸⁶ Doğramacı (1993), a.g.e., s.52.

1940-1955 yılları arasında ise ziraatta çalışan kadın rakamlarında artış olması dikkati çeker. II. Dünya Savaşı sebebiyle erkeklerin silah altına alınmaları, endüstrinin gelişmesiyle erkeklerin bu alana yönelmesi, kadınların erkek emeğinin yerine geçmesini sağlamıştır. 1950 yılında bu alanda çalışan kadın sayısı 4.580.514 iken erkek sayısı 4.388.832 olarak belirlenmiştir¹¹⁸⁷.

Diğer meslek dalları içerisinde kadınların yoğunluğa sahip oldukları alan ise ev ekonomisi ve kişisel hizmetler olmuştur. Kişisel hizmet alanında çalışmanın özel bir eğitim ve nitelik gerekmediğini belirtmek kadınların bu sektörde yoğunlaşma sebebini de açıklamaktadır¹¹⁸⁸.

1927-50 yılları arasındaki mesleksiz kadın oranlarına bakıldığında ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır. 1927- %75.17, 1935- %60.03, 1940- %42.49, 1945- %77.88, 1950- % 36.63 civarındadır¹¹⁸⁹.

1940 yılında mesleksiz kadınların oranının düşmesinde ise yukarıda belirtildiği gibi II. Dünya Savaşı tehdidi dolayısıyla erkek nüfusun silah altına alınması, endüstrinin gelişmesi etkili olmuştur.

Kızların yüksek tahsile başladıkları ilk yıllarda üniversitelerde kadın öğretim üyesi yoktur. Buna ancak sonraki dönemlerde rastlanacak ve rakam sürekli olarak artış göstermiştir¹¹⁹⁰.

1946-1947 yılında ise fen fakültelerindeki öğretim elemanlarının %44'ünün, beşeri bilimlerde ise %22'sini kadınlar oluşturmaktadır¹¹⁹¹. 1950 yılında İstanbul Üniversitesi'nde 24 kadın öğretim elemanı varken bu sayı on yıl sonra 52, 1970'de 114'e çıkmıştır¹¹⁹².

Cumhuriyetin ilk yıllarında akademik dallarda varlık gösteren kadınların akılcı ve pozitivist düşünce yapılarının tezahürü gibi yorumlanacak şekilde, fen bilimlerinde uzmanlaşmaları ve bu alanlara ilgi göstermeleri sistemle bütünleşmişliklerini göstermesi açısından anlamlıdır¹¹⁹³.

Yeni sistem kadının eğitimi ve çalışmasını destekleyici politikalar sergilediği gibi başarılı kadınları da teşvik etmiştir.

1928 yılında Ankara Erkek Lisesi Felsefe öğretmenlerinden Tezer Taşkırın mantık kitabı yazdığı için, Konya Erkek Muallim Mektebi Resim Öğretmeni Efser Hanım da değerli bir ressam olduğu için takdirname almışlardır. Ayrıca Erenköy Kız

¹¹⁸⁷ İnan (1975), a.g.e., s.156.

¹¹⁸⁸ Doğramacı (1993), a.g.e., s.52.

¹¹⁸⁹ Doğramacı (1993), a.g.e., s.54.

¹¹⁹⁰ Cunbur (1992), a.g.e., s.268.

¹¹⁹¹ Ferit Acar. (1998). Türkiye Üniversitelerinde Kadın Öğretim Üyeleri, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.315.

¹¹⁹² Cunbur (1992), a.g.e., ss.268-268.

¹¹⁹³ Acar, a.g.m., s.315.

Lisesi Edebiyat Öğretmeni Nuriye Reşid Hanım'a da eğitim alanındaki başarılı çalışmasından dolayı para ödülü verilmiştir¹¹⁹⁴.

1920-1960 arasında kadınlar tarafından yayınlanan kitapların konu ve sayıları ise şu şekildedir. Kütüphanecilikle ilgili makale ve tercüme dışındaki genel konularda 7 kadın yazar 6, 3 kadın yazar 3, 4 kadın yazar da erkek yazarlarla birlikte 4 ansiklopedik eser vermiştir. Ayrıca 408 kadın, 1013 civarında yapıtı tercüme etmiştir¹¹⁹⁵.

Kızların eğitim ve iş hayatına dâhil olmalarının sonucu olarak evlilik yaşı da yükseldiği görülür. Konuyla ilgili 1940 yılı istatistiklerine göre en fazla evlenen dönem 15-18 yaş aralığında gerçekleşmiştir. Bunlar büyükşehirlere göre incelendiğinde İzmir'de 15-18 arası evlenmeler 771 olarak en yüksek seviyededir. Ankara'da bu rakam 520 ve İstanbul'da 1956 olarak görülür ve en fazla evlilik yapılan yaş aralığı 19-24 aralığı olmuştur¹¹⁹⁶.

4.9. CUMHURİYET SONRASI MESLEKİ ALANDAKİ İLK KADINLAR

- İlk milletvekili Satı Hanım,
- İlk alfabe yazarı: Melahat Uğurkan,
- İlk avukat: Süreyya Ağaoğlu,
- İlk belediye başkanı: Müfide İlhan,
- İlk büyükelçi: Filiz Dinçmen,
- ilk danıştay başkanı: Füzulan İkinçioğulları,
- ilk diş hekimi: Ferdane Bozdoğan Erberk,
- İlk doktor: Safiye Ali,
- İlk emniyet müdürü: Feriha Sanerk,
- ilk hakim: Suat Berk,
- ilk hemşire: Esmâ Deniz,
- ilk hukukçu: Beraat Zeki Üngör,
- ilk jet pilot: Leman Altınçekiç,
- İlk kaymakam: Özlem Bozkurt,
- ilk vali Lale Ataman,
- ilk müzeci: Seniha Sami,
- İlk muhtar: Gül Esin,

¹¹⁹⁴ Cunbur (1992), a.g.e., s.269.

¹¹⁹⁵ Taşkiran, a.g.e., ss.163-165.

¹¹⁹⁶ Taşçıoğlu, a.g.e., s.66.

- İlk opera sanatçısı: Semiha Berksoy,
- İlk polis: Betül Diker,
- ilk profesör: Fazıla Şevket Giz,
- İlk senatör: Adile Ayda,
- İlk sendika başkanı: Dervişe Koç,
- İlk beden eğitimi öğretmeni: Mesadet Sever,
- ilk sinema oyuncusu: Cahide Sonku,
- İlk sahne sanatçısı: Afife Jale,
- İlk askeri pilot: Sabiha Gökçen,
- İlk gazeteci: Selma Rıza,
- ilk fotoğrafçı: Semiha Es¹¹⁹⁷.

Ülkenin meslekli alandaki ilk kadınları toplumsal değişimin itici gücünü oluştururken, yeni sistemin benimsenmesi ve oturtulması misyonunu da yüklenmişlerdi. Bu kadınların hepsi de durumun farkında olmuş, sorumluluklarını yerine getirmişlerdir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde aile yapısı coğrafi, etnik ve dini etkenler çerçevesinde bir ayrım göstermekle birlikte erkeğin aile reisi kabul edildiği, ev içi karar ve maddi tasarruf mekanizmasını kadının oluşturduğu bir yapıya sahipti. Osmanlı kadınlarının gerek aile içi gerekse aile dışı konumları değerlendirildiğinde dönem kadınlarına göre oldukça özgür ve rahat bir pozisyonda oldukları söylenebilir. Erkekler dışarıda çalışırken kadınlar ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenir, kendi aralarında eğlenirlerdi.

Kadınlar mülkiyet edinme hakkına sahip olmakla birlikte, çalışma hakkına da sahiptir. Daha çok ticaret yapan, atölyelerde, dokumacılık sektöründe varlık göstermekle birlikte, sarayda hekimlik yapan, mahalle arasında bohçacılık, falcılık gibi işlerden para kazanan kadınlar da bulunmaktadır. Kadın vakfiyelerin fazlalığından kadınların mal varlıkları üzerinde direk tasarruf hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹⁹⁷ Hanri Benazus. (2008). *Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, ss.17-19.

Osmanlı Devleti'nde kadın istediği zaman dış dünyadaki sosyal hayata dâhil olabilmektedir. Her ne kadar zaman zaman bazı padişahların kadınların giyimleri, uygunsuz kabul edilen davranışlarını ve dışarıya çıkışlarını düzenlemeye çalıştıkları görülmüşse de bu kuralların çoğuna uyulmamıştır.

Devletin son zamanlarında yaygınlık kazanan Batılılaşma temayülü, farklı medeniyet ve ideolojilerin benimsenmesi kadınlar üzerinde de etkili olmuştur. düşünce ve kültür yapısının değişmesi ve dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle kadınlar farklı isteklerde bulunmaya başlamışlardır.

Toplumsal yapının dönüşümüne paralel ortaya çıkan bu durum kadınların siyaset ve sosyal yaşamda daha etkin olmalarının önünü açmıştır. II. Meşrutiyet'i destekleyen, İttihad ve Terakki bünyesinde gizli faaliyetlerde bulunan kadınların sayısı hızla artmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını büyük bir heyecanla kutladıkları görülen kadınlar, daha sonraki uygulamalardan hayal kırıklığına uğradıklarını saklamamışlardır.

Kadın merkezli politikalar beklentisi içerisinde olan kadınlar, hükümetin bu yöndeki çalışmalarını yetersiz bulunca kendi içerisindeki yapılanma ve çalışmalarını hızlandırmıştır. Feminizm akımı bu dönem iyice benimsenmeye başlanmış ve kadınlar arasında kadınların erkeklerin yardımlarıyla değil kendi çabalarıyla kurtulacakları düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Her ne kadar erkeklerin desteği olmadan kadın haklarının kazanılması konusunda gereken başarıyı gösteremeyeceklerinin bilincinde olan kadınlar olsa da diğer taraftan işi erkek düşmanlığı boyutuna taşıyabilen kadınlar da görülmüştür.

Erkek aydınların kadın sorunsalı üzerinde yaptıkları derin ve uzun tartışmalar zaten Tanzimat'la başlamış, II. Meşrutiyetle hız kazanmıştır. Türkçüler, İslamcılar ve Batıcılar olarak kategorize edilen Osmanlı entelijansiyası kadın konusuna kendi ideolojilerinin ardından bakmışlardır. Ancak bu konuda dikkati çeken önemli bir husus da tüm erkek aydınların ideolojileri ne olursa olsun, konuya dini perspektiften bakmış olmalarıdır.

Bu dönem ön plana çıkan kadın aydınlardan olan Fatma Aliye Hanım ve erkek aydınlar arasında zaman zaman polemiğe varan yazışmalar yaşandığı görülür. Dini ve fenni bilimlere vakıf olan Fatma Aliye, dinin kadın haklarına karşı olmadığını, bunun geleneksel yapıdan kaynaklandığını iddia eder. Dış basında da ilgiyle izlenen Fatma Aliye, ilk kadın yazarlardan olma özelliğiyle de Tanzimat sonrası dönem gündem oluşturan kadınlardan biri olmuştur.

Kadınların ilk başta isimsiz olan, daha sonra baba veya eşle bağlantılı atılan imzaları yerini zamanla kendi kimlik ve isimlerini kullandıkları imzalara bırakmıştır.

Yine bu dönem ilgi çeken konulardan biri olan kadın dergilerinde istedikleri konularda yazan kadınlar arasından döneme damgasını vuracak, yeni muharrireler çıkmıştır.

Kimi kadın dergileri feminist amaçla yayınladıkları gibi, kimileri de kadınları bilgilendirme, kültür sahibi yapma, günün moda ve görgü kurallarını duyurma gibi sebeplerle çıkarılmışlardır. Çoğunun okur yazılarına açık olduğu bu dergilerin edebi ve sosyal içerikli olanlarına da rastlanılmıştır. Batılılaşma etkisinin oldukça net görüldüğü çoğu kadın dergisindeki kadın resimleri, giyimleri bu durumun bariz göstergesi olmuştur.

Yine Tanzimat ve Cumhuriyet çerçevesinde kurulan kadın dernekleri kadınların sosyo-kültürel yönlerine dair bilgiler vermektedir. Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle ve büyük toprak kayıplarıyla sonuçlanan savaşlar yaşaması yardım amaçlı kurulan derneklerin sayısını artırmıştır. Özellikle savaş mağduru kadın ve çocuklara yardım eden cemiyetler ülkenin içinde bulunduğu koşullarda önemli bir misyonu ifa etmiştir.

Kadın haklarının topluma benimsetilmesi, yaygınlaştırılması ve kamuoyu oluşturulması için kurulan dernekler de bu yöne çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Kadınlarla ilgili birçok konuda faaliyetlerinin görüldüğü bu yapıdaki teşekküllerden bazılarının yaptıkları yayınlarla görüşlerinin yayma çabası içerisinde oldukları görülür.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla bağımsızlık ve orduya destek amaçlı cemiyetler kurulmuş ve bu yönde faaliyetler göstermeye başlamıştır. Milli Mücadele, kadınların miting, protesto gibi eylemlere katılmaları sonucu sosyal hayata giriş sürecini hızlandırıcı bir unsur olmuştur. Ayrıca erkeklerin silah altına alınmalarıyla boş kalan insan gücü açığını da kadınlar gidermiştir. Başka şehirlerdeki fabrikalarda çalışmaya, ticaret yapmaya, özel işyerleri açarak fotoğrafçılık, pastanecilik, erkek berberliği yapmaya başlamışlardır. Yalnız kadınlardan meydana gelen taburlar oluşturulmuş, kadınlar sokak süpürülmesi dâhil zor işlerde çalışmışlardır.

Kadınların devlet dairelerinde çalışmaya başlamaları da Milli Mücadele sırasında ortaya çıkan emek ihtiyacı sonucu ortaya çıkmış, ilk olarak postahane ve maliye bakanlığı bünyesinde memureler çalışmaya başlamıştır. Her ne kadar savaş sonrası geri dönen erkeklerin iş sahibi olmaları için memurelerin görevlerinden alınması uygulaması olmuşsa da kadınların direnişi durumun yaygınlık kazanmasını önlemiştir.

Bu dönem ön plana çıkan aydın kadınların profillerine bakıldığı zaman hepsinde ortak noktalar olduğu dikkat çeker. Çoğu üst düzey bürokratik kesime dâhil

babaların çocuklarıdır. Evlerinde devrin önemli hocalarından özel dersler alarak eğitilmiş, yabancı dil bilen, musiki eğitimi alan, dini ve bilimsel literatüre hâkim kızlar olarak yetiştirilmişlerdir.

Evleri babalarının konumu dolayısıyla kültürel mekânlara dönüşebildiği gibi, yine babalarının görevleri dolayısıyla seyahat edip, farklı şehir ve kültürler görmüşlerdir. Bir hademe kızı olan, okula gittiği için babası tarafından evden kovulan Yaşar Nezihe dışındaki aydın kadınlar, bu şekilde bir kimliğe sahip olmuşlardır.

Yaşadıkları konak hayatı, aldıkları eğitim ve toplum üstü düşünüş biçimine -bilhassa kadınlar arasında- sahip olan bu kadınların yalnız ve mutsuz oldukları dikkat çeker. O sıralar Batı'da yaygın olan kabul günlerine benzer, haftanın bir veya birkaç gününde devrin edebiyatçı ve düşünürleriyle evlerinde bir araya gelerek bunu aşmaya çalışmışlardır.

Cumhuriyet'le birlikte uygun sosyo-kültürel zeminin hazırlanmasından sonra kadınlar aşamalı olarak önce yerel, sonra da genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. Yeni dönemde iş ve siyasal yaşama tamamen dâhil olan, siyasal hakları kazanan kadınlar, için yeni sistemin yeni model kadınları vardır.

Latife Hanım, Sabiha Gökçen, Afet İnan gibi isimler, kadınların toplumsal dönüşümünde somut örnekler olmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün zihinsel tasarımında yer alan eğitilmiş, çalışan, annelik ve eşlik rolünü ihmal etmeyen kadın profili bu öncü kadınların şahsında Cumhuriyet kadını için prototip oluşturmuştur. Milli değerlerle medeniyet kriterlerinin sentezi ortaya yeni bir kadın figürünü çıkarmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde etkin olan çoğu aydın kadın yeni dönemde sessizliği seçerken, varlık göstermeye çalışanlar da birikimlerini insanlıkla paylaşmaya devam etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Açıksöz Gazetesi. (20 Kanun-ı Sani 1337-10 Ocak 1921).

Akpolat, Y. (2004). *Sosyoloji Araştırmaları, Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri*, Fenomen Yayınları, İstanbul, ss.71-76.

Akşin, S. (1987). *Jön Türkler ve İttihad ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.95.

Aktaş, Ş. (1996). *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1*, Akçağ Yayınları, İstanbul, ss.177-178.

Altındal, A. (2004). *Türkiye'de Kadın*, Alfa Yayınları, 8. Basım, İstanbul, ss.97-121.

Altinkaynak, H. (2007). *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü Türk Edebiyatında Kim Kimdir?*, Doğan Kitap, İstanbul, ss.160-659.

Ana Britannica. (1994). c.29, Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, Inc.İşbirliği İle Yayınlanmıştır, İstanbul, s.93.

And, M. (1978). Sanatta Kadın, *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara, ss.858-860.

Aral, M. (2004). Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, Tansel G. (Çev.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.193.

Arat, Y. (1998). Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini, 1934-1980, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.88.

Arat, Z. (1998). Kemalizm Ve Türk Kadını, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.51-55.

Ardıç, N. (1983). Cumhuriyet sonrası Kurulan Kadın Dernekleri, *Atatürk ve Kadın Hakları*, Türk Ticaret Bankası Cumhuriyet'in 60. Yıl Armağanı, Ankara, ss.194-196.

Arıburnu, K. (1975). *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, 2. Baskı, Ankara, s.26.

Arığ, A. (2007). *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.25.

Arıkan, G. (1994). Osmanlılarda, Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan Ayırbaşım*, T.T.K. Basımevi, Ankara, ss.324-328

Atasü, E. (2001). *Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.231.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçler. (1952) c.1, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, s.230.

Ayata, A. (1998). Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.237.

Aydemir, Ş. (1996). *Tek Adam I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.494.

- Aydüz, S. (2008). Önyasa Emine Semiyeye, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.430.
- Aytekin, Y. (1998). İmparatorluktan Cumhuriyete, Moderniteden Postmoderniteye, *Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III*, Yıl 4, s.23-24, Ankara, s.1656.
- Balcı, Y. (2002). *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Dizisi 372, Ankara, ss.1-2.
- Banarlı, N. (t.y.) *Resimli Türk Edebiyatı*, c.II, ss.1236-1238.
- Baydur, M. (1998). Cumhuriyet döneminde Aydınlar ve Dergileri, *Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı I*, 23-24(4):773-776.
- Baykal, B. (1996). *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. Basım, Ankara, s.1.
- Bekiroğlu, N. (2008). *Şair Nigar Hanım Güftesi Garplı Bestesi Şarklı*, Timaş Yayınları, İstanbul, ss.233-241.
- Benazus, H. (2008). *Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, ss.17-19.
- Berkes, N. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, s.227.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, ss.94-109.
- Berktaş, F. (2004). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.352.
- Berktaş, F. Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.2-8.
- Bozkurt, G. (1996). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Türk Kadınının Hukuki Durumu, *İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.76-161.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. (1986). c.13, Gelişim Yayınları, İstanbul, s.7692.
- Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*. (2002). c.13, Ötüken Söğüt Yayınları, İstanbul, s.84.
- Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*. (2002). c.14, Ötüken Söğüt Yayınları, İstanbul, s.419.
- Caporal, B. (1999). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*, Ercan, E. (Çev.), Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, Cumhuriyet Gazetesi’nin Okurlarına Armağanı, İstanbul, ss.55-151.

- Celkan, H. (1992). Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı -Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği-, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.255.
- Ceyhun, D. (1997). *Osmanlılarda Aydın Kavramı*, Sis Çanı Yayıncılık, İstanbul, ss.7-97.
- Coşar, Ö. (1974). *Atatürk Ansiklopedisi 1908-1909*, c.2, İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, s.59.
- Cunbur, M. (1992). Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.VIII, S.23, Mart 1992'den Ayrıbasım, ss:259-265.
- Çağatay, T. (1990). İçtimai Nizam- Kadın- Cemiyet, *Aile Yazıları I*, (Der.) Çiğdem, B. Ve Ahmet D., Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.112.
- Çakır, S. (1992). Meşrutiyet Dönemi Kadınlarının Aile Anlayışı, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, c.1, Ankara, ss.238-239.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, ss.22-297.
- Çetinsaya, G. (2004). Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.55-57.
- Çimen, L. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s.306.
- Çolak, G. ve Uçan, L. (2008). *Kadın Öncüler İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında*, Heyemola Yayınları, İstanbul, ss.55-64.
- D'ohsson, D. (t.y.) *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Yüksel Z. (Çev), Tercüman 1001 Temel Eser s.103.
- Demirdirek, A. (1993). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, İmge Yayınları, Ankara, ss.28-124.
- Doğan, A. (1993). (1993). *Güzide Sabri Aygün*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi/151, Ankara, s.14.
- Doğan, İ. (1992). Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss176-215.
- Doğan, M. (1982). Hanımlar Âlemi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.V. Dergâh Yayınları, İstanbul, s.9.
- Doğramacı, E. (1982). *Türkiye'de Kadın Hakları*, Ünlü Kitapevi, Ankara, ss.9-20.
- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, ss.9-23.

- Doğramacı, E. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, A. A. M. Yayınları, Ankara, ss.8-54.
- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.31-37.
- Edip, H. (1975). *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, İstanbul, s.185.
- Emel, A. (2002). *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihad Terakki ve Bolşevizm*, Türk Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.37-38.
- Enginün, İ., Cunbur, M. ve Özdemir, C. (1983). Milli Mücadelede Türk Kadını, Türk Ticaret Bankası Yayınevi, Ankara, s.64.
- Erdem, H. (2000). Modernite Karşısında Osmanlı, *Yeni Türkiye Dergisi*, Osmanlı Özel Sayısı III, Yıl 6, S. 33, Ankara, s.160.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, c.1-2, Eser Matbaası, İstanbul, ss.457-785.
- Ergun, P. (1997). *Cumhuriyetin aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız*, Tekin Yayınevi, İstanbul, s.245.
- Erol, B. (1996). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk ve Batı Kadını, *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, A.A.M. Yayınları, Ankara, ss.152-153.
- Eryılmaz, B. (1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, ss.46-47
- Eski, M. (1996). *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, ss.36-40.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s.115.
- Ferit, A. (1998). Türkiye Üniversitelerinde Kadın Öğretim Üyeleri, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.315.
- Fındıkoğlu, Z. (1990). Türklere Aile İhtimiyatı, *Aile Yazıları I*, (Der.) Çiğdem, D. ve Ahmet B., Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.11.
- Göçgün, Ö. (2006). *Fatma Aliye Hanım*, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, c.7. Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss.244-245.
- Göksel, B. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları/96, Ankara, ss.132-140.
- Göle, N. (2005). *Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı*, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.75.

- Gül Ayyılmaz. (2002). Osmanlı Aile Hukukunda Kadın, *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed.) Hasan C. G., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.370.
- Gül, M. (1996). Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız, *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, A.A.M. Yayınları, Ankara, s.51.
- Gümüšoğlu, F. (1998). Cumhuriyet döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928-1998), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.102-107.
- Güzel, M. Ş. (1992). "İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar", Cumhuriyet dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1194.
- Güzel, Ş. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.7-11.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. (1337/ 1921).
- Hanımlar*. (1300/1884), 1(1):30-31.
- Işık, İ. (2004). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Genişletilmiş 3. Baskı, I.-II.-III. Cilt, Elvan Yayınları, Ankara, s.1226.
- Işık, İ. (2006). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyat ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, c.3, Elvan Yayınları, Ankara, ss.1176-1785.
- Işık, İ. (2006). *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, c.1, Ankara, ss.57-326.
- Işın, E. (1995). *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.118-219.
- Işın, E. (2006). Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, c.1, Ankara, s.219.
- Işın, E. (2006). Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, ss.405-408.
- İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal. (1999). *Son Asır Türk Şairleri (Kemalü'ş-Şuara, Müjgan, C. (Haz.), c.I-II-III*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss.658-660.
- İlhan, D. (2002). Cumhuriyet döneminde Türk Toplumunu, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Hasan, G. ve Ali B. (Ed.), c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.272.
- İlkaracan, P. (1998). Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile, *75 Yılda Kadın ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.173.
- İlyasoğlu, A. ve Deniz, İ. (1984). Kadın Dergilerinin Evrimi, *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul, ss.163-176.

- İnal, G. (2006). Erken ve Geç Dönem Cumhuriyet Kadın Yazını, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Nesrin Karaca Tağızade, Vadi Yayınları, Ankara, ss.321-337.
- İnal, G. (2006). Erken ve Geç Dönem Cumhuriyet Kadın Yazını, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Tağızade, N. (Haz.), Vadi Yayınları, Ankara, ss.213-337.
- İnalçık, H. ve Mehmet, S. (2006). Tanzimat *Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, ss.336-338.
- İnan, A. (1983). Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Vatan Cemiyeti, *VIII. Türk Tarih Kongresi III. Cilt'ten Ayrıbasım*, T.T.K. Basımevi, Ankara, s.1994.
- İnan, A. (1985). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, M.E.B. Basımevi, Ankara, ss.37-124.
- İnan, A. (2006). *Prof. Dr. Afet İnan*, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, s.292.
- İnan, A. (t.y.) Kurtuluş Savaşında Türk Kadını, Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı 50. Yılı, Türkiye BMM Yayınları, Ankara, s.37.
- İpşirli, M. (1998). Osmanlı Toplumunda Kadın, *İslam'ın Işığında Kadın*, Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.57.
- İsmail Doğan. (1992). Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss.178-184.
- İspirli, S., (2008). *Leyla Hanım (Saz) Solmuş Çiçekler*, İnceleme-Metin, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, ss.1-25.
- Kadın Yazıları*, (1926), 22:8-22.
- Kadioğlu, A., (1998). Cinselliğin inkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.91-89.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler Bacılar Yurттаşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, ss.134-149.
- Kandiyoti, D. (1998). Eski ve Yeni Erkeklik Anlayışları, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.34.
- Kandiyoti, D. (2005). Modernizmin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Sibel B., Reşat, K., (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Basım, İstanbul, ss.113-114.
- Kaplan, L. (1996). Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri, *Kastamonu'da ilk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, A.A.M. Yayınları, Ankara, ss.16-73.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.11-204.

- Karadeniz, F. (1999). XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış, Osmanlı Ansiklopedisi, Editör: Güler Eren, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.452-454.
- Karakışla, Y. (1999). Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar, *Toplumsal Tarih*, 63:15-24.
- Karal, E. (1956). *Osmanlı Tarihi*, c.VII, Ankara, ss.282-283.
- Kemal, Ö. (2001). *Resimlerle Yazarlar ve Şairler Sözlüğü Türk ve Dünya Edebiyatından 522 Yazar ve Şairin Hayatı, Eserleri*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s.210.
- Keyder, Ç. (2005). 1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.31.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye’sinden Kadın Hareketine Genel Bir Bakış, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.348-350.
- Kırkpınar, L. (1998). Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.14-24.
- Kızıltan, M. ve Gençtürk, T. (1993). *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Katalogu-I*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, s.3.
- Kocatürk, U. (1984). Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, Ankara, s.97.
- Koçak, C. (2004). “Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.72.
- Kolçak, O. (2005). *Adile Sultan*, Kastaş Yayınları, İstanbul, s.1.
- Kum, B., Fatma, G., Selek, P., ve Başaran Y. (2005). *Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri*, Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırma Yayınları ve Dayanışma Kooperatifi, Berdan Matbaacılık, İstanbul, s.13.
- Kuran, E. (1990). Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi, *Aile Yazıları I*, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Çiğdem, D. ve Ahmet B. (Der.), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss.364-365.
- Kurdakul, Ş. (1985). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü 1143 Şair ve Yazar Kişilikleri, Yapıtları, Kaynaklar, Cumhuriyet dönemi Dergileri*, Cem Yayınları Kültür Dizisi, İstanbul, ss.74-306.
- Kurdakul, Ş. (1994). *Çağdaş Türk Edebiyatı Meşrutiyet Dönemi/I*, c.1, Bilgi Yayınevi, Dördüncü Basım, Ankara, ss.80-229.
- Kurdakul, Ş. (1994). *Çağdaş Türk Edebiyatı Meşrutiyet Dönemi/I*, c.2, Bilgi Yayınevi, Dördüncü Basım, Ankara, ss.68-307.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*, B.A.A.K. Yayınları, Ankara, ss.11-278.

- Kurnaz, Ş. (1993). *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Milli Maarif Nezareti Araştırma- İnceleme Dizisi: 42, İstanbul, ss.9-194.
- Kurnaz, Ş. (1995). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, ss.147-227.
- Kurt, A. (2000). Osmanlı'da Kadının Sosyo- Ekonomik Durumu, *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı II*, 32:(6)636-645.
- Meriç, N. (2000). Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Bir Kaç Kesit, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.61.
- Mısıroğlu, A. (t.y.). *Kuvay-ı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Birinci Basım, Numara: 93, Sebil Yayınevi, ss.48-61.
- Milli Savunma Bakanlığı, (1998). *Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız*, Ankara, ss.127-185.
- Montegu, L. (1998). *Şark Mektupları*, Timaş Yayınları, İstanbul, ss.78-128.
- Muhaddere Taşcıoğlu. (1958). *Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara, ss.9-54.
- Murat Uraz. (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, c.2, Tefeyyüz Kitabevi, Numune Matbaası, İstanbul, s.10.
- Naymansoy, G. (2010). Türk Bilim Kadınları ve Bilime Katkıları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9):203-227.
- Necatigil, B. (1972). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, I. Baskı, İstanbul, s.406.
- Necatigil, B. (2007). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Güncellenmiş 24. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul, s.406.
- O. Ergin. (1977). *Osmanlı Maarif Tarihi*, c.4, Eser Matbaası, İstanbul, s.458.
- Onger, B. (1965). *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız Denemeler-Araştırmalar*, Türkiye İleri Kadınlar Kitaplığı, İstanbul, ss.75-76.
- Ortaylı, İ. (1992). Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss.324-467.
- Ortaylı, İ. (2004a). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, s.4.
- Ortaylı, İ. (2004b). Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Turhan Kitabevi Yay., II. Basım, Ankara, s.58-59.
- Ortaylı, İ. (2006). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumunu, Phoenix Yayınevi, İstanbul, ss.314-325.

- Ökçün, G. (1971). *Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Sevinç Matbaası, Ankara, ss.21-202.
- Öner, K. (2001). *Resimlerle Yazarlar ve Şairler Sözlüğü, Türk ve Dünya Edebiyatından 522 Yazar ve Şairin Hayatı, Eserleri*, İnkılâp Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s.210.
- Özbay, F. (1989). Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması, *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, ss.58-59.
- Özkırımlı, A. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi (ansiklopedik)*, c.I, İnkılâp Yayınları, İstanbul, ss.30-707.
- Özkırımlı, A. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi (ansiklopedik)*, c.II, İnkılâp Yayınları, İstanbul, ss.802-1383.
- Parla, J. (2004). Tanzimat Edebiyatı’nda Siyasi Fikirler, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.48-223.
- Polat, G. (1983). *Atatürk ve Kadın Hakları*, Ankara, s.175.
- Polat, N. (1991). *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, *Resimli Ay*,(1927), 43-7(4):1.
- Resimli Ay*,(1928), 56-8(5):1-2.
- Resimli Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, (2003). Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı, Erdem Yayınları İstanbul, ss.44-245.
- Sakaoğlu, N. (1992). Medeniyet Değişmeleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss.81-369.
- Say, G. (1998). *Siyasal Değişimde Kadın Boyutu*, Kurtiş Matbaası, İstanbul, s.177.
- Sonay, N. (2006). *Tek Parti Döneminde Kadın Milletvekillerinin Seçimi (1923-1946)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.73-74.
- Sümer, T. (1968). Türkiye’de İlk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz, İstanbul, ss.59-63.
- Şahin, Y. (2006). *1920-1930 Yılları Arasında Türkiye’de Kadın Silüetinde Moda Anlayışı ve Değişimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, İzmir, s.45.
- Tabakoğlu, A. (1992). Osmanlı Toplumunda Aile, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, c.1, Ankara, s.95.
- Tağızade, N. (2006). *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Vadi Yayınları, Ankara, ss.149-300.

- Tanilli, S. (2006). *Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar Kadın Sorununun Neresindeyiz?*, Alkım Yayınları, İstanbul, s.120.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. (2001). c.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.13.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. (2001). c.3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.606-607.
- Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. (1985). c.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, s.868.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, ss.3-162.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, ss.188-217.
- Tekeli, Ş. (1992). Kadın, *Cumhuriyet dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1192.
- Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.337-345.
- Tekin, A. (2005). *Edebiyatımızda İsimler*, Elips Yayınları, Ankara, s.88-526.
- Toksa, Z. (1998). Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.71-78.
- Toprak, Z. (1982). *Milli İktisat Milli Burjuva*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, ss.157-414.
- Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, c.1, Ankara, ss.35-237,
- Toprak, Z. (1998). İttihad Terakki ve Teal-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti", *Toplum ve Bilim*, 43-44:183-190.
- Toprak, Z. (1998). Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile, *Tarih ve Toplum*, 51(9): 34-38.
- Tunaya, T. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.503-506.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1981). c.IV, Dergah Yayınları, İstanbul, ss.99-100.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. c.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

- Türk Kadını*, (1334/1918), 11:162-168.
- Türk Kadını*, (1334/1918), 13:194-195.
- Türk Kadını*, (1334/1918), ss.10:146-148.
- Türkiye 1923- 1973 Ansiklopedisi. (1974). Kaynak Kitaplar Yayınları, c.3, İstanbul, s.851.*
- Uçuk, C. (2006). *Gümüş Kanat*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s.851.
- Uğurcan, S. (1991). Makbule Leman: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6:340-339.
- Uluçay, Ç. (1971). *Haremden Mektuplar*, Ankara, ss.47-70.
- Unat, N. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, Genişletilmiş 2. Baskı, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınevi ve Türk Sosyal Bilimler Derneği İşbirliğiyle Hazırlanmıştır, İstanbul, ss.10-12.
- Unat, N. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.325-326.
- Ünal, M. (1990). 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi, *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, (Der.) Çiğdem D., ve Ahmet, B, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, s.367.
- Ünalmiş, O. (2005). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, ss.33-544.
- Van Os, N. (2004). Osmanlı Müslümanlarında Feminizm, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.336-346.
- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi.*(2008). Yapı Kredi Yayıncılık, 2. Baskı, c.I-II, İstanbul, s.81.
- Yerasimos, S. (2006). Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, ss.368-369.
- Yeşilyurt, E. (2002). *Türk Edebiyat Klasikleri Halide Edib Adivar Hayatı ve Eserleri*, Yeryüzü Yayınları, Ankara, ss.7-100.
- Yumul, A. (1997). 19. Yüzyıl Ermeni Aydınlarının Gözüyle Kadınlar, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 42(7): 13-18.
- Yurdanur, C. (1982). Kadın, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.V, Dergâh Yayınları, İstanbul, ss.77-78.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadinsız İnkılâp Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, ss.20-229.

EKLER

EK A. FAYDALANILAN KADIN YAYINLARINDAN ÖRNEK BELGELER

EK. A. 3. Nezihe Rikkat'in Türk Kadını Dergisi'ndeki Bir Yazısı

تورک قادینی

۱۹۴

• هیران پنهانی؟ گریه هیران دیناری هیچ؟ •

۱۸ تمبرین باقی بازار ایرانی آفتابی، ذوالی ساعت سکرده، سه وگیلی و مشفق آنه من، حیاتیک صوگ
دقیقه قیادار، دینی و انسانی بوتون وظیفه لری ایشا ایش اولدینی حالده، یازم عصر اصالت و نجیایته
طاشیدینی پاک و تزیه روحنی، مسترخ بروجده الله تبارک تسلیم ایتدی ..
شکر آبی اول قیلتی پدیری، اوج آبی اولده بر انجک قیزی — شیبیدی کنیدیسی تودیع
ایندیگر — قرمه احمدک ساکن و مظلم محیطه رک ایدرکن، بوگون بویه و آشنیز بدیزله برابر،
بوگونوز و همیره سز قالاچنیزی هیچ تحیل اینه مشدک .. الله جلهسه رحمت ایتسین .
محمد عبداللهمن معلم امیر طاهر

خاطره دفتربیک بکا بو موضوعی ویرمش اولماسی،
احساساتیکده فی الحقیقه بو شکلده بولونماسی در .

آرککلهشمه

آله خاطر لایچکیز: نیش وارته قوم ایلرینک
اعلانلر نه قالدین پهلوانلر وارد . مادمو اوله ، یاخود
یادام بیرلیمه ... کنیدیسی مغلوب ایدنه قارش شو قادار
فراتی مکافات وعده اولور . بو قوم ایلرینک غل الماده
ردن سندن ایشا برشی اولماسا بیه ینه نجیسی جلت
ایدر. حته اوزرده بر قادیکنک برار کله معاصره ایتیمی؟
سیتی خصی مغلوب الهمه سنی شایان مراق عد
اولور .
سزی بو نظره نمون ایدیرمی؟ بکا کتسه: حیایته
بوندن چوق ، نیکسینه رک سیر ایتدیکن برشی اولماز .
برقادی تصور ایدیکیز که باورلرینک عیلاق فرلامش ..
کوکسی بز قالاچی سرت قوی .. ایکی متر بو سینه ،
ایکی یوز کلو قتلده .. بردیو کبی قارشیکزده ایزی
آدیملره دولاشیور . بو بدیجی برعاط خلقت عد ایدرک
هم جنم ایچین دنیاده بویه برته لکه موجود اولوب
اولادینتی دوشونورم .
ایته بوه نهم نظرمده آرککلهشمه برقادین تمثال در .
- سوک زمانلرده بو وهمی تریسد ایدیک و قهلهز
صیق صیق تضادق ایتدیکنم دایم بکا اثبات ایتسیور .

سارلری بری حسانی زردفره قید ایتکی عادت
ایتمده رتایر خصوص برافان بوتون مشاهدات
بدرک ایچنده عیوطلر . تا مین ایدرم که بونی هیچ
رمصد کوره تکسیرن ، دویم ایچین بایدیم . علمی ،
اجتاهي مدقتاده بولدی خاطر نه بیه کلمدی . دقتیمی
کومش اولسا ایدیکیز ، برچوق صیفه لری دولیران
کوره تکسیر جری بو خصوصه اقاع ایدرده؟ فقط
ناست ایدرم که دکل سزه اونی ک عینی محله
بیه کویتمه امکان بو قدر . ایچنده کندیه ، مالهله
طاشدفره دار دینی قودیردن طوشیکزده کدیکن
دکانه ، نیک حسیز تکدر لرت قارش ویریشا ایشار
قرار لریه قادار هرینی وار . دوشونیکیز بولری سزه
باشل کویتمه ایتیم ؟ مزه ایسه ...

ایتنه بن آرککلهشمه ، دینه توصیف ایتدیکن
غرضی بو صیفه لردن چقاریورم؟ عییا علمی برطرزده
تذوق ایجاب ایدن اجتاهي برماله می ناس ایتدم ؟
بوقسا بر طاق موهم دوشونجه لری تابع اولدم ؟
اولداسی بیرلیم .. لاکیز سلیمک برشی وارنا اوده

تورک قازى

برجوق و قىلارنىڭ مەنۇبىلىقىدە بوغرىپ استىخالىدى
كەڭ ئايدىيور كىيىم .
بن قاندىلىرى جىباب ايله مألوف تارىن بر مخلوق عد
ايدەردىم . شىندى كىچىك پاتىسىدە نك باشىنە پانفېن
پرلرندىن بى پروا كىچىن ، بولس ايله قانۇغا ايدىن خانىگرە
تصادوف ايتىدىكى تەجىب ايدىيوروم . يولە بوروركن
قوشىارق تراموايه آتلاپانلرە ، سوقاقەدە مېتىغ بايوب
دككلىرى باغما ايدەنلرە خىزىتە باقىيوروم .

اولىلارنى طاييوروم كە ، باقى اوداسىدىن قوشىنىڭ
زورەلور بىلە دىشەن خىزەسىنە آتش ايتىدىكىدىن بىت
ايدىيورلر . اولىلارنى طاييوروم كە ؛ آرقال بىتە طاقىلان
كوكسى مادالىلى حرب خىابىلارنى سوقاقەدە شامبارلا .
لايورلر .. يولرە مېنقرە وقەلرلى دىيەنكىكىز ؟ بىك
أعلال .. دىقزىدە داها عموى نوتلر وار :

مىلەتىزك حوبىيا ، شىتارىق قىزلى براوملت پىشىر-
مىنى اوكرەتەدىن ھىب بردن كىدىوب مالىيە كىتابى
يازىلدىلر ؟ باقتالرە ، بوستا شەنەپە ماموزە اولدىلر ؛
دارالفونۇ كىردىلر . سولك زىمانلرە قاندىلرندىن طاييورلر
بىلە بايىلدى ؛ اوتياشلىر ، جاوشلر بىلە نىسب ايدىلدى ؛
جاسلى كاسلىكىدىن چوئىچىلگە قانار قاندىلرلر كىرەدىكى
مىلىك قالماي . شاھلىن آلافراننە دوقوز بوچوقەدىن
سوزكرا قاچ خانى اولدە بولايلىكىز ؟ كىمى دىگانە ،
كىمى قىلنە كىدىيور ؛ كىمى دەم كىدىنە بر زوچ
اقتىبايە مشغول ...

طن اتمەيلىكىز كە جىتىنى غىب ايدىن يانكىز عادى
برطىقە دور . حىتم بر ادىيەن بىلە مەھود بر باشانىڭ
قوماندايلى آندە سورەپە تىكىلات باياپە كىتە ھىيەدى ؛
آزا سىرا بولە قۇل قولە ، خاشىرىشارق سىياسىلدىن
بىت ايدىن دارالمىللىل خانىلر كوردىكىسە بىك باقىندە
مدەش براقتابىك حاشىرلاقمقەدە اولدىنىق حسن ايدىيوروم .
بىلەم .. بز بوياپە شىلرە آلتىشامشىق . بىك مىججوب ،
بىك حىتر بوپودك . والدەلر بىزنىڭ دىزلىرىنىڭ دىيىدە
اول بىزدىن آيرىلادىق . بوئى وقىلر بىزدە زوچلىرىزى
ئىخىل ايدەرك بىناومىزى ، كىنئىزى ، غودىزى چالاردىق .
بوون اگىنچەلر بوقانداردى .

۱۹۵

بىلكە چىكىنلىك بولدىمىسى انى دىگىلى ،
قاندىدە جىتەنە شىتارنىڭ ايتىلى ايدى . قىت بونە
أركىكلەرە قاندىنى صقوتىزە ، ھىجائىزە ، ظرافت
وترا كىزەلدە ھاز اولدىنمىز رىجھانى توك ايتىكىزىن
اوللى دىگىلى ايدى ؟

نېمەنىڭ
albat
aculke

بىر مەكتوب :

مىنوغىكىز ؟

چادەلردىن كىچىكرىك مىنوغىنىڭ روھىنە باغدىرىدىنى
باش غرور ايجىدە آرتىق باشى قاندىرمايوروم . باياغى
وجودلرلر بومىنوغىلر ئىلكىتىدە ھاك ، وقور وشمىلرلە
دولاشدىقلىرى كورمىك جىتەكك ائىقىرمايى اولدى .
أطرافقا باقىيوروم . باي ئىخىمى بو ؟ بورانە .. خرابە !!
مىنى ، انسىلى بونلر ؟ كىننى آتش تولون فرقتلىرى
يوق . بونلر مىنوغى ؟ ھالا بىچە كىزىڭ قاناننى دەلەرك
سىزە سىرتىن برسورۇ ابدال . قاندىنى شوقاقە ؟ بر برلىرى
چىكىنە بەرك ، دەمىر بەرك ، طوققانلار ، بو صوققانلارنى
بر قاچق ايجىن تراموايه بھوم ايتكىدىن باشقا مېارىلر
يوق . چىقام بولسكى خىطرلەر ؛ كوردىكىز انىظام جىلادت
باشقا برى دىكل . برچوغىدە ئىلكە قاندى نىبايىز
بر علاقتىزلىق ؛ بىھىسنىدە دوپماز بر نىغمت حرصى
ارتىك ، دىا ... شىورادە بورادە بوون بولغانلرە
قاندى دەرىن دەرىن سىزلايان قىت سىلرلى چىقارمەنە
جىسارت ايدەنە مەن ناموس وقىلىك ساجىلرلى .. ھىركىك
بىلدىكى بو مىللەلرلى اوزانقۇ تەمداد ايتىك ايسە مەيوروم .
زواللى وطن ، قندرتىز آلر بىزدە ئاولدىنە اولدى ..
« بىلە مەدەم تولدى » دىرلر . اومت ، بۇدە بىلە مەدەم
تولدى ، توليور .. وتر كىمىزدە ، اوقىمىزدە دوام
ايدەرك باشقا دوللو اولق اىختىلەدە يوقىدى . باش
ايجىدە باشى اووچىلرلرلر آراسە آلارنى زواللى مىلكىتىڭ
شىكولك مىقدارلارنى دوشۇتوركن اوق . بوئىچىخ اوچتورومە

EK. A. 4. Türk Kadını Dergisi'nden Bir Makale Örneği

۱۴۶

تورک قادین

گنج قیزلر تیزگ دردری

- ۱ -

کال نأسفه توبه مکه مجبورم که مملکتده یک غریب
 بردخت سکفرما اولوبور . تاوازه او قادر احمیت
 وریوز که استقالزه علاقه دار اتم مهم شسالی بیه
 خدیق ایلمه دیگمز گبی بونوع مسائل حیاتیتهنگ
 موجودیتدن بیه یخبر بولویوز . بر جوق شیری
 برقی دبه آلتیلا یمنز حاله نه بونلرک آسانی نه ده
 تاملی خدیق ایلیوز . حیات اجتماعی مردمکی محولات
 غنطندن نه اکثریت بونلرک بر افتخاره بخت ایلمدن
 آن دوشونه یان بر زمرة قلبه استغالی اولدغه مظل
 کورویوز . هاکنی طرفک حقیق دونوشدیکنی طبعی
 زمان ایات ایلمه دیگمز . لاکن بو اقلیت ایستیزوکه
 دست و امان زمان و ذوالی کسلسگزه صولک حکم
 لایمیزی ورمه دن اول برقی بایلایانین نه کسلیک
 نور و اوسر مملکتده استغاله ایلمه باقیلین .

اوله کوردیکم ائی شیارلک بانکز نلواهردن عبارت
 اوله یانی ، مملکتک گنج قیزلرک بک مهم ، اساسلی
 و غیر بیکار دردرلرک کیرمکده بولوندینی آکلدم . پورت
 فویریله نوشوشان گنج قیزلری نقیب ایله اکثریت
 (راندو) یه کیمیکنی ، کناجیلرده دولشالملرک
 اولونمالیق کسایلر آرادینقی ، تیز مکتبلرکمدکی مادی
 و معنوی دردرلری کوردیکم زمان آرتیق ایلمه قاعترمدن
 اثر قاللشیدی . بوسورته اولان حسن نجیسه خدیق
 نقیقات ایلمه دیگمز زمان ایلمه ایتمک خالق دها مدهندی .
 گنج قیزلرک سقوط هوللکی اوکندم مکتسیرط الحال
 قاللشم .

شیمکی و اوستا ایتمکدن امر قالی کولله بون
 برحولرک خدیق آز جوق نقیق و اسان و عوامی
 نقیق ایلم . نتیجه نقیقایی ، بودرده تزدی ده عاقبت
 شخصیت ایلمه یاش اولان گنج قیزلرک دست جیلرینه
 ملکک کچیلرک عرفان و اسلافی مودوع بولونان اولوی
 انور عرض اینک ایستیزورم . احوال که بویلدن شیارلر
 عاقبتله مروض قلاجیم ؛ صولک زمانلرده قادیلرین
 آرایسدهکی ترقیه ، قزنی کوزی بونیمد ادا اولوناجی ؟
 لاکن بن نام برلرک و حله ایات مینا ایتمک و کچیلرکی
 استیلا ایلمدن مرض معدنی تشخیص ایلمه یله بک ذواته
 کوره یلرک امر اضی کوسته زنگه جالی شایم . کندیزی
 آدامانلک مغز تلرکی شیبیدی به قادر چکلک . هیچ
 اولانلر دها ضرورک اورنلرکده ایکن ذواتیم و کندی
 کندیزی آکلایرک دردرلرک تداویسته جالی شایم .
 سققت سیرکیده اولسه سونلی ، مادتا نقیق
 ایلمه دز . خدیقندن قایان ملرکده اشمه کلل قویونه
 یور اولاشلردر .

بر تبالکله دولشاشان مکتبلی قیزلری او قادر نمون

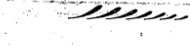
آكزىغا عمل سۆالەر ۋە ... آندىم بۇ ئونلۇرى اوقۇلنى چوق اولدى ... ئامىل غىلمزىدە قالەر، نظرى سۆالەر ۋە بوستە حقتە ھىچ دوشوغەنكە جوابلرى وىرىلدى. بىر كىچىق تۇزداھا سىنىپايدى؛ بىگا دىدىكى: دىنىدىن بىت ايدىيورسكۇز. لاکن بۇ ئامىل اوقۇتلىدىنى بىلپورومسكۇز ... آدستك قۇتلىرىپە باشلاق . . ھە تىندە گوپەن بايدىق . . خوجامىن قوللرىنى سىوارۇسور بىر تە طورانغە بائاردى . . بىرچوقۇ شىلر آزرەلەك، طىبى تىمىلە غىلمزىن چىقىدى . . ايلەردەكى سىنلرەدە براژدە ھىچ غىلمزىك ازمەدىكى شىلردىن بىت ايدىلر . ايشتە بو قادار ...

اينىلەرلە كىلسەلرى دولدورور ۋالەھرىتە ھىب رآغزىدىن عبادت ايدەرلر. دىنى ۋاجىبى جىنارل ك سىبى مەسا . سەلرى ، اساسات دىنبىنى ، فضائل اخلاقىنى بالقات تىبىل وىجىلر تىندە تىبىق ايلەن نامدار بىرلرل قۇتۇرالىلرى مستقبل آمىرشان قاندىلر بى شىدە بىيور . بىت ايتىدىم سىنلر ايجىندە بىر تىك قىز بولامازسكۇز كە يالان سوبە نىلە بىلدىكە ايتالسىن؛ دىنسىز باشا ئايدىكە اعتقادايتىن ... عىبا قىزلىرى بۇ تىرىسى وىزىمكە يوز مىليون خلق يا كگش مى حرك ايدىيور ؟!

ھانكى سىنلر كىچ قىزە كوروشىدە سىنى مالىھ اعتراضات ائىھ دىگىدەم. بىشلىرى گوپىلر: ۋ سز دەسى ؟ سىم آقۇدى ، آمىرشان كىزىپ كىدكەن سو كرا حالا دىنل بىت ايدىيورسكۇز ؟ دىلر . بىشلىرى ايشتە قىزدى : دەسە خىل ايلەن بارى مىللمان اولسە ، بىك ايشتە . بورا قارشى اچىقىدىن باشقا لىدىن ۋە كىتلىر . مەن بىر تىپە دىنەنك مەقۇد بىتەن دولانى كىچ قىزلىر بىر اوقادار سىلە دوشۇيور ۋ سىنى اوقادار دىنل ظن ايدىيورلر كە بونلرە قوشۇب دە بىشدرە . سىلرى چوقۇقلا سالىدىن ايدىتە ائىھىمكە مەن دىگىدە . سىلدىن ئاھىك ۋ اى كىنىك ۋ شىق بىر نۇجە مەك اولدى ، اولدىنى سىزىلەن بىر كىچ قىز بونى ادىبىيات سىلەدىن اوكرەدىكى سىنىتە ائىھىمكە ائىھىمكە بو قادار مەم بىر كىنىك ا كىنىنى طرقتىن بايىلمايدىنى علاوھ ايدىيوردى .

بۇ دىن دىكل ، علم لازمەدە دىن ۋ طىلەسى دىنل دە سىلدىن دە محروم براقان بىر قاچ مىلمە خاتى مىسەلەرلە ، مەن اولسەدە ، آلام ۋ بىر آى ايجىن آمىرشانە كوچوك بىر سىسەت بايدىرسام ائىھىم كە بىدا اوتتارىق عودت ايدەرلر . لا بورتا وادىلرندە اوغرىشان (نىدارون ، مائىس بوردار) قىلسەلرى تىبىق ايدىن بىكلىچە كىچ قىز كوروسكۇز كە بازارلى سادە ، تىب

بىر قانچە سەئىدە

خاطره دقترلى

آزاداشترمدن يك كنج برخام بگا، سېگرېه دوقونان
برجدينه : «آندم ، پاشا پاشا پاشا ؛ بر اي سته سوگرا
قطباً يو عجلده پاشا پاشا پاشا ؛ اتخار ابد چگم !»
ديبودى .

تلن ابدوم ك كنجلى پدين ابدن شي دوقونان
دوغرويه اديبات دكلى ؛ اونلر اديبات ، اوحيغه لره
آنلرته بر مكمس بولدفقرى ايچين سوپورلر . چونكه
زواللر زانا داما او ملال آور صحائف شرى كورمه دن
اول حياتن ممكن اولدينى قادار شنه پدين آلملر ؛
بورولش لدر .

آ گلدم كه بر قاچ شنهك مكنت حالى عالمه سيله
بوكنج قز آراسنه . درن اوچودومل آچيش . كنديشك
اديبانه علاقه سى يك آز اولدينى ايچين او بدى به
سبب شهمنز اديبات دكلى ؛ بن بوته باشقا بر سبب
سزدم : كنج قزى عالمه كى حيات سقيبودى . مكنتيه
آلدينى يازم معلومات و بر چوق سيسى فكرلر ايچينه
اوه عودت ابدن كنج قز جاهل ، عاجز بر آنه ،
جاهل بر ايكي همشيره آراسنه غير اختيارى بر خودي
حسن اديبورد ؛ اونلر كه بر چوق قطه لره كنديشيه
اشفاق اچمه لردن منوله بر ياش ايچينه عالمه ايله كندى
آراسنه منوى بر رايه سزاق كودوبور و يو يال كزلق
اوتى جايين فكرلره سوق اديبورد ... سخل ؛ چونكه
زوالقى چوق داما جدى دوشونه بيله چك بر ياشده
دكلى در .

« حسانه ظفرياب اولق ايچين بوكون ، انسانلر
وچينلر شن وناشر ... بيلگىل وچاليشقان اولق
كزك ، ايسه نه جارم كه تورك قزى پاشا دىني عجلده
هيچ بر وسيله شملارت بولاماش ؛ يكسوق ، ممنوم ،
بن روح بر عرك مشصوم . بر قودبان اولاق وقتدن
اول حياتن بيقش ، اوساشم در . اوت ، بن يك
آيم كه بر چوق اوبون چوق قزى اشفاق اچمه ؛ اونلر
حيات سوديره بي بيله بورلر ؛ داما دوقروسى بوله
بروظفلى اولدينى دوشونه ، مشلردد بيله ... زدم
چوق قز كندى كندى بيله بورلر كندى كندى بيله
بيشلر ؛ كندى كندى بيله ايسه دكلى جريته قاييلر .
اونلر ارشاد ابد چك ؛ اونلر رهبر اولاق
حامي زدم ؛ يا چوق قز اوزنده ي زوم ، مفراط
بر حاشله مشور بر تايير بر اقان سرت ، متكبر ، مستبد
بر با او بون او استبداده اسير ، ا كز با جاهل ، عاجز
بر آنه ، يا قلندر مشرب ، طالعن ي خير ، يا كز اولاد
پيشدرديكته جدهنا ابدن بر با و قزنيك چارشاتك
دارلله بجه ستك اچمه لكه عاتق باشقا بر شنه عقل
ايرمه بن بر آنه ؛ حياتى او بالار كه چوقوى ترسه
اچمهك ، كنديشه معيانه سرفرو اچكدن عبادت
اوبينده شپه ايچين ؛ حياتى او آنلر كه كنج قز
نمايلات روحه سى اچمه بر نفوذله كشف ابد بيله ك
اوبونك دوشونجى بيله اشفاق ابد بيله بور ؛ زانا عالمه لره
هانى فكر حياتى وار ؛ اوده آرادىنى وجدى
بولامبور ؛ اوده اولر زدم وجد بوق ، حيات بوق .
هركس يال كز . با ، آنه ، چوق قز ، بونلر هب
مفرد شخصيتلر . هيچ بر زمان حاز بر سيمبته بر بايه

غير ممنون بر حياتك خاطرلر شمر ، نر شكده
شيق دقترله تايد اچك كنج قزلك الك اچمه مشفله .
لر يور ؛ يو برمودره يك دوقروا .. هينده يكسوق
هينده مفق بر اسلوب ، عنى منشا ؛ اوت ، بوه
دوغرو ؛ چونكه بو انلر ، بو بدنييل حقيقى ، درن
آنديش لردن ؛ مثلا لو و ربا ، ايچينه دالغالان بر
مكنتك فلاكى قارشينده جريشان بر فكرتك علوى
ياسلر كى ياسلردن دوغماور كه ... هينده باشقا
بر هيچان ، باشقا بر افاده اولسون ...
ادهم نراد يك افسدى : «ياس عالم جريشانك
اديبانك بوله بر بوله تلقينات بايش اولماشدين ايلدى
لكيكه اشغال وريبودم . ديوبورلر . بو مطالعه لر
قول اچمه بر ارماساعده لر ، خاطرلر كى بيش سيارى ده
سويله يك ايت بورم .

بر با او بون او استبداده اسير ، ا كز با جاهل ، عاجز
بر آنه ، يا قلندر مشرب ، طالعن ي خير ، يا كز اولاد
پيشدرديكته جدهنا ابدن بر با و قزنيك چارشاتك
دارلله بجه ستك اچمه لكه عاتق باشقا بر شنه عقل
ايرمه بن بر آنه ؛ حياتى او بالار كه چوقوى ترسه
اچمهك ، كنديشه معيانه سرفرو اچكدن عبادت
اوبينده شپه ايچين ؛ حياتى او آنلر كه كنج قز
نمايلات روحه سى اچمه بر نفوذله كشف ابد بيله ك
اوبونك دوشونجى بيله اشفاق ابد بيله بور ؛ زانا عالمه لره
هانى فكر حياتى وار ؛ اوده آرادىنى وجدى
بولامبور ؛ اوده اولر زدم وجد بوق ، حيات بوق .
هركس يال كز . با ، آنه ، چوق قز ، بونلر هب
مفرد شخصيتلر . هيچ بر زمان حاز بر سيمبته بر بايه

EK. A. 5. Şükufe Nihal'in Türk Kadını Dergisi'nde Yayımlanan Bir Makalesi

۱۶۲

تجلیات

زده قاتین تلیسی

بر طرفدن يك آقنيلارک بر قسسی قاتینلرده تربیه
وهه نالک، فضیلت و وفارک نضاتلندن غایقلارک بحث
ایله تکلیت ایله زکرک دیگر طرفده عینی ملککک آک
مور کجاریتک بر قسندمه یک غریب آرزورک یک
خفت مشرکة نظیر ایشور. بو متضاد نظیر متخالف
آرزورک قارشیدمه یوکونک منوره فضیلتکار قاتین
منسود بر پایه دوشور و قسب ایشدی بولارده برخلوط
ترد سیه آمان استقامت چراندنه دوام ایله سده
جهالت وساقیت ایشیده چوز کندیسی طولایاماش؛
سبل الاقاع بر طاق زوالیلرده ماچار بو خوبیاچه آرزورک
وسارک قربان اولویور.

قدرت شیره و ادیب سیه هیزک طایندی برکنج
وارزورک یارلری هیز سیه ویر و الاقاع کندیسه بر
عست عیون عیش ایلردهک سلیم، حسن اثرلی
استقال آدسی ایچین یک بولک مواعید ایله داغاکمیل
ایلیوردی.

بودیکنکس طور اناک اوزرده، بوفریادلوطننده
ترم ایکن کج شاعری بن داهیا یوکسک داهیا
آدیشلی کورک کتایسته ره کون اوفسونکار قلندن بر
نیده فضیلت، روح ایشایسیمی آغلایان بر نشید شجیات
مکوردیم. لاکن او بایزیوردی؛ قاتین، قاتین، قاتین..
یله قاتین، یسه قاتین...
رکون رفقه لرمدن بری (....) له کوروشدم
مدی

سوردیم: — ناسیل بولدیگر؟
رفقه آکلادی:
— کندیسه بر قوت، و اننده تصادف ایشدم، بزی
بریزمه تقدیم ایشیلرک یک لالایی بر ایی سوزدن سوکرا
بحث همان قاتینلر ایشال ایشدی؛ و اورداوه کوزل قاتینلر
وارسه کندیسه کورسرتکلکمی سوله دی.

نمونه بود:
ه بن قاتین سورمه وپارا ایله آکلارم، بونلرسز
قاتین بچ ایچین هیچ دور..
رفقه منک میالنه اچمه چکنی بیلدیکم ایچین کج
شاعرک فکرلرینه پانسف ایشدم. بن یوکونک کجیلری
داهیا ایشدی کورمک ایشردم. اونلرک سولک سئلرده
اچماهی نسیلرک آک دل سوز تجیلری کوردیلر؛ زهر
اعطاطی بوزدم بودوم ایشیار. هیز بیلوروزک بولمک
آک بولک کماهی قاتینلری عصر لرجه برسوس وایوچاق
تانی ایش اولماسی دد. بولمت قاتینلری آدم ایش
اولسایدی، بولکوی فلاکت شیه یوق که بوزده دوستان
خفت اولاجدی. شوزک ترسدن دونوله کاش؛
باری زده اوله باساق، هیچ اولازمه استقالی براد.
ایش اولاز.

شاعر بکلری تأمین ایشدم، ترغزلدن آرتیق هیچ
بر عقل باشنده کج قیزه هیچ بر متفکر کج قاتین متفکر
دکل! یوکونک فضیلتور، ملتپور، وطنپور و قاتین
کندیلرندن سورمه منک، صاچنک، قوللرینک مدح و توسیفی
دکل؛ وظیفه منک، فضیلتک، ذکا و عرفانک مدح
و تقدیری، کلچور، قولانمز، هر دوقه بر فریاد شاعنک
اعتزازی، تنکس ایکن بو شامت کونلرند کجیلرک آماهی.
سورمه ایله دور کونه، قاتین ایله عشقمی باغلی اولاجق.
دشن وطن قاتینلرند ایصلیق چالارکن کجیلر قاتین
ترم اچمز! یوکونک حقیق قاتین اوزنلرله نقرله
قولانغی قاتین.

وقتله شاعری چوق سوردیم؛ بوجم محطدم
یگا قاتین یک حسیز سو طظر اولاند برمشدی. حقیق
و شاعر دن ایشقانی آدم حساینه قوتاز، دیه نلر
سیه بولندی. بوطن بالطم یک پاکتیدی. پاکتیز،
هرکه قاتین طبعی بر حرمت بیله منک شاعر لرده

ناسیل؟ دیدیم (....) قاتینلر قاتین بوقادار
حرمتیز؛ ایله کوروشده سزه قاتین بولیه بر تکلیفده
بولویور!

رفقه، داهیا وار، دیدی. باکگر، قاتینلر ایچین.

نورک قاتین

قارشى بوجومستكارتاشكده نيجلى ايدىيوردي. چونكه
 بن چوجوقلغىدىن برى جاضلر آراشندە قوشان ء آق
 اوقاق فلاكتلىرى سەزىن ە انسانلار آق اھمىتىز
 آچىلارنن تاشلار اولان بروجودىتىم. بىم بوجسلىمە
 اتنا اولان بولاي شىر ە بندە شاعىرلەر قارشى داھا
 يوكلك بوجومستكارتاشكده.

شاعر اولمايلا فلاكتلارنن تاشلار اولان ە، اولور ە
 جى داھا زۇدە داھا صىجىتتە نىخس اولانلار
 وار. لاکىن نە شوئويوردم؟ شاعىرلار ملنك روخىدىكى
 پوتون حىلەر توجان اولويور ە اونلارنى نى شورجىلەر
 كىرەك پوتون ملنك احساس ايدىيور ە جىجانلارنى
 بوجىك ايدىيور. بىشاً نك بر مصراع بر اوردوي
 قىلمايتە قورد كىمىدە؟ ينى نك بر مصراع بر اوردويك
 دكل ە پوتون تام انسانك وجىمانندە اخلاق بر نصيف
 لايىھە جىك قارار يوكلك قوشى اولامازى؟ (تاج نامە)
 واردر جىجاقىك ياك ودرخشان) اخشارلەر تىزەمە جىك
 برفلر تصور ايدىيورم.

قايىر يازدە سولارنى تىبا اولان يادورلر مائى
 ينى شاعىرلار ايكەر. بىم خىلەمك شاعىرلى خىلاصكار
 جىتدور ە نىشلكاردور ە قىكاردور ە تىز بر
 نىشلكاردور.
 بىم خىلەمك شاعىرلى ەملىكتك جىتتى ە ملنك
 روخى ترم ايدور ە مظل افقر قارشىنىندە قايىن
 دىلەلە آل اجازلر.

*** تىزىن اول
 شگورف نول

تور كىادە قىز مكىتلىرى و تىزىمىسى
 مائە و مورق
 رسم دىسى ە قىزلر تىزىمى ە بىداهە قارشى خىلاصكار.
 سىرتى تىزىم ايدى جىك بروجوسلور. طىاخش دىسى اونك ە
 چوجوقغاك غىداسى جىزىلا چوق و حىظالاصحى ە موافق
 عدالىرى تىزىم ايدى بىشە جىك بر و بىر امدارى جىزىدور.
 طىاخش ە باھامە الاتورقە نىكلر كاخشارلى اكر شىلكندە

و مصاريفه عالمه دفترلك (اسول دفتى) قواعديت كورم
 طوئد بىر يىست اعنا ايدىلكندەدر.

نومە قىز مكىتلىرىندە فله اولارق ە لسان اجى ە
 دىسى واردر. نومە مكىتلىرىندە اوقونان اجى لسان
 فرانسىزچە، آلمانچە ە انگلىزچەدر. اك زۇدە فرانسىزچە
 آلمانچە اوقونور. مكايدە لسان اجى ملىكلىرىك

اككىلىسى ينى تورك خايلردىر. بونلر آدور يۇدە قىز
 ملىكلىرىندەكى اجى قىز مكىتلىرىندە نىصىل ايدىلاردر.
 قىزلر تىزىم نومە مكىتى اكل ايدىكلىرى زمان بىلار
 بىرى سولەھە جىك اوقود قىلرلى آز جوق آكللا چوق
 قدار و قوق حاصل ايدى جىكدر. كرك بويىكى نومە
 مكىتلىرىندە كرك داھا اىككىن آكللا شىلمىشكە
 تورك قىزلارندە اجى لسان اكر ملىك ايجىن يك اى
 استمداد واردر. بىج بر ملىكك ملىك ايدىلارنىندە
 اىلنى اجى بوجىن بوجىن تورك قىز مكىتلىرى بروجىمانندە
 اجى لساننى اىخال اىتمىك ە غىرث قىش تىزىملىرىندە
 مستفىد اولق ايجىن حاز اولد قىلرلى امل شو خواھىنى
 و بوجىصوصدە قىل بر اىحتىاج قارشىنىندە بولون قىلرلى
 نىص ايدىكلىرى اىبات ايدىلاردر.

قىز ملىكك ايدىلارنىست ملىك بىشدر يلك اوزدە
 كىچى بر دارالملىكات موجدوى. فقط بو استانبول
 دارالملىكاتى اصلاح ايلمك لازمدى. اولو تورك طرۇ
 مىدارىنىك پوتون بىداهى حاز اولق اوزدە استانبولك
 تورك ملىكلىرى آراشندە نابت بىسج بر دارالملىكات
 بايدى. آرتىق استانبول دارالملىكاتى عالي نىصىلردە
 اىحتوا اىتك اوزدە اوج قىسمدر: بر نىجىسى عالي قىسمك
 قىز اعدادى و بىشدر بىشە ملىك بىشدر بىشە اىككىنچىسى
 قىسم ابدانى ايدىك كىموم قىز ايدىلارنىست ملىكلىر
 جىزىلا چوققىدى ە اوجىنچىسى (كىندە رىظان) شىسى.

اولوب چوجوقلى (فرول) اسولندە تىزىم ايدىن (كىندە)
 غارنىلر مرسىلر اىشارا ايدىكيدر. دارالملىكات مرسىلر
 اولق اوزدە لىل و تىبارى اىق قىلپات ملىكى واردر ە
 استانبول دارالملىكاتى عاليستك طالىسى ملىك خايلر
 م طرفدن اىختىاب ايدىلر اولوب اككىلىسى ملىكلىرى

EK. A. 6. Kadın Yazıları Dergisi'nden Bir Makale Örneği

نومبرو : ۴ - ۲۴

قادین بازيلى

مىھنە : ۹

بىكەيۇپ طورمق عصرى قىزلارە اصلا باقىنبازار . عصرى قىز كندى جاتى تاموسىلە مستىلا كندى تامين ايدىبىلەك سورىدە پىشمە ليدەر . عصرى آتاك وظيفىلەرى داھا پويۇكدر . پويۇن هيئت اجنابىمىن صاغلاپ چوچولى ، پويۇك روھلى ، ساريسيا . از سىجىلى ، چالپىغان ، وظيفە شناس و فداكار و مۇنداشلارە پاك زيادە عىناچىدر . عصرى تورك قادىنىك آتالىق شىرقە ئاتال اولانلىك اك حال پويۇچى ايقت شو روھىدە و مۇنداشلار پىشمە پويۇكدر . عصرى قادىنىك چوچوق تىرىمىندىن (بەداغوزى دن) خىردار اولالى لازىدەر . چوچوشك جىبانى و رىزى تىرىمىنك اسوقىرىق بىلەن قان عصرى قادىن كىلەر . پويۇك آتالرك چوچونازىر پىشمە عصرى حىيات مجامەدىرى بىلەن .

دىنك عصرى قادىن اولانك ايكىنچى مەھىم ئىرىمى آتالىق وظيفىلەرى ايجە قۇرماندەر و پويۇك و مۇنەزەرە ئىدىل اولاق بولمە اينا ايكىدەر . اتىسادى مجادىلە دن مۇنقر اولاراق جىقىق ، يەنى پويۇك قىر وسىناتىدن ، اولانرك دوغوردىنى پرىشائلىق و زىرپىقتىن قورتولاق ايجون قادىنلار پىشمە ئاھەنسانىلە عصرى اولالى يەنى هيئت اجنابىمىزدە مۇمىل اعىنا اولاراق طورمانلارى عصرىلىق دىيارك سوس ومودە ايلانە طوتولمالارى ، ايقت سون ، حىيات مجادىلە سىدە قورقالتق ابراز ايجون . حىقىق عصرى و مۇنداشلار پىشمە چالپىلار اقسنا ايلپور . تورك قادىنىك عصرىنى زىلە : پويۇك كورمك ايشىرۇ .

ع - ل - استانبول ، مايس ۱۹۲۶ يىل

كۈنلۈك مىسلىسى !

بىر قىچ وقت اقدم آرزو با مطبوعاتى پويۇك بىرولايە دوشتون (آرزو رىج) كى حاكىمى مىسلىسى بۇدەدە اورناتلى قاموب قاورومقەدەر .

قارلۇمك خاطرندەدو كە مىليارد آسرىقال رىج ك اوغلى آرزو اچىق ساجىق كىنىش بىر قىزى نادى بىر آقتە تىلىبە اوپك ايسىمىش و بىخپىرىنە مەروى قانچە خدىتى مەن ايدىمەيدرك قىزى اولدورمىشى .

آرزو رىج بىر تاموسىلى قىزى بىر آقتە دن ئىچون تىرىق ايدىمىشى ، سرخوشىدى ، اخلاق دو شكوفى مەترىش بىر كىنجىدى ؟ پوقسە قىزك اطوار و خىركانى بىر بوذھاقى تولىد ايشىدى .

مىكومك آروفاقى انشاى مدافىدە دىيورى كە :
 ۱ - ار كىلەر قارشولۇدە كە قادىنلارە اطوار و خىركانە ،

طاشىدىنى بىلەنمە كورە قىدىر قىست ايدىر . كوزلەر قىز آقولى قوللار بىر سىنار با بىر وارلى سى اولونمايچى قىر ايجە جايىر قوللار بىر و نادا جىيلاق اولاراق جىمىدە ايات وچور ايدىر . اولە بىر قىزى طابىجى اركىلرك اركا قارى خىركانلارە مەدە ايجازىنە بىچ بىر اسىناس

موجود كىلەر . منظرە عمومىسى و خىركانى خىرمات خىسى اوپاندەر ايمان بىر قادىنى قىدىق قىل اولانلار .

غىرب مەنىق عىملە كىرن كىچ خاتىرمىرك بىرچوى بىر كىن بۇدەدە عىنى مىسلى بولىد ايدە بىلەك درجەدە مودايە سارپىلاردر . بىرچوق ماسىر و اجنابىلردە و خىيى خىسوسى سافىر كىلردە ، دو كىلردە بىلنە قدر دىنەجك مەقدارە مەتوكە البىه كىن ، عومى عىلردە اهل ماس بىر قادىنىك با بىجى خىركانلارە بولكان بىرچوق ماله قادىن و قىزىر بىنە مع الاسف قىفادف ايدىلەدەر .

بىر قىچ وقت اقدم استانبولك مەروف سالونلردىن بىردە و بىلن بىر موسىق ماسىر مىندە بولۇد . سالوندە يوزلرە ار كىك و قادىن موجود ايدى . مەسرى پىششىز دانىر لره باشلاندى . يكدىكىر بىر قىچاقلاشش يوزلرچە ذوات ، اسى اوستىدە اولان و وانستاب (تىك اديم) و دە فوكتوت ، (تىلىكى طىرىسى) دانىلرى زىبلاە و جوبايە اورتامىدە باشلاندىر .

دانىس ايدىلرى كوزدن كىيىر بورد . اولدۇنمە مەروف ذوات ادىنى آرا سىرا قارشومىدن كىيورلرى . بولرك ايدى آقوشىنە آلدقلى خانلردىن قىم كىلى جىمىتىرك اركا قارى خىركانلارە مەدە ايجازىنە بىچ بىر اسىناس

اك دون طىقسە مەسبوب قادىنلار دن اولدۇلارى جىمە اولان

ÖZGEÇMİŞ

Sabiha Doğan 1973 yılında Gaziantep’te doğdu. 2007 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 2008 yılında aynı üniversitenin Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi dalında yüksek lisansa başladı.

Anadolu Üniversitesi Halkla ilişkiler Bölümü mezunu da olan Doğan, aynı zamanda NLP uzmanlığı eğitimi aldı. Çeşitli gazete, dergi ve internet sitelerinde yazıları yayınlanmış olan Sabiha Doğan’ın basılmış eserleri bulunmakta olup, Türkiye Yazarlar Birliği üyesidir.

VİTAE

Sabiha Dogan was born in 1973, in Gaziantep and graduated from Gaziantep University, Department of History in Faculty of Arts and Sciences. In 2008 she started to M.Sc in General Turkish History branch of History Department in the same university.

Dogan, also graduated from Anadolu University public relations department and educated in NLP proficiency training at the same time. Works of Sabiha Dogan took place in various newspapers, magazines and websites. In addition, she has published works and she is a member of Turkey Authors Association.